

XXX. ÉVFOLYAM

1. SZÁM.

1941.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

Szász Károly : Elnöki megnyitó 1 Oldal

TANULMÁNYOK.

~~Kozocsa Sándor~~ : Toldy Ferenc pályakezdeté..... 5

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Hankiss János : Kisfaludy Sándor Madagascari éneke..... 13
Lengyel Miklós : Lengyel fájdalom — magyar részvét 14

BÍRÁLATOK.

Kerecsényi Dezső : Kölcsey Ferenc. — ~~Sik~~ Sándor : Zrínyi Miklós. —
Bárd Miklós levelei és életrajza. — Olofsson Placid : Gróf
Széchényi Ferenc irodalompartolása. — Kassai Vidor emlékezé-
sei. — Berey Géza : A magyar újságírás Erdélyben. — M. Tót-
falusi K. Miklós Mentsége. — Szacsuvay Imre : Életem és em-
lékeim. — Meggyes Ede : Kuthy Lajos mint regényíró. —
Vajda Ilona : Batsányi János és Baumberg Gabriella 19

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok 25

FIGYELŐ.

Pintér Jenő ravatalánál. — Ady Endre ifjúkori levele. — Hírek. —
Elhúnytak. — Titkári jelentés. — Társasági ügyek 27

A folyóirat évenként négy füzetben jelenik meg.

000 48064

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

	Oldal
Szász Károly: Elnöki megnyitó	1

Tanulmányok.

Brisits Frigyes: Babits Mihály	145
Dezsényi Béla: Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve	105
Fábián István: Az irodalomtörténetírás módszereiről	49
Gulyás Pál: Az írói álnevekről	153
Kozocsa Sándor: Toldy Ferenc pályakezdetek	5
Lovass Gyula: Török Gyula	97
Vajas Béla: Ferenczi Lőrinc és az első Balassa-kiadás	57

Kisebb közlemények.

Alszegehy Zsolt: Az jó vitézeknek tüköre	162
Csapláros István: Tóth Kálmán és a franciák	111
Dezsényi Béla: Frankenburg Adolf soproni nyelvleckéi	68
Dömötör Sándor: Dömötör János rejtélyes szerelme	163
Elek Oszkár: Izóra Az ember tragédiájában	65
Hankiss János: Kisfaludy Sándor Madagascari éneke	13
Kristóf György: Pesthy Gábor származásához	69
Lengyel Miklós: Lengyel fájdalom — magyar részvét	14

Bírálatok.

Attila és húnjai. (Gábrriel Asztrik.)	77
Balassi Bálint istenes énekei. (K. Gy.)	174
Balassa László: A magyar tanítás megújítása felé. (D.)	125
Baranyai Magyar Néphagyományok. (Jánosy Zoltán.)	76
Bárd Miklós levelei és életrajza. (Szabó Richárd.)	20
Belohorszky Ferenc: A Bessenyei-irodalom. (—ry.)	124
Berey Géza: A magyar újságírás Erdélyben. (Dezsényi Béla.)	22
Bod Péter önéletírása. (V. B.)	77
Bucsay Mihály: Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. (V. B.)	126
Czéh Károly: A magyar regény főbb alakjai. (K. E.)	125
Csery-Clauser Mihály: Madách a politikus. (D. B.)	120
Cserzy Béla: A nagy palóc elindult. (R.)	74
Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada. (ks.)	180
Erdélyi Dezső: Tompa vallásossága. (M. J.)	124
Faludi István: Ambrus Zoltán elbeszélő művésze. (L. Gy.)	123

	Olda
Fáy András színészeti tanulmányai. (Berczik Árpád)	120
Gulyás Pál: Bibliotheca Joannis Sambuci. (Alszeghy Zsolt)	70
György Lajos: A magyar regény előzményei. (K. Gy.)	173
Hankiss János: Ünnepnapok munkája. (László Erzsébet)	78
Hont Ferenc: Az eltűnt magyar színjáték. (rtr.)	74
Horváth Konstantin: Az „Egyházi Értekezések és Tudósítások“ története. (Batizi László)	80
Juhász Gyula: Tömörkény István élete és művei. (R.)	122
Just Zsigmond naplója. (K. S.)	119
Kardos Albert: Csokonai-képek Debrecenben. (ifj. Vayer Lajos)	79
Kardos Tibor: Középkori kultúra, középkori költészet. (Horváth Cyrill)	166
Kassai Vidor Emlékezései. (Staud Géza)	21
Kárpáti Aurél: Babits Mihály életműve. (—ss.)	175
Kemény Gábor: Így tűnt el egy gondolat. (Marek Antal)	125
Kerecsényi Dezső: Kölcsey Ferenc. (Alszeghy Zsolt)	19
Kerékyártó Imre: Arany költői iskolája. (Bikácsi László)	80
Kiss Lajos: Péterfy Jenő világnézete. (Dénes Tibor)	121
Kovács László: Az irodalom útján. (bs.)	176
Kovács Máté: Fazekas Mihály, a rokokó költő. (ry.)	126
Kölcsey Ferenc: Nemzeti hagyományok. (B. K.)	125
Kráhl Vilmos: Mikszáth a jogász. (Várdai Béla.)	73
Lajos Árpád: A magyar nép játéka. (Berczik Árpád)	76
Lám Frigyes: Török János. (K. S.)	78
Markos János: Kultsár István. (Tolnai Gábor)	79
Mátrai László: Élmény és mű. (Fábián István)	118
Meggyes Ede: Kuthy Lajos mint regényíró. (rtr.)	23
M. Tótfalusi K. Miklós mentése. (Harsányi András)	22
Mitrovics Gyula: A műalkotások szemlélete. (R. E.)	71
Mohácsi Jenő: Meseköltő a Dunán. (x. y.)	176
Müller-Freinfels, Richárd: A költészet. (Fábián István)	176
Olofson, Placid: Gr. Széchenyi Ferenc irodalompartolása. (—ry.)	21
Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön. (Lám Frigyes)	116
Schmidt Edit Erzsébet: Csató Pál. (Tolnai Gábor)	123
Schöpflin Aladár: Mikszáth Kálmán (ss.)	72
Sebestyén Károly: Munkák és napok. (rtr.)	121
Sik Sándor: Zrínyi Miklós. (—ss.)	20
Sötér István: Francia szellem a régi Magyarországon. (H. A.)	126
vitész Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. (V. B.)	123
Szimonyi Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban. (Baránszky Jób László)	171
Szacsvay Imre: Életem és emlékeim. (Dénes Tibor.)	23
Vajda Ilona: Batsányi János és Baumberg Gabriella. (Varjas Béla)	24
Várkonyi Nándor: Magyar katonaköltők. (Angyal Endre)	75
Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. (Gerézdi Rabán)	177

Zempléni Árpád hátrahagyott verseiből. (Batizi László)	Oida	180
Zolnai Béla: A magyar biedermeier. (Angyal Endre)		116

Folyóiratok szemléje.

Folyóiratok	25, 81, 127, 181
-------------------	------------------

Figyelő.

Adat borosjenői Hegyesi István életéhez. (Tolnai Gábor)	189
Ady Endre ifjúkori levele. (Cs. Gárdonyi Klára)	28
A magyar és a németalföldi „Athénás”. (Waldapfel Imre)	132
Egy régi levél Dóczy Jenő hagyatékából. (Földessy Gyula)	135
Elhunytak	30, 89, 139, 192
Ferenczy Teréz kiadatlan költeménye. (Bikácsi László)	133
Hírek	29, 88, 137, 191
Kemény Zsigmond ismeretlen levele. (Cs. Gárdonyi Klára)	190
Két ismeretlen költő. (Sárkány Oszkár)	183
Kisfaludy Sándor „Madagascari éneke” (Hankiss János)	87
Költő a filmen. (Rubinyi Mózes)	86
II. Rákóczi Ferenc a pokolban. (Kulcsár Adorján)	84
Pintér Jenő ravatalánál. (Viszota Gyula, Pap Károly, Kristóf György)	28, 131
Társasági ügyek	44
Titkári jelentés. (Brisits Frigyes)	39

IRODALOMTÖRTÉNET

Elnöki megnyitó

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1941. évi januárius 11-én tartott rendes közgyűlésén.

Tisztelt Közgyűlés!

Kezdhetném-e mással mai megnyitómat, mint annak a nagy veszteségnek fájdalmas hangoztatásával, mely Társaságunkat, s vele a magyar tudományos életet elnökünknek, Pintér Jenőnek halálával érte.

Eppen negyven esztendeje annak, hogy a 20 éves Pintér Jenő, elhivatottsága ösztönző érzésében, hozzáfogott irodalomtörténetének első kidolgozásához, s az azóta haláláig eltelt négy évtized alatt — sok minden egyéb feladatának ellátása mellett — állandóan folytatta irodalomtörténetirői munkásságát, újabb és újabb kiadásokban folyton bővítve és tökéletesítve művét, míg nem a teljes rendszerezés kilenc hatalmas kötetben vált egységessé, hét kötet már megjelen-
vén nyomtatásban, kettő pedig még írásban várván a nyilvánosságra hozatalt.

Pintér Jenő, a tudós, valóban fejedelmileg élt, pazar bőkezűséggel szórván szellemi kincseit, s nem koldusmódon halt meg, olyan gazdag hagyaték maradván utána a még kiadatlan kötetekben, melyekben mindenképen annyira mozgalmas századunk első évtizedeinek irodalmi életét, törekvéseit, fejlődését, változatait tárgyalja. Szinte állandóan dandárja volt a Pintér munkájának, és bátran vallhatta azt a felfogást, amit Spencer Herbert mond önéletrajzában, papnagybátyjáról szólva: az élet a munka kedvéért van.

Mikor Pintér 1907-ben a Magyar Tudományos Akadémia Semsey-pályázatára benyújtotta műve első részének kéziratát, az előszóban nyomatékosan hangoztatta, hogy nem elégedett meg az írók pályafutásának rajzával és az írói alkotások értékelésével, hanem a rájuk vonatkozó irodalmat is teljesen átkutatta. Micsoda óriási elfoglaltságot jelentett ez már kezdetén a pályának, melynek hőse a szerény vidéki tanár volt, a tudomány egyszerű közkatónája, ki azonban tarsolyában ott hordta a marsall-botot, mellyel később egy egész nemzedék hadseregét vezette.

S mikor ez a folyton fölfelé ívelő pálya a zenithez közeledett: 1930-ban *Tudományos rendszerezés* alcímmel megjelent a véglegessé vált nagy műnek, a *Magyar irodalomtörténetnek* első kötete. Az előszóban rövid szavakban irányelveit és egész rendszerét kifejezhette a jeles elődök méltó utódként ünnepeelt szerző: hogy az írók tanulmányozásában aloposságára, a szakirodalom összegyűjtésében teljességre, s a széptani és történeti méltatásban tárgyilagosságra törekedett. Mindenki érezhette és tudhatta, hogy Toldy Ferenc alapvető vázlata után, mely első rendszeres irodalomtörténetünk, de ha alapvető is, még mindig csak első lépésnek nevezhető, — és Beöthy Zsolt irodalomtörténete után, mely-

től a tudományos érték nem tagadható ugyan meg, de mely mégis csak iskolai kézikönyvnek számít — Pintér Jenő valóban „hézgapótló feladat megoldására“ vállalkozott.

Pintér Jenő a német földről a pozitívizmus ellenhatásaként kiindult újabb szellemtörténeti mozgalom embereivel szemben mindig a régi pozitivisták irány hűségese követője volt. Tárgyalásaiban erős meggyőződéssel és megokolt józan-sággal tényeket kutatót, azokra támaszkodott és hivatkozott, de azért ő is mögéje nézett az eseményeknek, kutatva nemcsak a kölcsönhatásokat, hanem az irodalomban megnyilatkozó szellemet is. Pozitivisták történetelméletében sem volt hát maradi tudós, s rendszerezése során kitűnően tudta jellemezni nemcsak az egyéniségeket, hanem az őket vezető és korukat mozgató szellemi áramlatokat is, háójával nem a sekélyesben evickélve, hanem a tudomány mély vizein evezve. Róla is elmondhatjuk, amit ő mond Irodalomtörténetében a nagy tudós Szilády Áronról, a régi magyar költészetnek erről az élesszemű és biztos ítéletű búváráról, hogy „az adatszertőség megbecsülése nem ölte ki belőle a nagy összefüggésekre ügyelő szellemet“.

Az a munka, amit Pintér több mint egy emberöltőre terjedő idő alatt így végzett, a legáldásosabb tudományos tevékenységnek mondható. Elődje az elnöki székben, felejthetetlen barátunk és vezérünk, Négyesy László nem léha szóvirággal dobálózott, mikor egy ünnepi alkalommal — még a nagy rendszerezés megjelenté előtt — már a kétkötetes irodalomtörténetéről mondogta, hogy azzal Pintér a maga szobra alá talapzatot állított.

A talapzat azóta magasodott és megszilárdult, s immár áll rajta — nem mások által kőből vagy bronzból formálva, hanem márványnál és érenél marandóbban, négy évtizedes, sikeresen megfutott pályájának műveiből saját maga által alkotottan, az a szellemi szobor, mely nemzeti tudományosságunk égboltozatán álló csillagként vet fényt nem csupán korunkra, hanem a késő századokra is.

Pintér Jenő megdicsőült alakja igazán éltető eszmévé finomult, s aki ma irodalomtörténetírással foglalkozik, vagy ezután foglalkozni fog: annak újszólván napról-napra használnia kell Pintérnek szinte fogalommá vált hatalmas irodalomtörténetét, a *Tudományos rendszerezést*. Hiszen bármilyen tudományos rendszer szerint dolgozó irodalomtörténész még az olyan lexikális, de derekas művet sem nélkülözheti, mint amilyen a mi érdemes bibliográfusunknak, a legöregebb Szinyveinek most megújításra és kibővítésre kerülő hatalmas munkája, a *Magyar Írók*. Mert — s ezt el kell ismernünk a nem pozitivistáknak is, ha csak nem járnak történetelméletüknek délibábos szélsőségeiben — adatok nélkül nem lehet történetet írni, sem politikait vagy gazdaságait, sem a művészeteknek vagy az irodalomnak történetét. Természetesen az egyoldalúságtól tartózkodnia kell a pozitivistának is, mint ahogy nem esett annak hibájába Pintér Jenő, akinek könyvei nem eszközök csupán, magasrendű célnak megközelítésére, hanem amelyek elérik magát a fenséges célt: a nemzeti szellem több évszázados fejlődésének feltárását és megismertetését. Ő nemcsak elmondja, hanem meg is magyarázza a tényeket. Nemcsak azt jegyzi föl, hogy mi történt, hanem azt is megérteti, hogy miért és hogyan történt valami. Hogy micsoda lelki folyamatnak terméke az irodalmi mű — s micsoda lélek sugárzik az irodalmi műből.

Ha Pintér Jenőt, az irodalomtörténészt hozzámérjük nagy elődeihez, pályájának fénye nem vész homályba, munkássága nem veszít értékben. A do-

log természetéből következik, hogy fellépése nem lehetett olyan korszakos, mint volt a rendszeres történetírás terén elődök nélkül megjelent *Toldy* — de viszont Pintér prózája egyénibb, nyelve sokkal színesebb, stílusa sokkal magyarosabb, baráti elfogultságot sem lehet szemére vetni, míg ettől Toldy nem volt ment. *Gyulai* rendszeres irodalomtörténetet nem írt ugyan, de azért mégis nemcsak a legnagyobb kritikus volt, hanem a legkiválóbb irodalomtörténésznek mondható, nem csupán nagyobb munkái: *Katonája* és *Vörösmartyja*, bírálati, emlékbeszédei, elnöki megnyitói és egyetemi előadásai nyomán, hanem általában egész tevékenysége, mondhatni szellemi alkata és egyénisége folytán, s így, mint utód és tanítvány, Pintér összehozható Gyulaival, ki neki a szépség és tökéletesség tekintetében mindmáig felül nem mult prózai stílusban mestere volt, de kitől különbözik a szubjektivitásban, ami Gyulainál nagyon erősen érvényesült. bár jellegzetes rokon- és ellenszenvi meggyőződésből és elvekből folytak. *Beöthy* irodalomtörténetével szemben Pintéré — már csak anyagának sokkal gazdagabb voltánál fogva is haladást jelent, míg stílje, ha finom és kifejező is. kevésbé retorikus, nincsenek benne olyan, szinte az irodalmi közbeszédbe átment jellemző mondatok, ismeretes fordulatok.

De Pintér Jenő munkásságának értékelésénél, irodalomtörténetírói jelentősége mellett, a mi Társaságunkban külön is, közvetlenül is meg kell emlékeznünk arról a tevékenységéről, amely Társaságunk történetével szorosan kapcsolatos.

Immár több mint harminc éve annak, hogy Pintér Jenő — Horváth Jánossal és boldogult Baros Gyulával együtt — elhatározta, hogy nemesen zendülő kürtszóval egy táborba hívja a magyar irodalomtörténet művelőit, s a rá következők estendőben, a már kibővített előkészítő bizottság egy Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítása érdekében kibocsátotta a lelkes felhívást, erősen hangsúlyozva benne, hogy „szellemi életünk minden ágában a történeti folytonosság tudatának ébrentartása s erősítése“ a legsürgősebb feladatnak mondható. Az előkészítő munkában oroszlanrésze volt Pintér Jenőnek. Ő volt az, aki az alapító közgyűlésen az alapszabály-tervezetet ismertette, az alakuló közgyűlés pedig őt választotta a Társaság folyóiratának szerkesztőjévé. Huszonegy éven át látta el az így vállalt feladatot — hogy milyen nagy buzgalommal és fényes sikerrel: mindnyájan tudjuk. Jól jellemezte őt, mint szerkesztőt, utóda, Baros Gyula, mikor a szerkesztő-változást folyóiratunk hasábjain bejelentvén, ezt mondta: „Noha már az 1912. évi első füzet is jól átgondolt céltudatossággal indult útnak, s nem egyszerű levezetője óhajtott lenni szaktudományunk túltermelésének: később, szinte minden évfolyamban fölfedezhető a szervező és irányító elme egy-egy tartalmi vagy formai gazdagodást jelentő újítása.“

A szerkesztői asztaltól megvált Pintér Jenőt az egyhangú bizalom az elnöki székbe ültette. Éreztük, hogy ez a hely senkit sem illethet meg jobban, mint őt, irodalomtörténetírásunk vezéralakját.

Elnökségének nyolcadik évében — bár rövidebb-hosszabb betegeskedések után — de mégis úgyszólván váratlanul, *gonosz hamarsággal* tört rá Mors Imperator, és a pihenni sohasem tudó, nem is akaró kézről kiütötte az író-tollat. Azt a tollat, amelyet mindig nagy tudással és tiszta meggyőződéssel forgatván, annyi győzelemnek részesévé lett a művelődés szent harcában az érdemes bajnok. E győzelmek közt ott van a Magyar Tudományos Akadémia

elismerése, mikor őt tagjává választotta, s mikor irodalomtörténetéért a nagy díjat — a tudományos munkásság legszebb koszorúját — nyújtotta neki. A győzelmek között ott sorakozik a ritka szép kitüntetés: a Ferenc József Tudományegyetemen a rendes tanári cím, — ott a Tisza István Tudományegyetemen a tiszteletbeli doktorság, és a Székesfőváros Kazinczy-érme. De nagy győzelmet jelent az a nyelvvédő mozgalom is, mit boldogult elnökünk az iskolákban indított, s mit az élet számára készült nyelvvédő könyveivel tett nevezetessé és hálára kötelezővé. S győzelmesen vitézkedett Pintér pedagógiai téren is, született érzék és szerzett tapasztalat segítvén őt ezirányú tevékenységében.

Végezetül — de viláért sem utolsó sorban — hadd idézzem magunk elé töredékes szavakban, Pintér Jenőnek, az embernek, a jó barátnak alakját, Férfiúi fényes erények tették érdekessé és értékessé az ő nem közönséges egyéniségét. Elveihez, elgondolásaihoz mindig szilárdan ragaszkodott, — de ha megfélemlíteni nem lehetett is őt, érvekkel meg lehetett győzni. Mert bölcs volt, de nem elbizakodott. Erős volt, de nem erőszakos. Nyugodt, de minden szépért lelkesedő kedély. Szenvedélyesen kereste és hirdette az igazságot. Amit annak hitt, azt lankadatlanul védelmezte — a más meggyőződését azonban tiszteletben tartotta. Bármennyire elfáradhatott a munkában, de bele nem fáradt soha.

S mindenképp — és e megállapításhoz tanúul hívok mindenkit, aki csak őt barátjának nevezte: igazán szerető, rendületlenül ragaszkodó, törhetetlen hűségű jó barát volt. S a szeretetlenség mai szomorú világában, a gyűlölködésnek szinte az egész földet elöntő szennyes áradatában, az ő szeretete barátai iránt a világitótorony fényességével, a haboktól verdesett szirt biztonságával állott, biztatóan és megdönthetetlenül. Sohasem felejthetjük jóságát, amellyel barátaihoz közeledett, s mellettük jóban-rosszban kitartott, mint ahogy ő sem feledkezett meg soha azokról az érzésekről, amelyek szíveinkből — ha néha talán csak apró fénycsíkként — valaha is feléje áradtak.

Boldogult vezérünknek egyik, igazán nemes szívből fakadt kegyeletes intézkedése volt, hogy nemzetünk nagy halottjai sírjainak gondozását a nemzeti jövőndő hordozóira, a középiskolai ifjúságra bízta. Halálával új sírdomb emelkedett a temetőben. Az ő keze alatt nevelkedett, s az ő emléket hűségesen őrizni hivatott ifjúság: Pintér Jenő „sírját fölkeresve — hantot föléje nyesve, virággal“ fogja bizonyára hinteni időtlen-időkön át, s emlékének soha ki nem hűnyő fényénél a nagy nemzeti munka új meg új szövétnekét fogja gyujtani.

Az együttérzés őszinte melegével és mély hódolattal üdvözlöm e helyről elhunyt barátunk jelenlévő özvegyét, életének végig hűséges társát, a legmélyebb gyász hordozóját. S Pintér Jenő elmúlhatatlan érdemeit és fájdalunk nagyságát s őszinteségét hangoztatva, s a dicsőség babérválával és a gyász ciprusával övezve szellemalakját és emlékezetét, gyásznak jeléül egy percnyi néma felállásra kérem a jelenlévőket — s ezzel a Magyar Irodalomtörténeti Társaság mai közgyűlését megnyitom.

Szász Károly

Toldy Ferenc pályakezdetete.*

Pintér Jenő emlékének.

Alig 24 éves irodalomtörténetírásunk atyja, amikor első nagy műve, a *Handbuch der ungarischen Poesie* 1828-ban megjelent. Ettől a dátumtól kezdve számítjuk tudományunk rendszeres megindulását. A *Handbuch* nemcsak irodalomtörténetírásunk első nagyvonalú összefoglalása, mely jóval a szintézisre való törekvés korszaka előtt nyújt irodalmi becsű rendszerezést, de magának Toldynak is első alapvető műve. A korai költői törekvések így jutnak el a magyar költészet rendszeres feldolgozásához, hiszen Toldy Ferenc ifjúsága a *Handbuch*hal tetőződik be. Mozgalmas és élénk irodalmi élet zajlott a *Handbuch* körül. Irodalomtörténetírásunk már földolgozta e korszaknyitó kezdeményezést és értékét a tudomány eszközeivel már véglegesen megállapította. Azonban még nincsenek föltárva a könyv megjelenésének körülményei, a körülötte folyó írói mozgalmak, a jellemző kiadói viszonyok, melyek újszerű megvilágításba helyezik a *Handbuch* külső és belső történetét. A korabeli levelezés, különösen Toldy Kazinczyval és Bajzával folytatott terjedelemben is jelentős levélváltása, nyújtja a legtöbb adatot ezekhez, az eddig még földolgozatlanul hagyott eredményekhez. Ez a levelezés azonban nemcsak magának a *Handbuch*-nak a sorsára vonatkozólag forrás, hanem a korabeli irodalmi életnek és a könyvtörténetnek is kiapadhatatlan bányája.

Kétségtelen, hogy a *Handbuch* a magyar irodalomtudomány kialakulásában az első nagy rendszerezés. A magyar irodalom történetét ettől kezdve számítjuk szaktudománynak. Tudománytörténeti jelentősége még nagyobb. Toldy személyes hatása ezzel a könyvével erősödik meg, hiszen tudományos pályafutása éppen a *Handbuch*hal kezdődött.

Toldy a kézikönyv gondolatát 1826 májusában már fölvetette barátai előtt. Ekkor értesítette erről a nevezetes eseményről Kazinczyt, Bajzát és Vörösmartyt. A fiatal orvosjelölt élénk levelezést folytatott öreg mesterével: Kazinczyval. Kezdetben, még költői korszakában, verseket is fűzött leveleihez, melyekre Kazinczy szorgalmasan válaszolt s Toldy bókjait hasonlókkal viszonzotta. A biedermeier bókokba burkolva azonban kifejtette kritikai nézetét is. E nem mindig kedvezően hangzó megjegyzések alapján fölmerült Toldy lelkében a szépirodalom és a tudomány közötti választás szükségessége. Ez a kettőség Toldy életének legnagyobb krízise. 1826 május 26-iki levele már arra vall, hogy Toldy túl van a krízisen: belátta, hogy nem született költőnek s ezért a tudományos pálya mellett döntött. Ennek a levélnek, mondhatnám tudományos pátosza arra enged következtetni, mintha lelkébe jövőendő pályájának képe egy pillanatra megjelent volna. Új elhatározásának hatása alatt

* Részlet egy nagyobb tanulmányból.

nevét is megváltoztatta. Ezt a néveserét kitűnően indokolta Toldy Kazinczyhoz írt egyik levelében: „szépliteratúrában nem fogok többé saját nevem alatt dolgozni, hanem, ha kevés üres órámban tehetek még valamit a mezőn, a haza Toldy név alatt fogja azt venni. Ezt azért is teszem, hogy összemarcangolt nevem ezentúli dolgozásaim olvasásától a publikumot el ne rettentse. Sokat haladtam azon pár esztendő óta, hogy nem nyomtattam semmit. Altal tanul-tam látni, hogy az érzés éveiben minden ember költő, akár ír verseket, akár nem, de azért még nem artista. Én mosolyogva nézek vissza azon időrc, mi-dön még azt hittem, hogy vocatióm van a lyrára. Nem haladás-e már az is, ha átlátjuk, hogy mire *nem* vagyunk hivatva?” Új neve tehát a *Handbuch* tervével együtt született. Egy váratlan eset is hozzájárult tervének minél gyor-sabb keresztülviteléhez: Wenckheim József báró, aradi főispán leányainak, Marinak és Paulinnak magyar nyelvre és irodalomra való tanítását vállalta. Még orvosi tanulmányai közben remélte e munkáját tanítványai számára ki-adni. Ez a jegyzék a *Handbuch* őse. Az első tervben a kézikönyv két részből állott volna: a bevezetésből és a történeti összefoglalásból, ez utóbbi rész a megfelelő életrajzi és könyvészeti adatokkal ellátva. Ebből az elgondolásból hiányzanak még a német nyelvű fordítások és szómagyarazatok. Toldyt e pedagógiai és hasznossági elvek mellett még egy fontos nemzeti szempont vezette: a külföldi propaganda gondolata. A vázolt terv felmerülése után Toldy munkáján még két évig dolgozott. E közben az előfizető- és anyaggyűjtés, majd a kiadás nehézségei folyton kísértették. Mielőtt a *Handbuch* végleges tervét Kazinczyval közölné, a már felkutatott adatok alapján elkészíti az előszót.

A *Handbuch* első kötetének anyagát a könyvkereskedői katalógusok és a XVIII. századi historia literariák alapján gyűjtögette, melyekre jegyzeteiben gyakran utalt. Legnagyobb részt Sándor István *Magyar Könyvesházát*, Horányi Elek, Wallaszky Pál és Pápay Sámuel munkáit tanulmányozta. A végleges szövegezés idején olvasta Majláth János könyveit, Kölcsey tanulmányát a *Nemzeti Hagyományokról*, a *Handbuch* előtti első rendszeres magyar iro-dalomtörténeti szintézist. Ezekon kívül Dugonics András, Révai Miklós, Ka-zinczy és Horvát István munkáit tanulmányozta.

1826-ban már nyilvánosságra is hozta levelezésében végleges tervét. Ek-kor kezd az anyaggyűjtés újszerű formájával kísérletezni. Mégpedig levelek-ben, de személyesen is fölkéri barátait, hogy a hozzáférhető adatokat közöljék vele. Majd arra kéri őket, hogy életrajzaikat és azoknak a munkáknak a jegy-zékét, melyeket közölni óhajtanak, állítsák össze. A kritika súlyát tervének felvillanása után már érezhette: Kazinczy ugyanis elgondolását bizalmatlanul fogadta. Mind emellett Kazinczy a tervre ilyen bókka! válaszolt: „Édes ba-rátom, írj amit akarsz, tégy amit tetszik, az mindig jó lesz, mert Te nem vagy az, aki amit tészesz vagy írsz, sokszori figyelmes vizsgálat nélkül csinálja”. Szemere Pálnak azonban már azt írja, hogy „a kicsi Sédelre vigyázzon, nehogy az valami rosszat kövessen el”. Toldy Kazinczy levelének éppen nem hízelgő tartalmát Kisfaludy Károlytól meghallotta s nagyon bántotta a széphalmi böles „kétféle” hangja. Főlundulásán azonban temperamentuma és szokása szerint uralkodott s nem vonta kérdőre az „öreg urat”, amint előzőleg tervezte, hanem ettől az esettől kezdve fokozatosan arra törekedett, hogy a böles „öreg” tanácsait a legkínosabb gonddal kövessék és megtartsa. Sőt Kazinczy az első, kihez adatokért fordul. 1826 május 26-iki levelében jelenti Kazinczy-nak, hogy

mindent közölni akar előbb vele s csak ezután hozza a „publicum“ elé. Később már a mester részletes életrajzát kéri.

Kazinczy Toldyval először a saját életadatait közölte 1827 január közepén. Toldy ezt a szöveget átdolgozva, tíz hónap múlva küldi Kazinczynak vissza, azzal a kéréssel, hogy nézze át és korigálja. Megtörtént az is, hogy amire Kazinczy már nem emlékezett, azokat Toldy a saját élményeiből és emlékeiből kiegészítette. Kazinczy a kijavított, vagy ahogy kedélyesen megjegyezte, „beleírkált“ kéziratot visszaküldte, s Toldy véleményére azt válaszolta szellemes bókkal: „feltettem magamban, hogy ítéleteidre semmit nem fogok szólani, s már akkor, mikor megígéréd, hogy azt látni fogom még minekelőtte sajtó alá jut, s megállanám szavamat, ha ebben bánatanál is“. Kazinczy irodalmi munkásságának Toldy által készített jegyzékében csak néhány adatot kellett a mesternek kiegészíteni. Ezt a listát Stettner (később Zádor) György, Toldy munkatársa és barátja, 1826 szeptemberében még elküldte Széphalomra jóváhagyás céljából. Toldy is küldött ezenkívül Kazinczynak egy másik jegyzéket: azoknak a munkáknak a felsorolását, melyeket ő az életrajz szövegébe dolgozott föl. A kiválogatás művészetét Kazinczy lelkiismerets gonddal és kimerítő jegyzetekkel látta el s a végleges formulázást 1827 november 25-én intézte el.

Kazinczy a saját adatain kívül más írókra vonatkozólag is adott Toldynak felvilágosításokat. Ezeknek az adatoknak a felhasználásával Toldy mesterét nemcsak a régi nagyok kortársának tekintette (összehasonlítva Ráday Gedeonnal, Szent-Jóbi Szabó Lászlóval vagy akár Ungvárnémeti Tóth Lászlóval), hanem szemelőtt tartotta azt is, hogy a nagytekintélyű és tisztelt irodalmi vezér életrajza a még élő és működő szerzőkhöz is méltó legyen s ezért alakját a mult és a jelen fejlődési folyamába igyekezett beállítani. Ezért kérte tőle Kölcsey és Kis János adatait is. Berzsenyinek Stettnerrel íratott, de amikor a „mogorva“ költő nem válaszolt, közvetítésre Kazinczyt kérte föl. De a nyers Berzsenyit még maga az általánosan tisztelt vezér sem merte zavarni. Ebben az egy, valóban kivételes esetben védenca kérését nem volt hajlandó közvetíteni. Batsányi adataihoz ismét csak Kazinczyhoz fordulhatott. Főleg azért, mert Toldy Batsányit még 1822-ben a németnyelvű *Pannoniában* igaztalanul megcsipkedte s a sértett költő esküdt ellensége mind neki, mind leendő *Handbuchjának*. Toldy erősen félt attól, hogy ha Batsányi megtudja azt, hogy a *Handbuch* az ő munkája, leleplezi a nyilvánosság előtt s ezzel egész vállalkozását megsemmisíti. Kazinczy a kérésre küldött is egy jó életrajzot Batsányiról, nem hallgatva el ellenségeskedésük okát és történetét.

Amint a Berzsenyi és Batsányi esete mutatja, az anyaggyűjtésnek ez a figyelmes formája a kézikönyv szerzőjét nehéz feladatok elé állította. Különösen a barátaira és az ellenségeire vonatkozó adatok megszerzésében. Könnyű dolga volt akkor, amikor olyan közvetítővel dolgozhatott, mint Kazinczy. Előfordult az az eset is, hogy semmiféle közvetítő utat nem talált, pl. Döbrenteihez. Döbrentei az epikában Vörösmarty vetélytársának érezte és hirdette magát. 1827-ben Toldy az *Aesthetikai levelekben* Vörösmartyt, mint a magyar epikus költészet egyik legnagyobbját magasztalja. És még ugyanebben az évben föl kellett szólítsa Döbrenteit adatainak közvetítésére. Elképzelhető milyen érzéssel fogadta Döbrentei ezt a felszólítást a Vörösmartyt dicséző munka megjelenése után. Döbrentei a kis Sédnek ezt a vállalkozását, mint új táma-

dást fogta föl személye és munkássága ellen. Alig várta az alkalmat, hogy véleményét neki és a nyilvánosságnak is megmondhassa. Az alkalom nem sokáig várattott magára. Amint Toldy Kazinczyhoz írja, valóban csinos botrány lett az ügyből: „de halljad csak, Tekintetes Úr: Döbrenteivel is volt affairje szerencsétlen tanítványodnak. Ő nemzetünk első epicusa akar lenni, eszi a mérög, hogy Vörösmartyról könyvet írta, sőt hogy Vörösmarty van. Minap találkozott velem Budán: én Marimmal és anyjával voltam. Bitte um Vergebung für meine Unart! s félre vont s kér közölném vele már egyszer a róla írt cikelyt, mert hallja, nyomtatják a könyvet. Igen, de a Tekintetes Úr a II. kötetbe megy be, s előbb különben sem írhatok, míg a kért dátumokat nem kapom. Azon kívül újabb elhatározásom szerint a kritikai észrevételek nem a biographiákba lesznek ígátva, hanem az egész munkához bevezetésül szolgáló „Kritische Geschichte“-be. Élő írók is meg lesznek ítélve? hogy ne? Ej, ej, az urak nagyon sietnek, még... nem... értek meg egészen arra a kritikára. Nekem úgy is forrt a mérög, hogy Maritól olvona: Alázatos szögája! s otthagytam a faképnél. Szinte bántam heveségemet, de képzeld, már másnap azon hozzátétellel panaszojja a dolgot Szemerének, hogy ő több ízben megmondá nekem: ne dicsérném őtet, mert mi egymást dicsérgetvén széltiben, dicséretünk egyáltalán gyanús. Nem igaz, hogy ő nekem ezt mondta, mert akkor én azzal vígasztaltam volna, hogy nem lesz dicsérve.“

Toldynak az anyaggyűjtéssel kapcsolatban nemcsak ellenségeivel, hanem legőszintébb barátjával, Bajzával is sok kellemetlensége volt. Toldy barátját az elsőök között szőlította föl életrajzi adatokért. Bajza erre csak hónapok mulva válaszolt, és ekkor is arra kéri „hanem amiatt ha nekem szerénytelenül álló „Biographie und Geschichte des literarischen Wirkens des Dichters.“ miatt nem szeretem, hogy nevem bejön, s annál inkább nem, hogy általa jön be, s csak barátságos kedvezésnek fog vétetni. Tudom előre, hogy te (szokásod szerint az ilyekben) kérés-emnek nem fogsz engedni a maga egész kiterjedésében, tehát a kívánt változtatásokat amennyire emlékezetem után lehet tenni, itten küldöm azon kéréssel, hogy születésem helyénél s idejénél egyebet ne jelel-ki. A daraboknak sora és választása a Handbuchban egészen a te jussaidhoz tartozik, élj velök.“ Bajza indoka elég világos: „hitesd el magaddal kedves barátom, hogy nekem igen-igen kedves dolgot tennél, ha a Handbuchból nevetem kihagynád. Nem azért, mintha azt hinném, hogy verseim ott meg nem állhatnak, mert azt reményem és érzem, hogy ahol Döbrentei, Székely, Fáy, Tóth mint poeták helyet foghatnak, ott én is el fogok vegyülhetni“. Toldy bizonyára elküldte Bajza részére azoknak az íróknak a jegyzékét, akiknek a műveit a Handbuchban közölni tervezte és a meglehetősen öntudatos és erős kritikai érzékkel rendelkező barát nem tartotta elég díszosnek és kielégítőnek az említett névsort. Ezen kívül visszatartását nem is tartotta véglegesnek, hiszen levele végén már engedékenyebb hangokat pendít meg. Még 1827 januárjában is arra kéri Toldyt, hogy verseit hagyja ki a Handbuchból. Fontos szerepet játszott Bajzával még a kihagyott szerzők bosszújától való félelem is, az előfizetők megszorzásának problémája és végül a legnyomósabb aggodalmat barátjának felületes munkája keltette benne. A kihagyott szerzők összeesküvése — minden antológia-szerkesztő végzete — Bajzát egy érdekes ügyre emlékeztette: Makáry esetére. Ez a Makáry György (1799—1857 között élt) egy már 1827-ben nyilván-

nosságra hozott levelében, alkalmat keresett arra, hogy Toldy vállalkozását lehetetlenné tegye.

Ismeretes, hogy Toldy a *Handbuch*hal egyidőben más könyvek kiadásával és szerkesztésével is foglalkozott. Emellett orvosi vizsgáira készült és véglegényi kötelezettségét sem hanyagolta el. Egyetlen munkatársa Stettner György. Stettner Toldyt nehéz helyzetében gyakran segítette, de éppen a legsürgősebb munka idejében cserben hagyta. „A Rólad szóló cikkelyt — írja 1827 júl. 16-án Kazib^oznak — több nyugalommal és kedvvel fogom írhatni, mint most, mikor éppen ezer felé vagyok osztva a munka és iskolám által. Stettner még május közepén ment Cseppe az ipához, onnan Vörösmartyt Horvát Endréhez, Guzmics^ohoz, Kisfaludy Sándorhoz kísérte; Vörösmarty már megjött, de nem Stettner. Így a könyv írása és nyomtatása egészen rám maradt, s mire Stettner feljő, az első kötet már készen fogja találni.“ Ennyi elfoglaltság mellett Toldynak a *Handbuch*ra nem maradt több ideje, mint „egy néhány csonka óra napjában és éjszaka“. Bajza aggodalma már az anyaggyűjtésben beteljesedett. Amikor a II. kötet összeállítását Toldy már nem tudta halogatni, mert a nyomda sürgette, szeretett volna minden embert, akit csak elérhetett, a munka sodrába bevonni. Ezért Bajza tanácsára egy Simonfalvai nevű fiatalembert, az Amadé-család titkárát kérte föl, hogy Amadé László életrajzi adatait nyolc nap alatt gyűjtse össze és küldje el neki. Toldy a fiatalemberhez írt levelében az Amadé híres költőtagját a XVII. századba helyezte. Simonfalvai értesítette Bajzát Toldy kérdéséről. Bajza a felületesség miatt főlháborodott és egy jellemző levélben figyelmeztette barátját veszedelmes hibáira: „Támadhatott e valaha szerencsétlenebb gondolat ember fejében, mint neked akkor, mikor azt hívéd, hogy te az Amadé biographiai jegyzeteit egy hét alatt megkapod? Azt gondolod e, hogy csak akarnod kell, kívánatod azonnal tellyesedik, mert a környületek calculusod szerint mozognak, s intésodra magát ningyárt minden ember ad servitia paratissimusnak fogja tekinteni? Jer s halljad, mit felelek leveledre s itéd meg tenmagad, ha a gondatlanság, a dolgoknak utolsó percig való elmulasztása s az ebből következtett hamar munka célra viszen-e s végre, ha egy philosophnak nem illő-e mérsékelní tanulni tüzét, vagy inkább hogy gondolatomat egész nyíltsággal kimondjam mérsékelní tanulni szelét?... de Simonfalvai kétli, ha itthon létekor is tudhatna-e valamit hamarjában mondani familiájának egy oly tagjáról, aki amint te írod, a XVII. században élt. Amiről én azonban majdnem tökéletesen meg vagyok győződve, hogy gondatlanságod vagy sietséged hibája, mert tudtonra csak egy Amadé író volt, s az a XVIII.-dik század elején élt... A mult héten itt volt egy Amadé, s Simonfalvai említette neki a dolgot; de ő emlékezetéből semmit nem tudván mondani, azt felelte, hogy ez iránt az Archivumban gondolna bizonyost lehetni, amint hogy leszen is reá gondja; de mostani foglalatoságai nem engednek időt, hogy az Archivumot végig tekinthesse, mást pedig oda be nem ereszthet, hogy a familia levelei közt piszkáljon. Ha öt héttel ezelőtt tudósítottatott volna, úgymond, a kívánt kérdésekre felelhetett volna. Simonfalvai azt is hallotta ezeken kívül tőle, hogy a kérdésben forgó Amadé László manuscriptumai Pestre a Musaeumba küldettek, s ha ez igaz, Horvát István rá fog akadni, mert bizonyosan a Széchenyi-bibliothecában lesznek, s köztök talán ismeretlen darabokra is fogsz akadhatni. Ez mind, amit közölhetek

veled Amade iránt. Azt gondolom, hogy tovább ne várokoztasd a betűszedőt (ha már eddig is talán várokozt), mert ki tudja, mikor fog Amade Taddé az archivumból veled valamit közölhetni. Magad vagy oka, hogy könyvedben ezen hézag legyen, de hijába neked beszélni, mert te mindég az voltál s az maradsz, aki akkor készül a harcra, midőn az ellenség már a nyakán van. Ez nem elég; még tovább is tart veszekedésem. Micsoda balgatagságokra tévedsz te, hogy magadat Nagyapáthyval (Nemesapáthi Kiss Sámuel) akard recenseáltatni? Szeretném tudni, mi szükség van erre s mi hasznod legyen belőle? S ismerted-e te Nagyapáthyt, hogy ilyennek végbevitelére képesnek hiszed? Azonban, hiszen ha valakit éppen megdicsérni vagy rosszalni kell, arra a közönszerű elme is fog szavakat találni: de én sokkal kevélyebb vagyok benned, mint hogy könyved megbíráására még barátomat is meg tudnám kérni. Legyünk barátom több ennen-érzettel magunk iránt s tartsuk illetlennek leereszkedni azért, hogy magasztalókat találjunk.“ Bajza kritikai megjegyzésében sok az igazság, mégis nagy mértékben igazságtalanok lennének, ha Toldy lelkes munkájában és szorgalmas anyaggyűjtésében csak a fölületesség és az elsziettség nyomait szemlélnénk. A fiatal orvosnövendék leendő *Handbuch*jának érdekében a tekintélyes irodalmi vezértől a kis bárói titkárig majdnem minden embert megmozgatott. Az akkori irodalmi Magyarország dolgozott neki a *Handbuch* elkészítésében. Ebből is láthatjuk, hogy egyéniségének és tehetségének alapsírájában csodálatraméltó szervezőkészség nyugtalankodott, melynek segítségével a későbbi akadémiai titkár a magyar irodalomtörténetet, mint szaktudományt úgyszólván a semmiből megteremtette s ezzel együtt élénk irodalmi életet varázsolt maga köré.

A mult századi viszonyok miatt a kiadók a munkákkal csak akkor foglalkoztak, ha a szerző a megbeszélte előleget azonnal kifizette. Ez a szabály különösképen a szabálytalan munkák kiadására vonatkozott, amely ekkor, a szépirodalom virágkorában nagyon kevés érdeklődésre számíthatott. A fiatal Toldy anyagi helyzete nem engedte meg, ezt a sürgössé vált összeget (300 forintot) Trattnernek egy summában kifizetni. Apját sem akarta nagyobb köicsönnel megterhelni, tehát nem maradt más hátra, mint a már akkor nagyon elterjedt szokás: előfizetőket gyűjteni. Alig pár hétre gondolatának végleges kibontakozása után magyar- és németnyelvű előfizetési íveket nyomtatott. Kazinczy már augusztus elején kapott ilyen listát, Bajza október 13-án. De hamarosan az egész országot elárasztotta velük. A propaganda középontjává az ország két kultúrcentrumát: Pestet és Pozsonyt tette. Míg a pozsonyi ügyek kezelésére Bajzát kérte fel, addig Pesten mindent maga intézett el. Bajza legfontosabb feladata az volt, hogy mintegy száz értesítést juttasson el az alsó és felsőház tagjaihoz. Bajza azonban csak azokhoz a grófokhoz és bárókhoz fordult, akik az előfizetésre hajlandóságot mutattak. A kancelláriai tagok megnyerése sokkal jobb gondolatnak ígérkezett, mint a rendelés. Az egyik ilyen kancellista, Karácsony névével gyakran találkoztunk a két barát levelezésében. Bajza átadott ezen kívül még több pozsonyi ismerősének ilyen előfizetési ívet, így például Nagyapáthynek is, aki gyakran megfordult Sopronban s az ottani evangélikus iskola és teológia részére több listát átvett. Bajza pozsonyi gyűjtési köréhez tartozott még Thaly Antal és Püspöky. Az utóbbiról csak annyit tudtunk megállapítani, hogy mindenütt ismert világi volt, aki nemcsak pozsonyi, de bécsi kapcsolatai révén is, a

Handbuch ügyét sikerrel támogathatta volna. Az anyaggyűjtés ideje alatt Toldy maga is Bécsbe utazott, bizonyára azért, hogy ott is megkísérelje előfizetőket szerezni. Kazinczy Széphalom körül gyűjtött. A mester ismerőseinek köréből azonban csak egy előfizetőről tudunk: Vay Miklósról. Az előfizetés érdekében a pozsonyi és a pesti könyvkereskedők is sokat fáradoztak. A pozsonyi Wiegand Toldynak 1200 előfizetőről számolt be, míg Kilián és Eggenberger Pesten ugyancsak szép eredménnyel buzgolkodtak. A könyvvásárlásra időnként Pestre utazó vidékiek valószínűleg ezeknél a kereskedőknél hallottak először Toldy vállalkozásáról. Bajza említ egy, az országot körülköbörló vándorkönyvárúst, aki hasonlóképen előfizetési ívekkel járta be a vidéket. A nagy lendülettel mozgásba hozott gyűjtési akció azonban mégsem sikerült olyan jól, ahogy azt a szerző és segítő barátja, Bajza, remélte. 1826 augusztus 1-én még teljes reménnyel írja Bajza, hogy „okom van hinni, hogy *Handbuch*otoknak előfizetői elegendő számmal lesznek“. Különösképen Sopron és Pozsony megye közönségétől reméltek sokat. Reménységüket arra alapították, hogy „Sopron félig magyar és félig német, éppen az, ahonnan az ember valamilyen eredményt remélhet“. Pozsonyban a legnagyobb bizalma Thalychban és Püspökyben volt. Püspöky azonban 1827 februárjában Toldy legnagyobb bánatára kijelentette, hogy gyűjtőmunkájának legalább is Pozsonyban semmi eredménye nem lett. Ugyanezt eredményezte Püspöky bécsi útja. Jellemző Bajza levele, melyet 1827 június 4-én írt ágense bécsi működéséről: „Püspöky megjött Bécsből; szóltam vele a *Handbuch* iránt. Ő azt felelte, hogy nincs előfizetője, s oly hangon, mely megérteté velem, hogy nemsok gondot csinált magának miatta, s nem nagy kedve van már az ilyenek felvállalására. Én tehát nem is bátorkodom többé megszólítani. Különben is ez a fiú mostmár csak hiúságokon kapkod s minden tetteiben a könnyelműség szellőji hordozzák. Oly természet, melyet én futok, mert az enyémmel egészen ellenkezésben áll. Bár kijönne könyvetek, édes barátom, meddig a *Diaeta* tart, tudom, hogy néhányat eladhatnék, s nem kellene azt hinned, hogy én, aki másoknak használni tudtam, a te ügyedben, ki legközelebb állasz hozzám, restelkedem.“ Ahogy Püspökyben, úgy csalódott Bajza Sopronban Nagyapáthy közreműködésében. 1826 decemberében még biztosra vette, hogy akciója az evangélikus iskolában eredményes lesz, Nagyapáthy azonban sokáig hallgatásba burkolozott és 1827 februárjában még nem kapott tőle semmiféle választ. Ezenfelül Toldy személyes tapasztalata sem eredményezett mást az előfizetések gyűjtése terén, mint a csalódások szomorú sorát. 1827 januárban 25 előfizetőről tudunk: ebben van az apósától előjegyzett tíz példány is. Az előfizetők számát később sem tudta emelni. Toldy mindent megtett a *Handbuch* érdekében, ami csak tőle telhetett. Majdnem minden ismerőst felhasználta propagandára. Sorozatos hirdetésekkel tett közzé az újságokban. Ha az eredmény úgy kívánta, könnyen tett olyan ígéretekkel, amelyeknek kivihetőségében saját belátása szerint sem hihetett. 1827 március 27-én pl. Bajzát szeretné rábeszélni arra, hogy a *Handbuch* megjelenését júniusra ígérje az előfizetőnek: „az előfizetőknek lehet és szükséges is azt mondani, hogy júliusban a könyvet megkapják, de azt ne, hogy csak az elsőt. Ezt csak a te füleidnek mondom, azonban tudom, hogyha az előfizetők a munka első felét látni fogják, harag nélkül várják majd a másodikat.“ Az eredménytelenség legáltalánosabb oka

az esztétikai és irodalmi érdekek különbözőségében volt. A közönség csak költeményeket akart olvasni, de nem a költészet történetét. A költeményben csak kedves játékot láttak, ami Kazinczy Toldyhoz intézett leveléből kitűnik. Az esztétikai érdeklődés serkentésére íródtak az *Aesztetikai levelek*: Toldynak ez a munkája is, amint Bajza leveléből tudjuk, a teljes részvétlenségbe fulladt: „a magyar közönségnek nem kell ilyesmi. Te a pozsonyi könyvkereskedőknek küldess példányokat, az nem árt, de nincs sok reményem, hogy el is adják azokat“.

Az esztétikai és irodalmi érdeklődés hiányához kapcsolódik a történelmi kultúra hiánya is. A közönség a saját korának irodalmát a *Handbuch* II. kötetében még szívesen olvasta volna, de éppen olyan kevésbé az I. rész költőit. Ezért Bajza a kiadási sorrend megfordítását ajánlotta barátjának: „vannak azonban okaim hinni, hogy a könyvnek első kötete megjelent, s küldess fel exemplárokat, reményedem felül el fognak kelni, s el fognának kivált akkor, ha a második rész jelenne meg először“. A korabeli magyar közönség fölőleslegesnek tartotta a *Handbuch*ra előfizetni. Kazinczy és Bajza elmondják a majdnem egybehangzó ítéletet a közönség részvétlenségéről: „A könyvekre nézve az lőn itt a tónus: hogy nem praenumerálni semmire, hanem csak do, ut des: add kezembe könyvedet s kilizetem árát, de bizonytalanságért nem hajtom ki pénzemet. Vannak itt emberek, kikben az olvasás szeretete, a magyar litteratura productumaira nézve oly nagy, hogy én nagyobbát soha sem kívánnék nemzetünkben egyes személytől; de ha praenumeratióval jősz elébe, azt feleli, hogy könyvedet bizonyosan megveszi, ha kijött: de praenumerálni nem fog, fogadása szerint, s nem akkor is, ha tudná, hogy azután a munkát többé meg nem kaphatja. S igaz van, minekutána oly dolgok történnek, melyek szegényére vannak a literatori névnek. Azt, amit te mondani akarsz a Handbuch ügyében, nem merném elmondani, mert csak a dolgot rontaná el. Azt tudniillik, hogy a második kötet csak az Augusztusi vásárra jelen-meg a beküldendő dátumok s munkák miatt; mert arról majd csak nem bizonyosak vagyunk, hogy Augusztusig a Diacra nem fog tartani s akkor a Mármarosban vagy Temesben lakó (szóval, a Pesttől távollakó) praenumeransnak nem nagy vigasztalására leszen ezen biztatás, hogy Trattnerrel elvitetheti könyvét.“ De nemcsak Bajza türelmetlenkedett a *Handbuch* késéséért, hanem azok is, akik már fizettek. Toldy a gyűjtőívek sikertelensége után kénytelen új pénzforrást keresni: 1827 januárjában 300 forint előleget kölcsönöz apjától. Az öreg Nédel nem vonakodott fia kérését teljesíteni s március elején már átadta a szükséges pénzt. Toldy tehát ugyane hónap 23-án megkötötte Trattnerrel a szerződést kétkötetes, 40 ív terjedelmű munkára. A *Handbuch* kalandos útja külsőleg azonban még ezzel sem fejeződött be. A nehézségek csökkentek, de még mindig fennállottak. Toldy azt gondolta, hogy I. kötete 1827 március végéig, a József-napi vásárig megjelenhet, míg a II. az augusztusi nagy vásárig. A szerződés azonban csak március végén perfektuálódott, tehát az I. kötet megjelenését tette augusztusra, a II-ikat a következő év márciusára helyezte kilátásba. Ennek a szerződésnek a birtokában Trattner május 28-án megkezdte a munkát, amely elég gyorsan haladt előre, annyira, hogy június 12-én már a negyedik ívet szedték. A *Handbuch* 1827. aug. 25-én látott napvilágot.

Kozoesu Sándor.

Kisfaludy Sándor Madagascari éneke.

A Himfy költőjének „minden munkái“ között¹ van egy „Magyar Thalia“ című sorozat, nyilván fordítások vagy utánzások. A benne foglalt „hét prózai idill“² közül a harmadiknak a címe: *Madagascari ének*. Madagaszkar a XVIII. században rövid ideig magyar hódító: Benyovszky Móric révén került az érdeklődés középpontjába. Lehet, hogy Kisfaludy Sándor mint diák hallott valamit a híres kalandor hősi harcairól s haláláról s mint testőr olvashatta Gvadányinak 1793-ban megjelent *Rontó Pál*-ját, melyben a madagaszkári küzdelmekről is szó esik. Talán látta Kotzebue *Die Verschwörung im Kamtschatka* (1791) c. drámáját, amely ugyan Benyovszkynak a madagaszkárit megelőző nagy kalandját dolgozta fel, de ez is egy ok lehetett a színházért rajongó fiatalembernek arra, hogy honfitársa további sorsa iránt érdeklődjék.³

A *Madagascari ének* mégsem függ össze Benyovszkyval.

Azok közül a francia költők közül, akiket Kisfaludy akár még Bécsben, akár Draguignanban megismerhetett, előkelő szerepet játszott a *Poésies érotiques* szerzője, akit Franciaország „egyetlen“ elégiaköltőjének is hívtak: Parny (1753—1814). Bourbon szigetén született s mikor később hazalátogatott az Antillákra, ott ismerte meg legtöbb szerelmes versének hősnőjét, a kreol Éléonore-t. De mint dragonyostiszt Ázsiába is eljutott. Afrikáról nem tudnak életrajzírói s lehet, hogy az oly időszerű Madagaszkárról, a francia gyarmatbirodalom legfrissebb kincséről, Párizsban hallott s talán ott jutott madagaszkári dalaihoz, — ha ugyan nem maga gyártotta őket. A *Chansons madécasses, traduites en français* c. sorozat tizenkét prózai daltól áll; Kisfaludy az utolsót fordította magyarra *Madagascari ének*-ében.

Költőnk jól tudott franciául. Korában sok magyar író kevert műveibe francia szavakat s egész idézeteket, de egy sem ejtett oly kevés hibát, mint Kisfaludy Sándor. Ez a nyilván fiatalkori kísérlet nemesak a körülményekhez képest hű fordítás, de csaknem hibátlan stílusú alkotás is.

Az eltérések egy része abból a magyar fordítóknál gyakori és természetes törekvésből származik, hogy konkrétabbak akarnak lenni. Ezért lesz a „l'oiseau nocturne“-ból „bagoly“ és ha bagoly, akkor már megmondja róla, hogy „huhog“, ami sokkal jobb is, mint az elmosódó s szinte ügyetlen „a commencé ses cris“. A „tes yeux humides se referment“ helyett a magyarban „nedves szemeid hűnyni kezdenek“ esetlenebb, de színesebb.

Máskor a magyar kifejezés nem elég pontos, vagy szándékosan hajlik el az eredetitől: „szakadozó lélegzetéről“ („respiration précipitée“), „Vegyel léleg-

¹ *Kisfaludy Sándor Minden Munkái*. Kiadja: Angyal Dávid. Bp., Franklin, VII. k. 141—42. l.

² U. o. VII. k. 578. l.

³ Hankiss János: *Benyovszky és Talma*. Hungarica. (Debrecen, 1940). I. 23—25. l.

zetet“ („Reprends haleine“), „szűnjél meg“ („arrête“); „ölelgetéscid“ („tes caresses“).

A „pagne“ szónak nem volt magyar megfelelője,⁴ ezért Kisfaludy körülírta: „a levél ka(t)rineczának (suhogását“), — a katrinca szó talán erdélyi katonáskodásának emléke s a „székely fonóból“ hozta magával, ahol tájszókat gyűjtött s talán a Himfy-versszak ritmuselemeit is...

Szép és bátor változtatás ez is: „fejed tsüggedez“ — a „ta tête se penche mollement“ helyett. Itt a francia ír körül, a magyar diadalmasan használja ki gazdag képzőrendszerét.

A „languer“ és „languir“ (epedés, sóvárgás, — epekedni) a XVIII. századi francia költészetben gyakori s már-már fakult színű szók. A fiatal magyar tiszt kétféleképpen adja vissza a fő kétféle származékát: a főnevet azzal, hogy „lankadás“ — s így még a francia szó szép hangzását is átmenti fordításába! —, az igét így: „elolvadok“ és „olvadozni fogok“.⁵

A stílusgyakorlat dicsőséget szerez a magyar nyelvnek, amelynek Kisfaludy az erdélyi út után egész életét szentelni akarta és magának Himfynek, aki a nyelvújítás könnyebbségéről szinte le is mondva ilyen erőteljesen és hajlékonyan játszott nyelve orgonáján.

Hankiss János.

Lengyel fájdalom — magyar részvét.

A bécsi kongresszus megszüntette az önálló lengyel államot. A feldarabolt ország nagy részét átadta Oroszországnak. De a kongresszus vezetői útját akarták állani annak, hogy a büszke lengyelek újabb és újabb forradalmakkal iparkodjanak kicsikarni alkotmányos szabadságukat: feltételeket szabtak az átadáskor. Az orosz cár elfogadta a feltételeket és a kongresszus után a lengyel rész elkülönülve élt a nagy orosz birodalomban. Perszonalitás unióról beszélhetünk. Lengyel volt a kormányzat és a hadsereg nyelve, csak lengyelek viselhettek hivatalt, sőt még a vámrendszer is független volt az orosz vámrendszertől. Sajátságos helyzet állott elő: az anyaországban önkényuralom, az elfoglalt, illetőleg megszerzett területen alkotmányosság. Bizonyos tekintetben emlékeztetett ez a rendszer Ausztria és Magyarország helyzetére: a császári Ausztriában önkényuralom volt, Magyarországon alkotmányosság. Erre az alkotmányosságra azután állandóan örködni kellett. De megvolt a nagy eltérés is. Magyarország szabad akarattal választotta királyait, majd törvényhozás útján rendezte az örökösödést, Oroszország előbb fegyverrel, majd kongresszusi döntéssel szerezte meg Lengyelország nagy területét. Volt még egy fontos különbség. A cári Oroszország óriási hatalom volt, míg az osztrák császárság ereje egymagában nem nyomhatta el Magyarországot.

A lengyel alkotmány nem elégitette ki sem a nemességet, sem a népet. A nemesség teljes függetlenségről álmódzott, a nagybirtokos főurak vissza-

⁴ Sauvageot szótára ma is körülírja, így: „kötényke (vadak lágvéka körül)“.

⁵ Evariste-D. Desforges de Parny műveinek 1827-iki kiadását használtuk régebbi híján (*Euvres choisies de Parny*) augmentées des variantes de texte et de notes. A Paris, Chez Lefèvre... MDCCCXXVII).

sírták azokat az időket, amikor ők ültették a királyt Lengyelország trónjára. A nép a francia eszmék átszivárgásának hatása alatt felszabadulásról, a jogok kiterjesztéséről ábrándozott. A polgári osztály erejéről alig beszélhünk, hiszen a polgári osztály éppen csak kialakulóban volt.

Sándor cár uralma alatt nagyobb veszedelem nem fenyegetett. Halála után azonban Miklós nagyherceg, minden alkotmányos rendszernek ellensége, került a cárok trónjára. Az összeütközés elkerülhetetlennek látszott. Különösen a júliusi forradalom ébresztett nagy reményeket a lengyelekben. Mikor a franciák megfosztották a tróntól X. Károlyt, Párizs felől újból a szabadság szellője fújt kelet felé. A lengyel forradalmat megszervezni nem volt nehéz dolog. A kormányon levők és a hadsereg jó része érzésben a forradalom híveivel tartott. Előrelátható volt, hogy az első siker után az ország túlnyomó többsége csatlakozik a felkelőkhöz.

A szervezéssel sietni kellett. Oroszország nagy katonai erőket akart összevonni a veszedelmesnek ígérkező francia forradalom ellen. Előrelátható volt, hogy a lengyel terület lesz a gyülekezés színhelye. Ha pedig nagy orosz sereg áll az ország területén, csírájában elfojt minden megmozdulást.

1830 novemberében megadták a jelt a forradalom kitérésére. A kezdeti siker nagy; Varsó a felkelők hatalmába kerül. A régi lengyel kormányt megtartják, csak kibővítik.

Két erő próbál érvényesülni. Az egyik a történeti hagyományok ereje: a gazdag földbirtokososztály függetlenségi törekvése és szabadságvágya; a másik az elnyomottak felszabadulásra való törekvése és óhaja magasabb élet-színvonal elérésére.

A forradalmak csak akkor diadalmaskodhatnak, ha a feltörő erők harmonikusan olvadnak össze, ha a menetelők előtt a távolban ragyogó egységes cél ködpárává ritkítja a feltornyosuló akadályokat, ha a forradalmi dal-lam- vagy jelszóban megtestesülő érzelem valóban milliőknak kivetített és kikristályosodott álmait fejezi ki. A lengyel vágyak nem voltak egységesek, hiszen az utóbbi részben az előbbi ellen irányult, a történeti osztályok rovására akart érvényesülni. A forradalom már a kitérés pillanatában magával hozta a bukás csíráit. Kezdeti siker után kimondják a Romanov-ház trónvesztését, majd elkövetkeznek a tavaszi diadalmok, aztán Osztrólenka, végül pedig Varsó bukása. Aki teheti, menekül; akit a győztes orosz sereg elfoghat, az a bosszú áldozata. Száműzöttek ezrei lepik el Szibériát, menekültek tömegei a nyugati országok fővárosait. A lengyel felkelésnek 1831 tavaszán vége; a lengyel alkotmány megszűnik, Lengyelország cári provincia.

A magyar nemesi vármegye együtt érzett a szenvedő lengyelekkel, de közvetlenül a bukás után alig van nyoma költészetünkben lengyel vonatkozásoknak. Később — évekkal a lengyel szabadságharc elveszte után — annál bővebben találunk Lengyelországot sirató költeményeket. Erre a szokatlan és különös jelenségre akarunk világosságot vetni.

A politikai élet tehát jóval hamarabb mozdult meg, mint az irodalom. De ez sem annyira a harc közben, mint inkább a bukás után történt. Sok minden közrejátszott ebben. Valószínűleg oka volt a kolerajárvány is, mely Galícia felől becsapva végigpusztította az országot. A járvány pusztítását még fokozta a nyomorjáró parasztlázadás. A vármegyére elég munka várt. A ma-

guk életéért aggódó emberek lelkileg nem hajlamosak arra, hogy mások érdekeinek megvédése érdekében nagyobb erővel fellépjenek. A vármegyék mégis megmozdultak. Hatással volt a Franciaországban bujdosó lengyeleknek 1832 decemberében kiadott felhívása is. A közös ellenség, az orosz ellen kérnek támogatást a magyaroktól.

Bars vármegye indítványára 36 megye intézett feliratot a királyhoz, hogy diplomáciai úton lépjen közbe a lengyel alkotmány visszaállítása érdekében. Balogh János indítványában már felrémlik az oroszról való félelem, mikor a Bars javaslatát pártoló megyék nevében arra kéri a királyt, hogy az „élet és halál közt ingadozó lengyel nemzetet az óriás vas- és mindent összezúzó markáiból mindenre áldást árasztó kezeivel kiemelje”.¹ A lengyelek érdekében szólal fel Kölcsény Ferenc és Deák Ferenc is.

De a kormány emberei sem maradtak tétlenek, mert a lengyelek elnyomatása ellen megnyilvánuló hangulat megzavarhatta a jóviszonyt Ausztria és Oroszország között. Andrássy József esztergomi követ józan, de rideg álláspontra helyezkedik. A lengyeleken már nem lehet segíteni, a történelem végzete lesújtotta őket: „nemzetek lesznek, nemzetek vesznek”. Mintha Berzsenyinek a Magyarokhoz intézett ódájának megrázó sorai zsonganának a szónok lelkében. De Berzsenyiből kiérezzük a reszkető aggodalmat és a nemzetét ostorozó költőnek végzetelhárító reménykedését. Andrássy szavaiból a rideg közömbösség és önzés sugárzik ki.² De azért fontos ez a beszéd: alkalmat adott Deák Ferencnek a felszólalásra.

A politikai életben mindez 1833-ban történt. A költészetben erősebb visszhangot hiába keresünk. Csak 1834-ben jelennek meg az első jelentősebb, Lengyelországot elszórtó költemények. Bajza József megírja az Apotheosist, Vörösmarty Mihály pedig A hontalant. Bajza a lengyelek küzdelmét nem forradalomnak tekinti, hanem igazi szabadságharcnak.

Csatájok a védelmezett
Népjog esatája volt,
Melyet szent eskü, szent kötés
Ellen zsarnok tiport.

Kedlökben a közérdekek
Szereleme lángola,
Karjokban tiszta honfitűz
Szabályája villoga.

Érezzük, hogy itt már nemcsak a lengyelekről van szó: joga van minden népnek, joga van tehát a magyarnak is fegyvert ragadni, ha ellenfelei le akarják gázolni. A lengyelek nem értek el eredményt, osztályrészük a szenvedés, a nyomor, a bujdosás, de nem szabad kétségbeesni, mert „a zsoldos szolgák ezrein győz a kor szelleme”. Még erősebben nyilatkozik meg a remény az óda utolsó szakaszában.

Hol legtöbb honfivér lép
A harei síkokat:
A népszabadság ott tenyész
Legszebb virágokat.

¹ Deák Ferenc munkáiból. Sajtó alá rendezte: Wlassics Gyula. I. k. 105. l.

² U. o.

Még nem született meg a Szózat, még véres szenvedéseken és idegpusztító éveken megy keresztül a magyarság, míg Arany János megteremti a Magányban-t, de Bajza már kiveti a milliók lelke mélyén élő és megtestesedni vágyó érzést, hogy „nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért“ és nem lehet, hogy „annyi vér — a szabadság kovása — posvány maradjon, hol elöntették“.

A hontalan sokkal keserűbb és reménytelenebb. Vörösmarty lelkében felmerül a gondolat, hogy az eredménytelenül kiontott vér, millióknak a pusztulása ránehezedik a vezérnek, a „bánat emberének“ lelkére, és nem hagyja megnyugodni soha.

Az Apotheosison kívül Bajza Józsefnek még több lengyel vonatkozású költeménye van. A vezér búcsúja, Isten hozzád, Sóhajtás, A rab költő című hazafias versek megszületéséhez a magyar jövő miatt érzett aggodalom és lengyel szabadságharc miatt érzett fájdalom összehasonlódása járult hozzá.

A lengyelbarát hangulat a negyvenes években oroszellenessé válik. A magyar nyelv előretörése felébreszti a nemzetiségek féltékenységét. Északon pán-szláv, délen illir mozgalom keletkezik. A kis szláv népek öntudata felébred, a magyar megújhódással egyidőben a tót és a horvát irodalomban is mutatkozik bizonyos lendület. Az orosz politika észreveszi, felhasználja, sőt élcszti a mozgalmat; a hatalmas szláv testvér az anya szerepét akarja betölteni: hivogatja, csalogatja messzire tévedt gyermekeit.

Már Balogh János 1833-ban „az északi óriás mindent összetörő markáról“ beszél, de hangja még pusztába kiáltó szó. Sokkal nagyobb hatást tesz gróf Zay Károly ev. főfelügyelő levele a papsághoz. „Ne kutassanak — írja többek között — szláv etymológiákat, miből sem az egyházra, sem az oktatásra nem híramolhatik haszon, különben búra fognak felriasztatni az északi ostornak pattogása által.“

Még erősebb fényt derít az orosz veszedelemtől való félelemre egy Hamburgban álnéven megjelent röpirat, melyből Marezali Henrik idézi A legújabb kor története című munkájában:³ „Tudjátok-e, hová visz gyöngeségünk, rövidlátásunk és gondatlanságunk az északi kolosszussal szemben? Jól megnézzétek, pesti színi páholyaitokat nejciteknek, leányaitoknak, hűgaitoknak, arátoknak, kaszinóitokat magatoknak, vagy pedig a szt. Wladimir- és szt. Anna-rend lovagjainak építettétek-e?“

Báró Wesselényi Miklós Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében⁴ című művében Oroszországot a világszabadság ellenségének tekinti. Szerinte az orosz erőnek a monarchia egymagában nem állhatja útját: az alkotmányos Poroszországban látja a megfelelő szövetségest. Természetesen a monarchián belül a korszerű újításokat meg kell valósítani.

Mialatt az országban folyik a szlávok nyugtalankodása és feltornyosodik az orosz veszedelem, megszólal Vörösmarty Mihály is. 1841-ben adja ki Az élő szobor, 1843-ban Az elveszett ország című költeményeit. Mind a kettő a lengyelekre vonatkozik, de érezzük, hogy 10—12 évvel a lengyel szabadságharc bukása után már nem is annyira a lengyelekről van szó, hanem a magyarság sorsáról. Az orosz előretörés veszedelme nyugtalanítja a nagy költő lel-

³ U. o. 432. l.

⁴ Lipese, 1843.

két. Nem is tud a nyugtalanságtól többé megszabadulni. Más költeményeiből is előtör. 1842-ben írta a Fóti dalt, melyben jövőt sejtő képzelete látja felénk közeledni „éjszoknak rémes árnyait“. 1845-ben Jó bor című versében is ki-
vetíti ezt a lelkében élő rettegést:

Vagy tán aranyjövendőt vár hazánk,
Azért mosolyg Tokajnak nedve ráuk?
Arany borod, tűzlekük fiaid;
Hárítsd el éjszak rémes árnyait.

Ahogy közeledünk a szabadságharc felé, az északi rém mindig fenyegetőbb. A lengyelek iránt érzett rokonérzés már szinte csak alkalom arra, hogy költők és politikusok félelmüknek kifejezést adhassanak.

Arany János két költeményében különösen erősen céloz az Oroszország részéről fenyegető veszedelemre. A lengyel alátámasztás már teljesen elmarad. Mind a két költemény 1848-ból való. A rodostói temetőben kitartásra buzdítja nemzetét. Ha a magyar gyáván meghódolna és letenné kezéből a fegyvert.

Ugy rontsa meg őket az átok!
Ugy jöjjön az éjszaki orkán
Kiesavarni tövestől a tölgyet,
Mely ezredig állt a hegyormán.

Az Álom — való című versében félti nemzetét. Szinte a Szózatban megnyilatkozó bizonytalanság szállja meg a lelkét. Nem tudja, mit hoz a jövő. Nem tudja, lesz-e még magyar költő, ki megéneklí a magyar dicsőséget, vagy talán közeledik a nagy temetkezési nap.

Lesz-e költő, ki az édes anyanyelven
Rólatok korának esodát énekeljen?
Vagy elszórnak majd az éjszaki vad szelek,
Idegen nép tombol hamvaitok felett.

Ez a kis munka nem teljes. Nem sorolja fel együttesen a Lengyelországot elsrató és az oroszoktól rettegő költők és politikusok munkáit. Nem is ez volt a célja. Csak azt akarta kimutatni, mi volt az oka annak, hogy a lengyelek elbukása után alig jelennek meg magyar részvétet eláruló költemények, hanem a költők évekkal, sőt egyesek több mint egy évtizeddel később szólalnak meg. Később, mikor már nem a bukás miatt érzett fájdalom uralkodik, hanem a hasonló sorstól való félelem. Az északi veszedelemnek valóban sok, félelmetes neve van irodalmunkban, a múlt század harmincas és negyvenes éveiben. Északi óriás, észak rémes árnyai, északi ostornak patlogása, északi kolosszus, északi orkán, északi vad szelek, mind-mind a felénk közeledő vihart jelképezik.

Amitől a harmincas, de különösen a negyvenes évek költői és politikusai félttek, 1849-ben bekövetkezett. Az északi orkán rátört a szabadságért harcoló nemzetre, mellyel „nem bírt egy óriás; rá kellett eresztetni Európa másik kolosszusát is, s még azzal is megbirkózott, még akkor is sajátmagának kellett lefeküdnie, hogy rágázolhassanak“.⁵

Lengyel Miklós.

⁵ Jókai Mór: A köszívű ember fia. II. k., I. fejt.

Kerecsényi Dezső: Kölcsey Ferenc. (Magyar Írók. Szerkeszti Eckhardt Sándor.) Franklin-Társulat. 1940. 143. l.

Nem lehet véletlen, hogy a magyar irodalom fejlődése első tudatos mérlegelőjének képét éppen Kerecsényi Dezső rajzolta meg a Franklin-Társulat új írói életrajzsorozatában. Hiszen Kerecsényi, tudományos pályájának megindulása óta, elsősorban a nemzeti irodalom belső, lélekformáló erőinek finom tollú elemzésével foglalkozott és éppen a kor- és lélekváltás egyik kényes kérdésénél, a reformáció korhatároló jelentőségének számbavételénél kellett Kölcseynek valóban történelmi látásához eljutnia. Ez a kötete azonban még azoknak is újságot hozott, akik az irodalomtörténetíró mellett a kritikus dolgozatait is figyelemmel kísérték. Jancsó és Vértesy életrajzi adatokból formálódó Kölcsey-bemutatása után a mindig új utat kereső tudós természetesen jutott el oda, hogy Kölcseyt teljesen belső világában ábrázolja. Műve tehát lélek-kép, amely csak annyiban használja fel a külső életkörülmények színfoltjait, amennyiben nélkülözhetetlenül szükséges. Kerecsényit Kölcsey lelke érdekli; ez a lélek írásos megnyilatkozásaiban van előttünk; de nem elég olvasni e vallomásokat, hanem látni kell a szavak és gondolatok felvetődésének lelki okait is. Az előttünk lévő kötet meglepő gondossággal merül el hőse lelkébe, formálja elének ezt az egyéni lelkületet. A fonalat ott veszi fel, ahol az írói hivatásba jelentkező szándék először konstatalható; figyeli az írói hivatás változó felfogását, a felfogás-változás belső és külső indokait, és ezzel magyarázza a költő és kritikus minden megnyilatkozását. Legszebb részei a költeményelemzések; Horváth János érdemes tanítványát látjuk ezekben a részekben, aki az írónak önmagával szemben érzett sajátos kötelességét figyeli hangban, motívumban, lírai álláspontban. Annyira előtérben van a költő Kölcsey, hogy a nemzeti lélek reformjának harcosa szinte meg is sínlí. Az országgyűlési szereplésből nem a szónok, hanem az *Országgyűlési Napló* írója emelkedik elénk. Néha épp ezért a költői megszólalás indítékait is hiányosnak gondolnók, mint például a Zrínyi-dalok hangulatának magyarázatánál, ahol a politikai-társadalmi élmények keserű tartalma mintha kissé elsikkadna. De ez csak annak a megszokásnak eredménye, hogy nagyon megszoktuk az író bemutatásában az életrajz-formát. Kerecsényi ettől tudatosan eltér; és ha az előbeszabott terjedelem meg is kötötte kezét a későbbi versek olyan sokoldalú fejtegetésében, mint amilyenek az induló évek termésének jutottak, a fejtegetés csak a terjedelemben, nem a mélységben szenved kárt. A költő mellett szoros egységben látjuk a kritikust is. Kerecsényi fejtegetései a három nagy bírálat beállításában is újat és meglepő igazat tudnak mondani. A kritikus és költő kettőssége teljesen eltűnik: helyét az egyéni lélek meggyőző egysége foglalja el.

Hasznos és gondolat-indító munka Kerecsényi Dezsőnek ez a tanulmánya.

Alszeghy Zsolt.

Sik Sándor: *Zrínyi Miklós*. Bp., 1940. 177 l. Magyar Írók sorozata. Franklin-Társulat kiadása.

A nagyérdemű szerző könyvével — saját vallomása szerint — hármast célt óhajtott szolgálni. „Szeretném megrajzolni Zrínyi életét; a külsőt is, a magyar történelemnek ezt a tragikus hőskölteményét; de még inkább a belsőt: ennek a pályának — embernek, műnek, cselekvésnek — páratlan és csodálatos, művészi és hősi egységét... És végül, szeretném megéreztetni, hogy amit érzett, gondolt, írt és tett: mindez égetően termékenyítő és végzetesen szól a mának is.“

A hármast cél, melyet mindvégig fegyelmezett, töretlen ihlet-egységgel oldott meg a szerző, szinte magától határozza meg könyve jellemét; történeti elmélyítésű lélek-kép, egy páratlan intenzitású és gazdagságú élet alkotás-folyamatának szintetikus felépítése és értékeinek időszerűsített élményczvetése. Történeti rajz, irodalomtörténet és esszé, melegen áthatva a költőnek a költőt a maga közvetlenül átélő érzékletével. Ez a sokoldalúság nyilvánvalóan igényli a maga számára a módszereknek hullámzó s mégis egybeforodó változatosságát, s ez lesz a magyarázata annak, hogy az egész munka mindvégig frissmenetű, színes áramlású, éppen olyan tudós méltóságú, mint amilyen vonzónan élvezetes olvasmányá lesz.

Sik Sándor a Zrínyi-irodalom eredményeinek gondos felhasználásával és gyümölcsöztetésével s a maga egyéni felfogásának bővítésével és teljességet kívánó új megvilágításával építette fel munkáját. Az életrajzi adatokat szervesen kapcsolja bele Zrínyi alkotásainak sorába s így ad ezeknek élet-erejű történeti érvényességet és lélektani igazolást. Megszólaltatja őket korszerű értelmük szerint és finom jellemzéssel mutatja ki, hol és miben jelentkezik a korértékek fölött érvényesülő időálló értékeik.

A történeti és esztétikai szempontok bármennyire harmonikusan egyensúlyban vannak is Sik Sándor könyvében egymással, munkájának szépsége és megfogó ereje nemcsak az ezek nyújtotta elemzésekben bontakozik ki. Sik Sándort az egész Zrínyi-élet, a maga hatalmas lendületű és tragikus kimenetelű egységében is izgatja és foglalkoztatja. Munkájának szerkezete ennek az életnagyságnak mindig erősödő megéreztetésére és megláttatására van beállítva. A megírásnak külön művészi értéke az a mód, ahogyan szerzőnk Zrínyi munkái elemzése során az esztétikum fölé megnöveszti Zrínyi alakját és sorsában külön problémát látva, ezzel elmélyítve, fokról-fokra szinte drámai izzással ragyogtatja fel Zrínyinek a maga végzetében elbukó, de mégis felmagasztosuló heroizmusát. Ez a maga tüzetől táplált belső hevület, melyre felmelegedik a munka hőfoka, sehol sem zavarja avagy lágyítja a részletek tiszta és tárgyilagos tényét, sőt: valahogy még meg is nagyítja azok jelentőségét és beszédesebbé teszi tartalmuknak Zrínyi életében még jobban kinyíló értelmét. Önként ébred fel ezek után bennünk a vágy, vajha a kitűnő szerző csak egy pillantást vetett volna Zrínyi irodalmi utó-életére, a korai magyar romantika ihletét felébresztő és foglalkoztató szerepére és ennek magyarázatára.

—88

Bárd Miklós levelei és életrajza. Bp., 1940. (Singer és Wolfner.) 299 l.

Ha valaki, úgy egészen bizonyos, hogy Bárd Miklós — s talán itt helyesebb lenne így írni: Kozma Ferenc — nem a nyilvánosság elé szánta ezeket a leveleket. A rejtőző poéta nagyobbrészt családi levelei ezek és ha

irodalmi érdekességű tárgy föl is vetődik bennük néha, — pl. egy és más költői munkásságáról, versei kiadásáról — hiányzik a válaszevel vagy az összekötő szöveg és így a fölmerült téma megvilágítása egyoldalú és hézagos marad.

Szépen domborodik ki azonban a levelek nyomán Bárd Miklósnak, az embernek arcképe. Rávall stílusa is: rövid, katonás, költői idézetekkel és utalásokkal sűrűn megtűzdelt. Megvan leveleiben költészetének és egyéniségének egyik legszebb s talán legértékesebb vonása, természetszeretete is. Különösen a Turjaremetéről írt vagy a Turjaremetével foglalkozó leveleit színesíti meg a természet iránti rajongásnak melege, meghitt hangja. Ez a melegség természetesen elsősorban *Zsók* felé árad, s a család, otthon, magány, természet vágyása és dicsérete együtt biedermeier alaphangulatot ad életérzésének. A többnyire derűt sugárzó levelek belső vívódásokat nem tárnak föl: saját élete nehézségeit katonásan, férfiasan küzdötte le a költő. A levelek nyomán nyert képet életrajz egészíti ki. Ez méltatásában Bárd Miklósnak két főértékét emeli ki: kitűnő lovas voltát és költői tehetségét. A szerző megnevezése nélkül megírt életrajz tárgyilagos hangját a költő iránti szeretet teszi meleggé.

Szabó Richárd.

Olofsson Placid OSB.: Gróf Széchenyi Ferenc irodalompártolása. Panonhalma, 1940. 160 l.

Gr. Széchenyi Ferenc mecénási tevékenysége művelődéstörténelmünk egyik legszebb lapja. Ismeretes, hogy az ő alapítása a Nemzeti Múzeum, s ezt irodalmunk már megfelelőleg kidomborította. Azonban csak szétszórt adatokból tudtunk arról, hogy mennyire támogatta íróinkat. Szerző vállalkozott ez adatok összehordására, s így derekas munkát végzett. Nagy tárgyismerettel és szeretettel megírt dolgozatában vázolja gr. Széchenyi életrajzát, majd támogató működését mutatja be Kónyi, Révai, Pálóczi Horváth, Kazinczy, Kis János, Csokonai és más íróink esetében. Végül kitér a bécsi romantikus körhöz fűződő mecénási kapcsolataira. Összefoglalásként pedig megkísérel gr. Széchenyi irodalompártolásának indítékait megközelíteni. Az előző fejezetekben sok érdekes kapcsolatra bukkant, utóbbiban értékes megfigyeléseket tesz. Az értekezés nyomán irodalmunknak a XVIII. és XIX. sz. fordulóján történt szervezkedési törekvéseire újabb világosság derül, s így e tekintetben szerzőtől további eredményeket várhatunk.

—ry.

Kassai Vidor Emlékezései. A művész születésének századik évfordulójára sajtó alá rendezte: Kozocsa Sándor. A Magyar Könyvbarátok részére kiadja a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., 1940. 8° 395 l.

Az utóbbi években színészettörténeti kutatásunk örvendetes lendületet kapott. Bayer József és Ferenczi Zoltán sokáig parlagon hagyott kutatási területét kezdi ismét feltörni a tudomány ekéje. Mindig többen keresik fel kultúránknak ezt a sokáig megvetett és mellőzött vidékét. Különösen mióta a szellemtörténeti vizsgálódás tágabbra nyitotta a szemeket és a tudományok kiléptek jól meghatározott zártságukból, kezdik leverni a port a művelődéstörténeti adatokról és így színészetünk mellőzött tájai is friss napfénybe kerülnek.

Kassai Vidor emlékezései érdekes világot vetnek a múlt század második fele színészi életére. Nemcsak az író magánéletének, hanem a korabeli vidéki színészetnek, a Budai Népszínháznak és a Népszínháznak ezer adata elevenedik

meg előttünk. A kiváló komikus, mint író kellemes csevegőnek, a színészi viszonyokkal és színésztársaival szemben józan kritikusnak és élesszemű jellemrajzolóknak bizonyul. Emlékezéseinek legértékesebb részei éppen azok, ahol pályatársairól rajzol színésztörténeti szempontból igen értékes képet. Volt feleségének, Jászai Marinak az alakja is egészen új megvilágítást kap.

Kozocsa Sándor értékes munkát végzett az emlékirat sajtó alá rendezésével. Színésztörténeti irodalmunknak forrásanyagát gazdagította. Sajnos forrásművek még mindig igen gyéren állnak rendelkezésünkre s ezért örömmel üdvözlünk minden újabb publikációt. A színészi emlékiratok, ha nem is mindenben megbízhatók, mégis nélkülözhetetlenek a kutató számára. Sokszor nem is az adatok, hanem az adatok mögött vagy között önkénytelenül megnyilakozó lélek tárja fel egy elmúlt korszak színészi szemléletének oly nehezen kielmezhető titkait.

Az emlékezőeket Kozocsának Kassairól írt élvezetes és adathú tanulmánya zárja be. A munkát gazdag képanyag kíséri, kezelését pedig gondos névmutató könnyíti meg.

Staud Géza.

Berey Géza: A magyar újságírás Erdélyben 1919—1939. Szeged 1940, 94 [2] l.

Inkább életszerű előadásra, az elszakított erdélyi hírlapirodalom viszonyainak átéreztetésére, mint rendszerező összefoglalásra törekszik e tanulmány szerzője. Azt mondja el, amit, mint erdélyi újságíró, maga tapasztalt és látott. Megismerjük könyvéből az erdélyi magyar sajtó húszéves küzdelmét fennállásáért, a lapvállalatok lassú felvirágzását, a válságokat, amelyeket az anyagi és szellemi érdekek ki kirobbanó ellentéte okozott, végül a lapoknak és az erdélyi irodalomnak szerves kapcsolatát. A cenzúra s más kormányintézkedések bénító hatását, az erdélyi magyar sajtó anyagi és szellemi, személyi, szakmai, kiadási viszonyait megvilágító számtalan fontos adat jó szolgálatot fog tenni annak, aki majd az elszakított keleti országrész irodalmi életét tudományos rendszerességgel veszi vizsgálat alá.

Dezsényi Béla.

M. Tótfalusi K. Miklosnak maga személyének, életének, és különös tselekedetinek mentsége... Kolosvárat, 1698. Esztendőben. Melyet most ujrolag kinyomtattak Tolnai Gábor bérekesztő-heszedével. Gyoma, 1940. 123 l.

Bod Péter „Erdélyi féniks“-nek nevezte el a legnagyobb magyar nyomdászt, Misztófalusi Kis Miklóst; féniksnek, aki megégyén maga hamvából újul meg. A megújulás Bod Péter szemében az a hosszú verzeset volt, amelyet nem sokkal Tótfalusi halála után Párizs Pápai Ferenc írt emlékeztetere s melyet Bod Péter 1767-ben adott ki. Tótfalusi „féniks“ voltát jelzi ilyen értelemben *Mentségének* mostani új kiadása is. A *Mentség* és Tótfalusinak e könyvéből kibontakozó élete feleletet ad a magyarság annyi súlyos, sokszor takargatott, szégyelt, de mindig feltörő és vádoló kérdéseire. Tótfalusi lekipásztornak készült, de mások tanácsára és maga szándékából nyomdásszá lett. Szolgálatvállalásával — talán nem is egészen tudatosan — egy egész nemzetet akart felemelni. Külföldön úgy megtanulja a nyomdász mesterséget, hogy világhírré tesz szert, de Tótfalusinál a cél ragyogását semmi sem tudja elhomályosítani: miután mestersége tudományának birtokában van, bibliája pedig kinyomtatva készen áll, nem tartja kinn semmi. Hazajön, mert itt akar használni: emelni a könyvnyomtatást, szép, tökéletes, jó és hibátlan könyveket készíteni, mindent elkövetni, hogy a magyar

művelődjék, mégpedig elsősorban olvasni tudjon s olvasásával magáévá tudja tenni az élet alapját, a krisztusi értékszéméletet. Ragyogó nyomdászathetség, komoly tudós és nagyvonalú kultúrpolitikus hármasságát mutatja Tótfalusi s mindhárommal előre néz: Erdély magyarságának magasabbrendű, műveltebb, tisztultabb jövődjébe. S ezt zúzza össze kora. Bűnös maradiság, megnemértés, hiúság, korlátoltság és féltékenység fognak össze ellene. És még egy: az a lenézés, amelynek számára a tudós és világhírű mester csak amolyan „rézműves“ volt. A *Mentség* új (második*) kiadását betűről-betűre és sorról-sorra híven készítette el a Kner-nyomda, Tolnai Gábor pedig Tótfalusi magyar sorsproblémáját átíró berekesztő tanulmányával toldotta meg. *Harsányi András.*

Szacsvay Imre: Életem és emlékeim. Sajtó alá rendezte és a bevezető életrajzot írta: Balassa Imre. Bp., 1940. Kir. M. Egyetemi Nyomda. 272 l. 16 mell.

„A színész munkáját a pillanat szüli és a pillanat el is viszi“ — írja visszaemlékezéseinek egyik helyén Szacsvay. A színház tünékeny művészetének és a színművész órákról-pillantokra élő műalkotásának történeti megítélése éppen ezért színészi emlékiratok segítségével lehet csak tökéletes, mert az egyéni vallomások tükrében érthetjük meg igazán a felröppenő s menten elhamvadó színészi művet. A magyar színháztörténeti kutatást így minden ilyen mű megjelenése nagyban elősegíti. A „legnagyobb magyar Lear-királynak“, a „klasszikus színjátszás utolsó mesterének“ most összegyűjtött iratai történetirónak és dramaturgnak egyaránt tanulságosak, mert bennük nemcsak Szacsvaynak részben anekdotászerű visszaemlékezéseit, továbbá a századforduló színházi életének megkapó kritikáját kapjuk, de *A színész titkai* c. fejezetben akadémiai előadásainak pontokba rendezett foglalatát is. Ezek a tanítások a legnagyobb részben ma is helytállóak. Szacsvay iratait terjedelmes életrajza előzi meg. Szerzője: Balassa Imre, lelkes híve hősének és számos érdekes, eddig kevésbé méltatott színháztörténeti mozzanatra mutat rá, melyeket részben magának Szacsvaynak gondosan vezetett jegyzetfüzetéből, részben saját kutatásából merített.

A közölt gazdag fényképmelléklet ügyesen csatlakozik mind az életrajz, mind az emlékirat szövegéhez. *Dénes Tibor.*

Meggyes Ede: Kuthy Lajos mint regényíró. Budapest, 1939. Szerző kiadása, 43 l.

Császár Elemér és Szinyei Ferenc pontosan megrajzolták a regényíró Kuthynak irodalmi arcképét és végérvényesen kijelölték helyét a magyar elbeszélő próza fejlődésében. Utánuk már nehéz lényegesen újat mondani, különösen egy még kiforratlan szemléletű és a tudományos gyakorlat kezdetén álló kutatónak. Meggyes Ede hősiességgel nekivágott a nehéz próbának s ezért a nemes becsvágyáért dicséret illeti. Ő maga is érezte a nehézségeket, s ezért igyekezett módszeresen eljárni. Dolgozatában a *Hazai rejtelmek*et a következő négy szempont szerint elemezte: „1. A mese mint keret: hogyan és mit beszél az író? 2. A mese mint tartalom: mit és miért beszél el az író? 3. A mese hordozói: személyek. 4. A stílus: hogyan beszél el az író?“ Ezek a szempontok nem elég világosak, a kategóriák egymásba folynak; a tisztázatlan elméleti fogalmak rend helyett végül is zavart keltenek. Fokozza ezt a dolgozat egye-

* Már 1902-ben Gyalui Farkas is kiadta.

netlen stílusa: az értekező fejtegetés nyugodtan tárgyias hangját bántóan zavarják az öncélú hatásokra törő esszéstílusban tett kísérletek. Ez bizony nem egyszer üres mesterkedéssé süllyeszti a tárgyalást s a szerzőt egész feleslegesen a nagyképűség gyanújába keveri.

De emeljük ki Meggyes érdemeit is. Helyesen látja Kuthy regényén k irányzatosságát, kapcsolatát a Széchenyi elindította reformokkal. E tekintetben a dolgozat eszmekeltő is: érdemes lenne egyszer a *Hazai rejtelmeket* egybevetni a *Falu jegyzőjével* és megkeresni a Dickenshez, meg a német „tépetekhez“ vezető szálakat. Sikerült azonkívül a Kuthy stílusáról szóló fejtegetés. Irodalmunk annyira szegény a nyelvészeti elemzésekben, hogy jói csak olvassunk és a szerző fejlődését illetőleg biztató előjelként tekinthetjük ezt a szerény kísérletet is. *tr.

Vajda Iona: Batsányi János és Baumberg Gabriella. I. 1799—1809. Minerva-Könyvtár 128. sz. Bp., 1938. 8°. 124 l.

A tanulmány Batsányi János és Baumberg Gabriella szerelmének és házasságkötésének történetét tárja elénk, nagyobb részt a kettejük közt lefolyt levélváltás tükrében. Batsányi a Martinovics-féle összeesküvésben való részesség miatt börtönviselt ember, aki első szerelmében is csalódott, bécsi önkéntes száműzetése idején, 36 éves korában ismerkedett meg Baumberg Gabriella költőnővel, a „bécsi Sappho“-val. Gabriella is csalódott, önmagába néző lélek. Találkozásuk alkalmával egymásban vőlük megtalálni mindazt a jóságot, szeretetet és megértést, melyet a sors egyéni életükben addig megtagadott tőlük. Az erőszakos, deszpota hajlamú Batsányi és a szellemi szabadságára féltékeny Gabriella szerelme azonban nem volt zavartalanul boldog. A költőnő családjával is súlyos összeütközésbe kerül szerelmi viszonya miatt. Batsányi természeténél fogva, még elhidegülése után sem ismerte el, hogy Gabriella és ő össze nem illő szerelmesek, s egykori házassági elhatározásához még akkor is ragaszkodott, amikor ez számára már csak kötelességet jelentett. Gabriellának azonban annál nagyobb lelki küzdelmébe kerül az elhatározás s még több lemondásba és asszonyi tapintatba házasságuk összhangjának megóvása. A közölt levelek a kor érzés- és gondolatvilágának igen érdekes és értékes dokumentumai, melyeken keresztül a mai városi idegember lelkéhez oly közel álló két költő személyiségének és életének mélységeibe pillanthatunk be.

Varjas Béla

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1940. 2. sz. Waldapfel József: *Magyarország sorsának XVI. századi lengyel visszhangjához*; a mohácsi vész és Buda elfoglalásának lengyelországi hatásával kapcsolatban Bielski Joachim lengyel humanistának Balassa Bálint apja halálára írt, eddig csak hírből ismert epicediumát ismerteti. — Marót Károly Fedics Mihály meséi alapján a népköltészet lényegéről kialakított modern felfogást teszi vizsgálat tárgyává. — Derényi Mária: *A Zrínyiász Alderánjának* irodalmi mintaképére mutat rá a Babilonia distrutta c. olasz hősi eposzban; szerzője Scipione Herrico, korának egyik divatos költője. Az olasz eposzban szereplő Ariadna-idill Zrínyi ugyanilyen című költeményére is hatással volt. — Hankiss János: *Az irodalmi műfajok* című, Lyonban a III. irodalomtörténeti kongresszuson elhangzott beszámolójában rámutat a modern költői műfajok sajátos rétegződésére.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1940. 4. sz. Kéký Lajos: *Császár Elemér.* Meleghangú emlékezés Császár Elemérről, a szerkesztőről. „Tevékeny, termékeny és sokoldalú szellem volt.“ — Papp Ferenc: *Gyulai Pál utolsó baráti köre.* Részlet Gyulai életrajza II. kötetének utolsó fejezetéből. Az öreg Gyulait különösen br. Bánffy Györgynéhez és Lévay Józsefhez fűzték a legmélyebb baráti kötelékek. — Pukánszky Kádár Jolán: *Hivatásos színjászaink első előadásai.* „Kelemen László nagysága abban van, hogy még nem voltak vezéri álmái. Mint közkatona akarta szolgálni és szolgálta is a magyar színészet általa szentnek megismert ügyét. A maga személye nem fontos neki, csak az ügy. Ő segít alakítani, ő segít megkeresni azt a formát, mely a magyar színészet fennmaradását leginkább biztosítja.“ — Waldapfel József: *A székyudvarhelyi kódex.* (2) A kódex példái (a halálról, az engedelmességről, a szerzetel hagyásról) és azok forrásai. — Szinyei Ferenc: *Császár Elemér és a M. Tud. Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága.* — *Adatok Verseyhy Ferenc költeményeihez.* A Doriska forrása (ismeretlen német költő An Lottchen verse). — *A debreceni színészet 1811. évi műsorának forrásai.* — *Zrínyi, a költő halálát sirató latin elégia.* (1665.) — *Bessenyei és Szentjóni Szabó Bihar vármegye közgyűlésén.* (Miller Jakab Ferdinánd levele Mészáros Ignáchoz.) — *Verseyhy vagy Anyos miseéneke?* Még mindig nem „zárult le végképen a vita“. — Könyvismertetések. — Repertórium.

Kalangya. — 1940. 11. sz. Garay Béla: *A százötvenéves magyar színészet.* Hangulatos visszapillantás színészetünk multjára. — 12. sz. Takács Ferenc: *Emlékezés gróf Széchenyi Istvánra.* „Ha arra a küzdelemre tekintünk, melyet a magyar nép folytat, meglátjuk azt az ősi életerőt, melyre Széchenyi alapított. Ezt az életerőt kell ápolnunk és fejlesztenünk, hogy a magyarság az eszmék és népek nagy harcában fennmaradhasson.“ — Herczeg János: *Szindbád.* Márai Sándor Krúdy Gyula egy napját megjelenítő Szindbád hazamegy c. regényének ünnepelő méltatása.

Magyar Könyvszemle. — 1940. 4. sz. Gábrriel Asztrik ismerteti a Pozsonyi-kódexet az újra előkerült eredeti kézirat alapján. A Nyelvelméltár másolatból közölte a latin részek nélkül a kódex magyar szövegét, most végre teljes és hiteles képet alkothatunk tartalmáról és egykori rendeltetéséről.

Magyar Psychologiai Szemle. — 1940. 1—2. sz. Nyirő Gyula: *Költőzseni és pszichiátria.* „Zeniális alkotások teremtéséhez nem szükséges feltétlenül az átlagtól kóros irányba eltérő lelki sajátosságok megléte, de egy minél általánosabb magasabbfokú lelki fejlettség disponálhat valakit — megfelelő milieu, megfelelő élmények megélése következtében — zseniális alkotásra.“ De azért több a diszharmonikusan fejlett, pszichopátiás bionegatív sajátosságok fölött rendelkező zseni is. Vizsgálja a különböző endogén elmebetegségekben szenvedő betegek verseit; ezekkel közös vonásokat talál nagy költők verseiben is. Elfogadja tehát Kretschmer állítását, hogy a zseniben olyan lelki elemek rendelkeznek fokozott dinamikával, melyek más összetételben tragikusak, szocionegatívak, vagy éppen gyűlöletesek lehetnek.

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. — 1941. 6. sz. Marczinkó Ferenc: *Emlékezés Pintér Jenőre.* Részletes jellemzése Pintér Jenő tanári működésének és emberi vonásainak közvetlen rajza. Pintér Jenő legvonzóbb emberi értékei: elvi határozottsága és a nemzeti eszményekhez való nagy ragaszkodása. — Alszeghy Zsolt: *Pintér Jenő, az irodalomtörténetőr.* Pintér irodalomtörténetírói munkásságának korszakalkotó jelentőségére mutat rá: a magyar irodalomtörténetének nagyszabású rendszerezésében a fejlődés és az adatgazdagság harmóniájára, értékítéleteinek igazságosságára, mely nála különösen az írói alkotásokból kisugárzó esztétikai szépségek érték-tartalmának feltárásában nyilatkozott meg. Ebben az értékelésben nem csekély szerep jutott az erkölcsi normáknak. Pintér Jenőt, a tudóst az jellemzi, hogy egész életművével a ténytisztélet fanatikusa volt.

Pannonhalmi Szemle. — 1940. 4. sz. Kolos Endre: *Irodalmi élet a Felvidéken.* Megállapítja a Felvidék irodalmi indulásának lassúságát; négy korszakot különít el. A lira találta meg leghamarább önmagát; itt Győry Dezső alkotja meg az igazi kisebbségi témakört. Az epikában csak reményt adók Darkó, Tamás és Egri. A tudományos irodalom kezdeti stádiumban maradt.

Pásztortűz. — 1941. 1. sz. Kolozsvári Grandpierre Emil: *Esszéirő nemzedék.* Szemléltető bemutatás tárgyává teszi Illyés Gyula, Németh László, Szerb Antal és Cs. Szabó László esszéirő munkásságát.

Theologia. — 1940. 4. sz. Zimándi Pius: *Kódexirodalmunk és a társadalmi kérdések.* A kódexirodalmunkban megnyilatkozó korszerűségek vizsgálata, különösen a társadalmi osztályok tagozódásával kapcsolatban. „A középkor uralkodó gondolata a vallás, úgyhogy bizvást mondhatjuk: sokkal jobban formálta e kort az Egyház, a szerzetesrendek, mint fordítva.“

Pintér Jenő ravatalánál.

Tisztelt Gyászoló Közönség!

Az előttünk lévő koporsó egy nagymunkásságú, erüvedetlen szorgalmú tudós ember tetemét rejti magába. Még elgondolni is nehéz, hogyan fejthetett ki annyi energiát egyetlenegy ember és honnan vette a nehéz, körütekintő és fárasztó munkához az időt, a kellő munkabeosztást, a tudományos rendszerezést, amelyek mind szükségesek voltak arra, hogy Pintér Jenő a magyar irodalomtörténet terén kifejtse korszakalkotó tevékenységét. Még elgondolni is nehéz mindezt, hát még meg is tenni lankadatlan szorgalommal, ahogyan azt Pintér Jenő teljesítette. Ha hozzátesszük azt is, hogy a kitzűzött nagy munkát, mint vidéki tanár kezdte, hiányos könyvtár és segédeszközök mellett, akkor fogalmat alkothatunk a nehézségekről, amelyek a munka megkezdésében és folytatásában gátolták. Heinrich Gusztáv hívtá fel a figyelmet arra, hogy Toldy Ferenc óta a magyar irodalomtörténet nem haladt s ahová e téren a szakember fordul, mindenütt hiány és hézag tátong felénk. Ez sarkallta Pintér Jenőt arra, hogy a századforduló alkalmával kitzűzött Semsey-pályázatra beadja 1901-től 1907-ig írott pályamunkáját, magyar irodalomtörténetét. A pályamunka elnyerte a Semsey-jutalmat és 1909-ben, illetve 1913-ban négy kötetben napvilágot látott. A bírálók, a szaktudósok, a művelt közönség elismerése további munkára, az anyag kiegészítésére és még alaposabb feldolgozására sarkallta Pintért. Így adta ki az újabb szakirodalomnak és most már sok évi tapasztalatainak felhasználásával kétkötetes irodalomtörténeti kézikönyveit, képes irodalomtörténetét, majd 1930-tól 1934-ig két vaskos kötetben nagy magyar irodalomtörténetét, amelynek első három kötetével 1931-ben elnyerte a legnagyobb magyar tudományos jutalmat: a M. Tud. Akadémia nagydíját. Joggal írhatta Pintér, hogy művében alaposágra, teljességre és tárgyilagosságra törekedett. Ezt be is váltotta, mert műve alapos volt az írók tanulmányozásában, teljes volt az irodalomtörténeti anyag összegyűjtésében, tárgyilagos volt az írók és műveik méltatásában.

Óriási munkássága között belátta annak a szükségességét is, hogy a magyar irodalomtörténeti írókat társaságba kellene tömöríteni, hogy azután egymást sarkallva egyesült erővel a legmagasbb színvonalra emeljék irodalomtörténet-írásukat. Ezt az eszmét ide s tova 30 évvel ezelőtt Pintér Jenő és néhány köréje tömörült társa tényleg meg is valósította, megalapítván a Magyar Irodalomtörténeti Társaságot. Ebben Pintér előbb a folyóirat szerkesztője, majd a társaság vezetője, elnöke lett.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság nevében búcsúzom most nagy-érdemű, szeretett elnöküktől és kedves barátunktól. Pintér Jenő, kedves barátunk és elnökünk, ki kell jelentenem itt búcsúnk alkalmával, hogy elérte a magad elé tűzött célt; megírta a korszakalkotó nagy magyar irodalomtörté-

netet, olyan művet, amilyent sokan óhajtottak, de előtted senki sem tudott megírni, de elérted azt is, hogy egy táborba gyűjtötted a magyar irodalom-történeti írókat is.

Most, a búcsúpillanatban megrendülve állunk e koporsó előtt, amely egy derékban tört páratlanul munkás életet fejez be, de a koporsó csak a tetemet rejti magába, a lélek, a szellem, a szellem gyümölcsei itt maradnak nekünk vigaszul és sarkalóul a jövőre, s ha a természet törvénye szerint mi is mind meghalunk, Pintér szellemének gyümölcsei és velük neve fennmarad mindaddig, amíg magyar irodalom és irodalomtörténetírás leszen. Pintér Jenő, kedves elnökünk és barátunk. Isten veled!

Viszota Gyula.

Ady Endre ifjúkori levele.

Erdekes bepillantást nyújt ez a levél a fiatal Ady lelkivilágába. Ady 1896-ban tett érettségit Zilahon s a következő tanévet, mint joghallgató töltötte Debrecenben. Az első alapvizsgát azonban csak ősszel tette le. Áprilisban írta ezt a levelet, amikor már nyilvánvalóan érezte, hogy a szülei által annyira óhajtott vizsgálatot a kellő időben letenni nem tudja. Minden valószínűség szerint ez a tény okozza lelkifurdalásait és belső küzdelmeit, s valószínű, hogy a levélben is említett elhatározása, hogy „új életet“ kezd, főként tanulmányainak lelkiismeretes elvégzésére irányuló akaratát jelenti. Szándékát azért közli egykori tanárával, hogy ezzel is megerősítse magát jóra való törekvésében. De vajjon sok szeretett és kedves tanára közül ki volt az, akit életének ebben a válságában bizalmával megtisztelt? Közismert dolog, hogy Ady jó tanuló volt a középiskolában, s hogy tanárait tisztelte és szerette. Legkedvesebb tanárai Kincs Gyula, Both István és Nagy Sándor voltak. Ezek közül a legutóbbi csupán két esztendővel volt idősebb nála, aligha adhatott tehát neki „atyai“ tanácsokat. Kincs Gyulához intézett levelei Zilah városának a világháború alatti ostromakor megsemmisültek,¹ s őhöz talán különben is bizalmasabb viszony fűzte, mint amilyenre e levélnek — nem a tartalma — hanem a hangja szerint következtetnünk lehet, hiszen Kincs Gyula az Ady-családnak régi jó barátja volt. Legvalószínűbb tehát, hogy a magyar irodalom tanárához, Both Istvánhoz intézte ezt a levelét Ady. Tudjuk ugyanis, hogy ő csakugyan többször megfeddette őt mulatozásaiért, amire levélben is utal. Lehetséges, hogy valamilyen szerencsés véletlen előnti ezt a kérdést.

Erdmindszent, 1897. ápr. 24-én.

Kedves Jó Tanár Úr!

Hibával akarok hibát menteni, mikor kijelentem, hogy az a régi hanyagság s nem eléggé erős kötelességérzet, melyet annyiszor vetett jogosan a Tanár úr szememre, — volt oka annak, hogy egy életjelt adó s hálás érzelmeimet tolmácsoló levelet nem írtam a Tanár Úrnak, kire oly szívesen és hálásan emlékszem vissza, kinek jó, atyai tanácsai figyelmeztetőleg, sőt oly sokszor — sajnos! — szemrehányólag csendülnek meg fülemben...

¹ Ady-Múzeum. I. Bp. é. n.

Öcsémről, úgy gondolom, tetszett hallani hol és hogy létéről, de bizonyára semmit kedélyvilágom s gondolkozásom azon belső rúgóiról, melyeket a Tanár úr — valamint egy pár akkori barátomnál, úgy nálam is, — oly biztosan megismert s melyeknek rosszirányú kormányzására engem oly sokszor figyelmeztetett...

Bizony, kétségbeeséssel kéne bevallanom, hogy az akaratérő hiánya azóta hányszor sodort engem a könnyelműség árába, hány keserű órát szerzett szerető szüleimnek s hányszor ejtett engem magam is kétségbe jövőm és sorsom felől!...

Sokszor nagyon sokszor tettem fel magamban, hogy azt a nagy könnyelműséget, — melyet én magam sem tudtam eléggé menteni sem a fiatalság megszokott könnyelműségével, sem a scribler népség bohémiajával, — ellensúlyozni fogom a komoly, kitartó munkával.

Hiába! szándékom nem sikerült. — Megtörött az akaratérő hiányán. — Most, mikor már-már szülcim is kétségbeesnek s mikor magam is belátom, hogy akarat nélkül el fogok esni, zülleni az életben, midőn magam is elhatározással fogok egy új élethez megírom ezt az én kedves, volt tanáromnak, kinek — sajnos — későn fogadtam meg intéseit. S oly jól esne, ha öt-hat hétben válaszolna leveleimre a Tanár Úr, legalább az emlékeztetne feltett szándékomban s erősítene megvalósításában.

Bocsásson meg a Tanár Úr, ha netán untattam levelemmel, de jól tudom, hogy még nem közönyös irántunk s érdeklődik sorsunk felől. — És semmit nem óhajtok jobban, minthogy elmondhassam valaha, hogy méltó tanítványa vagyok a Tanár Úrnak. — Esetlegesen, kegyes választát elvárva

Maradtam a Tanár Úrnak
tisztelő és szerető volt tanítványa

Ady Endre

jogh Debrecen.

Az eredetit a Nemzeti Múzeum Kézirattára őrzi.

Cs. Gárdonyi Klára.

Hírek.

Pintér Jenő-émlékünnepély. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület székházának dísztermében Pintér Jenő emlékezetére kegyeletos ünnepélyt rendezett. *Bernolák Kálmán* elnöki megnyitó beszédében Pintér Jenő emlékét idézte, majd leleplezte *Bors Istvánnak* Pintér Jenőről készített művészi olajfestményét. Továbbá *Szász Károly* mutatta be *Victorisz József* Pintér Jenő halálára írt ódáját. Ezután *Marczinkó Ferenc* Emlékezés Pintér Jenőre című tanulmányát olvasta fel, végül *Alszeghy Zsolt* Pintér Jenő irodalomtörténet-írói érdemét és munkásságát méltatta.

Alszeghy Zsoltot, Társaságunk elnökét a Kormányzó a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a budapesti kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem bölcészettudományi karán a *magyar irodalomtörténet* nyilvános rendes tanárává kinevezte.

Kerecsényi Dezsőt, Társaságunk jegyzőjét a Baumgarten Ferenc Irodalmi Alapítvány 1941. évre szóló 3000 pengős díjával tüntették ki. A díjjal, mely jelentős tudományos munkásság méltó elismerése, irodalomtörténetírói működését jutalmazták.

Magyar Klasszikusok címmel a Magyar Népművelők Társasága értékes sorozatot indított meg, melynek első füzeté *Petőfi* válogatott verseinek gyűjteményét tartalmazza Havas István bevezetésével. Az első füzetben Petőfi lírai és elbeszélő költeményeinek kiemelkedő darabjait tették filléres áron mindenki számára hozzáférhetővé. Az irodalmunk klasszikusainak szélesebb körben való népszerűsítését szolgáló sorozat tervezetében ott látjuk Arany János, Vörösmarty, Madách, Zrínyi, Csokonai, Tompa, Mikes, Gvadányi, Fazekas, a Kisfaludyak, Katona József stb. munkáit.

Magyar őshírlapok (1705—1805). Legféltebb kincseit állította ki az Országos Széchényi-Könyvtár Hírlaposztálya: a legrégebb hírlapok és folyóiratok gyűjteményét. Valamennyi XVIII. századi magyar újság képviselve van. Egyetlen kivétel Rákóczi Ferenc 1705-től 1711-ig kiadott hadi újságja, a *Mercurius Hungaricus*, illetve *Mercurius Veridicus ex Hungaria*: a legrégebb magyar hírlap a berlini titkos levéltárban meglévő példány fényképe, valamint a magyarhoni egyetlen evangélikus egyházi könyvtár példányának hasonmás-kiadása alapján látható. A tárlókban szemlélhetők a *Nova Posoniensia*, a budai németnyelvű *Mercurius* s az első magyarnyelvű hírlap, Ráth Mátyás *Magyar Hírmondója*, továbbá az Erdélyi Magyar Hírvívő, a *Siebenbürger Zeitung*, a *Pressburger Zeitung* (az 1764-től 1929-ig fennállott újság pályafutásának legjellemzőbb állomásai vannak képviselve). Majd a századvégi budai és pesti magyar, német és latin újságokat láthatjuk, a Bécsben megjelent magyar hírlapokat: Szatsvay Sándor *Magyar Kurirját* (1786—1834), a *Hadi és Más Nevezetes Történeteket* (illetve *Magyar Hírmondót*), a Betsi Magyar *Mercuriust*. Ez utóbbi mellett ott találjuk Csokonainak az újságról készített érdekes kéziratos paródiáját. Ezután következnek a legrégebb folyóiratok: a bécsi és pozsonyi újságok szépirodalmi mellékletei, a Magyar Museum, Kazinczy Ferenc *Orpheusa*, a *Mindenes Gyűjtemény*, valamint a németnyelvűek *Windisch Ungarisches Magazinjától* *Schedius Zeitschriftjéig*. Itt nyert elhelyezést *Kultsár István* hírlapja is, mely tulajdonképpen már a korszak határán kívül esik s új fejezetet nyit a magyar hírlapírás történetében. A *Hazai Tudósítások*, majd *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1840-től kezdve *Nemzeti Újságra* változtatták címüket s fennállottak a sajtószabadság megszületésének évéig. Végül izelítők adtak a vonatkozó irodalomból is.

Elhúnytak.

AZÉL (1906-ig *Aschenbrenner*) **JÓZSEF**, ny. r. k. hitoktató, szül. Esztergomban 1867. február 11-én, megh. Bpen 1940. november 7-én. 1890-ben szentelték áldozópappá, 1898/929. működött Budapesten előbb mint káplán, utóbb, mint hitoktató. — Szentbeszédei *Borromaeus* (1896), *Isten Igéje* (1896/7).

BILINSZKY LAJOS, dr. theol., pápai prelátus, c. prépost, tanítóképz. igazgató, szül. Kolozsvárt 1868. január 20-án, megh. u. o. 1940. december 7-én (tem. n.). — A teológiát Bécsben végezte, 1893-ban a nagyszombeni ferences tan- és nevelőint., 1898. az u. o. általa szervezett tanítónőképző s 1921-ben a f. keresk. iskola igazgatója is lett. — Az irodalmat érdeklő tankönyvei: *M. olvasókönyv.* P. és f. leányisk. 1/2. o. sz. Bp., 1905/6. (5/6. kiad. átd. Pétergál Henrik. U. o., 1924/5). — *Stilisztika olvasókönyvvel.* Kat. p. és f. leányisk. sz. U. o., 1907. (6. kiad. átd. u. a. U. o. 1924). — *Költészetten és a m. nemz. irod. tört.* P. leányisk. sz. U. o., 1908. (2. kiad. Poétika és irodalomtörténet, olvasókönyvvel c. U. o., 1910. 5. kiad. átd. u. a. U. o., 1924). — *Módszeres m. nyelvtan.* P. és f. leányisk. 1/2. o. sz. U. o., 1907. (8. kiad. átd. u. a. U. o., 1923 és 1924). — *Rendszeres m. nyelvtan és stilisztika olvasókönyvvel.* A tanító- és tanítónőképz. I. o. sz. U. o., 1909. (2. kiad. U. o., 1916). — *Poétika, retorika és olvasókönyv.* A tanító- és tanítónőképz. 2. (később 3.) o.-nak. U. o., 1910. (3. kiad. U. o., 1913). — *A m. nemz. irod. tört. olvasókönyvvel.* A tanító- és tanítónőképz. 4. o.-nak. U. o., 1912. — *Módszeres m. nyelvtan.* Közép- és p. isk. 1/2. o. sz. Dicsőszentmárton, 1922. — *Poétika és irodalomtört. olvasókönyvvel.* Közép- és p. isk. 4. o. sz. U. o., 1922. — *Stilisztika olvasókönyvvel.* Közép- és polg. isk. 3. o. sz. U. o., 1922. — *M. olvasókönyv.* Közép- és p. isk. 1/2. o. sz. Kolozsv., 1923 (2 köt.). — *M. nyelrkönyv.* Az el. isk. 4. o. sz. U. o., 1924.

BOZÓKY GÉZA (nemes), sz. széki ülnök, ny. r. k. lelkész, szül. Pstten 1864. június 15-én, megh. Bpen 1940. december 12-én. — 1886-ban pappá szenteltetvén, 1936-ig működött a fővárosban. — Munkája: *Imák és énekek* Sz. Ferenc leányai részére. Bp., 1905. (Németül is U. o., 1906.)

ENGELMANN IGNÁCNE, l. *Osváth Eszter.*

FARKAS ANTAL, hírlapíró, szül. Szentesen 1875. szeptember 13 án, megh. Budapesten 1940. október 1-én (tem. n.). — R. k. Atyja: F. Benedek, ügyvéd, v. szentesi rendőrfőkapitány. Nyole évig tanítóskodott Mezőtúr határában, majd 1902-ben fölcsapott hírlapírónak s előbb a *Makó és Vid.* szerkesztője, majd a *Szegedi Napló* b. munkatársa lett. 1905-ben Budapestre költözött, ahol a *Népszava* és a *Borsszem Jankó* b. munkatársa volt. 1919-ben a közökt. népbiztosság kinevezte az írói választmány tagjává. A proletárdiktatúra bukása után Bécsbe költözött. 1928-ban visszatért Budapestre s ismét belépett a *Népszava* szerkesztőségébe. 1939-ben tagja lett az Orsz. Sajtókamárának. Rákosszentmihályon élt. — Versei, elbeszélései és cikkei 1900-tól: *B. Napló, Az Ifjú Munkás, Kép. Csal. Lpok. Morsz., M. Lányok, Népszava, P. Napló, Renaissance, Tolnai Vil. Lpja, Világ,* stb. — Munkái: *Költemények.* Mezőtúr, 1894. — *Viharzúgás, pacsirtadal.* Költemények. U. o., 1899. — *Március.* Hol?, 1902. — *Almok.* Költemények. Bp., 1904. — *A csanádi parasztháró.* U. o., 1907. — *Templomtűzek.* Vörös zsoltárok. Költemények. U. o., 1914. — *Jókedv a siralomházban.* A nevető nyomor följegyzései az 1915. háborús esztendőről. U. o., 1918. — *Proletárok verses könyve.* Dalok, versek. U. o., 1918 (és 1919). — *Szilaj Péterék.* Elb. (Világosság Ktár. 17/25). U. o., 1918. — *Fehér vagy vörös?* U. o., 1919. — *Fekete nóták, vörös rigmusok.* Versek. U. o., 1919. — *Megnyílt a börtön.* Egy proletár naplója. Reg. (Világosság Ktár. 46/54.) U. o., 1919. — *Mese is, nem is, igaz is, nem is.* U. o.,

1919. — *Parasztragédiák*. Elbek. (Világosság Ktár. 131/5.) U. o., 1919. — *Uri komédiák*. (Világosság Ktár. 220/27. sz.) U. o., 1921. — *Földindulás*. Elb. U. o.?, 1922. — *Kísértetek*. U. o., 1925. — *Bujdosó Péter nótáskönyve*. Versek. U. o., 1927. — *Idegen határon*. Versek. U. o., 1927. — *A papkissasszony*. Wien, 1927. — Alnevei: Bujdosó Péter; Kadarka; Róka Tóni; Söjtör András; Tanyai.

FORGÁCH BÉLA (gimesi és gácsi gr.), földbirtokos, szül. Nagybánán 1851. január 24-én, megh. Keszthelyen 1940. októberében. — R. k. Néhány tárcéja Monte-Carlóból: *Morsz.* (1903), *Hazánk* (1904), *Kép. Csal. Lapok* (1904).

FÖLDVÁRY EMMA, magánzó, szül. Bpen, 1878-ban (?) megh. u. o. 1940. nov. 4. — R. k. Szülők: F. József, Kern Emilia. Bár nem írt tudtommal semmit, mégis fölvettem, mert oly nagy szerepet játszott a m. és a jelen sz. fordulóján Párizs és Bp. irodalmi és művészeti életében, hogy a korabeli levelezések és memoire-irodalom kommentátorainak hasznos szolgálatot vélek teljesíteni. Párizsban Munkácsy Mihály legbizalmasabb köréhez tartozott. Éppen ezért a születési dátum, mely az 1930. é. választói jegyzékből vétetett, alighanem erős korrekcióra szorul!

FÜLÖP ZSIGMOND, polgármester, szül. Komáromban 1878. március 20-án, megh. u. o. 1940. decemberében. — Ref. 1903-ban a Komáromi Népbank tisztviselője, 1920-ban igazgatója lett. 1932/35. h. városbíró, 1938. dec. 21-étől polgármester volt Komáromban. — Versei, novellái és pol. cikkei 1894-től: *Budapest, Esztergom és Vid., Győri Hírl., Komáromi Friss Újs.* (1902/3., szerk.), *Komáromi Hírl.* (1898. Ketten egy ellen. Reg.). *Komáromi Lapok* (fel. szerk.), *Komáromi Újs.* (társtul. és fel. szerk.), *Kossuth Hírlapja, Nyugat-morsz. Híradó, Prágai M. Hírl., Ref. Egyh. és Isk., Ref. Világzemle, Székesfehérv. Hírl., Tatatóváros, Zala.* — Szépirod. jellegű munkái: *Asszonyok és leányok*. Novellák. Bp.—Komárom, 1899. — *Csokonai V. Mihály szerelme*. Komárom, 1921. — *Jókai-émlékkönyv*. Szerk. Alapi Gyulával. U. o., 1925. — *A Jókai Egyesület 25 éve*. U. o., 1937. — Alnevei: Dárdás; Filippo; Igric.

KÁROLYI ARPAD, dr. phil., ny. államtitkár, a M. Tud. Akad. t. tagja, szül. Pesten 1853. október 7-én, megh. Budapesten 1940. október 26-án. — Ref. 1909—13. igazgatója volt a bécsi titkos levéltárnak s hosszú ideig igazgatója az 1922-ben alapított bécsi M. Tört. Intézetnek. — Az irodalomtörténetet is érdeklő publikációja: *Gr. Széchenyi Istrán dóblingi irodalmi hagyatéka*. Bp., 1922/3. (2 köt.)

KISS (1902-ig Klein) ARNOLD, dr. phil. vezető főrabbi, szül. Ungvárt 1869. november 2-án, megh. Bpesten 1940. november 14-én. — Atyja: Klein Mór nagybeeskereki rabbi volt. Tanulmányait Nagybeeskereken és Budapesten végezte. 1894-ben zsolnai, 1896-ban veszprémi s 1901-ben budai főrabbi lett. — Versei, műfordításai és novellái 1890-től Kiss Arnold néven: *A Hét. A Polgár, B. Hírl., B. Napló, Egyenlőség, Izr. családi naptár, Izr. Tanügyi Értes., Kép. Csal. Lapok, M. Hírl., M. Zsidó alm., Mult és Jövő, Orsz.-Vil., P. Hírl., P. Napló, Polit. Hetiszle, Új Idők*, stb. — Beszédei és verskötetei: *Emlékbesz. Kossuth Lajos fölött*. Veszprém, 1894. — *A m. szabadság*. Hitezőnokl. U. o., 1898. — *Mirjám*. M. szövegű imádságos könyv zs.-nök sz. U. o., 1898 (2. kiad. U. o., 1899., 5. kiadástól Bp. 29. kiad. 1914., németül Klein Móricné ford.

2. kiad. u. o., 1915). — *Mózes emléke*. Hitezhónokl. U. o., 1898. — *Az Isten egy*. Elb. költem. Bp., 1903. — *Jób*. Drámai költ. U. o., 1904. — *Mózes a felhőn*. Legenda. U. o., 1904. — *A pap hárfája*. Költemények. U. o., 1904. — *Nománi*. Imádságok zsidóleányok sz. U. o., 1906 (3 ezer). — *Ijjak és öregek*. Novellák. (M.-Zsidó Ktár. 7). U. o., 1906. — *Morris Rosenfeld költeményei* (Gettó-dalok). Ford. U. o., 1908. — *Ideáizmus és lemondás*. Újévi besz. U. o., 1909. — *Köd és napsugár*. Költemények. U. o., 1910. — *Alom és valóság*. Emlékezések. U. o., 1913. — *Echod*. Imádságok gyermek sz. U. o., 1913. — *Az Isten lát*. Egyh. beszéd fegyvereink győzelméért. U. o. 1914 (2 kiadást ért. Új kiad. Debr., 1921). — *A héber költészet*. U. o., 1924. — *Mártírok története*. U. o., 1925. — *A spanyol-héber poézis*. U. o., 1926. — *Kiss József élete és művei*. U. o., 1927. — *Petőfi Sándor*. U. o., 1928. — *Bialik. a héber költő*. U. o., 1930. — *A fekete Horovitz és más elbek*. U. o., 1931. — *Elbeszélések*. U. o., 1932. — *Az őszi haraszt muzsikál*. U. o., 1932. — *Barangolások a ködben*. U. o., 1933. — *Örök láng*. U. o., 1934.

KLEMENT ALAJOS, ny. szfőv. népisk. igazgató, szül. Pesten 1858. április 30-án, megh. Budapesten 1940. október 6-án. — R. k. Szülők: K. Mátyás cipésmester, Wurma Franciska. Mint tanító 1880-ban lépett a szfőv. szolgálatába s 1902-ben iparostanoncisk., 1904-ben pedig el. isk. igazgatóvá választották meg. 1920 táján nyugdíjazták. — 1884 óta irogott dalokat és tárcákat főv. lapokba. Dalai közül sokat megzenésített Bodó Alajos, Lányi Géza és Vavrincez Mór. Kéziratban maradt színművei: *A szolgálalégy*, népsz. 3 felv.; *Leányzöktetés*, boh. 3 felv.; *A napraforgó*, népsz. 3 felv. Kurucz János zenéjével (bemut. kolozsv. Nemz. Szính. 1912. I. 11. mint a Csokonai-Kőr Telegdy-Kovács pályázatán 500 K-s pályadíjat nyert vígjátékot már 1908. IV. 25. bemut. a debr. szính.); *Radda*, dalmű 1 felv. (bemut. 1914. III. 26. a Népopera); *Tribby*, cred. dalját. 3 felv., az angol színmű nyomán, saját zenéjével (bemut. 1922. V. 19., a bpi Városi Szính. Erődi-Schöpflin M. szfvm. lexikona Clement Károly néven ír róla!

KORDA (Krausz) TIBOR, lapszerkesztő, megl. Londonban német repülőtámadás következtében 1940 októberében. — Az 1920-as években Budapesten riportereskedett, majd hasonló minőségben kikerült Londonba, ahol utóbb a *News Review* főszerkesztője volt.

KOVACS JÓZSEF, lapszerkesztő, szül. 1886-ban, megh. Budapesten 1940. október 23-án (tem. n.). — R. k. Legutóbb a *Kisiparosok Lapja* b. munkatársa volt.

KUBINYI VIKTOR (felsőkubini és deménfalvi), akadémiai tanár, szül. Eperjesen (Sáros vm.) 1873. július 8-án, megh. Jersey Cityben (USA, N. J.) 1940. szeptemberében. — Szülők: K. János, cs. és kir. altábornagy és földvár-bernáthfalvi Földváry Mária Matild csillagkeresztes hölgy. A teológiát Kaloceán elvégezvén, 1897—1900. Karavukován káplánkodott, majd átlépve az egri főegyházmegyébe, Csányon lett plébános. 1906-ban Észak-Amerikába költözött s előbb South Norwalkban (Connecticut) próbálta megszervezni a r. k. m. egyházközösséget, majd aposztatálva South Bendben (Indiana) szakadár-mozgalmat indított „Nemzeti Egyház“ cégér alatt. Végül az elsinorei (Cal.) katonai akadémia tanára lett. — Tárcai 1897—1906-ig: *Alkotmány*, *B. Szle*, *Egyh.*

Közl. Kat. Szle. M. Allam. M. Szle, kalocsai Néplap, stb. — Szépirodalmi jellegű munkái: *Mariska, vagy okosan keresd a boldogságot*. (Népiratkák. 93). Bp., 1894. — *Az ellenség*. J. Hillmann után németből átdolg. U. o., 1897. — *Vezetők az élet útján*. Irta Franz X. Wetzel. Ford. (Oktató Népkvár. 9.) Pozsony, 1900. — *Szines lapok*. Bp., 1905.

KUNCZ JENŐ, dr. jur., ny. alispán, szül. Győrött 1864. május 14-én, megh. u. o. 1940. december 13-án. — R. k. Tanulmányait szülővárosában és Budapesten elvégezvén, 1887-ben megválasztották Győr vm. I. aljegyzőjévé, majd főjegyzőjévé. Az 1920-as években Győr vm. alispánja volt. — Tárcái 1902-től a *Győri Hírl.*-ban, melynek 1903. XII. 15—1906. V. 6-ig főszerkesztője is volt. — *Egérfogó* c. 4 felv. tört. drámája 1905. dícséretet nyert a M. Tud. Akad. Teleky-pályázatán. Egyéb színművei: *Magdolna*, színm. (1911. benyújtva az egyik főv. színházhoz); *Az aranyszörű bárány*, operette-szövegek-könyv; *Fekete lilium*, színm. 3 felv. (bemut. 1915. II. 24, Győrött). — Munkája: *Bálványok bolondja*. Színm. 4 felv. Győr, 1908 (állítólag országos sikert aratott).

MITLASOVSZKY JANOS, dr. jur., lapszerkesztő, szül. 1883-ban, megh. anyagi okokból, öngyilkos módon Hódmezővásárhelyen 1940. november 19-én. — *Az Orosházi Friss Újság* főszerkesztője volt.

MOLNAR GABOR (alsócsernátoni), dr. sc. pol., ny. városi könyvtár-igazgató, szül. Marosvásárhelyt 1858. november 12-én, megh. u. o. 1940. decemberében. — Ref. 1888/90. főispáni titkár, 1890/1910. fősolgabíró, 1910-től városi könyvtárigazgató volt Marosvásárhelyt. Belmunkatársa volt a *Kolozsár* c. napilapnak, levelezője a *M. Hírl.*- és *P. Hírl.*-nak.

OSVATH ESZTER (özv. Engelmann Ignácné, csengerújfalusi), ny. szföv. polg. isk. tanárnő, szül. Csengeren (Szatmár vm.) 1885-ben, megh. Budapesten 1940. november 9-én. — Szülők: O. Gedeon, Kolumbán Eszter. Tanulmányait a szatmári Paulai Sz. Vince-zárdában elvégezvén, egy ideig gr. Mikes házában volt nevelőnő, majd 1913-ban a szföv. szolgálatába lépett. 1917-ben férjhez ment Engelmann Ignác bőrkereskedőhöz. Az 1920-as években megvált a katedrától. — Versei 1910-től: *Az Újs.*, *Délmorsz. Közl.*, *Prot. Egyh. és Isk. Lap*, *Új Idők*, stb. — Munkái: *Versek*. Bp., 1913. — *Isten eltévedt gyermekei*. Regény. U. o., 1935.

PASZTOR (Pikler) ARPAD, hírlapíró, szül. Ungvárt 1877. április 12-én, megh. Budapesten 1940. október 26-án. — Ref. konvertita. Szülők: Pikler Lipót tanító, Singer Jozefin. Középiszkoláit Budapesten végezte, majd beiratkozott a jogra, de nem fejezte be tanulmányait, hanem még az 1890-es években hírlapíró lett Bpen. Allandóan a fővárosban élt, de közben nagy utazásokat tett. Így 1907-ben Észak-Amerikában, 1910-ben a Föld körül, 1913-ban Észak- és Közép-Amerikában, 1922-ben ismét Észak-Amerikában járt. Állítólag ő volt az első riporter, aki meginterjuvolta gr. Tolsztoj N. Leót. Az 1919-i forradalom után főleg az *Est*-lapokba dolgozott. — Első verse nem mint Szinnyei írja, 1895-ben, hanem 1894-ben jelent meg a *Föv. Lapok*-ban. Jegyzeteim szerint 1911-ig zsidó felkezeseti lapokba is irogatott. — Munkái: *Szines*. Költemények. Bpest, 1897. — *Jézus*. (Költ.) U. o., 1898. (Az ügyesség elkobozta!) — *Versek. 1899—1902*. U. o., 1902. — *Kadett kisasszony*. Operett

3 felv. Mader Raoul zenéjével. U. o., [1900?]. (Bemut. bpi Népszính. 1900. I. 10.) — *Niobe*. Én. ját. 3 felv. Stoll Károly zenéjével. (Főv. Szính. Műs. 129/30.) U. o., 1902. (Bemut. Népszính. 1902. XI. 8.) — *Versek, 1899/1902*. U. o., 1902. — *A ködkirály*. Fantaszt. opera 1 felv. ifj. Abrányi Emil zenéjével. U. o., 1903. (Bemut. Operaház 1903. X. 17.) — *Versek, 1902/03*. U. o., 1904. — *Új versek, 1903/07*. U. o., 1907. — *Flórenci tragédia*. Írta Oscar Wilde. U. o., 1908. (Bemut. bpi Nemz. Szính. 1908. IV. 11.) — *Tengereu innen, tengereu túl*. U. o., 1909. — *Humor a politikában*. (Vidám Ktár. 8.) U. o., [1910]. Nagy Endre- és Tábori Kornéllal.) — *Turfhumor*. (U. o., 10). U. o., [1910]. (Szomaházy István- és Tábori Kornéllal). — *Az élő holttest*. Dráma. Írta gr. Tolsztoj N. Leó. (Modern Ktár. 32/3). U. o., 1911. — *A lányom*. Vigj. 2 felv. U. o., 1913. — *Savitri vagy a hitvesi hűség diadala*. Költem. 1 felv. U. o., 1913. — *Furcsa alakok*. (Vidám Ktár. 14.) U. o., 1913. — *Lipótváros*. (U. o., 16). U. o., 1913. — *Szerelem*. (U. o., 19). U. o., 1914. — *Rarasz alakok*. (U. o. 21.) U. o., 1914. — *Vengerkák*. Reg. U. o., 1915. (1922-ig 8 kiadást ért, németre és angolra is leford.) — *Regényalakok*. U. o., 1916. — *Találkozásom Edgar Poerl*. Költemények, tanulmányok. U. o., 1916. — *Vengerkák*. Színm. 3 képb. U. o., 1917. (Góth Sándorral, hasonló c. regényéből. Bemut. Víg-szính. 1917. III. 19., amerikai és ném. színpadokon is; filmesítve bemut. bpi Mozgókép-Otth. 1917. IX. 19.) — *Princz*. Tört. egy babagyárból. U. o., 1919. (Olaszul is.) — *Kelemenék*. Kis reg. a kommünből. U. o., 1920. — *Pintér Mari Amerikába megy*. New-York, 1921. — *New-York*. Reg. Bp., [1921]. — *Walt Whitman*. U. o., 1923. — *A színésznő férje*. Reg. U. o., [1923]. — *Tolsztoj tragédiája*. U. o., [1925]. — *Magnetic*. Színj. 5 képb. U. o., [1925], Klny. a Szính. Életből. Bem. M. Szính. 1925., IV. 4. — *Szultán Jancsi*. (Egy gorilla története.) U. o., [1925]. — *Végig az úton*. Reg. U. o., [1926]. — *Únt élet rabszolgáinak*. (Versek.) U. o., [1928]. — *Gina és Rozamunda*. U. o., [1927]. — *A muzi*. U. o., 1931. — *Emlékbesz. Sebestyén Arnold felett*. U. o., 1931. — *Szabad a csók*. Írta Ursula Parrott. (Az Athen. 2 P. Reg. Új sor. 1.) U. o., [1932]. — *Túl életen és halálon*. E. A. Poe fantasztikus történeteiből. (Fill. Klassz. Regék.) [U. o., 1934]. — *Lo Bagola*: Egy afrikai vándor önéletrajza. Ford. (P. Napló Kvek.) U. o., [1936]. — Könyvalakban meg nem jelent eredeti és fordított színművei: *A görög rabszolga*. Operett 3 felv. Sidney Jones zenéjére írta Owen Hall. (Makai Emillel. Bemut. Népszính. 1899. III. 4.); *A csillag fia*. Keleti dalját. 4. felv. Írta és zenéjét szerző Goldfaden Ábrahám. (Beöthy Lászlóval. U. o., 1900. IV. 6.); *Primadonnák*. Operett 3 felv. Mader Raoul zenéjével. M. Szính. 1900. XII. 29); *Fecskék*. Operett 3 felv. A St.-Cyr-i kisasszonyok c. francia vígjátékból, Konti József zenéjével (Kir. Szính. 1903. I. 20); *A bohóc*. Boh. 3 felv. Írta H. M. Paull. (Víg-szính. 1903. X. 22); *Kis császár*. Reg. dalját. 3 felv. Stoll Károly zenéjével (Népszính. 1904. III. 2); *Robin Hood*. Op. 3 felv. Reginald de Koven zenéjére írta Harry B. Smith (Kir. Szính. 1904. X. 29); *A bolygó görög*. Op. 3 felv. Buttykay Akos zenéjével (Kir. Szính. 1905. X. 19); *Alku*. Színm. 1 felv. *A bíró*. Vigj. 1 felv. *Két öreg*. Vigj. 1 felv. (mindhárom Nemz. Szính. 1906. II. 1); *A harang*. Legenda 3 felv. Kacsóh Pongrác és Buttykay Akos zenéjével (Kir. Szính. 1907. II. 1. Meséjét Jules Lemaitre egy hasonló c. novellájából vette, mely m. ford.-ban az *Erdekes Könyvtár* c. folyóirat 1904. XI. 1. sz.-ában jelent meg s amit a szerző elhallgatott. V. ö. Szabadság, Nagyvárad, 1907. X.

6. Németorsz.-ban is színrekerült *D. Dorf ohne Glocke* c. Eduard Künecke fordításában); *A nagymama*. Én. vígj. Csiky Gergely darabjából, Máder Raoul zenéjével (Népszính.—Vígopera, 1907. II. 11, Blahánéval a címszerepben); *Rákóczi*. Dalját. 4 felv. Kacsóh Pongrác zenéjére írta Bakonyi Károlyi és Endrődi Sándorral (Kir. Szính. 1907. XI. 20); *Hogyan készül az újság?* (Uránia Tud. Szính. 1912. II. 19); *Imocent*. Színj. 3 felv. (Vigszính. 1912. III. 30), németül: Bécs Residenztheater, 1913. IV. 16; angolul a newyorki Ellinger Theaterben 1914. XI. étől félévig játszották, majd 1916. IX. 20. San Franciscóban is bemut.); *Salome*. Dráma 1 felv. Írta Oscar Wilde. (Richard Strauss zenéjével (Operaház 1912. XII. 19); *A lányom*. Vígj. 2 felv. (Savitrirel együtt Nemz. Szính. 1913. I. 10); *Ferenc József azt üzenté*. Látv. 6 képb. (Kir. Szính. 1914. VIII. 15); *A 100.000 koronás ruha*. Filmdr. (Mozgókép-Otthon 1918. VIII. 20); *Önagysága egy napja*. Pesti életk. 3 felv. (Új Szính. 1930. X. 17). — Irói nevén kívül egyéb álnevei és betűjegyei: —Á. (Világ); —d. (P. Napló); N. (B. Napló); P. A. (P. Napló); p. á. (Az Est, B. Napló stb.); P. A. (u. o.); —r. (A Nap); Sugó (B. Napló); —tor (Föv. Lpk); Tor—pád (u. o.).

PETŐ (1898-ig Perlesz) LAJOS, hírlapíró, szül. Mohácson 1869-ben, megh. Budapesten 1940. október 16-án (tem. n.). — 25 éven át szerkesztette a *Bácsmegyé-t*.

PINTER JENŐ, dr. phil., egyet. c. ny. r. tanár, nyug. kir. tanker. főigazgató, a M. Tud. Akad., a Sz. István Akad., a Kisfaludy- és Petőfi-Társ. r. tagja, a M. Irodalomtört. Társ. elnöke, szül. Cegléden 1881. január 25-én, megh. Budapesten 1920. november 8-án. — A gimnáziumot Budapesten és Lőcsén, az egyetemet Budapesten végezte. Pályáját 1905-ben mint a jászberényi áll. gimn. földr. tört. szakos tanára kezdte. 1910-ben saját kérelmére áthelyezték a bpi VI. ker. áll. reáliskolához. 1919 augusztusában a bpi tankerület kir. főigazgatója lett s ezt az állását 1939 nyaráig töltötte be, amikor is saját kérelmére nyugdíjazták. — 1911-ben többedmagával megalapította a M. Irodalomtört. Társaságot, mely 1922-ben tiszteleti tagjává, 1933-ban elnökévé választotta. A M. Tud. Akadémia 1916. lev., 1928-ban r. tagjává a Sz. István Akad. 1916-ban r., 1940. t. tagjává, a Kisfaludy- és Petőfi-Társ. pedig 1923. r. tagjává választotta meg. 1935-ben a Ferenc József Tud.-egyetem javaslatára megkapta az egyetemi ny. r. tanári címet, 1937-ben pedig a debreceni Gr. Tisza István Tud.-egyetem a filozófia tb. doktorává avatta. Elnyerte 1908-ban a M. Tud. Akad. irodalomtört. Semsey-pályadíját, 1924-ben a Petőfi Társ. esztétikai nagyjutalmát, 1932-ben a M. Tud. Akad. irodalomtört. és esztétikai nagyjutalmát és 1934-ben Budapest szfv. irodalomtört. Kazinczy-érmét. — Cikkei, tanulmányai és könyvismertetései: *Földr. Közlem.* (1903. A M. T. Akad. és geogr. irodalmunk Hunfalvy János föllépéséig. Klnyban is), *Kath. Szle* (1903. Sz. Adalbert. A bpi egyet. Pasquich-alapjából jutalm. pályam. Klnyban is; 1938. Kölcsey Ferenc), *Orv. Hetil.* (1903), *Gyakorl. Paed.* (1906), *IK* (1906. Listius László Mohácsi veszedelmének forrásai. Klnyban is), *Jászberényi áll. főgimn. értes.* (1906. Akad. törekvések a nyelvtud. terén 1831—50; 1907. II. Rákóczi Ferenc fejedelem; Petőfi Sándor; 1908. a m. nemzet évlapjai a királyság megalapításáig; 1909. Jegyzetek a régi m. irod. történetéhez; Buzdító besz. az ifjúsághoz; 1910. Az első történeti óra; nagy-

részt klyban is!), *M. Katonai Közl.* (1908), *M. Középkisk.* (1908), *Orsz. Középkisk. Tanáregyes. Közl.* (1908—), *Termtud. Közl.* (1908). A legrégibb m. naptár), a *bpi VII. ker. áll. főredlisk. értes.* (1911. Nagyköpesényi gr. Listius László, klyban is; 1912. Pekár Károly; 1913. Időmutató a megújhódás korabeli m. irod. tört. éhez; 1914. Tört. olvasmányok a középkisk. tanításban; 1918. Raj Ferenc emlékezete), *Kultúra* (1911/2. Régi m. írónok), *M. Nyr.* (1911. Nyelvtud. törekvések a megújhódás korában. Klyban is!), *Békefi-Emlékr.* (Bp. 1912. Kármán József. Klyban is!), *Irodalomtört.* (1912-től számos cikk, folyóiratszemele és bírálat, részben névtelenül. A legfontosabbak: 1912. A M. Irod. Társ. alapezabályai; 1914. Id. Szinnyei József emlékezete; 1937. A M. Irod. Társ. megalapítása), *Kultúra-alm.* (Sopron, 1913. Vidéki folyóiratok), *A Sz. István Akad. Értes.* (1917. Észrevételek az irodalom-történetírás elméletéhez és gyakorlatához; 1921. Besz. Riedl Frigyes ravatalánál), *M. Paed.* (1917. A m. irodalomtört. a nem magyarajkú középkiskolákban), *Akad. Értes.* (1918. Irodalomtörténetem befejezése. Székfoglaló; a további évfban számos jelentése és beszéde), *Szily-emlékkv.* (Bp., 1918. A m. nyelvtud. folyóiratokról), *M. Múza* (1920), *Föv. Közl.* (1922. Besz. Gárdonyi Géza ravatalánál), *A Kisfaludy-Társ. évl.* (Bp., 1924: 56. k. Heinrich Gusztáv emlékezete), *Klebelsberg-emlékkv.* (Bp., 1925. Hadtört. problémák), *Przylad Współczesny* (1925. Jókai Mór. Ford. Divéky Adorján), *Pasztortűz* (1926), *M. Nyelv* (1927. Egy régi m. verses elbeszélés hősről), *M. trómesterek.* (Bp., 1927.), *Az Orsz. Gárdonyi Géza Irod. Társ. érke* (U. o., 1929). *M. paed. lex.* (U. o., 1933), *Világírod. lex.* (3. köt. U. o., 1933), a *bpi Sz. Imre-gimn. értes.* (1934. Beszéd Békefi Remig zirci emléktáblája felavatásakor), *Népkot. Szle* (1934), a *bpi tanker. érke* (U. o., 1936). *M. Nemzetgazd. lex.* (3. köt. U. o., 1936), *Morsz. és Lengyelorsz.* (U. o., 1936), *A százéves Kisfaludy-Társ.* (U. o., 1936), *Tükör* (1936), *Bpi Polg. Isk.* (1936/7), *Keresk. Szakokt.* (1936/7), *Magyaroson* (1937/40), *Bp. szföv. Kazinczy-érmei 1931—37.* (Bp., 1937), *Sz. István emlékkv.* (U. o., 1938), *A Gyöngyösi István Társ. alm.* (U. o., 1938), *Mitrovics-emlékkv.* (Debr., 1939), *Pap Károly-emlékkv.* (Debr., 1939) stb. — Munkái, a különlenyomatokat nem tekintve: *A históriás énekek művelődéstört. vonatkozásai.* Dri értek. Bp., 1903. — *A m. irod. tört. a legrégibb időktől Bessenyei György jel-lépéséig.* U. o., 1909. (2. köt.) — *A m. irod. tört. Középkisk. sz.* U. o., 1911. (2. köt. 2. kiad. 1919/20; telj. átd. 3. kiad. 1921; 4. kiad. 1923/4. és a f. keresk. isk. sz. jelzéssel 1924; 5. kiad. a) középkisk. sz. 1926/7, b) f. keresk. isk. sz. 1927; 6. kiad. 1929/30; 7. kiad. 1935/6). — *A m. irod. tört.* (A Műveltség Ktára) U. o., 1913. (Többekkel. Tőle való fejezetek: A középkori m. irod. tört., ez a rész klyban is! Az ellenreformáció korának irodalma. A hanyatlás korának irodalma. A megújhódás korának irodalma.) — *Irodalomtört. olvasókönyv.* A középkisk. 7/8. o. sz., 1914/6. (2. köt.) — *M. költészet remekei.* A m. diákok sz. összeáll. U. o., 1920. (3. kiad. 1924). — *A m. irodalomtört. kézikönyve.* Tudom. rendszerezés. U. o., 1921. (2. köt.) — *Hazádnak rendületlenül.* Költémények a m. ifjúság sz. Közreb. Sajó Sándorral. U. o., 1923. (4. kiad. 1930). — *P. J. m. irodalomtörténete.* A műv. közöns. sz. U. o., 1924. (2. kiad. 1926). — *Mai m. költők.* Gyűjt. napjaink m. költészetének lírai terméséből. Közreb. Sajó Sándorral. U. o., 1924. — *A m. középkisk. igazgatásának kézikve.* U. o., 1926. (2. kiad. 1928). — *Póétika.* Szerk. Riedl Frigyes. 7. kiad. Átd. P. J. U. o., 1926. (8. kiad. 1927., 9. kiad. 1929., 10. kiad. 1933). — *Retorika.* Szerk. u. a.

8. kiad. Átd. P. J. (9. kiad. 1927., 10. kiad. 1929). — *Stilisztika*. Szerk Zlinszky Aladár. 2. kiad. Átd. P. J. U. o., 1926. (3. kiad. 1927., 4. kiad. 1930). — *Id. Szinyei József lt. emlékezete*. (Akad. Emlékbesz. XIX : 14.) U. o., 1927. — *P. J. irodalomtörténete*. Képes kiad. U. o., 1928. (2 köt.) — *Váczy János emlékezete*. (Akad. Emlékbesz. XX : 10.) U. o., 1929. — *A m. irod. története*. Tudományos rendszerezés. U. o., 1930/34. (7 köt., az 1/4. köt. elnyerte a M. Tud. Akad. nagy jutalmát). — *A m. irod. tört.* (Népműv. Füzetek). Kolozsv., 1935/6. (György Lajossal. 2 füz.) — *P. J. m. irodalomtörténete*. U. o., 1938. (2 köt.) — *M. nyelvédkönyv*. U. o., 1938. (Többekkel). — *M. iparosok nyelvédkönyve*. U. o., 1939. (Többekkel, 2 füzet). — Szerkesztette a *Békefi-emlékkvet* (Bp., 1932), 1912—32. némi megszakítással hadbavonultsága idején az *Irodalomtörténet*-et, ebből mint külön kiadványt a *Négyesy-emlékkvet*-et (Bp., 1931), s 1920-tól *A bpi tanker, értestő-jét*; közreműködött a *M. Paedagógia* és a *Magyarosan* c. folyóiratok szerkesztésében. — Előszavai: Hangay Sándor: *Szemiramisz csodakertje*. (Gyoma, 1912); Jókai Mór: *A m. király és házatája*. (Bp., 1913); Katona József: *Bánk bán*. (U. o., 1923); Madách Imre: *Az ember tragédiája*. (U. o., 1934); Sajó Sándor *költeményei*. (U. o., 1937). Átnézte: Császár Elemér és Váczy János: *M. olvasókönyv*. Középi-k. 2. o. sz. (U. o., 1920) c. tankönyvet.

RAKOS ISTVÁN, kir. tan., ny. felügyelő-igazgató, szül. Székesfehérvárt 1867-ben, megh. Budapesten, 1940. október 5-én. — R. kat. Szülők: R. György asztalosmester, Horváth Mária. Tanítói oklevelét a bpi r. k. tanítóképzőben megszerezvén, 1889—1929. állott a szföv. szolgálatában. 20 évig állt a Mária Terézia-téri gyakorló el. iskola élén s 6 évig szakfelügyelő is volt. 1918-ban lett kir. tanácsos. 1935-ig elnöke volt a Morsz. Tanítóegyesületek Orsz. Szövetségének. — Versei és cikkei 1892-től: *Buda Es Vid., Kath. Szle. Néptan. Lapja, Népv. Lpja, P. Napló*, stb. — Szépirodalmi kötetei: *Költeményei*. Bp., 1898. — *Úton, útfélen*. Költemények. U. o., 1903.

SIPOS IDA (vállaji), magánzó, szül. Fóton 1869-ben, megh. Kecskeméten, 1940. októberében. — Ref. Versei és tárcái 1901-től: *Aradi Közl., Az En Ujs., B. Hírl., B. Napló, Családi Kör, Erd., Falusi Esték, Jó Pajtás, Ker. Család, M. Lányok, M. Szó, Orsz.-Vil., P. Napló, Ref. Elet, Új Idők, Vas Ujs.* stb. — Munkái: *Mesék és képek*. Novellák. Kecskemét, 1906. — *Akácok alatt*. Versek. U. o., 1908. — *Börtön és szabadság*. (Koszorú. 167). Bp., 1910. — *Vasárnap délután*. (U. o., 182). U. o., [1912]. — *Az élet beszédiből*. (U. o. 202.) U. o., [1915]. — *Edesanyánk*. (U. o. 244). U. o., [1918]. — *Apró történetek*. — *Porból az égig*. Versek. Bp., 1924. — *Bobróy vér*. Reg. U. o., 1927. — *A tizparancsolat elbeszélésekben*. Debrecen, 1939. — Előszava: Tompa Mihály *vál. költeményei*. (Bp., 1929).

STEFAITS ALADÁR (nemesdédi), r. k. apátplébános, szül. Vasvárt, 1875. július 6-án, megh. Keszthelyen 1940. november 21-én. — 1898-ban szentelték áldozópappá, 1922-ben lett keszthelyi plébános és hahóti apát. Veszprémi hittanár korában (1901/5) munkatársa volt a *Veszprémi Hírl.*-nak.

SZABÓ MIHALY, (bessenyői), ny. főispán, szül. Esztergomban, 1859. január 7-én, megh. u. o. 1940. decemberében. — Nyugalomba vonulása után Únyon lakott. — Költeményei, tárcái és elbeszélései esztergomi lapokban és a *Vadász Lap*-ban.

SZABOLCS KAROLY (ifj.), hírlapíró, szül. 1911-ben, megh. Törökbálinton a tüdőbeteg-szanatóriumban, 1940. október 10-én. — Több éven át b. munkatársa volt a *Nemz. Sportnak* s szerkesztője a *Sporthírl.*-nak.

URMANCZY NÁNDOR, dr. jur., hírlapíró, szül. Maroshévízen (Maros-Torda vm.), 1868. október 1-én, megh. u. o., 1940. október 31-én. — Szülők: U. János, Novák Mária. Feleség: Fround Júlia. Középiskoláit Brassóban, a jogot Bpen elvégezvén, Kis-Küküllő vm. szolgálatába lépett. 1901-ben kinevezték főispáni titkárnak Sándor János mellé. 1902. okt. 9-én a szászrégeni kerületben időközi választáson szabadelvű programmal országgyűlési képviselővé választották. A Nemz. Párt újból való megalakulásakor annak egyik jegyzője lett, majd 1905. jan. 4-én belépett a Függetl. és 48 as Pártba. Úgy 1906-ban, mint 1910-ben a párt programjával képviselte a szászrégeni kerületet a parlamentben. Az 1919-iki rumén megszálláskor, miután birtokait elvették, Budapestre költözött s a *P. Hírl.* munkatársa lett. Az ő nevéhez fűződik a bpi Szabdság-téren lévő irredenta országzászló felállítása. Politikai cikkeken kívül az 1890-es években számos elbeszélést is írt. Így: *A Hét* (1891), *M. Hírl.* (1892), *M. Génusz* (1894/6).

VARADY ETELKA EMMA, író, kritikus és irodalomtörténész, az Orsz. Gellért Egyesület művészvédője, megh. 1940. decemberben. Munkásságát nem ismerem. G. P.

Titkári jelentés.

Mélyen Tisztelt Közgyűlés!

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság nagy gyászra öleli körül titkári jelentésemet, s hatja át néhai való jó elnök urunknak: Pintér Jenőnek a kegyelet hódolatával ajánlott emlékezésemet. A halál mindig logikus, de a bánat-érzés leverő és elsötétítő fájdalomából megmenteni az értelem nyugalmat és világosságát, hogy látója és hívője legyen az élet értékeinek, majdnem a legnagyobb emberi küzdelemmel ér fel. Pedig most éppen erre van szükségünk! Akármilyen nagy és veszteség-osztó volt is Pintér Jenő eltávozása, és körülöttünk nincs senki, aki különleges, egyéni elborulással ne tekintene utána, s ne érezné, hogy egy kissé magányosabb lett, az elárvulás és elszegényedés bánatát hordozni segítő egész igazság az, hogy az ő történelmi érdemű és jelentőségű élete erősebb és nagyobb, mint a halál. A koszorúk elvégezték szolgálatukat, de hátra van még az érdemörökítés meghajló tiszteletadása: felavatni Pintér Jenő élete értelmét a tudomány története számára s örök hálaadásul nevét teleragyogni azzal az értékfogalommal, amely legméltóbb hozzá.

Pintér Jenő munkássága első, szinte magától kínálkozó érték meghatározójául az Irodalomtörténeti Társasághoz fűződő kapcsolatai jelentkeznek. Ő volt az, aki Horváth Jánossal és Baross Gyulával elindította az alapítás gondolatát. Ez az alakulás tudománytörténetileg is igazolt szükségesség volt. Az az egyetemes filológiai munkafeladat és terület, melynek körében eddig a magyar irodalomtörténetírás megnyilatkozhatott, már nem bírta el a maga megnövekedett arányait. Megérett az idő arra, hogy bekövetkezzék benne az

önálló jellegű magyar irodalmi tudomány-elkülönülés és osztódás egyéni útjaira kiváló ténye. A szellemi életben mindennek megvan a maga belső igazodása s történelmi időrendi logikája. Nem véletlen az, hogy az Irodalomtörténeti Társaság bölcsejénél Pintér Jenő, a szervező, a rendszerező, az új berendező s Horváth János állanak, aki ezidőtájt hozza meg tudományéletünkbe elsősül az önálló elviségű irodalomtudomány gondolatát.

Az új csoportosulás a maga keret-lehetőségével elősegítette az irodalomtörténetírás és tudomány külön folyamatú munkáját és szétágazó erőinek szakszerű egybefogását. Történelmi távlatban állva az elindulás tényéhez, ma már megállapítható az, hogy a teljes egységesítés nem ment végbe. Az irodalomról s vele az irodalomtudományról vallott fogalmi különbözőség éppen ekkor osztotta meg az irodalom munkásait is. De viszont ez a szellemi szétválás alakította ki éles tisztasággal az Irodalomtörténeti Társaság elvi helyzetét a múlttól átvett és megőrzött örökségek, hagyományok és saját feladatai irányában. Ez magyarázza meg, hogy a magyar irodalomtörténetírás korabeli vezető elméi: Beöthy Zsolt, Riedl Frigyes és Négyesy László szívesen látták a maga szellemi otthonát megteremtő irodalmi társulást és az irodalmi munkásságnak egyéni céljaihoz szabott, elevenebb és nagyobb kitágulását várták tőle. Mindenk fölött azonban tudomány-szellemi szempontból az új Társaságban meguyugtató kezességet láttak a mellett, hogy benne minden sérülés, avagy megszakítás és eltávolodás nélkül, a tárgyismeretre törekvés mindinkább elmélyedt munkásságától fejlesztve folytatódik a magyar irodalomtörténetírásnak önmagát egyre időszerűsítő és változóbb módszerekkel megújító hagyománya. Az a lojális magatartás, amellyel Pintér Jenő, a lap első szerkesztője, minden új számot bemutatott a Társaság elnökének: Beöthy Zsoltnak, mint jelkép is mutatja, hogy a két nemzedék közti kapcsolat itt egy szerves egymásbafonódás intézményes teljessége kívánt lenni egyazon irodalmi eszmény és irány szolgálatában.

Ennek az eszménynek kifejezője, korszerű képességének állandó igazolója a Társaság folyóirata: az Irodalomtörténet volt. Formát, lelket, egyéniséget és életrealitást Pintér Jenő adott neki. Az Irodalomtörténeti Közlemények mellett, melynek múlthatatlan érdemei voltak és vannak a magyar irodalomtudomány művelése terén, az Irodalomtörténet egy új folyóirat-formát volt hivatva megteremtteni. A nélkül, hogy amaz bármi tekintetben is fölöslegesnek, avagy meghaladottnak lett volna tekinthető, ennek változatosabbnak, sok és friss szemponttól áthatottabbnak, az irodalmi élet eredményeit közelebről felvevőbbnek s hullámzó jelenségeit életszerűbben figyelőnek és kísérőnek kellett lennie. Pintér Jenő ösztönös rátermettséggel csakúgy, mint tudatos gonddal meg tudta alkotni azt a szerencsés egységet, amely egyrészt megőrizve a tudomány méltóságát és hitelét, gazdag munkacserményt mutatott fel, másrészt pedig az irodalom élet-áramát szinte napszerű pontosságig menő érzékenységgel jelezte. Aki a folyóiratot olvasta, az tájékoztató és értékelő eligazítást kapott mindarra vonatkozólag, ami a legtágabb értelemben irodalomnak nevezhető. Rovatai: a nagyobb tanulmányok, kisebb közlemények, irodalom, folyóiratok szemléje, figyelő, könyvészet, részekre bontva szóaltatták meg mindazokat az erőket, és funkciókat, amelyekből áll és felépül az irodalomtudomány szellemi szerkezete és épülete: tanulmány, esszé, bírálat, értékelés, módszer, szövegkritika, forráskutatás, bibliográfia, adat és élet, anyag és forma, tény-

tisztelet és magasabb fokú összefüggések és folyamatok megállapítása, egyéniség és műalkotás, az író és a lét egyetemességének viszonya. A folyóirat némelyik száma kötetnyi gazdaságú volt, máskor — meghajolva az idők mostoha szüksége előtt — néhány alázatos lapra zsugorodott össze, de mindig élt, zajtalan szerénységgel és szeplőtlen fennkölességgel hordozva az Irodalomtörténeti Társaság magyar tudományát és tudományá magyarságát.

Vajjon a folyóiratnak ez a nyílegyenesen megélt vonala, amelyet a fluidum historicum árama hatott át, nem tűnik fel merevségnek ebben az elmúlt harminc esztendőben, amikor az irodalmi ízlés-válság, tárgy-látás, új nyelvészettikai törekvések, megváltozott költői világkép-alkotás nyugtalan és hagyománytávolító fordulatokkal szaggatták szét az irodalomnak saját multjától és ars poetica-jától befolyásolt és irányított menetét? Vajjon az irodalmi korváltozás tüneti lízában, feloldódásában, maga-keresése hangos zavarában meglátta a fejlődés csendes törvényszerűségét is s ennek érvényességét tudta úgy fogadni, hogy a maga elvszerűsége feladása avagy megrendülése nélkül, sőt ennek igazsága védelmében felemelkedett az értékelismerés tárgyilagos és személytelen magatartásáig? A folyóirat kritikai szemléje a nagy és hiteles bizonságtévő e kényes korkérdésben arra, hogy birtokában volt az Aranytól Adyig terjedő kor tanulsága. Nem támadott, de volt világos és lényegét látó bátorsága ahhoz, hogy a zűrzavar mögött észrevegye a csendes megtermékenyülést. Nem volt türelmetlen, de időt adott és várt a tehetség igazolására s nem pillanatnyi siker látszatán mérte le jelentőségét. Nagy idők tanulságainak nyugalomával szemlélte az irodalmi válságok megismétlődésének tényét és hitt a valódi értékek zajtalan megtisztulásában és időhódító erejében. A forradalmi zivatarral nem állította vitába a tudomány méltóságát, a gyors és lármás felfedezések porfelhőitől távol tartotta látása tisztaságát, s nem a féligazságok paradoxon-szikrái felé nyúlt világosságért; de mindig volt ízlése és szeretete ahhoz, hogy elismerje, ugyanakkor azonban féltse és javítsa a tehetség erejét, tisztítsa helyzetét, s a tehetség képességén felül hangoztassa azt a minden magyar íróra álló kötelezettséget, mellyel a művészi igazságnak, a maga tehetsége éthosának s emberi és magyar felelősségének tartozik.

Ezen előzmények után a dolgok rendje következett be, amikor Négyesy László halálával megüresedett elnöki székbe a társaság tagjainak bizalma Pintér Jenőt ültette. Az Irodalomtörténeti Társaság élére Pintér Jenő tudós hírnevével, a legkitűnőbb irodalmi elismertetések tiszteletének tekintélyével jött. Mindez kisugárzott a Társaság szintjére is. Tapintatossága, bölcs körültekintése, úri és vonzó embersége, baráti érzülete, nem apadó lelkesége szilárdan és éltető elevénységgel irányította a Társaság működését. Megvolt benne a vezető emberek áldott képessége, egyszerre tudott személytelen irányító és mégis csupa-lélek-színű ragyogású társ lenni. Így tudta meleg együttesben összetartani a Társaságot. Mindenkinek közelébe szeretete és kedves szava fénylő levegőjével lépett. Mellette és vele lenni egyet jelentett az önbizalomra és a munkavágyra fölerősödés megnagyobbodott élet érzésével. Volt benne valami állandó szervező és tervező nyugtalanság, a cselekvés és a cselekedtetés gyors izzású temperamentuma, amelyből a dolgozó kedv és öröm derűje világolt elő. Drága emlékek, szépmivű tanulmányok visszasugárzó fényében áll és világít elnökségének felejtetetlen érdeme!

A titkári jelentés illetékességét meghaladja, de Pintér Jenő pályájának érdemi egésze megkívánja, hogy egy pillantással feltekintsek irodalomtörténeti jelentőségére is. A kegyelet e vizontszolgáló megemlékezését joggal kéri számon tőlünk az ő nagy Társulat-szeretete, mellyel legnagyobb munkáját az Irodalomtörténeti Társaság kiadásában jelentette meg s ezzel is felékesítette annak tekintélyét.

Pintér Jenő az irodalomtörténet tudományába a történetírás tanítványaként lépett be. Különösen két, innen magával hozott vonása kíséri végig munkásságát: az egyik a tényisztelet megrögzítő gondossága, a másik pedig a narratio, az elmondás tiszta, irodalmi mondatú folyamatossága. Abban Békfi Remigtől tanult, ebben Pauler Gyula volt az eszménye. Ezt a két történetírói hagyományt mindvégig formailag is megtartotta. Óvakodott attól, hogy akár esszészerű legyen, akár pedig a külön műalkotás esztétikai jellegét adja írásainak. Stílusából, ennek hívős tárgyiaságából hiányzik a pátosz avagy a retorika fénylő melege s a képzelet ékítgető avagy díszítő pompája. Nála minden a tények láttató fogalmi világosságában áll. A Toldy Ferenc örökségét, melynek fenntartása és újra teremtő megvalósítása élete legnagyobb dicsősége és értéke, azzal a változtatással vitte tovább, hogy az irodalomtörténetet felszabadította a művelődéstörténet kapcsolataiból s önállóbban emelte ki belőle a tárgyra valló történeti jellemet. Egyéb idegen szellemi ráhatásoktól tudatosan tartózkodott. Félt attól, hogy kiszolgáltatassa az irodalmat a deduktív rendszerek szemléltető anyagának. Félt az elméletek szubjektivitásától, bizonytalan és kétes tényminősítéstől, fiktív rendszerétől, melynek erőszakoltan esik áldozatul az irodalmi jelenség tárgyi szándéka s egyéni jellege, s amely így irreális képet nyújt, elvesztvén maga alatt az ellenőrző valóság talaját. De ha rendszert, egészében, nem vesz is át, heurisztikus szempontokat tanul tőlük, s módjával — elemként — felhasználja őket. Igazában azonban legnagyobb, mondatni egyetlen bizalma a történetírói módszerben volt, melyet pozitivistá formájában érvényesít legjobban. Ez a módszertudatosság vezetí könyvei bibliografikus súlypontú felépítésében. Minden kor és minden író mellett ott áll — adatokkal hitelesítve — a maga tudomány- és értéktörténete. Ahogy ő maga a történeti összegezés mellett felbontja az adatok életét és jelentőségét, abban talán nincs mindig meg a historizmus mögött és mélyén működő és érvényesülni kívánó esztétikai és lélektani erők genetikus szemléltetése; a tényrögzítés néha merev elkülönítése akadályt tesz a fejlődés magasabb vonulatú s összefüggésű szellemi irányjelzésének; az adat-kategóriák nem elég rugalmasan tárgulnak egy irodalmi jelenség teljes szempontú egészének érzékeltetésére; a narratio egyszerű bősége szinte ellentétként ütközik ki a tudományos vizsgálódás mindig igényes fegyelmeiből és színvonalából. De e mellett mint megbecsülhetetlen és soha meg nem hálálható nagy tett, mint örök útitárs él mellettünk irodalomtörténetírásának monumentuma, amely éppen olyan bizonyossága írója tudományban felolvadó életáldozatának és eszmei hitének, mint ahogy összefoglalója és kitevője a literális magyarság szellemi képességeinek. Kötetei úgy ívelnek fölénk, mint a tudomány dómjai, amelybe magyarságunk értékeiről alkotott ünnepi fogalommal és magyarság-érzésünk öntisztelő áhítatával lépünk s megértjük, hogy mit jelent magyarnak lenni.

Egyoldalú állásfoglalás volna Pintér Jenő irodalomtörténetírását a pozitívizmus irányában elkönyvelni. Ő — főleg utolsó éveiben — valami büszke

szembeállítással a többi irányok felé — szerette magát pozitivistának tartani. Aki azonban belelátott Pinér Jenő lelkébe, az e szinte kacéerkodó vallomásból csak azt az ellenérzést vehette ki, amellyel ő azok ellen fordult, akik lebecsülték a kutatómunkát, az adatgyűjtés historikus szenvedélyét, a szinte névtelenségbe szürkülő anyaghordó szolgálatot. Alapjában sem életszemlélete, sem tudományos módszere s a vele azonosuló tudománya nem volt pozitivista a szónak a mult századvégi értelmében. Aki az irodalmat, ennek életrendjét az egyéniség s a műalkotás olyan kettős ütemű clostzásával mérte, aki a személyiség alkotó erőt olyan számtalan lelki eredőből, eszmei forrásokból vezette le, mint ő, az több és más is volt, mint csak pozitivista. Van a pozitívizmusnak egy olyan megjelenési formája, melyre az eszmei pozitívizmus fogalma illik. Földbe gyökeredzik, de mindig emelkedik s a magasság a világtája. Aki rátekint, fölfelé néz. Talán a csillagokig nem jut el, de mindig megmarad az az érzése, és hite, hogy csillagok veszik körül a földet.

Hálaadó hódolattal hajolunk meg nekünk ajándékozott nagy és gazdag élete előtt. Csak mi leszünk többek és nagyobbak, ha áldva, czerszer áldva tartjuk és tiszteljük emlékét!

*

Az elmúlt évben az Irodalomtörténeti Társaság alapszabályszerűen végezte hagyományos működését. Amennyire gyásszal borította be életünket elnökünk halála, éppen olyan nagy örömmel vidámította meg magyarságunkat a felső erdélyi részek visszatérének régen várt és hitt eseménye. Hisszük, hogy a hazatért Erdély irodalmi területe bekapcsolódik Társaságunk munkaközösségébe s így még erősebbé és hathatósabbá válik törekvésünk célja.

Folyóiratunk — a körülmények megszabta keretekben — kitűnő szerkesztéssel híven és termékenyen szolgálta az irodalomtörténeti gondolatot.

Felolvasó üléseinket állandó érdeklődés kísérte. Ezeken *Zlinszky Aladár* elnöki megnyitójaként Az irodalom és a kor viszonya, *Solt Andor* Mátyás király alakja a magyar romantika irodalmában, *Kerecsényi Dezső* A kezdő Külsej és *Elek Oszkár* Bessenyei György Ágás tragédiája és forrásai címmel hangzottak el értékes előadások.

Tagjaink elhalálzásáról is meg kell emlékeznünk. Elvesztettük Császár Elemér egyetemi tanárt, a sokoldalú irodalomtudóst, *Ady Lajost*, *Ady Endre* életíróját, *Dengl Jánost*, a kitűnő filológust, *Kisparti Jánost*, a szegedi tankerület nagyérdemű főigazgatóját. Emléküket kegyelettel őrizzük!

Amikor kedves kötelességemnek tartom, hogy *Voinovich Géza* úrnak, a M. T. Akadémia főtitkárának, az ülésterem szíves átadásáért, s a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak az évi anyagi támogatásáért e helyről, ez alkalomból is, az Irodalomtörténeti Társaság nevében hálás köszönetemet fejezem ki, tisztelettel kérem a közgyűléstől jelentésem elfogadását..

Brisits Frigyes.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1940. április hó 13-án tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök bejelenti, hogy a választmányi ülést követőleg Solt Andor tart előadást. A Társaság életében különösebb jelenteni való esemény nem fordult elő s a pénztáros megnyugtató jelentése után az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1940. április hó 13-án tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Solt Andor: Mátyás király alakja a magyar romantika irodalmában.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1940. okt. 12-én tartott választmányi üléséről.

Elnök: Pintér Jenő

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök a pénztáros megnyugtató jelentése után az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1940. október 12-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Pintér Jenő.

Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Kerecsényi Dezső: A kezdő Kőlcsey.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1940. nov. 16-án tartott rendkívüli választmányi üléséről.

Elnök: Szinyei Ferenc.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az ülést az elnöklő Szinyei Ferenc alelnök nyitja meg és bejelenti, hogy a rendkívüli választmányi ülést a Társaság elnökének, Pintér Jenőnek halála teszi szükségessé. Ezután átadja a szót Brisits Frigyes titkárának.

Brisits Frigyes a fájdalom őszinte hangján búcsúztatja el Pintér Jenőt, mint a Társaság alapítóját, volt szerkesztőjét és elnökét. Méltatja mint tudóst és embert. A választmány elhatározza,

1. hogy az elnöki tisztt betöltésére jelölőbizottságot küld ki;
 2. hogy az elnöki tisztt betöltését a közgyűlésig Szinnyei Ferenc elnökre bízza;
 3. hogy az elhunyt elnök özvegyének a Társaság részvétét átiratban fejezi ki;
 4. hogy a közgyűlés előkészítésével Brisits Frigyes titkárt és Alszeghy Zsolt szerkesztőt bízza meg;
 5. Viszota Gyulának az alelnöki tisztségről való lemondását sajnálattal elfogadja, de megkísérli őt szándéka megváltoztatására rávenni.
- A pénztáros jelentésének meghallgatása után az elnök az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1940. december 14-én tartott választmányi üléséről.

Elnök: Szinnyei Ferenc.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök bejelenti, hogy a közgyűlésen a megnyitót Szász Károly alelnök tartja és átadja a szót Brisits Frigyes titkárnak. A titkár jelenti, hogy közgyűlési beszámolója a Társaság elhunyt elnökének Pintér Jenőnek pályáját fogja méltatni. A pénztárosi jelentés után az elnök az ülést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1940. december 14-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Szinnyei Ferenc

Titkár: Brisits Frigyes.

Tárgy: Elek Oszkár: Bessenyei György: Ágis tragédiája és forrásai.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaság választmányának 1941. jan. 11-én tartott üléséről.

Elnök: Szász Károly alelnök.

Titkár: Brisits Frigyes.

Az elnök bejelenti, hogy a választmányi ülés tárgya a közgyűlés előkészítése. A közgyűlés tisztújítást tart. Felkéri Brisits Frigyes titkárt, hogy az előző választmányi ülésen kiküldött 3 tagú jelölőbizottság (Szász Károly, Horváth János, Brisits Frigyes) javaslatait terjessze elő.

Brisits Frigyes felolvassa a jelöltek névsorát. A választmány a jelöléseket elfogadja s elhatározza, hogy a közgyűlésen szavazólapok formájában a jelölőbizottság jelöléseit osztja szét.

Ezután az elnök a közgyűlést bezárja.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1941. január 11-én a Magyar Tudományos Akadémia üléstermében tartott közgyűléséről.

Jelen vannak: Szász Károly alelnök elnöklése alatt a Társaság teljes tisztikara, 89 tagja s nagyszámú közönség.

Szász Károly elnöki megnyitójában Pintér Jenőt, a Társaság elhunyt elnökét jellemzi, mint embert s a Társaság alapítóját, szerkesztőjét s később elnökét. (Szász Károly elnöki megnyitóját a Társaság folyóirata teljes egészében közli.) Ezután felkéri Brisits Frigyes titkárt, hogy terjessze elő titkári jelentését.

Brisits Frigyes titkári jelentésének első részében Pintér Jenőnek a tudós-nak munkásságát méltatja, azután beszámol a Társaság 1941. évi működéséről. Fájdalommal emlékezik meg a Társaság nagy halottjairól: Császár Elemérről, Ady Lajosról, Dengl Jánosról, Kispartai Jánosról. Indítványára a közgyűlés egyhangúlag elhatározza, hogy jegyzőkönyvi köszönetet mond a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak a folyóirat céljaira adott államsegélyért és Voinovich Géza úrnak, a M. T. Akadémia főtitkárának az akadémiai ülésterem átengedéséért.

(A titkári jelentést teljes egészében a folyóirat közli.)

Ezután Oberle József ellenőr terjeszti elő az ellenőr és a számvizsgálóbizottság jelentését s az 1941. évi költségvetési előirányzatot. (Folyóiratunk mindkettőt közli.)

Jelentése után az elnök indítványára a közgyűlés Regényi Sándor pénztárosnak az 1940. évre a felmentést megadja s az elmúlt év munkájáért az egész tisztikarnak köszönetet mond.

Ezután az elnök bejelenti, hogy a közgyűlés a Társaság alapszabályai értelmében tisztújítást tart. Kiosztja a 3 tagú előkészítőbizottság jelöléseit. A szavazólapok begyűjtése és összeolvasása után közli, a következő eredményt:

Egyhangú választás alapján: Elnök: Alszeghy Zsolt. Alelnökök: Gulyás Pál, Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Zlinszky Aladár.

Titkár: Brisits Frigyes.

Jegyző: Kerecsényi Dezső.

Pénztáros: Regényi Sándor.

Ellenőr: Oberle József.

A számvizsgálóbizottság tagjai: Elekes István, Mixich Lajos, Sebestyén János.

Szótöbbséggel szerkesztő: Kozocsa Sándor.

Egyhangú választás alapján az egyharmadában megújított választmány tagjai: Agárdy László, Baranyai Zoltán, Bánhegyi Jób, Biczó Ferenc, Bisztray Gyula, Dénes Tibor, Farkas Gyula, Fábíán István, Fóris Miklós, Gyomlay László, Hajnóczy Iván, Hankiss János, Horváth Béla, Imre Sándor, Kardos Albert, Keményfy János, Klemm Antal, Kocsis Lénárd, Kőmives Kolos, Kristóf György, Lengyel Miklós, Marczinkó Ferenc, Merényi Oszkár, Mixich Lajos, Nedeczey Jenő, Oberle József, Papp Ferenc, Sik Sándor, Staud Géza, Varjas Béla.

Az elnök az eredmény kihirdetése után köszönti Alszegehy Zsoltot a Társaság új elnökét. Kiemeli, hogy megválasztása az elismerés és a tiszteletadás mellett nagy terhet is vállaira, mert nem kis feladat Beöthy Zsolt, Négyesy László, Pintér Jenő örökét vállalni. De éppen e nagy férfiak példaadása, útmutatása lesz a segítsége abban, hogy azok szellemében, de egyéniségének teljes megőrzése mellett a munkát tovább folytathassa. Felkéri Alszegehy Zsoltot az elnöki szék elfoglalására.

Alszegehy Zsolt az elnöki tisztséget a következő szavak kíséretében veszi át: „Mélységes hálával köszönöm a Társaság megtisztelő bizalmát, amivel a Pintér Jenő halálával megüresedett elnöki székre megválasztani méltóztatott. Elődeimhez mérve magamat, érzem a nagy felelősséget, ami e megválasztással reám hárul. Hiszen tudnom kell, hogy Beöthy Zsolt személye a magyar szellemi élet vezéri egyéniségét jelentette, Négyesy László nevével a legfinomabb tollú magyar irodalomesztétikus fogalma társult, Pintér Jenő pedig nemcsak alapítója volt Társaságunknak, hanem egyben Toldy Ferenc gondolatának, az egységes magyar irodalomtörténetnek megvalósítója is. Velük szemben magam csak avval szerezhettem meg a most megnyilvánuló bizalmat, hogy a Társaságnak alapítása óta tagja voltam és amikor a Társaság az anyagi nehézségekkel küzdött és Beöthy is, Pintér Jenő is a Társaság megszüntetésének kényszeréről gondolkozott, Galamb Sándorral nekifogtunk, hogy a további életlehetőséget irodalmi matinék rendezésével biztosítsuk. Ez volt az oka annak, hogy Baros Gyula halálakor Pintér Jenő engem kért fel a folyóirat szerkesztésére, de már előbb annak is, hogy a Társaság titkárává engem választott ki.

Elődeim működése megszabja az én programomat is. Társaságunknak az volt a célja, hogy a magyar irodalomtörténetírás minden munkását egy táborba gyűjtse, nem azért, hogy akár a nézőpontban, akár a felfogásban valami kényszerű egységet teremtsen, hanem azért, hogy a közös cél érdekében, a magyar szellem multjának megvilágítása érdekében egymásnak támaszai és segítői legyünk. Hogy legyen egy közösség, amelyben egymás és a közönség elé tárhassuk munkásságunk eredményeit, lelkesítő megértést találunk, a Társaság folyóiratában a magyar tudományos közvélemény elé léphessünk. A szabad kutatás és szabad véleménynyilvánítás volt a Társaság munkásságának alaptörvénye, és ezt csak egy természetes lelki adottság színezhette: a magyar szellem multjának szeretete.

En is ezzel a törekvéssel akarom elnöki munkámat szolgálni, és ehhez kérem a Társaság tisztikarának és egész közösségének támogatását. A Társaság szükségessége ma is épp oly égető, mint volt a század tizes éveiben. Mindannyian tudjuk, hogy a legnemzetibb tudomány munkásai vagyunk, hogy munkásságunk nemzeti szempontból rendkívül fontos. Dolgozni lehet a Társaságon kívül is, de a baráti közösség ihlető erejét munkánk nem nélkülözheti. Arra kérem tehát kedves tagtársaimat, de a magyar irodalomtörténet minden munkását, legyenek szívvel, lélekkel munkás tagjai Társaságunknak, hogy a gondolat, amely Pintér Jenő lelkében fogant meg, ne sorvadjon el csak azért, mert az elődöknél kisebb embert volt kénytelen a Társaság az elnöki székbe ültetni. Ne engem nézzenek, hanem a célt, amelynek szolgálata a Társaság, és a cél érdekében dolgozzanak a Társaság felvirágoztatásán.“

E szavak után a jegyzőkönyv hitelesítésére Kozocsa Sándort és Clauser Mihályt kéri fel és a közgyűlést bezárja.

Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest.
Ellenőri jelentés az 1940. évről.

I. Alulírt napon megvizsgáltuk a Magyar Irodalomtörténeti Társaság számadásait az 1940. évi január hó 1-től 1940. évi december hó 31-ig terjedő időszakról. (A Pénztári Könyvet, a Zárószámadást, a Vagyonmérleget a tartalék tőke könyvét és a költségvetési előirányzatot az 1941. évre.) Azt találtuk, hogy az 1940. év december 31-én a bevételek összege 6375 pengő 69 fillér, a kiadások összege 4551 pengő 90 fillér s így az 1940. év december hó 31-én a készpénzmaradvány 1823 pengő 79 fillér.

II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vagyona 1940. évi december hó 31-én 3379 pengő 77 fillér. (Ebből készpénzmaradvány 1823 pengő 79 fillér; tartalékalap készpénze 1509 pengő, 54 fillér, hadikölcsönkötvények árfolyamértéke 6 pengő 44 fillér. Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaság 13.959. és 13.960 számú részvényeinek névértéke 40 pengő.)

III. A számadások részletes megvizsgálásából meggyőződünk arról, hogy a pénztár kezelése rendben van. Javasoljuk, hogy a közgyűlés Regényi Sándor pénztáros úrnak, az 1940. január hó 1-től december hó 31-ig terjedő időre a felmentést adja meg és működéséért fejezze ki köszönetét.

Budapest, 1941. január 1-én.

Oberle József s. k.
ellenőr.

Mixich Lajos s. k. *Sebestyén János* s. k.
a számvizsgáló biz. tagjai.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság
költségvetési előirányzata az 1941-ik évre.

Várható bevételek:

Athozat 1940-ről	1823·79 P
Tagdíjakból	1100— „
Előfizetésekből	3400— „
Államsegélyből	350— „
Kamatokból	20— „
<hr/>	
Összesen: 6693·79 P	

Várható kiadások:

A folyóirat nyomdaköltségeire	1900— P
A folyóirat írói díjaira	900— „
A folyóirat szerkesztő díjára	320— „
Tisztviselők tiszteletdíjaira	400— „
Segédszemélyzet jutalomdíjaira	150— „
Sajtókamarai tagdíjra	180— „
Egyéb kiadásokra	600— „
Átvitel 1942-re	2243·79 P
<hr/>	
Összesen: 6693·79 P	

Budapesten, 1941. január 1-én.

Oberle József s. k.
ellenőr.

Regényi Sándor s. k.
pénztáros.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Zoltanus Alszeghy. Vicepraesides: Paulus Gulyás, Carolus Szász, Franciscus Szinnyei, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Alexander Kozocsa. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Zsolt Alszeghy. Stellvertretende Vorsitzende: Paul Gulyás, Karl Szász, Franz Szinnyei, Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Alexander Kozocsa. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenwarter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Alexander Kozocsa.

Fasciculus XXX. 1941.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Herausgegeben von Alexander Kozocsa.

XXX. Jahrgang. 1941.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Kozocsa Sándor szerkesztő címére küldendők (Budapest VIII, Rákóczi út 19).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII, Barcsay-utca 5.)

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Alszeghy Zsolt. Alelnökök: Gulyás Pál, Szász Károly, Szinnyei Ferenc, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Kozocsa Sándor. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

Figyelmeztetésül közöljük, hogy a szerkesztőség új címe: Budapest, VIII. Rákóczi-út 19.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Fábián Istrán: Az irodalomtörténetírás módszereiről	49-56
Varjas Béla: Ferenczi Lőrinc és az első Balassa-kiadás.	57

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Elek Oszkár: Izóra Az Ember Tragédiájában	65
Dezsényi Béla: Frankenburg Adolf soproni nyelvleckéi	68
Kristóf György: Pesthy Gábor származásához.	69

BÍRÁLATOK.

Gulyás Pál: Bibliotheca Joannis Sambuci. — Mitrovics Gyula: A műalkotás szemlélete. — Schöpflin Aladár: Mikszáth Kálmán. — Kráhl Vilmos: Mikszáth a jogász. — Cserzy Béla: A nagy palóc elindult. — Hont Ferenc: Az eltűnt magyar színjáték. — Várkonyi Nándor: Magyar katonaköltők. — Baranyai Magyar Néphagyományok. — Lajos Árpád: A magyar nép játéka. — Bod Péter Önéletírása. — Attila és húnjai. — Hankiss János: Ünnepnapok munkája. — Lám Frigyes: Török János. — Kardos Albert: Csokonai-képek Debrecenben. — Markos János: Kultsár István. — Horváth Konstantin: Az „Egyházi Értekezések és Tudósítások“ története. — Kerékgyártó Imre: Arany költői iskolája	70
--	----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	81
-------------------	----

FIGYELŐ.

II. Rákóczi Ferenc a pokolban. — Költő a filmen. — Kistaludy Sándor „Madagascari éneke.“ — Hírek. — Elhúnytak.	84
---	----

Az irodalomtörténetírás módszereiről.

Írta: FABIAN ISTVÁN.

Mint igen sok jelenség az emberi életben, az irodalomtörténetírás módszere is akkor lett öntudatos, amikor problematikussá vált. Az első többé-kevésbé öntudatos irodalomtörténeti módszer, amely már célokat tűzött ki, és a célokhoz szabta a kutatás menetét, eszközeit, a pozitívizmus volt. Biztos tényeket akart ismerni, kifejlesztette tehát az aprólékosan körültekintő filológiai vizsgálódást, és az addig olyan mértékben nem érvényesített kritikai szellemet. Minden nagyobb feltűnés és vita nélkül vonult be a tudományos életbe. Az új nem annyira a régi ellentétének, mint inkább a felfedezett hiányok pótlásának látszott.

Nem ment ilyen símán évszázadunk elején, s különösen az első világháborút követő években a pozitívizmust felváltó új módszer térfoglalása, amelyet egy kis sommázással, sok mindent egy kalap alá véve „szellemtörténeti“-nek szoktak nevezni. Különösen hevesek voltak a viták az újdonság szülőföldjén. Németországban. Nálunk sok fölösleges harcot előzött meg az újítók mérséklete. Nemesak a pozitív módszerek sokféle hasznát és eredményét ismerték el, hanem az újat is — néhány egyedülálló kísérlettől eltekintve — alaposan megszűrve, józan mértéktartással vették át. (Bővebben I. Thienemann Tivadar: *A pozitívizmus és a magyar történettudományok*. Minerva. 1922.) Komoly embernek nem jutott eszébe, hogy kifogásolja a filológiai munka lelkiismeretességét, a szövegek megvizsgálását, az adatok gyűjtését és megrostálását, a lehetőleg teljes bibliográfiából kiinduló kutatást. Legfeljebb azt emlegették, hogy az adatok lármekkorá halmaza sem irodalomtörténet még. Leggyakrabban támadott pozitívista hajítás a gúnyosan „hatásvadászat“-nak nevezett kutatás. Lehet, hogy néha nevetésesnek látszó apróságokig hatol a tudós, amikor meg akarja keresni azokat a forrásokat, amelyekből egy-egy író gondolatvilágának kialakításakor merit, az is lehet, hogy sokszor túloz, és véletlen hasonlóságokból messzemenő következtetéseket von le, de az bizonyos, hogy az ilyenirányú kutatást sem szabad egyszerűen fölöslegesnek tartanunk. Az életben és az irodalomban a fejlődés hol lassúbb, hol gyorsabb, de mindig összefüggő folyamat. A tudományos kutatás lényege éppen az, hogy nem elégedhetik meg az utalásokkal, a „nagyvonalú“ ötletekkel, hanem mindent bizonyítani kell. Inkább kifogásolható a hatáskutatás bizonyos egyoldalúsága. Érthető, hogy szívesen bogozzák azokat a szálakat, melyek irodalmunkat a nyugati nagy eszme- és ízlésáramlatokhoz fűzik, hiszen Európában élünk, és semmi okunk sincs tagadni ezt a tényt, valamint a belőle folyó következményeket. Azonban nem lenne szabad egyoldalúnak lennünk. Gondolnunk kell arra is, — amint újabban mind többen gondolnak is rá — hogy magyar írók is hatottak egymásra, hiszen mégis csak jobban ismerhették egymást, mint külföldi társaikat.

Még inkább elevenbe vág a másik kifogás. A pozitivizmus az exakt tényekhez való ragaszkodásával szinte megölte a szellemet, lehetetlenné tette minden szabadabb mozdulatát. Az újítás legfőbb érve az volt, hogy a pozitivizmus a történeti tudományokat a természettudományok mintájára akarta átalakítani, és megfeledeztek arról, hogy a két tudománycsoport anyaga merőben különböző: az egyik a lelketlen anyag, a másik az ember. A természettudományok hatását látták abban is, hogy csak részletkérdések vizsgálatára szorítkoztak abban az időben a történeti tudományok. Pedig a történelem lényege — mondják az újítók — éppen a folyamat, az események, jelenségek összefüggése. Minden elszigetelés, egy-egy részlet kiragadása történelemellenes. Keresni kezdték tehát a nagy összefüggéseket, az egyes események fölött vagy alatt működő erőket. Az egyéniség, amely a régebbi kutatásban szinte minden történelmi tény forrása volt, most csak hordozója, kifejezője volt valamilyen magasabb mozgatonak.

Ez a gondolatmenet azonos az idealista filozófia rendszerével. Az igazi valóság nem az, amelyet érzékszerveinkkel fogunk fel, s éppen azért mert érzékszerveinkkel — tehát valamilyen tökéletlen eszközzel — tapasztaljuk, fel is daraboljuk. Az igazi valóságot csak a gondolkodás sejtethi meg, kiegészítvén az érzéki tapasztalatokat saját belső emlékeivel, amelyekben benne él az igazi egység sejtelve és vágya. S a történeti tudományok megújítói valóban egyik vagy másik idealista filozófia hívei. Vagy új-romantikuskok, vagy új-hegelianuskok. Legtöbbjük előfutárként tiszteli Wilhelm Diltheyt, aki mint megkésett követője Hegelnek, összeköti a XX. századeleji újítást a XIX. század első felével.

Az idealizmussal való összefüggés néha annyira közvetett, hogy csak alaposabb vizsgálódással vesszük észre. Marx gazdasági tanainak rokonságát a hegeli dialektikával már kiderítették. Viszont Marxból indul ki a szociológiai irodalomtörténetírás, amely a társadalomban látja azt az egyének fölötti erőt, amely a történelem fejlődését megszabja. E felfogás szerint a közvélemény változásai, a közönség rétegződése, az írók társadalmi elhelyezkedése irányítja az irodalmi életet. Főképviseelője Samuel Lublinski. Különösen az újabb korok irodalmával foglalkozott (*Literatur und Gesellschaft im 19. Jahrhundert*. 1899—1900. — *Bilanz der Moderne*. 1904. — *Ausgang der Moderne*. 1909.).

A szociológiai szempont igazi hazája Franciaország, de forrása itt nem Marx, hanem Auguste Comte pozitivistá rendszere, amely a tanítványok kezében (E. Durkheim, Lévy-Bruhl, Ch. Bouglé) a mester útmutatását követve világnézeté nőtt a filozófia egyik disciplínájából. Szinte minden tudományt szociológiai szempontból műveltek. Már Taine sokat emlegetett elmélete (race, milieu, moment) is sok lehetőséget nyújtott a társadalmi szempont érvényesítésére, de Georges Renard már részletesen és logikus rendszerbe foglaltan is kifejtette az efajta módszer lehetőségét az irodalomtörténetben. (*La méthode scientifique de l'histoire littéraire*. 1900.) Majdnem minden újabb francia irodalomtörténetész munkájában felbukkan a szociológiai szempont. Lanson műveiben éppen úgy, mint Bédier vagy Hazard könyveiben. Sőt esztétikájukat is befolyásolja (Guyau, Paulhan, Lalo rendszere). Egyik érdekes terméke a szociológiai módszernek L. Cazamian francianyelvű angol irodalomtörténete (*L'évolution psychologique en Angleterre*. 1920.), amely a társadalom befolyásán kívül a hullámelmélet lélektani formáját alkalmazza az angol irodalomtörténetre. Az emberi lélek két

ellentétes sarka: az érzelmi és értelmi világ (sensibilité, intelligence). A fejlődés a két sarok közötti hullámvázából áll: az irodalom érzelmi korszakait értelmi követi, és fordítva. A hullámlélmélet a németeknél tipológia néven szerepel, s náluk is gyakran torkollik ide a szociológiai irodalomtörténet.

A szociológiai módszer talán a legnemzetközibb a mai irodalomtudományban. Az olaszok, angolok, amerikaiak is művelik. Legsajátosabban német újítás, amit hasonló mértékben egyetlen nemzet sem alkalmazhat a maga irodalmára: a törzstörténet (Stammesgeschichte). A módszer mindenki által elismert atyja August Sauer, aki 1908-ban kiadta egyik, a prágai egyetem rektori székében mondott beszédét. (*Literaturgeschichte und Volkskunde.*) Ebben az érdekes beszédben sok mindent megtalálunk, ami később a politikai propaganda apró-pézzévé lett. Sauer szerint az irodalomtörténet feladata az, hogy a népiség (Volkstum) vonásait bemutassa az irodalomban. Sauer rektori beszédét alighanem elfelejtették volna, ha egy nagytehetségű fiatalabb irodalomtörténész rendszerré nem fejleszti a gondolatot. Főművének címe is programot jelent: *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften.* (1912—13). A szerző: Josef Nadler. Fejtegetései politikai érdekeket is érintettek, eredményei sokszor meglepők voltak (pl. külön bajor irodalmat fedezett fel), anyaga is olyan volt, amely addig nem szerepelt irodalomtörténeti kézikönyvekben: mindez olyan méretű és heveségű vitát idézett fel, amilyent a mozgalmas német tudományos élet is keveset ismer.

Többször felhasználtam Werner Mahrholz könyvét (*Literär-geschichte und Literaturwissenschaft.* 1932²), amelyben tárgyilagosan és legtöbbször sikerülten ismerteti a mai irodalomtörténeti módszereket. Nadlert három vonással jellemzi: „osztrák, ami azt jelenti, hogy kultúrpolitikai érdeklődésű és különösen alkalmas a népiség, törzsféleségek, nemzeti és táji sajátosságok megértésére; katolikus, ami azt jelenti, hogy közelebb áll a kollektív és különösen erkölcsi és vallásos képzetekhez, mint az egyéni jelenségekhez; romantikus történetfilozófus, ami azt jelenti, hogy szilárdan hisz az olyanféle szellemi lények realitásában, mint nép, törzs, tájék. Nem természeti adottságoknak tartja őket, hanem szellemi, dinamikus ható egységeknek. Szerinte a történelem szellemi és erőegységek diamikája és nem egyéniségek cselekedete“.

Reprezentatív műve első kötetének előszavában kifejti Nadler, hogy a történeti tudományok természetes törekvése a típus- és törvényalkotás. Erre a célra az egyes eset nem alkalmas, mert csak egyszer létezik, egyetlen pont, amelyből nem lehet megrajzolni a fejlődés görbéjét. Az egész nép sem alkalmas erre, mert az elért eredményt nem tudjuk összehasonlítani, megvizsgálni. (Itt sántít az okoskodás.) Tehát közbeeső egységeket kell keresnünk, amelyekből felismerhetjük a fejlődés folytonosságát és mégis színesebb képet kapunk, mintha az egész nemzetet vizsgálnánk. Ilyen közbeeső egység a törzs és a táj. A törzs az egységesítő, a táj a differenciáló elv.

Az új módszer új eredményeket is jelent. Négy régi törzset különböztet meg Nadler: a szászokat, frankokat, alemannokat és bajorokat. Irodalmuk alapján jellemzi őket, aztán áttér az új törzsek kialakulására. 1780 körüli évekre teszi az északi Németország szlávjainak (polabiai, vendek, lengyelek, litvánok, poroszok) teljes elnémetesedését. Az idegen elem beáramlása azonban mindig megérződik. „Noha a frank és alemann nemzedékek forradalma a reformációban és renaissance-ban is szakadék volt a múlt és jelen között, mégis a

század fejlődésének üteme azonos maradt. Most (a XVIII. század végén) a ritmustalanság hatolt be a német világba. Az oszlopok már nem meneteltek ütemesen. A nyugati németiség elfordult múltjától, amely a keletinek mindig csalogató álomkép maradt, éppen mert nem élvezte: a nyugat klasszikus lett, a kelet romantikus.“ Ennek a hasadásnak abban is keresi az okát, hogy a nyugati németiség latin népekkel keveredett, ezért inkább hajlott az észszerűség, világosság, a klasszicizmus felé, míg a szlávokkal elegyedett keleti németiség ízlése misztikus, titokzatos, romantikus.

Mintha Nadler elméletéhez akarna bizonyító példát szolgáltatni az irodalomtudomány legújabb fejlődése. Itt is a legismertebb és legelterjedtebb újítások közül az egyik a müncheni Wölflintől, a másik az északi Ungertől és Gundolf közvetítésével Stefan Georgétól ered. Az is mintha Nadler elméletét bizonyítaná, hogy a Wölflin-féle ízléstörténeti módszer (Stilgeschichte) világosabb, észszerűbb (talán túlságosan racionális), míg Ungerék és Gundolfék szellemtörténete gyakran tár fel metafizikai távlatokat, azaz a történelmi tények mögött szívesen tételezi fel az emberi létezés legnagyobb titkait. Stiflusuk is sűrűn burkolózik valamilyen metafizikai pátozszba, amely legalább sejtetni akarja a szavakkal kifejezhetetlent.

Wölflin újításának alap gondolata — mint a legtöbb újítás — régi. A magyar Bodnár Zsigmond hullámelmélete, amely az idealizmus és realizmus szabályszerű váltakozását figyelte meg irodalmunkban, már ebből a forrásból fakadt. De ez a gondolat éltette Schiller közismert szembeállítását a naív és szentimentális költészetről, Nietzsche ellentétes fogalompárját az apollói és dionysosi világnézetről, Spengler apollói és fausti embertípusát. A hullámelmélet ugyanennyi francia és angol hívét említhetnénk meg. Elégedjünk meg Cazamian nevével, akit már említettünk a szociológiai irány ismertetésekor. Az olaszok közül Italo Siciliano nevét jegyezzük meg, aki hosszabb időt töltött Magyarországon. Nagyarányú Villon-könyvének végén szintén ellentétes fogalompárra vezet vissza az irodalom fejlődését. (Az elmélet filozófiai és lélektani alapjaival bővebben foglalkozik Mátrai László 1940-ben kiadott könyvében: *Élmény és mű.*)

Az a veszedelme megvan az efajta történelemszemléletnek, hogy követőit hajlamosá teszi arra, hogy mindent igyekezzenek visszavezetni a két végre és hogy túlságosan egyszerűsítsék a problémákat. Bodnár Zsigmondról szokták emlegetni, hogy az ébredő idealizmus egyik jelének tekintette II. Vilmos császár harciasan kunkorodó bajuszát. Ilyen „Vilmos császár bajsza“ majdnem minden ilyen elméletnek terem. A túlságos egyszerűsítés veszedelme pedig akkor szokott felbukkanni, amikor a legtöbb kutató megelégszik azzal, hogy egy-egy történelmi tényt besorol a két ellentétes kategória közül az egyikbe, s ezzel már elértnek véli a tudományos kutatás végső célját. Ez a módszer is csak akkor jó, ha jó kézbe kerül. A nagytehetségű Wölflin nem elégedett meg az ellentétes fogalmak (rála: renaissance és barokk) megállapításával, hanem olyan színes, gazdag tartalmat adott mindkét fogalomnak, hogy az olvasót ritkán állítja meg a kétség, vajjon a merész absztrakció nem távolodik-e túl messzire a valóságtól?

Az ízléstörténeti fogalmakat Wölflin filozófiai, világnézeti tartalommal tölti meg. (*Kunstgeschichtliche Grundbegriffe*. München, 1921.⁹) Újításának ez csak egyik része, még pedig a kevésbé meglcpő része. A filozofálásra eredendően hajlamos Németországban ez nem nagy újdonság. Inkább hatott a tuda-

mányos kutatásra, hogy a fogalmakat éles elmével és biztos ízléssel kiemezett további tulajdonságokkal bővítette. Öt fogalompárt állít fel, amely pároknak első tagja a renaissance, a második a barokk ízlést jellemzi. Az első fogalompár a lineáris és festői. „Ott (a lineáris szemléletben) a dolgok határát hangsúlyozzák, itt (a festői szemléletben) a határtalanba mosódik a jelenség. A plasztikus és körvonalas szemlélet elszigeteli a dolgokat, a festőien látó szem számára összesímülnek. Az egyik esetben inkább az egyes testi tárgyak iránt érdeklődnek, mint szilárd, megfogható értékek iránt, a másik esetben a jelenséget inkább a maga összességében, mint valami ingadozó látszatot akarják felfogni.“ A második fogalompár az egysíkúság és távlat. A klasszikus művészet a részleteket síkokban szemléli, a barokk az egymásmögöttiséget hangsúlyozza. A sík a vonal otthona, a körvonal háttérbeszorulásával együttjár a sík háttérbeszorulása. A harmadik fogalompár a zárt és nyitott forma. Noha minden műalkotásnak önmagában zárt egésznek kell lennie, a barokk mégis lazítja a szigorú kompozíciót és enyhíti a szabályokat. A negyedik fogalompár a többféleség és egyféleség. A klasszikus művészetben is van egység, de a részek külön is élnek. A barokk-kal ellentétben olyan szemlélet tételézz fel a renaissance, aki tagról-tagra halad, nem az egészet fogja fel egyszerre. Az ötödik — az utolsó — ellentétpár az abszolút és relatív világosság. A tárgyakat ábrázolhatja a művészet úgy, amint vannak, külön véve a plasztikusát, és ábrázolhatja úgy, amint látszanak, egészben nézve és inkább nem-plasztikus tulajdonságaik szerint.

Wölfflin valóságos kis forradalmat idézett fel a művészettörténetben. Termékeny viták zajlottak, elveit és módszerét alkalmazták a művészettörténet többi korszakára is. (Worringer stb.) Valósággal megújult a művészettörténet. Érthető hát, hogy hatott a legközelebbi rokontudományra: az irodalomtörténetre. A művészet- és irodalomtörténetet minden más történeti tudománytól elválasztja az, hogy anyaga nemcsak történeti, hanem művészi is. A görög szobor, egyiptomi templom, vagy gótikus katedrális nemcsak a saját korában bilincselte le az embereket, elevenen hat ma is. Sophokles, Shakespeare, Katona József tragédiáit nemcsak azért olvassuk, mert olyanféle értékük van, mint a velük egykorú okiratnak, hanem mint műalkotásokat is élvezzük. Wölfflin ellentétes fogalompárjai azért is hatottak olyan nagy mértékben, mert lehetővé tették, sőt szinte megkivánták, hogy ellentétes ízlésű műalkotásokat egyformán tudjon élvezni a történelmileg művelt ember.

Nem késhetett sokáig Wölfflin elméletének alkalmazása az irodalomtörténetre. Több hasonló kísérlet közül legsikerültebb Fritz Strich-é (*Deutsche Klassik und Romantik*, 1922.). A renaissance fogalmát Strichnél a klasszicizmus, a barokkét a romanticizmus helyettesíti. Az ízléstörténeti kutatást a szellem-történetivel igyekszik egyesíteni Cysarz könyve (*Deutsche Barockdichtung*, 1924.).

Az ízléstörténeti módszer nem tudott mély gyökeret verni a német irodalomtudományban. Nem érezték eléggé filozófiaiának, vagy — hogy nevén nevezzük a gyermekeket — metafizikainak. Mi, távolabbi szemlélők, nehezen értjük meg milyen filozófia-szomjúság öntötte el századunk elején a német tudományt. Hogy igazán megérthessük, német embernek kellene lennünk, akiben állandóan parázslék a filozofálás tüze.

A filozófia megújulásának egyik előharcosa Wilhelm Dilthey. Az irodalomtörténetbe is ő vezette be az új szemléletmódot 1905-ben megjelent *Das*

Erlebnis und die Dichtung c. tanulmánykötetével, amelyben Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin írói munkásságáról rajzolt eredeti képet. Irodalmi módszerének — szinte azt mondhatnánk — egysége a gondolat. A gondolat eredetét nyomozza a történelmi jelenségekben, kikutatja, mennyire változtatja meg egy-egy kiválóbb individuum a gondolat alapszínét. A szellemi világ önálló, s az a történelem feladata, hogy kikutassa a mindig változó, alakuló szellem kategóriáit. Kívüle még Eucken és Bergson hatottak különösen az újabb irányú törekvésekre.

A szellemtörténeti módszer első reprezentatív művei már az első világháború előtt megjelentek, 1911-ben adták ki Gundolf (*Shakespeare und der deutsche Geist*) és Unger (*Hamann und die Aufklärung*) műveit. Mindkét tudós kiváló tehetség, tehát az újítást legvonzóbb formájában ismerhette meg a szakemberek és érdeklődők közönsége. A szellemtörténeti módszert érvényesítik az egyes írók tárgyalásában is (Gundolf: *Goethe, Kleist, George* c. könyveiben és a George-kör többi tagja: Simmel, Bertram). Nem az életrajzi részleteket, lelki, vagy művészi fejlődést rajzolják, hanem egy ember végső, leglényegesebb vonásait rendszeresítik. Ezért lesznek szoborszerűek az írók különösen Gundolf műveiben.

A szellemtörténeti irány gyakran lendül metafizikai távlatokba, és stílusa patétikus lesz. A metafizika és pátosz hatásos eszköz, ha kiváló tehetségű kutatók használják. Azonban veszedelmes fegyverek lesznek a követők kezében. A szellemtörténet ebben a formájában sajátos német termék és a metafizikai hajlandóságú német tudományban ért el és érhet el ezután is szép eredményeket. Mégis fel-felmerül még nálunk is a bírálat, hogy egyik vagy másik szellemtörténész érthetetlen, zavaros, stb.

Talán innen cred, hogy Németországban is bizonyos kijózanodási folyamatot figyelhetünk meg az 1930-as évek táján. Rudolf Unger már 1924-ben problémátörténetről beszél (*Literaturgeschichte als Problemgeschichte*), Oskar Walzel pedig eszmetörténetet emleget 1926-ban. Probléma és eszme egyaránt az értelem eszközeivel közelíthető meg. Nincs már szükség pátoszra, szimbolumokra, metafizikára. Érdekes, hogy amit nálunk szellemtörténetnek emlegettek, legsikerültebb alkotásaiban közelebb áll ehhez a fordulathoz, mint a szorosabb értelemben vett szellemtörténethez. Még érdekesebb, hogy ez a fejlődés a német tudományt megelőzve, szinte ösztönszerűen alakult ki a magyar irodalomtörténetírásban.

Ugyancsak a német irodalomtól nagyjából függetlenül jutott el ide a francia irodalomtörténet több kiváló képviselője. Paul Hazard 1935-ben megjelent kitűnő könyve: *La crise de la conscience européenne*, amely az 1680—1715. közötti harmadszázad erjedő eszmevilágát elemzi finom eleganciával, ugyanúgy eszmetörténet, mint Walzel vagy az eredetibb magyar kutatók művei.

Hazardnak ez a könyve mégis sajátosan francia, mert mindazokat a kérdéseket összefoglalja, amelyek az újabb francia irodalomtudományt érdeklik. A szociológiai szempontot is érvényesíti, mert az átalakulás társadalmi háttérét megrajzolja. A lélektani elemzés finomságát — a francia bírálat évszázados hagyományát — új területre, a társadalmi közlélekre, öntudatra alkalmazza. Végül az egész európai műveltséggel foglalkozik s ezzel a francia irodalomtörténet egyik uralkodó csillagzatának, a „littérature comparée“-nak hatása alá kerül. (Bővebb ismertetését l. Zolnai Béla: *Az összehasonlító irodalomtörténet*

mai állása. Minerva. 1923.) Az összehasonlító irodalomtörténet és az újabb német módszerek közös vonása, hogy mindkettő egyénfölötti összefüggéseket keres. Ellentét is van köztük. A történeti módszerek az irodalom hosszmeteszében keresik az egyénfölötti nagyobb egységeket, az összehasonlító irodalomtörténet pedig egy-egy adott korszak nemzetközi, legtöbbször Európára korlátozott keresztmeteszében vizsgálja a megegyezéseket.

Az egyénfölötti egységek keresésének hátránya, hogy elhanyagolja a klasszikus irodalomtörténet kiindulópontját és célját: az írói egyéniséget. A többi történeti tudományban vitatható, hogy az egyén vagy más erők szerepe nagyobb-e az események előidézésében, az irodalom- és művészettörténetben azonban jóval kevesebb érvet lehet felsorakoztatni a klasszikus individualista szemléletmód ellen. A történelmi fejlődés minden más eleme csak előkészítője, kísérője, vagy következménye egy-egy nagy írói egyéniség munkásságának. E felfogás gyümölcse a nyugati essai-irodalom számos klasszikus remeke, valamint a mi irodalmunkban — hogy csak a régieket említsük — Gyulai Pál. Kemény Zsigmond, Péterfy Jenő néhány halhatatlan egyéniségrajza.

A szociológiai, szellemtörténeti, törzstörténeti módszer nem felel meg az irodalomtörténet kívánságainak még akkor sem, ha minden más történeti tudomány számára a legtökéletesebb kutatási eljárást kínálná is. Az irodalomtörténet kritika is kell, hogy legyen. Kritika nemcsak abban az értelemben, hogy a művek halmazából kiválogatja a legértékesebbet, hanem abban az értelemben is, hogy közelebb kell hoznia a régiség nagy alkotásait a mindenkori olvasóközönséghez. Az irodalomtörténetnek (mint a többi művészet történetének is) műfelvezést kielégítő hivatása is van. Gustave Lanson kísérlete óta, amelyben a kritikai impresszionizmussal újította meg szaktudományunkat, az újítók erről szinte megelégedtek. Egyszerű az ízléstörténeti módszert lehetne úgy alkalmazni, hogy ebből a szempontból is megfeleljen hivatásának, de a gyakorlatban ez az irány is belekerült a divatos metafizika sodrába.

Az irodalomtörténetírás különleges feladatát egyedül Horváth János látta meg, és foglalta rendszerbe. Ezért — s nem nemzeti vagy más elfogultságból — kell alaposabban megismerkednünk felfogásával, amelynek alapelveit egy tanulmányban jelölte meg (*Magyar irodalomismeret*. Minerva. 1922. 187—207. l.). Először — különösen az eddigi magyar irodalomtörténeti összefoglalások által nyújtott tanulságok alapján — két előtételt állít fel a rendszerezéshez: az önelvűséget és a tárgyi hűséget. „Ha irodalomtörténetünk mindaddig oly rendszerező elvet vallott magáénak, mely nem csupán az övé, hanem mindazon történeti tudományoké, melyek a magyar szellemi élet multjával foglalkoznak: ez csak azt jelenti, hogy a nemzeti történeti tudományok összességéből még eddig nem önállósult eléggé, a maga speciális feladatait nem határolta meg kellő tisztasággal. Az irodalomtörténetnek *irodalmi* elvről, *önelvű* rendszerezéséről kell gondoskodnia, ha mint szaktudomány a maga lábán akar járni.“ Horváth János elsősorban a politikai történetírás túltengésére gondolt, amikor e sorokat írta, de minden más egyoldalúságra is vonatkozathatjuk az itt mondottakat. A másik előtétel a tárgyi hűség, amelynek „következménye kizár minden apriori rendszerező elvet, minden elfogultságot, alanyiságot, önkényt. Tárgyunk, az irodalom, időben változó jelenség; rendszerező elvünk számoljon tehát a változandóság tényével, tárgyából eredeztesse magát: történeti elv legyen; vagyis olyan, mely midőn a gondolatnak szinte pillanatnyi egyide-

jűségébe igyekszik összevonni századok munkáját, bántatlan hagyja a jelenségek időbeli rendjét, s emberi gondolatrendszert alakítván, nem másítja meg anyaga életbeli képét. S itt a főnehézség, itt a tudományos alázat és önuralom legfőbb próbaköve. Az emberi gondolkodásnak vannak saját törvényei és feltételei; nagyobb egészt csak mint tagolt egységet képes felfogni, s összefoglaló emlékezetében (történelem!) is a tagolás segítségét igényli. Saját törvényeit többnyire előnyben részesíti tárgya követelményei fölött s ezek rovására is érvényesíti; hajlandó kitalálni egységet s tagoltságot s hajlandó kész rendszerhálózatot (természetesen szabályos arányút) ráteríteni a tárgyi szemléletre.“

„Az önelvűség követelménye annak kijelölésére utal bennünket, ami mindennemű irodalomban *állandó*: a tárgyi (történeti) hűség kívánalma pedig a *változó* (egyedítő) mozzanatok számbavételére kötelez; amaz kielégíti a gondolkodás abstractio-igényét, emez biztosítja a konkrét valóság érvényesülését a felépítendő rendszerben; amaz lehetővé teszi az egységes szempontú szintézist, emez a megrajzolandó kép történeti igazságát; amaz határozza meg a szintézis egységét, emez tagoltságát. Így mindennemű önkényt eleve kirekesztettünk.“

Ezután következik az irodalom klasszikusan egyszerű meghatározása: „írók és olvasók viszonya írott művek közvetítésével.“ Ezt nevezi Horváth János irodalmi alapviszonynak. E három tényező együttműködése irodalmi életet teremt, amely végül valami kollektív formát is ölt. Itt olvasztja rendszerébe a szociológiai törekvéseket és általában az újabb módszereket, amelyek az egyéni fölötti összefüggéseket kutatják. Az irodalmi élet *közös lelki formát* fejleszt ki. „E közös lelki forma egyrészt fejlődmény, aktuális eredője az egész irodalmi multnak, némiképp kényszerű megkööttség, öröklött hajlam: *irodalmi ízlés*; másrészt azonban eleve állásfoglalás minden továbbival szemben, adva levő foglalat az aktuális irodalmiság számára, befogadóképesség és akarat, mérték és ítélet, szemlélet és eszmélkedés: egyszóval *irodalmi tudat*.“

Az irodalmi ízlés fogalmával elméletébe olvasztja az ízéstörténeti módszert, az irodalmi tudat fogalma pedig elősegíti az eszme-, probléma- és szellemtörténeti kutatásokat, de csak a tárgyi hűség határán belül, azaz, ha nem hamisítjuk meg e módszerekkel az egyes korszakok sajátos felfogását.

A tanulmány utolsó bekezdésében Arany János és Gyulai Pál nevét olvassuk. Nem véletlen ez. A magyar elmélet eredetiségének legfőbb forrása az, hogy nem romantikus, idealista filozófiai rendszerből származik, hanem klasszicizmusból, szorosabban a mi nemzeti klasszicizmusunkból. A külföldi rendszerek mindegyike irodalmon kívüli elmélettel akarta megoldani szaktudományunk problémáit. A külföldi módszerek mindegyike a valóság mögött feltételezett, spekulatív megismert igazságból indult ki: innen romantikus színezetük. Horváth a valóságot valóságnak fogadta el és abban igyekezett tájékozódni.

A romantikus eredetű külföldi elméletek mindegyike egyetlen szempontot igyekszik az irodalomtörténetre erőltetni: innen egyoldalúságuk, csonkaságuk. A klasszikus ihletésű magyar módszer nem áll egyetlen divatos elmélet mellé sem, hanem valamennyit egységbe foglalja, összeegyezteti. S az összeegyeztetéssel lehull mindegyikről a túlzás, mert bármelyik módszer törekednék túlsúlyra, már a másik hatáskörébe nyúlna bele: megbontaná a harmóniát. A kiindulás helyességét bizonyítja végül, hogy minden ma ismert elmélet és módszer értékes része megtalálja itt a maga helyét, összeegyeztethető a magyar módszerrel.

Ferenczfi Lőrinc és az első Balassa-kiadás.

Írta: VARJAS BÉLA.

Az istenes énekeknek a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárból nemrég előkerült címlaptalan kötete újra felkavarta az első Balassa-kiadás már-már megoldottnak vélt kérdését.¹

Az erről vallott eddigi nézetet Dézsi Lajos fogalmazta meg, aki úgy gondolta, hogy az első kiadás Bártfán 1632—35 között készült. Nézetét az 1677. évi kolozsvári kiadás előszavára alapította, amely szerint „az előbbi Bártfai, Lőcsei, sőt még a' Váradai első kibocsátásban-is“ Balassa Bálint istenes éneki Rimay János ékes énekivel együvé voltak elegyítve. „Ha ezt a sorrendet a 'kibocsátás' vagy nyomtatásban megjelenés sorrendjének vesszük (az ellenkezőt is föl lehetne tenni, de semmivel sem lehet támogatni), akkor a bártfai kiadást elsőnek kell vennünk. Egy bártfai kiadás, habár csonkán, fennmaradt, de ezt nem tehetjük meg első kiadásnak. Igaz ugyan, hogy ráillik a fennmaradt előszó jellemzése t. i. benne a Balassa és Rimay énekei csakugyan össze vannak zavarva, de az azonosítás ellen is fontos okok szólnak. Nevzetesen az 1665-iki kassai (legrégebb címlapos) kiadás címe azt mondja, hogy 'Most ujonnan sok kedves Énekekkel, Pecseli K. Imrenek istenes Énekivel meg bővítettett.' Péczeli Király Imre énekei a bártfai csonka kiadásban szintén benne vannak, tehát ezt is meg kellett előzni egy olyan kiadásnak, melyben kevesebb ének volt s a melyből Péczeli K. Imre énekei is hiányoztak. Ez lehetett az *első (bártfai) kiadás*, mely 1632—5 körül jelenhetett meg. Ma ennek egy példányát sem ismerjük.“²

Dézsinek az addig feltárt adatok ismeretében kialakított következtetése helyes volt. Azonban azóta több Balassa-kiadás is előkerült. Ezek közül kettő érdekel bennünket közelebbről. Az egyiket még maga Dézsi Lajos ismertette *Balassa Bálint Minden Munkái* (Bp., 1923) című kiadványának bibliográfiai bevezetésében. Ez a kötet a sajkóközi Radvánszky-könyvtárban egyetlen példányban fennmaradt 1699. évi nagyszombati képes Balassa-kiadás volt. Címlapjának tanúsága szerint „A Bécsi első Editióbul“ készült utánnomat. Közvetve így szerzett tudomást Dézsi a másik — azóta a Teleki-könyvtárból előkerült — Balassa-kiadásról is. Minthogy azonban példányt nem látott belőle, a bécsi első editio-t a Balassa-kiadások sorában a 8. helyen vette fel, megjelenésének idejét az 1650—60-as évekre téve. Miért éppen erre az időpontra, azt csak sejtethetjük. Semmi okot sem látott arra, hogy a nagyszombati kiadás elődjét 40—50 évnél távolabbi időben keresse.

¹ Részletes leírását ld. Varjas Béla: *Balassa Bálint istenes énekeinek első kiadása*. Bp., 1940. Az Orsz. Széchényi Könyvtár Kiadványai. XI. és a Magyar Könyvszemle, 1940.

² Dézsi Lajos: *Balassa és Rimay istenes énekeinek bibliographiája*. Bp., 1905. 6. 1.

Dézsi tehát továbbra is fenntarhatta az első Balassa-kiadásról kialakított álláspontját. Bár az 1699. évi nagyszombati kiadás címlapján a bécsi első editio-ra való utalás némileg gondolkodóba ejthet. Mi értelme van itt az „első” jelzőnek? A felelet kétféle lehet: vagy több bécsi kiadás is megjelent a XVII. század folyamán s ezek közül utal a nagyszombati az elsőre, vagy csak egyetlen bécsi kiadás volt, de ez valamennyi Balassa-kiadás közül a legrégebb. Több bécsi kiadásnak az irodalomtörténetben és bibliográfiákban semmi nyoma. A nagyszombati kiadás alapján — az „első” jelző ellenére — ugyanez az eredményre juthatunk. Ugyanis ez a Balassa-kiadás — s amint látni fogjuk, a bécsi is — kifejezetten katolikus jellegű. Amikor tehát a nagyszombati jezsuita nyomdában az 1699. évi kiadáshoz kiválasztották a mintát, nem véletlenül történt, hogy erre a célra a hazai rendezett, de protestáns kiadások helyett, a rendezetlen katolikus bécsit szemelték ki. Ha már most több katolikus jellegű bécsi kiadás lett volna, kétségtelennek látszik, hogy akkor ezek közül nem az első (s így bizonyára legkevésbé tökéleteset), hanem valamelyik későbbi javított kiadást vették volna alapul. Az „első” kiadásnak mintául választása viszont csak akkor látszik indokoltnak, ha több bécsi kiadás nem létezett. Amennyiben pedig csak egyetlen bécsi kiadás volt, az „első” jelző értelme nem lehet kétséges: ez esetben ugyanis az „első” jelzőnek bécsi vonatkozásban nincs jelentősége s ha ezt a körülményt mégis szükségesnek tartották hangsúlyozni, akkor ez csak úgy képzelhető el, ha az első bécsi editio egyúttal valamennyi Balassa-kiadás között a legrégebb.

Erre a feltevésre a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárból előkerült Balassa-kötet ismerete nélkül is el lehetett volna jutni.

A Teleki-könyvtárban őrzött ismeretlen Balassa-kiadás azonban meghozta a bizonyosságot, vagy legalább is a bizonyossággal egyenlő értékű eredményt.

A Teleki-könyvtár képekkel díszített példánya 1939-ben került először a kezembe. A címlaptalan és végén is csonka kötetről hamarosan kiderült, hogy az 1699. évi nagyszombati kiadásnak ugyan közeli rokona, de nem azonos azzal. Sőt, külsejéről ítélve már az első pillantásra eldöntöttnek látszott, hogy nem is lehet hazai nyomtatvány. Egész nyomdai kiállítását elüt az egykorú magyarországi nyomtatványokétól, ellenben annál több azonos vonást mutat a korabeli bécsi kiadványokéval. A meghatározás részleteire felesleges újra kitérnünk.³ Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy ebben a kötet fametszetű képeinek volt döntő szerepe. A fametszetek ducainak vándorlását nyomon kísérve ugyanis kitértünk, hogy a Teleki-könyvtár Balassa-példányának 1640 előtt Bécsben kellett megjelennie. Rickhes Mihály műhelyének sorsa pedig — ahol minden valószínűség szerint az istenes énekeket nyomtatták — arról győződött meg, hogy a kötet legkésőbb 1635 táján hagyta el a sajtót.

Azt már Dézsi Lajos megállapította, hogy Balassa és Rimay énekei 1632 előtt nem jelenhettek meg. Így tehát a bécsi kiadás időpontját 1632—35 közé tehetjük. A Dézsi által feltételezett első bártfai kiadás megjelenésének körülményeit teljes homály fedi. Arra nézve sincs semmiféle adatunk, hogyan kerültek a bártfai nyomdához Balassa és Rimay versei.

Világosság deríthető azonban az istenes énekek bécsi útjára. Rimay János ránkmaradt iratai között van egy levél, amelyet Ráday András intézett

³ A meghatározás részleteit ld. fentebb idézett tanulmányomban.

hozzá 1629. március 25-én. Ráday ebben a következőket írja: „Küldje fel Kegyelmed az virtusról componált éneket Ferenczfi uramnak. Ezeket az éneket, kik Madác Gáspár uramnál voltak, minden argumentomival, úgy mint harminczhétnek kell lenni, jó corrigálással ha Kegyelmed emlékezetire, s méltó és érdemesek is arra, mindeniket által olvasván és írván, az mint tudom immár, kár, hogy egyet együl mást akképen vétkeesen vesztegetnek, bár magamra bízná Kegyelmed az véghez vitelét. Kegyelmed akaratját adja tudtomra, és melyik könyvnyomtató bötüit javallaná inkább.“⁴

A levélben említett „Ferenczfi uram“ nem más, mint Ferenczfi Lőrinc királyi titkár.⁵ Egyszerű kismemes, aki pályáját 1610 körül a pozsonyi udvari kamara szolgálatában kezdte. Innen került Bécsbe a magyar királyi udvari kancelláriához. Derék, hűséges tisztviselő volt, aki szerényen háttérbe húzódva, munkájával alaposan kivette részét az országos ügyek intézéséből. Ott volt csaknem minden fontosabb országos érdekű tanácskozáson, jegyzőkönyveket vezetett, rendeleteket, előterjesztéseket fogalmazott, résztvett követjárásokban, a Bethlen Gáborral folytatott béketárgyalásokon. S ha a Pázmányok, Eszterházyak és Thurzók tehetsége és vagyona nem is adatott meg neki, hogy magasabb polcra segítse, mégis már kora ifjúságától olyan világban élt, ahol a magyar politikai és szellemi életnek vezető egyéniségeivel ismerkedhetett meg. Az ellenreformáció mozgalmi nem hagyhatták érintetlenül. Benne állt a szellemi áramlatok sodrának kellősközepében. Ha ő maga jelentősebb irodalmi működést nem is fejtett ki, egyszerű tettei a kor kulturális mozgalmainak és szellemi harcainak részeként állítják élénk.

Amikor 1619-ben II. Ferdinánd császárrá koronázása alkalmával — Lépes Bálint kancellár és nyitrai püspök kíséretében — Frankfuriban jár, meglátogatja Szenczi Molnár Albertet Oppenheimben, aki átnyújtja neki a *Secularis Concio Euangelica; azaz Jubileus esztendei praedikatzo* (így!) című munkát. Ferenczfi amint hazatér, Balásfi Tamás boszniai püspöknek adja át a művet azzal, hogy írjon rá cáfolatot. A válaszirat 1621-ben meg is jelent s azt a püspök hálából Ferenczfinak ajánlotta, amiért a munkára felhívta figyelmét.⁶

De ami meglepő, hogy a földnélküli Ferenczfi Lőrinc szerény vagyonán nyomdafelszerelést vásárol! Az első hivatalnok-kismemes (nem prédikátor, nem tanító és nem mecénás főúr!), aki nálunk nyomdavásárlásba öli a pénzét. Természetesen nem azért, hogy maga álljon a szedőszekrény elé, hiszen erre már hivatali elfoglaltsága miatt sem lehetett ideje. Nyomdafelszerelését valószínűleg bérbeadta valamelyik bécsi nyomdának s állami támogatással országgyűlési törvénycikkeket, rendeleteket és egyéb kiadványokat készíttetett vele.⁷ Bizonyos például, hogy 1629-ben Hajnal Mátyás: *Jézus szívtét szerető szívek*...

⁴ Ipolyi Arnold: *Alsó-sztrégovai és rimai Rimay János államiratai és levelezése*. Bp., 1887. 321. l.

⁵ Ferenczfi személyére vonatkozólag szétszórtan igen sok adatot találunk Frankl (Fraknói) Vilmos: *Pázmány Péter és kora*. Pest, 1868—1869. I—III. köt.

⁶ *Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irománya*. Jegyzetekkel ellátva kiadta: Dézi Lajos. Bp., 1898. XV. és 56. l. — Azonkívül RMK. I. 482. és RMK. III. 1321.

⁷ Iványi Béla — Gárdonyi Albert — Czákó Elemér: *A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története*, 1577—1927. Bp., 1927. 40—41. l.

című műve, amelynek ajánló sorait is Ferenczfi írta, Rickhes Mihály nyomdájában a Ferenczfi-féle betűk és dúcok felhasználásával készült. Hajnal műve 1642. évi pozsonyi kiadásának ajánlásában a nyomdász meg is jegyzi, hogy először közel tizenkét esztendővel ezelőtt Bécsben nyomtatott ki Ferenczfi Lőrinc által.

Nos hát, az istenes énekek képanyagának egy része először a bizonyosan Ferenczfi által kiadott Hajnal Mátyás-féle imádságoskönyvben tűnik fel. De tovább is mehetünk. A bécsi Balassa-kiadásban felhasznált dúcok és betűk ott szerepelnek abban a nyomdafelszerelésben is, amelyet Lippay György primás Ferenczfi Lőrinc hagyatékából vásárolt meg s 1640-ben a pozsonyi jezsuita nyomdának engedett át, ahol azokat 1662-ig — a felszerelésnek Nagyszombatba történt átszállításáig — több kiadványban fel is használták.⁸ Mindezekből kétségtelen, hogy a bécsi Balassa-kiadás a Ferenczfi-féle betűkkel és fametszetekkel készült. Így válik érthetővé, mire célzott és miben reménykedett akkor a Balassa és Rimay versek kinyomatásáról álmodozó Ráday András, amikor azt ajánlotta Rimaynak, hogy a virtusról szerzett éneket küldje el Ferenczfiinek. Rimay, úgy látszik, megfogadta a tanácsot s nemcsak saját szerzeményeinek, hanem a Balassa-verseknek is egy részét eljuttatta Ferenczfihez. De akárkitől is kerültek Ferenczfihez Balassa és Rimay énekei, annyi bizonyos, hogy Rimay halála után — valószínűleg saját kezdeményezésére — kinyomtatta azokat.

Természetes, hogy a hitbuzgó katolikus Ferenczfi Lőrinc, — akinek testvéröccse, Pál, Pázmány tanítványa s a jezsuita-rend tagja volt — Balassa és Rimay költeményei közül csak az istenes énekek kiadására gondolt s kiadványának határozottan katolikus jellegét egyáltalán nem igyekezett titkolni. Sőt célja nyilván ugyanaz volt ezzel is, mint Hajnal Mátyás művével, azaz imádságoskönyv-félének szánta. Vannak ugyan a megjelentek között Balassa halálát sirató mitologikus vonatkozású énekek is, azonban ezek a kegyeletes megemlékezés szülöttei, jellemzők a barokk-kor szellemére s annak mély vallásosságával egyáltalán nem ellenkeznek.

Ferenczfihez aligha jutottak el valaha is együtt Balassa és Rimay összes költeményei. Hihetőbb, hogy csak egyes megküldött darabokból válogatta ki a kiadásra szántakat, amelyekről nem mindig állapítható meg helyesen, hogy kinek a szerzeményei. Lehetséges, Ferenczfi nem is tudta, hogy vannak a Balassa halálára írt s Rimay nevét feltüntető verseken kívül a szorosabban vett istenes énekek között is Rimay-szerzemények. De feltehető, hogy nem is akart róluk tudomást venni. Rimay ugyanis evangélikus volt s Ferenczfi talán már azért sem feszegette az énekek szerzőségének kérdését, mert kiadvá-

⁸ Arra nem is gondolhatunk, hogy a Teleki-könyvtárban őrzött Balassa-példány nem Bécsben, hanem a Ferenczfi-féle betűk és dúcok átszállítása után esetleg Pozsonyban készült. A Teleki-könyvtár Balassa-kötetében lévő fametszetek egy része t. i. sohasem került Pozsonyba, mégkevésbé Nagyszombatba. Ugyanis az 1699. évi nagyszombati Balassa-kiadás, amelynek képeit a régi bécsi ducokról nyomták, kevesebb képet közöl, mint amennyi a Teleki-könyvtár példányában található s a hiányzó fametszetek egyetlen pozsonyi vagy nagyszombati kiadványban sem fordulnak elő. Lehetséges, hogy a hiányzó dúcok eredetileg sem tartoztak Ferenczfi nyomdái készletéhez s csak a Balassa-kiadványhoz adta kölcsön talán éppen az a nyomdász, ki Ferenczfi nyomdai felszerelését bérletle.

nyának katolikus jellegével ellenkezett, hogy a protestáns Rimayt túlságosan kiemelje. Így keveredhettek össze kiadásában Balassa és Rimay énekei, sőt így kerültek ezek közé még Szegedi Gergely énekeskönyvének egyes darabjai is, s ez lehet a magyarázata — Dézsi szavaival élve — az ú. n. „rendezetlen kiadások“ keletkezésének.

A Bécsben megjelent kötet tulajdonképpen két főrésze oszlik. Az első, a 126. lapig Balassa és Rimay énekeit tartalmazza egyesen, noha az elején álló címben csak Balassa nevét tünteti fel.⁹ A címlapját megőrzött 1699. évi nagyszombati kiadásból következtetve, nyilván a bécsi kiadás címlapján is csak Balassa neve állott. Talán nem járunk messze az igazságtól, ha Rimay nevének elhallgatása mögött szándékosságot sejtünk. A katolikus kiadvány címlapján nem lehetett cégér a protestáns Rimay neve.

A kötet első része 52 éneket foglal magába. Ezek közül Balassa szerzeménye, illetőleg a neki tulajdonított énekek közül való a *Bocsásd meg Uristen, Bizonytal ismérem, Oh én Istenem, Oh szent Isten. Kegyelmes Isten, Adj már csendességet. Lelkemnek hozzád való buzgó kiáltása. Oh én kegyelmes Istenem. Az szentháromságnak első személye. Az szent háromságnak kinek imádkoznak, Az szentháromságnak harmadik személye. Nincs már hozá lennem, Az én jó Istenem, Az te nagy nevedért, Mint az szomjú szarras, Mennyei seregek, boldog, tiszta lelek. Dicsőült helyeken, mennyei paradicsomban. Aldj meg minket Uristen, Segélj meg engemet, Végtelen irgalmú (kétféle változatban), Meg ne fedj engemet (IV. zsoltár), Boldogok, akiknek, Meg ne fedj engemet (XXXVII. zsoltár), Uram halld meg szómat, Sok háborúságban, Ilajtsd meg füleidet. Oh szép drága zálog, Egekben lakozó szentséges háromság, Forog az szerencse, Szegény fejem Uramhoz óhajjt kezdetű ének: összesen 31. Rimay János szerzeménye a Világon ég alatt, Legyen jó idő csak, Oh ki későn futok lelkem orvosához, Az Őr az égben, Oh kegyelmes Isten, Jöjj mellém szent Isten, Egyedül te henned. Mint ágyu golyóbis, Pallas nem nyughaték, Delos szigetéből, Kérddhed ez koporsót, Csudálható nagy dolog. Bocsásd szent lelket, Had vezérlő Pallas. Imhol édes hazám, Könyörülj én rajtam, Kíáltok hozzád mélységből, Uram, Reménységem te légy nékem kezdetű ének: összesen 18. Szegedi Gergely énekeskönyvéből való a Szánja az Uristen és a Nagy keserves szévl kezdettű ének. Van köztük még egy latin ének is, a *Sublimi te Pater, a Szegény fejem Uramhoz óhajjt* eredetije.*

A második rész előtét lapján a következő cím olvasható: „Keövetkeznek Máfoktul fzerzett Iftenes és aëtatus énekes formán valo lzerzett dichiretek és könyörgétek.“ E csonkán záruló rész 18 éneket (ha a latin-magyar szövegűeknek latin részét külön számítjuk, akkor összesen 20) és 1 latin-magyar két-nyelvű imádságot (*Menyorságnak királynéja — Salve Regina*) tartalmaz. A 18

⁹ A Balassának tulajdonított énekek között nem egy van, amelyről csaknem bizonyos, hogy nem az ő szerzeménye; erre már Dézsi Lajos és mások is rámutattak. Minthogy azonban nem célunk Balassa szerzőségének kérdését vitatni, ide soroltuk mindazokat az énekeket, amelyeket Dézsi Balassa *Bálint Minden Munkái* című kiadványában fölvelt. — A bécsi Balassa-kiadás egyetlen példányából a 23–36. lap hiányzik. Az 1699. évi nagyszombati kiadás alapján megállapítható volt, hogy a bécsi kiadásban e lapokon valószínűleg az *Az te nagy nevedért* kezdetű ének állott, éppen ezért ezt az éneket a felsorolásba is felvettük.

ének közül — tudtommal — csak három, az *Oh dicsőült szép kincs, Mária, szentháromság leánya* és a *Tengernek fényes csillaga* kezdetű — s ha ez utóbbinak a kötetben meglévő latin eredetijét is ide számítjuk, akkor négy — ének volt eddig mindössze ismeretes.¹⁰ Az egykorú énekes- és imádságoskönyvekben ezideig nem akadtam nyomára a *Hozzám régen békelt, Mennyei nagy felség, Mindennap jó reggel serényen s jó kedvvel, Mélységes setétség, Muljék el Ur-isten, Kiáltok, míg élek. Búsult életemnek, Viseld békeséggel, Idvözleg boldog szűz, Istennek szent Anyja látod szívem, Istennek szent Anyja kegyelmed kívánja, Mennyekben lakozó imálandó fölség, Srva és sok kinnal* (latin eredeti: *Flens ego sum*), *Ha az jó szerencse és Vagyon három dolog* kezdetű énekek. Az itt felsorolt 15 ismeretlen magyar vers közül a *Mennyekben lakozó imálandó fölség* kezdetű az elejére írt latin felirat szerint Rimay János szerzeménye.¹¹ A *Mélységes setétség* és a *Viseld békeséggel* kezdetű énekek pedig a versfők tanúsága szerint Nyéki Veres Mátyás volt a szerzője; sőt valószínűleg a *Hozzám régen békelt* kezdetű éneket is ő írta. Erre enged következtetni a vers előtt álló V. M. monogram.

Minthogy a kötet ív végén szakad meg, a hiány lega'abb is egy ívre tehető. Így e második részben eredetileg 5—6 énekkel több lehetett, mint mai csonka állapotában.

Kérdés most már, miféle kapcsolat van a bécsi és az első hazai kiadások között? Vajjon mennyiben tekinthető a bécsi emezek elődjének?

Kezdjük a címlappal. Amint már említettük, a bécsi kiadás címlapján csak Balassa neve állott. S ha a hazai „rendezetlen“, tehát legkorábbi kiadásokat vizsgáljuk, az 1665. évi kassai kiadás alapján megállapíthatjuk, hogy ezek is csak Balassa nevét tüntették fel. Rimay nevének elhallgatása a katolikus bécsi kiadvány címlapján indokolt volt, azonban meglepő, hogy a hazai protestáns jellegű „rendezetlen“ kiadványokról is elmaradt. Véletlenül aligha történhetet s csak egy magyarázata lehet, hogy a bécsi kiadás félrevezette a hazai nyomdákat s annak nyomán emezek is csak Balassa nevét tüntették fel első kiadványaikon, míg a „rendezett“ kiadások helyre nem hozták a mulasztást. A kiadások belső szerkezetét tekintve feltűnhetik, hogy a ránkmaradt bártfai és 1665. évi kassai — ha tartalmilag sokban el is tér a bécsitől — ugyanolyan kétrészes beosztású, mint a Ferenczi-féle s emezekben még az első 25 ének is ugyanabban a sorrendben követi egymást, mint a hasonlóképen „rendezetlen“ bécsi kiadás. E címbeli és szerkezeti egyezések aligha tekinthetők pusztá véletlennek: a bártfai nyomdában úgy látszik ismerték a bécsi Balassa-kiadást.

Nagyobb bizonyosság kedvéért részletesen összehasonlítottam a bécsi és a két legrégebb hazai kiadás énekeinek szövegét. Ennek eredményeképpen megállapítható, hogy a hazai kiadások nem a bécsi szövege alapján készültek.

¹⁰ Az *Oh dicsőült szép kincs* később megjelent a *Cantus Catholici* 1651. évi kiadásában, majd pedig Kájoni János *Cantionale Catholicum*-ában is (1676). A *Mária, szentháromság leánya* kezdetű ének megvan az 1699. évi nagyszombati Balassa-kiadásban. A *Tengernek fényes csillaga* kezdetű énekek a miénkkel teljesen azonos szövege először Pázmány imádságoskönyvének 1631. évi pozsonyi kiadásában jelent meg.

¹¹ Báró Radvánszky Béla: *Rimay János Munkái* (Bp., 1904) c. kiadványában ez az ének nincs felvéve.

S ez annál valószínűbb, mert már a legrégebb hazai (bártfai) kiadás is jóval több Balassa- és Rimay-éneket tartalmaz, mint a bécsi. Az egyes szövegbeli eltérésekből pedig arra kellett következtetnem, hogy Bártfán Balassa verseinek valamely kéziratos változatát használták, határozottan azzal a céllal, hogy a bécsi kiadás tévedéseit és hibáit helyreigazítsák. Balassa és Rimay énekeinek szétválasztása azonban Bártfán még fel sem vetődött. Erre úgy látszik az itt használt kézirat (valószínűleg szintén csak egyes énekekből összeállított másolat) nem nyújtott kellő támpontot. Sőt, az 1665. évi kassai előszó alapján, amely Dézsi szerint már a bártfai kiadásban is benne lehetett, az a gyanú merülhet fel, hogy Bártfán alig is sejtették, hány Rimay-vers lehet a szorosabban vett istenes énekek között, mert az említett előszó a kötet énekeit csupán mint Balassa költeményeit méltatja.

A bártfai nyomdában nem is akarták a bécsi kiadást szolgai módon újra-nyomtatni, mivel ez a kiadvány kifejezetten katolikus jellegű volt. A bártfai nyomda azonban éppen a bécsi Balassa-kiadás ismeretében, sőt annak mintegy protestáns ellenpárjaként készítette sajtó alá a maga Balassa-kiadását. A Ferenczi-féle kötet csak minta volt számára, amelynek szerkezeti sajátosságait megtartotta, ellenben elvetett belőle mindent, ami ennek katolikus színt kölcsönözött. Bártfa helyett saját kiadványának protestáns jellegét igyekezett ki-domborítani.

Igy maradtak el a bártfai kiadásból az illusztrációk. Elhagyták továbbá a bécsi kiadás első részében kettős variánsban szereplő zoltárparafrázisok második változatát és több más, valószínűleg nem Balassától származó zoltártárfordítást, valamint a két Szegedi Gergely-féle éneket, amelyet a protestánsok énekeskönyveikből jól ismertek, de Ferenczi, úgy látszik nem sejtve származásukat, Balassa énekei közé sorolt. Kicsérítették a bécsi kiadások „másoktul szerzett” toldalékának csaknem tisztán katolikus jellegű, egyharmadában Mária-énekeket tartalmazó egész anyagát is; anélkül azonban, hogy a toldalékrészt megszűntették volna. Helyébe ugyanis Péczeli Király Imre protestáns lelkész istenes énekeit iktatták. A bártfai kiadás első része tetemesen kibővült, mert a bécsi kiadvány már említett énekeit jórészt Balassa-versekkel cserélték fel, sőt még ezen túlmenőleg is szaporították e rész énekeinek számát.

Kétségtelen, hogy a Balassa-kiadások sorában a bécsihez viszonyítva a bártfai kiadás már a fejlettebb fokot, a haladottabb állapot megrögzítését jelenti, amennyiben ebben a Balassa-versek javára bizonyos szelekció érvényesül, sőt az istenes énekeknek bővebb és hitelesebb gyűjteményét igyekszik nyújtani. Éppen ez a körülmény egyik legnyomósabb bizonyosság amellett, hogy a bécsi kiadásnak meg kellett előznie az összes hazai Balassa-kiadásokat. Ezt annál nyugodtabban kimondhatjuk, minthogy már csak egy kérdést kell eldöntenünk: vajjon volt-e olyan *bártfai* kiadvány — miként azt Dézsi Lajos elég óvatosan (zárójeltek között) feltételezi —, amely kevesebb éneket tartalmazott, mint a ránkmaradt bártfai kiadás s amelyből Péczeli Király Imre énekei is hiányoztak? Dézsi az első Balassa-kiadás megjelenésének helyét illetőleg feltevését az 1677. évi kolozsvári kiadás előszavára alapítja, amely a kiadványok sorában a bártfait említi első helyen. Azonban a protestáns jellegű kolozsvári kiadás előszavának írója vagy nem ismerte a bécsi kiadást, vagy ha ismerte is, akkor sem hivatkozhatott a tartalmilag erősen eltérő *katolikus* bécsi kiadásra, mint „rendezetlen” elődjére. Az előszó tehát az első kiadás meg-

jelenési helyének kérdésében nem lehet perdöntő. Viszont Dézsinek az első Balassa-kiadásról egyebekben vallott nézete, hogy tudniillik kevesebb éneket tartalmazott, mint a ráánkmaradt bártfai s Péczeli Király Imre énekei is hiányoztak belőle, teljes egészében ráillik a mi bécsi kiadásunkra.

Nincs okunk (chát még egy olyan (bártfai) kiadást feltételezni, amelyre Dézsinek ez a helytálló megszorítása ráillik. Ilyen bártfai kiadás sohasem létezett. Péczeli Király Imre énekei és a többi vers is benne volt már az első bártfai kiadásban, abban, amely ráánkmaradt s amelyet ezek után nem a 2. bártfai kiadásnak (mint Dézsi Lajos hitte), hanem az első bártfai s egyúttal első hazai Balassa-kiadásnak kell tekintenünk.

Vizsgálódásaink eredményeképen tehát megállapíthatjuk, hogy valamennyi Balassa-kiadványunknak a bécsi kiadás volt az őse. Azonban idehaza a Ferencziféle kiadás csak a katolikusokat elégíthette ki. Viszont a protestánsok között is sokan voltak — amint az 1665. évi kassai előszó mondja s a számos hazai kiadás bizonyítja —, „akik felette igen, ez Istenben elnyugodott, hazája szerető vitéz úrnak munkájára, régtől fogva vágytak“. A hazai protestáns nyomdák tehát — köztük elsők a bártfai — a protestáns hívek és olvasók kívánságát teljesítették akkor, amidőn az istenes énekeknek protestáns jellegű kiadását piacra vetették, amelyhez a mintát a korábbi katolikus kiadás szolgáltatta.

A Balassa-kiadványok vallások szerinti megoszlásának mélyebb okai kétségtelenül a katolicizmus és protestantizmus korszakos nagy szellemi küzdelmére vezethetők vissza. Amint az egyik fél Balassa verseit kifejezetten katolikus jellegű kiadványban adja a közönség kezébe, a másik hamarosan azzal felel vissza, hogy elkészíti a maga protestáns Balassa-kiadványát. Balassa Bálintot mindkét tábor magáénak vallotta. Az egyik azért, mert protestáns hitben nevelkedett s tanítómestere a reformáció egyik büszkesége, a humanista műveltségű Bornemisza Péter volt; a másik pedig azért, mert élete derekán katolikus hitre tért s élete végéig hithű katolikus maradt. Istenes énekeiben a katolicizmus, reformáció és humanizmus szelleme szerencsésen olvadt egybe s költeményei ezért válhattak a katolikus és protestáns magyarság közös kincsévé.

Izóra Az Ember Tragédiájában.

Az ember tragédiája heledik színe második felében Izórát¹ keresztések üldözik. Tankrédnál talál oltalmat. Elmondja neki, hogyan történt ez. Sorsát is elbeszéli: atyja a Szent Sír vitéze volt; egyszer a reá vad tüzzel csapó ellenség elől épségben menekült, ezért gyermekét, Izórát felajánlotta Máriának. Tankréd láttára Izóra is mély szerelmet érez.

Beóthy Zsolt a bizáncit *Az ember tragédiájának* azok közé a színei közé sorolja, melyek még az egészből kihasítva is „minden fogékony lélek előtt felfedhetetlenek“.²

Érdekes megfigyelnünk, hogy a bizánci színben Ádám, mint Tankréd, Éva, mint Izóra lép elénk. Alexander Bernát rámutatott arra, hogy Madách Tankrédja, Tasso *Megszabadított Jeruzsáleme* hőségének csupán a nevét viseli, különben éles ellentétben áll vele.³ Voinovich Géza, bár nem tartja lehetetlennek a Tasso-hatást, kivált, ha arra gondolunk, hogy a *Megszabadított Jeruzsálemben* az erdei találkozás is hasonló, elfogadhatóbbnak gondolja, hogy a Tankréd nevet az akkor szívesen olvasott Disraeli-regényből, a *Tancred, or the new crusade*-ből (1847) merítette; Tankréd és Izóra találkozása Madách fiatalkori olvasmányára, Byron *Atidomított idomtalanjára* is emlékezteti.⁴ Mindez meggyőző. De egy probléma a nagy Madách-irodalomban mindeztideig eldöntetlen maradt: Madách honnét vette az Izóra nevet?

A neveket nem töprengés nélkül választotta Madách. Mikor Szontagh Pálnak megmutatta *Az ember tragédiáját*, ő javasolta neki, hogy a Guadet nevét a Saint-Justéval cserélje fel.⁵ *Az Izóra nevet, minden valószínűség szerint, Kisfaludy Károly sugalmazására választja.*

Kisfaludynak van egy „romános“ drámatörredéke: *Első Ulászló* (1820.). A játék helye egy falu Szeged alatt, 1444-ben játszik. Érdekes a költő következő színpadi utasítása: „*Izóra* gyászruhában a kőpadon ül és hárfázik, utóbb felkél és körülnézve csendes andalgásba merül.“ Elfinomult érzelmességű dalt énekel. Majd Dezsőnek elmond egy történetet: *mikor Dezső és Izóra boldogult ádesatya táborba szállott. magyar és kereszties felkelő sereg ment át a tájon.* Alkonyatkor két utas jött hozzájuk, egy éltesebb és egy ifjú vitéz. *Izóra szíve lángra kapott,* meghódolt az ifjúnak; elválásukkor gyűrűt adott neki; az, ki szívét elrabolta, talán nem is gondol már reá, *öt pedig „az tuség zordon éjjelebe“ veti*⁶

¹ Madách hol *Isaurának*, hol *Izórának* írja.

² *Romemlékek*. 1. köt., 287. l.

³ *Az ember tragédiája*. Jegyzetekkel és magyarázatokkal kiadta: Alexander Bernát, 2. kiad., 1907., 98. l.

⁴ *Madách Imre és Az ember tragédiája*, 1914., 273. l.

⁵ Tolnai Vilmos *Az ember tragédiája* Napkelet-Könyvtári kiadásának Bevezetése, VI. l.

⁶ *Kisfaludy Károly Összes Munkái*, III. köt., 58. l.

Úgy érzem, hogy ez a tragédiatöredék sugalmazta Madáchnak az Izóra nevet. Egy-két mozzanatban a helyzet is feltűnő hasonlóságot mutat. A keresztelés elnevezést, igaz, a török ellen induló hadra érti Kisfaludy: 1444-ben, a várnai csatavesztés esztendejében vagyunk. *De a drámai helyzet úgy átalakul Madáchnál Kisfaludy recitatívójából, hogy egy kereszties vitéz Izórával találkozik és szerelemre gyűlnak egymás iránt, a hárfázó és andalgó dalt éneklő Izóra felé még elbűsült emlékezésében is varázsos erővel int a lovag képe.*

Morvay Győző ezt írja Madách Tankrédjéről: „Izóra megjelenése, beszélgetése, lovagiasságának megdicsőülése“⁷ Tankréd lovagiasságának eszményítése támad elő abból a forrásból, amelyben a lovag mintha messze esnék a vitézi rend eszményképétől. Mennyivel megragadóbb Madách feldolgozása. Forrását két úton is kímélyíti: az egyik a drámai szerepeltetés párhuzamossága, a másik a mű egésze szelleméhez simuló művészi munka mozzanata. Madách Izórájának lelkében ideális szerelem támad, nem úgy, mint Kisfaludy Izórájában; úgy megszenved *puszta érzésért*, mint amaz *szerelmi hódolatáért*. Madách hősnője a kolostorba érve így szól Helenének:

... nőerényem és a hit parancsol.
Itt szenvedek ki, mint szent áldozat.

4

Nem kevésbé megkapó a másik jelenség. Mint a spanyol drámákban a *gracioso*, vagy Vörösmarty Mihály tündéri vígjátékában Csongor és Tünde mellett Balga meg Ilma úgy jelenik meg Izóra társaságában Helene, Tankréd oldalán Lucifer: az ledér, ez gúnyos hangsúlyt ad a szerelem érzésének. Lucifer és Helene eszejárásában mintha rembrandti árnyalás komorodnék felénk. Velök szemközt a Rembrandt módján festett kép megvilágított homlokteréből kifejezhetetlen varázst sugárzó erővel ragyog az étheri szerelmet érző, Tankréd felé „álmom gyanánt“ röppent s vele „ott az égben“ való találkozásra áhító Izóra.

Ádám-Tankrédot elbűvöli Izóra „*átszellemült teste*“. Szép drámai vetülete ez a platói szerelemnek. Platon hatását megerősíti még egy jelenség. Tankréd ezt mondja Izórának:

Úgy emléik, egykor már ismertelek.
Hogy együtt álltunk az Ur számológánál.

Platon ἀνάμνησιςének keresztény szellemben való, kebilincselő kifejezése ez. Platon *Menon*jában hirdette: a lélek halhatatlan, többször születünk a világra; mindenről tud, ami itt és Hadesben valaha történt; semmi meglepő sincs abban, hogy a lélek rácszmél és ráismer mindarra, amit előbb, régibb életében tudott.⁸ Így eszményíti Madách a szerelmi emlékében élő, majd az ossiános ködvilágig légiesedett Izóráat Platon s a vele annyira rokon középkori lélekkultusz szellemében.

Művésziesen értékesíti a Kisfaludy Károly szolgáltatta anyagot az egész összefogó főgondolat szempontjából is. Ádám egyik eszméből kiábrándulva, a másikhöz menekül, s egész sorát végigszenvedti a korokat mozgató szellemben való csalódásoknak. Felocsúdott a középkor túlesigázott vallási életéből

⁷ Magyarázó tanulmány *Az ember tragédiájáról*. 441. l.

⁸ ... ἀνάμνησθῆναι ἃ γε καὶ πρότερον ἤπιστατο. Ld. Kornis Gyula: *Az ismerés a priori elemei Platonnál*. Athenaeum, 1907., 298. l.

is: ez a maga kolostorával valóságos sáncként mered érzése elé; nem bír áthatolni rajta, mint Lucifer mondja:

... rédi a kor szelleme,
Erősebb, mint te.

Úgy kellett alakítania Madáchnak, így alakította is az Izóra-epizódot, hogy *Az ember tragédiájának* uralkodó eszméjéhez mesterien kapcsolódjék.

A színfelépítés remekművű alakításához tartozik annak a jelenségnek a vizsgálata is, hogyan fűzi össze a hetedik szín első részében megjelenített ομοούσιον és ομοιοούσιον — harc indítékát az Izóra-jelenettel. Amint Éva visszatér a kolostorba, a háttérben máglya világa gyúl egészen közel ki, távolról az eretnekek zsoldárra zendítenek,⁹ majd kувik kiált, csontváz mered Tankréd elé és a boszorkányok kacagva szólnak: *Izóra, htvunk*.

Kardeván Károly, meggyőző összevetés útján, a boszorkányokban és a csontvázban a nimfák és a halál eltorzult alakját látja; Heine-hatást mutat ki ebben a felfogásban; azt is hangoztatja, hogy Madách a maga céljának megfelelően használja fel a Heine szolgáltatta mozzanatokot.¹⁰ Így van ez Izórával kapcsolatban is: őt hívják, mintegy az eszményi érzés nyomán feltűnő sívár üresség lélekdermesztő szimbólumaiként settenkednek eléje.

Még egy kapcsolat megvilágítására kell fordítani figyelmünket. A kutatás arra az eredményre jutott, hogy a ομοούσιον és a ομοιοούσιον harcának drámai feldolgozására Hegel sugalmazta Madáchot. A *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte* (1837) volt reá döntő hatással. Voinovich Géza élesen utal arra, hogy Madách Bizancot egészen Hegel adatai alapján festi.¹¹ Sas Andor *Madách és Hegel*-ben tanulságosan részletezi *Az ember tragédiája* történeti színeinek kapcsolatát Hegel bölcséletével, így bizanci színét is; kiemeli, hogy mind Hegel, mind Madách a történet átfogására, céljainak, rendjének és tisztulásainak megérzékítésére törekszik.¹²

Voinovich és Sas megállapítása szembeszököken igaz, másfelől az is való, hogy a *történeti képet mindig a szerelem indítékának szövetségében érezte és látta Madách*. Az egyiptomi gúlaépítő munkás felesége, az athéni szín Luciája, a rómainak Júliája nélkül nem lett volna teljes Madách érzése szerint sem az egyiptomi, sem a görög, sem a római szín. Így vagyunk a bizancival is. Hegel eszmei hatása ma már átment az irodalmi köztudatba, de a szín szerelmi mozzanatára, arra, hogy ezúttal Izóráat választotta a költő, csak most derült világosság. Az is nyilvánvaló, hogy a VII. színnek a maga értéke szerint való méltatása csak a két Izóra összevetése útján válhatott teljessé. Mint amilyen mesterien kél életre *Az ember tragédiájában* Hegel magasan szárnyaló történetbölcselete és Heine gúnyt szikrázó kritikája, olyan művészi veretívé nemesedik a Platon eszményiségétől áthatott költő alkotó kedvében Kisfaludy Károly I. *Ulászójának* a hárfa méla hangja mellett búsongó *Izóraja* is.

⁹ Kardos Albert kiuntatta, hogy a VII. színben Madách a Károli Gáspár-Biblia zsoldárait (a XXII.-et és a XXV.-et) veszi át majdnem betűszerinti hűséggel s költői céljának megfelelően választja ki belőlük a jellemzést hiven szolgáló részeket és *Az ember tragédiája és a zsoldárkönyve*, Protestáns Szemle, 1933., 366—370. l.

¹⁰ *Madách és Heine*. Irodalomtörténet, 1933., 189—196. l.

¹¹ Id. m., 271. l.

¹² Athenaem, 1916., 206—220. l.

Beöthy Zsolt ezt írta: „A költői szemnek milyen élessége szedte össze, a fantáziának milyen ereje színezte s az érzésnek milyen mély gyöngédsége fejlesztette ki Éva vonásait és alakját.“ A szemnek ez a villanó élessége, a képzeletnek ez a színező hatalma, a lélek húrjainak ez a mély megzendülése érzik akkor is, amikor a költő Éva avatárjaként Kisfaludy Károly Izóráját a magáévá teremti át.

Elek Oszkár.

Frankenburg Adolf soproni nyelvleckéi.

Frankenburgi Adolf három részben, hét kötetben megjelent önéletrajza¹ értékes adatokat szolgáltat irodalmi életünk megismeréséhez, különösen a múlt század negyvenes éveinek viszonyaihoz. Emlékezete azonban gyakran cserben hagyja az író s így előadása sokszor kritikára szorul.² Pedig éppen kortörténeti jelentőségük folytán megérdemelnék ezek az emlékiratok, hogy tartalmukat kritikailag ellenőrizzük; de ehhez Frankenburgnak vonzó formában megírt új életrajza³ is csak igen kevés útmutatást ad.

Frankenburg családja minden bizonnyal németajkú volt. A család Liszt Ferenc szüleivel baráti viszonyt tartott fenn és tudjuk, hogy Liszt egész életében nem tanulta meg a magyar nyelvet. Ha Frankenburg a gyermek Liszt Ferencsel pájtási viszonyban állott, legalább is tudnia kellett németül. Ennek ellenére azt olvassuk emlékirataiban, hogy egy soproni professzortól vett német leckéket, akihez éppen azért adták „kosztba“ szülei, hogy a német nyelvet elsajátítsa. Azt is megmondja, milyen tankönyvből oktatta tudós tanára Goethe nyelvére az erős magyar érzésű nebulót: „...ez a vén Moelibei volt. Ki ne hallotta volna hírét azon egyetlen német grammatikának, melynek címképén egy magyar és egy német ember volt látható, kik kezét szorítottak egymással, s alattuk ezen vers állott: ‚Wie glücklich ist ein deutscher Mann, der unter Ungarn ungrisch kann‘: mely bököcskért aztán nem a németnek magyarul, hanem a magyarnak németül kellett megtanulni?!“⁴

A „Moelibei“, helyesebben *Meliboeci*, azonban nem német, hanem magyar grammatika volt. Ez volt az első németek számára írt magyar nyelvtan; Bél Mátyás adta ki, a történettudós. Első kiadása 1729-ben jelent meg, az utolsó 1829-ben. Bél Mátyás „Sprachmeister“-ének 15 különböző kiadását őrzi a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára.⁵ Hasonló álnévvel jelölt

¹ *Őszinte vallomások*, Pest, 1861. *Emlékiratok*, Pest, 1868. *Bécsi élményeim*, Sopron, 1880.

² Cs. E.: *Frankenburg Adolf keresztszülei*, Soproni Szemle, 1939, 80. l.

³ Machatsek Lucia: *Frankenburg Adolf*, Sopron, 1938.

⁴ *Emlékiratok*, I. köt., 98. l.

⁵ Pozsony, 1729., Kolozsvár, 1731., Buda, 1734., Pozsony, 1747., Pozsony, 1754., 1763., 1774., 1779., 1787., 1793., 1800., Pozsony és Pest, 1805., Pozsony és Pest, 1805., Pozsony és Pest, (180?), Pozsony, 1817., Pest, 1829. Az első kiadás címe: *Der Ungarische Sprachmeister Oder Kurtze Anweisung Zu der Edlen Ungarischen Sprache Nebst einem Anhang von Gesprächen Der Hoch-Löblichen Deutschen Nation Zum Nutz und Dienste gutherzig gestellet Von Meliboeco*. Pressburg bey Johann Paul Royer. Im Jahr 1729. Az utolsóéletrajzi kiadás

német nyelvtant viszont egyáltalán nem ismerünk.⁶ Kétségtelen tehát, hogy Frankenburg nem németül, hanem magyarul tanult öreg tanárától, akár azért, mert még nem tudott magyarul, akár azért, hogy nyelvtudását tökéletesítse.⁷ Frankenburg leírása egyébként pontosan ráillik Bél Mátyás híres nyelvtanára. Sopronba ezek szerint nem német, hanem magyar szóra küldték szülei Frankenburgot. És a „vén Meliboei“-nek, a százasztendős magyar nyelvtannak, meg soproni szállásadó tanárának becsületére válik, ha alig érezzük művein, hogy gyermekkorában még németül beszélt. Igaz, magyar nyelvi tanulmányait korán kezdte. 1817-ben, hatéves korában került Sopronba: a „Meliboei“-nek ugyan-ezen évben megjelent kiadását használhatta, mert ezután már csak 1829-ben adták ki még egyszer és utoljára Bél Mátyás nyelvtanát. Frankenburg első magyar nyelvű irodalmi kísérlete⁸ magán viseli ugyan a nyelvvel való küzködés nyomait, de ezt inkább a nehéz klasszikus versforma terhére kell írunk. Német anyanyelve és néhány német nyelvű munkája ellenére Frankenburg magyar író. Emlékiratainak túlzott hazafiságból folyó tévedését kiigazíthatjuk anélkül, hogy ezzel munkásságának értékét kisebbítenénk.

Dezsényi Béla.

Pesthy Gábor származásához.

A *nemzetiségéről Mysser nemzetből való* Pesthy Gábor származásának kérdését Szinnyei József vette vizsgálat alá (M. Nyelv. 1908. 49. l.) Szinnyei főként a Mysser nemzetből való megjelölést elemezte és magyarázta. Pray értelmezését s a Toldy ehhez kapcsolódó magyarázatát, hogy t. i. a Mysser név az ófrancia missire vagy az olasz misser származéka, nem fogadja el Szinnyei, hanem a Mysser szónak közelebbi, hazai előfordulásából kiindulva a *miser* oroszországi tatár népnévből eredzeteti. Mint a kérdés történetéhez tartozó adatot, közlöm a Bod Péter régibb, a Prayét jóval megelőző feltevése magyarázatát. Bod *A szent bibliának története* c. művében a *Pesti* fordítását ismertette ezt írja: „Hogy ez a Fordító magát mondja Mijsser Nemzetből valónak, mit ért azon, talám *Horvátot*.“ Ebből az tűnik ki, hogy már Bod is a *nemzetből való*t nem *ex genere*, de *genere*-nek értette, mint Pray, hanem mint Szinnyei: *népből való*-nak (*ex gente*). Melyik az a nép (*gens*)? Bod szerint: *talám Horvát*. Megjegyzem, hogy Bod az *Athenasban* a Pesthy eredetét nem érinti, ott a Mysser név nem fordul elő.

Kristóf György.

eíme (Frankenburg bizonyára ezt használta): Meliboei ungarischer Sprachmeister in einer ganz veränderten Gestalt... in der zwölften Auflage. Pressburg bey denen v. Landererschen Erben. 1817.

⁶ Bél Mátyás német nyelvtant is írt latinul, de sem erre, sem a XVIII. és XIX. század határán megjelent többi német nyelvtanra nem illik Frankenburg leírása és egyiknek sem „Meliboei“ a szerzője. V. ö. Bleyer Jakab: *Gottsched hazánkban*. Bp., 1902.; Szigeti Ilona: *Bél Mátyás német nyelvtana*. Bp., 1918.

⁷ A soproni bencés gimnáziumban, ahol tanulmányait folytatta, latinul tanítottak. Ld. A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend története. VI. B. köt. Bp., 1916., 89. l.

⁸ Gálos Rezső: *Frankenburg Adolf első költői kísérlete*. Győri Szemle, 1932/33., 140–141. l.

Gulyás Pál: Bibliotheca Joannis Sambuci. Sámboky János Könyvtára. Budapest, 1941. A szerző költségén. (Fol. 381 l.)

A magyar tudományosság történetének igen nagy jelentőségű dokumentuma ez a hatalmas kötet. A XVI. század egyik magyar tudósának, a nagy-szombati születésű Sámboky Jánosnak kápráztató gazdagságú könyvgyűjteményét ismerteti. A magyar humanizmusnak ez a kielégíthetetlen szomjúságú gyűjtője orvos volt, de tudományos érdeklődése a humanista polihistoré, aki — még nélkülözések árán is — megvásárolt és végigtanulmányoz mindent, ami nemcsak korának, hanem általában az emberi gondolkodásnak írott hajtásából neki hozzáférhető. A hatalmas magánkönyvtárnak Sámboky halálakor készült jegyzéke 3163 nyomtatott műről számol be 3327 kötetben; ehhez járul 28 hangjegykiadvány 128 darabja és 206 kézirat, noha éppen kéziratgyűjteményéből még életében 530 kötetet a bécsi udvarnak eladott. A nyomtatványok nagyobb része latinnyelvű, de — és minket ezek érdekelnek a legközelebről — kilenc magyar is. A hagyatéknak kb. egy-hetede orvostudományi; mellette bőven van gyógyszerészeti, asztronómiai és természettudományi tárgyú. Közülük félévszáz a számtani munka, majdnem hetedfélszáz a teológiai; gazdag a filozófiai anyag, de legbővebb a filológiai gyűjtés. Közülük ötszáz a földrajz-történeti művek száma, száz körül jár az államtudományi nyomtatványoké, s ezekhez kapcsolódnak a zenei és zeneelméleti könyvek.

Gulyás Pál tudományos érdeme ennek az imponáló kötetnek a kiadásában nagyon sokoldalú; érdem már maga az, hogy felismerte e könyvtár összeírás jelentőségét a magyar tudományosság története szempontjából; a M. Tud. Akadémia csekély anyagi támogatásával, voltaképpen a saját költségén közzétette; a jegyzék egyes könyvjelzéseit megfejtette, összevetésekkel, könyvészeti művek elszórt adataival egybevetette, a könyveket így meghatározta. E gondos meghatározás alapján részletes tájékoztató képet rajzol arról a tudományos anyagról, amit a könyvtár magában foglal, az egyes könyvek tudománytörténeti jelentőségéről, s ezzel szinte a könyvtár minden egyes szaktudományának világirodalmi fejlődőképét is megírta. De érdeme magának a gyűjtőnek gondosan revideált életrajza is, e nagy magyar humanistának kimerítő pályaképe. Mindebben a tudománytörténet eddigi megállapításaihoz sok érdekes és értékes adalékot nyújt. Mérhetetlen fontossága van ez anyagösszeállításnak a magyar tudományosság forrásai meghatározása terén. Látjuk, mi forgott abban az időben a kor tudós emberének kezén, és így útbaigazítást kapunk abban az irányban, hol lehet keresnünk egy-egy magyar állásfoglalás külföldi irodalmi őst. Sőt eddig ismeretlen magyarnyelvű munkákra is figyelmeztet, mint Wizaknai Gergely könyvére *A Szentháromságról* (1558), vagy Tőke Ferenc 1556-ban megjelent versére *Sziget ostromáról*.

Könyvének legnagyobb jelentősége azonban kétségtelenül annak az igazolására, hogy milyen hatalmas volt a XVI. század magyar humanistájának tudós érdeklődése és tudománya. Ez az eddig csak hírből ismert magánkönyv-

tár beszédes tanújele annak, hogy a XVI. század magyar tudományossága semmiben sem állott a nyugati államok humanista lelkessége és tudománya mögött. Köszönet illeti Gulyás Pált nemcsak a tudományos kiadás fáradságos munkájáért, hanem azért az áldozatosságért is, hogy ezt a fontos igazoló okmányt — a hivatalos magyar tudományosság közönye miatt — a saját költségén bocsátotta közre.

Alsceghy Zsolt.

Mitrovics Gyula: A műalkotás szemlélete. Budapest, 1940. Rózsavölgyi és Társa kiadása. (Fol. 334 l., 43 képmelléklet.)

A magyar esztétikai irodalom máig is szegény összefoglaló munkákban. Maga Mitrovics már évekkkel ezelőtt megpróbálkozott a hiány pótlásával, rövid, könnyenolvasható, tájékoztató hangú ismertetését adván az esztétika alapelveinek. Most, mintegy az egyetemi tanszéktől való búcsúzásul, ebben a hatalmas kötetben foglalja össze olvasmányainak és megfontolásainak eredményét.

Az esztétikus Mitrovicsot a józan eklekticizmus jellemzi. Épp ezért okos elfogulatlansággal tud számotadni az esztétikatörténet elméleteiről és gondolatairól. A hangsúly nem az alkotó tevékenységen magán, hanem inkább a szép alkotás megértésén és a műélvezés lelki folyamatának megértésén van. Ezért kapta a mű „A műalkotás szemlélete” címet, noha nem azt adja, amit a német és francia szakirodalom ezen a címen nyujtani szokott, hanem rendszeres elméleti esztétikát. A cím a nagyközönségre gondol, a tartalom viszont szakszerűbb. A nagyközönséget kevésbé érdeklik a tudománytörténeti vonatkozások, nevek, amelyek neki semmit sem jelentenek, mert itt olvassa őket először. A tudós szerző rendszerét éppen e miatt homályosabban látja; a történeti bemutatás csak a szakember előtt nem homályosítja el az önálló rendszert. A cím alapján az olvasó több gyakorlati útbaigazítást vár, olyanfélélt, mint Egon Kornmann könyve ad (*Wege zum Bildverständnis*, 1933.). Mitrovics az elmélet terén marad, ahogy azt egy elméleti esztétikánál természetesnek is érezzük. Mivel pedig elméleti felkészültség minden tiszteletet megérdemel, könyve igen hasznos olvasmány annak, aki az esztétika tanításaival megismerkedni óhajt.

Bennünket a szorosan irodalomesztétikai részek érdekelnek könyvében. Ezen a téren az irodalomismeret tudományában meginduló magyar fiatalság csak egy rendszerező művet lapozgathatott: Tolnai Vilmos művét (*Bevezetés az irodalomtudományba*, 1922.). Mitrovicsnak ez a nagy műve nem pótolhatja Tolnai bevezetését; hiszen ennek anyaga csak egyik része az esztétika egészének, és így módja sem volt a részletekbe mélyebben merülni. A legvilágosabb példája ennek a líráról szóló néhány lapja. Tolnai pontosabban tájékoztat az irodalmi mű esztétikai értékelésének és az olvasó gyönyörködésének mivoltáról. Mitrovics könyvének ízlésnevelő ereje tehát kisebb, mint rendszerező értéke.

Magunk is érezzük, hogy e felemlegetett hiányok csak a magunk várakozásának csalódásából folynak. Aki — nem vezetettvén magát a könyv címétől félre — gondosan megírt esztétikai összefoglalást keres, nyugodtan fordulhat Mitrovics világos gondolataihoz és azoknak világos kifejtéséhez. Egy élet szorgalmas tanultsága, egy finom ízlés sok gyönyörködése, egy megalapozott bölcsélet világos rendszerezése hozta létre ezt a könyvet.

R. E.

Schöpflin Aladár: Mikszáth Kálmán. Budapest, 1941. 156 l. Magyar írók A Franklin Társulat kiadása.

Schöpflin Aladár irodalomesztétikai pályájának legszebb és legharmonikusabb kihajtása most megjelent Mikszáth-életrajza. Nincs még egy könyve, melyet legjobb tehetségének olyan gazdagságával, ítélő erejének olyan tárgyilagos megnyugtatóásával írt volna meg, mint ezt. Egyébként is mindig okos, de nem egyszer egyoldalú, műzsátlanul hüvös és illúziótlan látása itt fölenged önmagából, minden részletet felölelő reális teljességre törekszik, szabadon hagyja tárgya szándékait s bár mindvégig a kritika figyelmében marad, érzik rajta, hogy nincs szüksége arra, hogy valamely új esztétikai elv elismertetésért harcoljon, tele van a művelzet csendes, közvetlen, meleg örömeivel. Nem lehet és nem is szabad Schöpflinnek Mikszáthoz való ezt a kapcsolatát sem elnéző gyengédségnek, sem a nagy mértéket elfelejtő avagy leszállító kíméletnek minősítenünk. Schöpflin a nyílt kimondásnál viágosabb sejtéssel folyton érezteti Mikszáth tehetsége arányait és határait. Művének azonban éppen az a megragadó és vonzó értéke és szépsége, ahogyan ezt a tehetséget, úgy, ahogy van, a maga üdesége természetében látja és láttatja, nem gonolja túl, nem állít vele szemben fel bonyolult esztétikai igényeket, nyugodt egyszerűségét nem zavarja fel a probléma-keverés mesterkéeltségével; megelégszik azzal, hogy bemutassa és magyarázza. Közben ítéletei élesen elemzik ki a Mikszáth képességei természetét s határolják el a másokétól különböző írói egyénisége maga-ízét és jellemét, azonban feltűnően óvatos az érték-ítéletek magasztaló használatában. A kritikus finom érzékenysége mindenütt jelentkezik, ahol az alkotás legrejtettebb részletére is esztétikai árnyék esik, de Schöpflin az árnyékokat nem mélyíti, nem is tünteti el. Viszont az értékek fényét sem fokozza. Így jut el — a nélkül, hogy Mikszáth értékrendjét erőltetett akarná megállapítani — reális ábrázoláshoz s ahhoz az alapvető megállapításhoz, hogy Mikszáth stílus szempontjából való a legnagyobbak közé.

Már a könyv terjedelme, erősen esszé-szerű jelleme sem engedi meg, hogy arra gondolhatnánk, Schöpflin megoldotta az egész Mikszáth kérdést. De könyvének *önmagában* vannak olyan kitűnő tanulságai, melyeket nem lehet elfelejtetni. Ilyen elsősorban módszerének fegyelme. Schöpflin e könyvében nyoma sincs annak a szociológiai egyoldalúságnak, mely korábbi írásait annyira elnyomja s nyugtalan ellenmondásokkal telíti. Tárgyi megbízhatóságban és esztétikai hiteleztetésben munkája igen sokat nyert azzal, hogy *más* irodalomalkotó erőket is számba vett és jelentőséghez juttatott. Sok része lehet e belső egyensúly-elosztásban Schöpflin kortárs-érzületének nyíltsága és igazságossága, mellyel tapasztalnia kellett, hogy éppen Mikszáth korát nem lehet *egy* szemlélet-móddal sem átlátni, sem levezetni. Így tudott Mikszáthról olyan lelki képet, egyéniség-rajtot adni, melyhez hasonlót nem gondolom, hogy valaki is alkotott, másrészt a környezet-elemek összegzésében ezzel a módszerrel tette irodalmi jelleművé és képességűvé mindazt, amit pompás tömörítéssel hozott össze. A milieu megrajzolása általában jobb, egységesebb, zártabb, mint az egyéniséggel kapcsolatos esztétikai kép, mely néhol laza, szempontjaira visszatérő s egy kissé egyenetlen vonalú.

Külön tarthat számot a kiemelésre Schöpflin könyvében az az elméleti fejtegetés, mellyel egy-egy műfajt, avagy irányt elemez, avagy megvilágít. Amiket az anekdotáról mond, vagy a rajzról, a novelláról és a történeti regényről

ír, különösképen pedig amit a realizmusnak belső hiányairól, fogyatkozásairól felfed, azok: irodalom-esztétikai remeklések, a könyvtől függetlenül, önmagukban is.

Két írónak egymást fölemelő találkozása Schöpflin igen értékes, szép művé könyve. 88.

Kráhl Vilmos: Mikszáth a jogász. Bp., 1941. Vajna és Bokor kiadása, 161 l.

Érdekes könyv, érdemes volt megírni, érdemes el is olvasni. Jogászilag elemezve vizsgálja a Mikszáth műveiben feldolgozott jogi vonatkozású témákat; keresi az összefüggéseket Mikszáth cselekvényeinek jogi mozzanatai és jogászi pályája élményei közt; tanulmányozza végül a jogéletből vett jellemeket nála, mindezekkel adalékot akarva szolgáltatni „a jogélet és a szépirodalom problematikájához“, ahogy ezt már nemcsak a világirodalomban, hanem nálunk is megkísérelték, mint például Angyal Pál Arany balladáival kapcsolatban. Králik kimutatja, hogy Mikszáthnál a bonyodalmakban jelentkező életviszonyok tipikusan magánjogi természetűek, különösképp a végrendeleti és házassági ügyek jutnak nagy szerephez. Jellegzetesnek látja ezt az egész magyar irodalomra nézve, szemben például a némettel, ahol a büntetőjogiak jutnak gyakoribb feldolgozáshoz. Ime, ebből a szempontból is individualista nép volnánk, azok pedig inkább közösségi. Kimutatja, hogy Mikszáth jól ismeri a pervitel egész fegyvertárát, sőt a jogi hátsóajtókat is, az elméleti és gyakorlati jogi iskolázottság bizonyos tekintetben meghatározta művészetét, a jogászi formanyelvet többször használja írói kifejezőeszközü. Jogászi, jelesen ügyvéd alak majdnem minden nagyobb alkotásában szerepel, úgyhogy Mikszáthnak három tipikus alakjához, melyeket az 1908-iki akadémiai nagyjutalmi jelentés megjelöl (a pusztuló nemesember, az okos és egyenes paraszt, végül a gyermek) negyedeknek bizvást odaállíthatni az ügyvédet. Őseiket jól látja balassagyarmati modelljeiben, valamint azt is, hogy korábbi írásaiban ez alakok ellen-szenvesebbek, mint amilyenekké a későbbiekben alakultak. Az is helyes, hogy Mikszáth ügyvédjelmei jóval élethívebbek, mint korábbi irodalmunk idetartozó alakjai, a Legulyak, Macskaházyak, leszámítva Jókait, aki halhatatlan Korcza fiskálisával éppúgy hatott rá, mint a Dickens regényeiben szereplők. Legsikerültebb, leghívebb ügyvédalakja — szerző szemszögéből — Pereviczky a *Különös házasságban*, utána a *Beszterce ostromának* Kurkája. Kitér nagyjában az ügyvéd alakjára a világirodalomban is, azt hozva ki, hogy úgyszólván hagyományyszerűen ellenszenvesnek van beállítva ez a foglalkozás és gyakorlói. Mikszáth java műveiben enyhített ezen.

Szerző jól tudja a művek tartalmát úgy elmondani, hogy a jogi alapot és alakokat megvilágítsa bennük; a hozzájuk fűzött jogi fejtegetések azonban néhol rövidebbek lehetnének, a maga szempontjából is, így az örökjogi témák tárgyalásánál. Ismétlésektől sem tud szabadulni.

Mikszáth műveivel szemben általában a méltatás, nem a kritika álláspontját foglalja el, ott is, ahol élesebben szólhatna (Bibók eset; Buttler házassága). Ez a lelkesülése aztán olykor kirívó túlzásokra vezet. (48., 76. l.) Az elébe kitűzött célt így is eredményesen oldotta meg; sajtóhibája azonban jóval több, mint amennyit könyve végén helyreigazít.

Várdai Béla.

Cserzy Béla: A nagy palóc elindult. (Mikszáth Kálmán szegedi évei.) Szeged, 1939. 273. l.

A szerző Mikszáth Kálmán szegedi tartózkodásáról írt regényes rajzot. Maga a kitűzött cél elismerésre méltó. Anyagát a szerző készen megtalálta a *Szeged könyve* két kötetében (Mikszáth: *Hátrahagyott Irtatok*, 6., 7. köt.) s a *Szegedi Napló* megfelelő évfolyamaiban. Ez akkoriban alapított újsághoz hívta meg Enyedi Lukács a költőt, aki nagyon rossz helyzetben volt: akkoriban vált el anyagi bajai miatt feleségétől s betegn feküdt kopár pesti, szállodai szobájában. 1878. aug. 3 án jelent meg Mikszáth első cikke Szegeden s itt tartózkodásának közel három esztendeje alatt a költő újjászületett s valóban megtalálta már már elvesztett énjét. A szerző Mikszáth sok cikkét újra közli, szegedi eseteit élénk tollal írja le. Kár, hogy nem ad sehol pontos évszámot, holott még a hónapok és napok is előtte voltak forrásaiban. A szerző téved, mikor Mikszáth első novellás kötetéről, az „*Elbeszélések*“ ről azt írja, hogy annak nagy sikere volt. Érdekesek a költőnek *Gajdaci Ilona* (Gajdaci szegedi koresmáros leánya) iránt érzett szerelméről szóló részletek, valamint az *Enyedi Lukácsnéra* vonatkozóak is. R.

Hont Ferenc: Az eltűnt magyar színjáték. Bp., 1940. (Officina.) 182 l., 12 mell.

Színjátékkutatásunk eddig az írásos maradványokra támaszkodott. Hont Ferenc ezzel szemben azt vallja, hogy a szöveg rögzítése nem szükségképeni feltétele a színi előadásnak: a játékot ma sem igen írják le, régebben még kevésbé. Következésképpen régi színjátszásunk emlékeit nemcsak az írott dráma területén, hanem az írott szöveg, sőt általában az írásos maradványok körén kívül is kutatnunk kell. Tanuvallomásra kell hívnunk az élő forrásokat: a népi színjátékot, a színjátékszerű szokásokat, sőt a nem színjátékszerű megnyilvánulásokat is, így pl. más műfajokat, irodalmi és képzőművészeti emlékeket, daltamokat, táncokat, társadalmi szokásokat, szertartásokat, babonákat stb. Beható elemzésük, összehasonlításuk értékes felvilágosításokkal fog szolgálni színjátszásunk multjára vonatkozólag.

Az adatgyűjtés azonban csak akkor vezet eredményre, ha ismerjük a színjáték világát, s ennek alapján tisztázzuk a történeti kutatás elveit. Hont Ferenc ezt a feladatot a modern szakirodalom eredményeinek felhasználásával oldotta meg. Fejtegetéseinek ez a része önálló dramaturgiai tanítássá duzzad, s szinte megbontja munkájának egységét. De szívesen elnézzük ezt a szerkezeti szépséghibát, mert tudományelméleti szempontból hasznos, hézagpótló munkát végzett. Meghatározza és részletesen elemzi a színjátszás és a színjáték, nevezetesen a „színjátékegész“, a „színjátéktípus“ és a „színjátékszerkezet“ fogalmát. Sorra veszi a színjáték „összetevőit“, majd pedig társadalmi szerepét.

Módszeres alapon állította össze azután Hont Ferenc hivatásos színjátszásunknak képét a honfoglalástól a mohácsi vészig. A legősibb réteget a táltos-színjáték alkotta. A honfoglaláskori magyarság is felemelkedett a többi harcias állattenyésztő rokonnép műveltségi színvonalára, tehát a magyar táltos-színjátékos működése sem különbözhetett a lovas-nomád törökség mennyekbe röpülő, isten- és hősidőző sámánjának fejlett és gazdag funkciójától. A táltos (sámán) egy személyben egyesítette valamennyi színjátékalkotó tevékenységét: mint színész a felidézett szellemek alakjában párbeszédet folytatott, szavalt,

szónokolt — mint rendező kijelölte a színjáték helyét, elkészítette a kellékeket, — mint költő a hagyományos mesét és szöveget egyéni ötleteivel újította meg — mint muzsikos dobbal kísérte énekét. Színjátszó ihletének forrása a „rület“ (sice!) volt, a megszállottságnak és tanultságnak sajátos vegyülete. A táltos-színjáték fő- és mellékszínpadnak nevezhető területen játszódtott le, az „égbenyúló fa“ színjáték jeleneteit pl. sátorban, a nyírfa körül és a nyírfán. A ját-szótér természetesen nem volt elhatárolva a közönségtől.

A honfoglalással nagy fordulat állt be. A magyar társalalom átalakult, s ennek következtében megváltozott a színjáték szerepe is: a régi szerkezet kicserelődött, új típusok alakultak ki. A táltosok hagyományait az egytől-egyig magyarnevéű énekes-színjátszók (regösök, tombások) vették át és fejlesztették tovább. Az előadómesterség szórakoztató jellegű foglalkozássá lett, s ez az új funkció elősegítette az előadóművészet elemeinek gazdagodását, színesedését. A XIII. században megkezdődik a külföldi jokulátorok beszívárgása; a magyar előadóművészek lassanként kiszorultak a királyi udvarból, vándorbotot vettek kezükbe s a vidéki urakat, főként pedig a népet szórakoztatták. Azok, akik megmaradtak az udvarnál, muzsikusok, költők vagy udvari bolondok lettek. A középkor legvégén lépett fel mint harmadik színjátszóelem, a diákság. Ez a fiatal értelmiségi réteg új színjátszóhagyományt teremtett, s tevékenységével lerakta az iskolai színjátszás alapjait. A diákok által előadott misztériumok már az írásos dráma előfutárai.

Ismertetésünkől, bár Hont Ferenc munkájának csak leglényegesebb megállapításaira terjeszkedtünk ki, így is kitűnik, hogy a gyakorlat és az elmélet kettős készségével rendelkező szerző színi viszonyaink régmúltjának egészen újszerű képét rajzolta meg. Aggályaink inkább ismeretelméleti természetűek: egy-egy műfaj — így a színjáték is — nem örökérvényű kategória, hanem helyhez és időhöz, meghatározott fizikai és szellemi körülményekhez kötött jelenség. A történelem adatait csakis saját koruk szellemi életének képlete alapján értelmezhetjük, minden egyéb kísérlet anakronizmushoz vezet. Hont Ferenc rendezői képzelete ma színjátékot sejt a Lél-mondában meg a Mária-siralomban — de vajjon annak látták és érezték-e a középkorban is? A lehetőség még nem valóság, s egyelőre nincs rá közvetlen bizonyítékunk, hogy játékszövegnek tekintették őket. Ezt szerzőnk is beismeri, azt remélvén, hogy a színjátszó hagyomány láncolatát a közösségi színjátékalakzatokból folyó tanulások fogják igazolni.

rtr.

Várkonyi Nándor: *Magyar katonaköltők*. Pécs, é. n. (1940) Janus Pannonius Társaság. 232 l.

Szerző ezt a könyvét saját vallomása szerint nem szakemberek, hanem a nagyközönség számára írta. De az irodalomtörténet bűvára is élvezettel és örömmel olvashatja. A tudás alapossága elevenséggel és az írásmód művészi fejlettségével párosul benne. Művének első két fejezete a magyarság és a magyar katonai szellem kialakulását vizsgálja a történelem és középkori irodalmi emlékeink, mondáink tükrében. Műve további része voltaképp bő idézetanyaggal ellátott írói arcképek mozgalmas sorozata: Tinóditól a török- és kurucvilág, a teréziánus korszak és a reformkor katonaköltőin keresztül Bárd Miklósig és Gyóni Gézáig. A munka nagy érdeme, hogy elsősorban a régi *magyarság* harcosan szép és erőteljes világát viszi közel a mai, hősök után

szomjazó korszak olvasójához. Különösen figyelemreméltó, amit a lovagi életmód és gondolkodás magyar kapcsolatairól, sőt gyökereiről ír. Sajnáljuk, hogy Moór Elemér megállapításairól nem vett tudomást, aki *Die Anfänge der höfischen Kultur in Ungarn* tanulmányában (1937) meggyőző érvek egész sorával igazolta a *középkori magyar lovagköltészet* létezését. És igazolta azt is, hogy ez a lovagköltészet *tárgyában is* kapcsolatban állt a nagy nyugati irodalmak lovagi költészetével. Figyelemreméltó szerző fejtegetése a magyar regősökről és az eredetmondákról. Az egyes mondákat vallástörténeti szempontokból értelmezi, ha ugyan néha nem is tud egészen szabadulni a XIX. század racionalista mitoszmagyarazataitól. Részletesebb tárgyalást érdemeltek volna a *főrangú lírikusok* is. Hisz a *hérosz* és az *Athleta Christi* eszméje épp ezeknél a barokk költőknél központi fontosságú. Inkább a polgári idők katonaköltőiről szóló fejezet rövidült volna meg! A barokk világ pedig sokban még a XVIII. század íróinál is eleven. Az „udvari” és „egyszerű” élet ellentéte már a XVII. századi pásztorköltészet kedvelt motívuma volt! Alkalmazása tehát nem jelenti szükségképpen felvilágosodott eszmék hatását. Itt jegyezzük meg azt is, hogy Beniczky Péter maga is írt szlovák verseket, azonkívül, hogy énekeit lefordították. Érdekes és vonzó a testőrírók bemutatása. Örülünk, hogy Kisfaludy Sándort végre érdeméhez és jelentőségéhez méltóan mutatja be, és kiemeli egyéniségének romantikus vonásait. A dunántúli romantika nagy költőjét ma sokan hajlandók semmibe venni. Várkonyi érdeme, hogy ezzel a véleménnyel szembeszáll.

Angyal Endre.

Baranyai Magyar Néphagyományok. Gyűjtötte, szerkesztette és jegyzetekkel ellátta: Berze Nagy János. Kiadja Baranya vármegye közönsége. Pécs, 1940. 3 kötet. (I:XXVIII. és 802 l.; II:623 l.; III: 415 l.)

Baranya megye néphagyományainak ez a gyűjteménye a magyar folklórnak egyik leg gondosabb és táj-szempontról legteljesebb kiadványa. Anyaga rendkívül gazdag; a terület, amelyen a néplélek megnyilvánulását keresi, a daltól a játékgig mindent felölel. Jegyzetei figyelemmel kísérik a magyar folklór anyagán kívül a világirodalom minden érdekes illetén természetű kiadványát. A gyűjtő és szerkesztő épúgy példát ad az efajta munkák készítésére, mint a lelkes vármegye a maga áldozatkészségével hazánk többi tájegységének. Mind a kettő hálát és elismerést érdemel.

Szaktudományunkat a szorosabban irodalmi vonatkozások érdeklik. Ilyen pl. a népdal felé igyekvő műdalnak az útja; általában a szorosan vett irodalom eljutása a nép közé. A gazdag gyűjtés közzététele azonban ebben az irányban kevés felvilágosítást ad. A vallásos népelemek legnagyobb részénél pl. könnyen reá lehetne mutatni azok alapszövegére egy-egy énekeskönyv közlésében. Alapjában ez a kutatás meghaladja a néphagyománygyűjtés feladatát; de nem lenne érdektelen, ha valaki ebből a szempontból vizsgálná át az itt közzelt néphagyományi anyagot.

Jánosy Zoltán.

Lajos Árpád: A magyar nép játéka. Bp., é. n. Franklin. 126 l.

Az érdekes kis kötetben a szerző különböző csoportokba szedte azokat a játékokat, amiket a kis magyarok között a palócoknál, a Dunántúlon és az Alföldön három év munkájával összegyűjtött. Közvetlen hangon, minden elméleti fejtegetés kikapcsolásával mutatja be a mozdulatutánzó, a csapat- és a táncos játékokat, beszél a fogócskákról, a kézügyességi játékokról, olvasunk a

kitalálás és a neveltető játékokról. E csoportokon belül, — már ahol lehet — különválasztja a fiúk és a lányok játékeit, utalva a nemeknek a játékmódban megnyilvánuló különbségeire. Értjük Lajos Árpád szándékát, tankönyvet akart a magyar népi játékoktól idegenkedő városi gyermek kezébe adni, hogy visszafordítsa őt az idegenből behozott, s a magyar lélektől rendesen távolálló játékoktól, — de nem osztjuk azt a tanácsát, hogy a városi gyermek a népi eredetre valló elnevezéseket, — kanász, gulyás, stb. — városi zamatúra alakítsa át. Mert a népi játék éppen olyan értékes és érinthetetlen kincs, mint a népdal: sem ehhez, sem ahhoz nem szabad avatatlan kézzel hozzányúlni. Munkája ezzel a kis helyreigazítással bizonyára értékes műve lesz az egyre szélesbülő magyarságtudományak.

Berczik Árpád.

Felsőesernátoni Bod Péter önéletírása. Bevezetéssel ellátta: Jancsó Elemér. (Erdélyi Ritkaságok 4.) Kolozsvár, 1940. 170 [2] l.

Az irodalomtörténet aránylag fiatal tudomány. Hazai fejlődése alig két és félszázados multra tekinthet vissza. Bizonyos szörványos és alkalmi jellegű előzmények és irodalomtörténeti vonatkozású híradások után első formája az írói életrajzlexikonokban jegecesedett ki. A humanizmus által nagy mértékben megnövesztett írói öntudat és az erudíció megbecsülése teremti meg az írói életrajzgyűjteményeket. Virágkoruk a barokk idejére esik. Nálunk Czvittinger latin úttörő munkája után Bod Péter írói lexikona, a *Magyar Athenas*, már magyarul jelent meg. Önéletrajza, amely eddig kéziratban hevert, érdekesen világít rá irodalomtörténetírásunk egyik ősenek egyéniségére. Családi bajokkal terhes ölete nem tántoríthatta el a tudománytól és a munkától. Egész életiratában csak egyetlen egyszer tör fel a líra, az apa panasza, egyik gyermekének korai elvesztése felett. A tudós és pap, aki magasabb dolgokra függesztette szemét az eleve elrendelésben való megnyugvással sorolja el élete apró eseményeit. Életrajzát latinul kezdi és magyarul fejezi be, mintha csak ez a nyelvcsere a korszakváltás határán mozgó életének szimbóluma lenne. Miként a nyomtatásban megjelent *Magyar Athenasban* — melynek első fogalmazását szintén latin nyelven írta — ebben is visszatér a magyarnyelvűség erdélyi hagyományaihoz. Bod Péter még a régi világ embere, XVIII. századi szellemi életünk új irányú fejlődését már nem érte meg, de sokmindent megsejtett a jövő magyar törekvésekből. A kötethez Jancsó Elemér írt meglehangú bevezető tanulmányt, összegezve benne a Bod Péterre vonatkozó irodalom eddigi eredményeit. Kár, hogy a csinos kiállítású kötetben sok sajtóhiba maradt és semmi sem figyelemzeti az olvasót, hogy a kétharmadrészben latinul írt életrajz szövegében meddig terjed a fordítás és hol kezdődik az eredeti magyar szöveg. Így csak sejtjük, hogy Bod a XLV. §-tól kezdve folytatta magyarul életiratát. V. B.

Attila és hunjai. Bp., 1940. Magyar Szemle Társaság, 330 l., 20 mell. 2 t.

Attila húnjait a nyugati tudomány elfogultan, a borzadály és félelem szemüvegén keresztül nézi és keresi. Attila alakja a mondák világán keresztül férközött a népek lelkébe, a mondák kapták szárnyra vérengzőnek bélyegzett hírnevét és a mendemonda nagyította, torzította a történelem kódéba elvesző arcát. Eckhardt Sándor: *Attila a mondában* c. dolgozatában éles analízissel hámozza ki a történelmi igazságot a mondák köréből. A húnokról alkotott kép a középkori magyarság szellemi arcának elképzelésében nagy szerepet ját-

szott. Eckhardt Sándor dolgozatának az a nagy jelentősége, hogy a húnok révén a magyarságról hámozta le a középkori krónikások vádoló írásait, amelyek századokra ásták alá a magyarság emberséges voltát és becsületos jellemét. Kimutatja azokat a közhelyeket, hiedelmeket, mesészerű jellemrajzokat, amelyekért kizárólag az ókori írók és koraközépkori szerzők felelősek. Meggyőző adatai, széleskörű bibliográfiája a dolgozat minden fejezetét tudományos érvvé avatja, amelyekkel még a manapság is szállingózó vádakát könnyen meg lehet cáfolni.

Attila húnjainak eredetéről Ligeti Lajos írt tanulmányt, melyben személyes ázsiai kutatásai alapján az európai tudományt eddig hozzáférhetően eredményekkel gazdagította. A hiung-nu (Kínától északra, a mai Mongóliában lakó nép) és a hún azonosítás kérdésében a kapcsolatot inkább csak politikainak látja. A húnok történelmi szerepét Európában Váczy Péter ismerteti. Végigkíséri őket birodalmuk alapításának kezdetétől egészen bukásukig. A húnok nyelvét Németh Gyula vizsgálja, felsorolva a ránk maradt hún nyelv elszórt emlékeit. A régészeti emlékeket Fettich Nándor tárta az olvasók elé.

A Magyar Szemle Társaság kiadásában megjelent könyv értékes bizonyíték, hogy a magyarság a húnokat mindig rokonszenves lélekkel nézte és szerette.

Gábrriel Asztrik.

Hankiss János: *Ünnepnapok munkája*. Bp., 1941. Singer és Wolfner. 188 l.

A debreceni egyetem kiváló professzora ez alkalommal rádióelőadásainak egy részét kötötte színes csokorba és ajándékozta meg vele az olvasótáborát. „*Ünnepnapok munkája*“ valóban ez az előadásfüzér, mert Karácsonynak és a Feltámadás két szent ünnepének lehellestől született. Természetesen ezekből az imákként felhangzó előadásokból is a szerző végtelen nagy irodalomszeretete beszél hozzánk. „*A magyarok értik egymást*“ c. előljáró beszédben egész allegória-költészetünket élénk tárja. „*A karácsonyi álom*“-ban Gárdonyi Géza hasonló című, de kevesek előtt ismert poétikus gyermek-misztériumjátékát elemzi. A „*Mégis mozog a föld*“ c. fejezetben Jókai regényéből kiindulva egész nemzeti kultúránknak irodalmi, valamint tudományos téren való körképét adja. Igen érdekes párhuzamot von a falu és a város viszonya között irodalmunkban, akaratlanul is lándzsát törve a városi ember vágyálma, a békés, falusi csönd mellett. Hankiss János faluszeretete beszél még a Fréderic Mistralról szóló fejezetéről is, amelyben igen érdekes párhuzamot von Petőfi és Mistral között és a Mistral irodalmi működéséből levonva konklúzióját kulturpolitikai programot is nyújt (eszterint egyeztessük össze az újat a régivel, a mások műveltségét a magunkéval), tevékenykedjünk egy körben, ahol „gyökerünk boldog, kibontakozásunk gazdag és eredményes lehet“.

László Erzsébet.

Lám Frigyes: *Török János*. (Győri Kalendárium 1941. évre. 51—67. l.)

A XVIII. és XIX. századfordulónak volt kedélyesen verselgető „vicispánnya“ a Győr-megyei Török János (1758 előtt született és 1835-ben hunyt el). Életéről, működéséről jóformán semmi említés sem történt s maga Szinnyei életrajzi lexikonában sem tudott róla többet, mint amennyit egyetlen versgyűjteménye (*Elmefuttatásai*, 1830) elárul. Lám Frigyes nagy gondnal összegyűjtötte a rávonatkozó adatokat s finom írói arcképet rajzolva róla, megelevenedik előttünk a korszak rigmusos hivatalnok, aki állásával és költői készségével is

annyira emlékeztet mesterére: Gyöngyösi Istvánra. Változatos és megpróbáltatásokkal teli életében a verselés „mániája“ az egyetlen lelki felszabadulás, bár maga is tisztán látta működésének értékét, amikor azt írta, hogy „nagy poeta bár nem vagyok, jó szándékaim mégis nagyok“. Verseinek tárgya: elmélkedések Istenről, a világ folyásáról, a természet változásairól, az erények diadaláról, a bűnök kárhozatosságáról és végül az élet mulandóságáról. Lám Frigyes doigozatának megállapítása szerint „ügyes, ósdi veretű verselése, sok jeles és talpra esett mondása, naív őszintesége sokszor igen élvezetes olvasmánnyá teszük műveit. Nagyon ritkán válik poétává“.

K. S.

Kardos Albert: Csokonai-képek Debrecenben. Debrecen, 1940. Városi Múzeum, 11 l.

A képekkel illusztrált és népszerűen megírt kis cikk Csokonai „útóéletének“ ikonográfiai dokumentumaira hívja fel a figyelmet. Végigvezet a Debrecen városában, a Kollégiumban, a Csokonai-körben, a Déri-múzeumban és az Angol-királynőben látható képek között. E festett és rajzolt ábrázolások mind Csokonai halála után ötvennél, sőt száznál több évvel készültek és így nem a költő egykorú ikonográfiáját teszik teljesebbé, hanem az utókor szemében tükröződő képét mutatják. Csokonai arcának és alakjának felfogásában és megalkotásában azonban a hiteles egykorú eredetit: Erős János debreceni rézmetsző diáknak, Csokonai kortársának rajzát követik, mely először az 1816-i bécsi kiadásban jelent meg és melynek változatai verseinek kiadásaiban és irodalomtörténetekben terjedtek el. Szerző a képek mai megőrzési helyét követő tárgyalás során leírja magukat a képeket, közli történetüknek és mai állapotuknak fontosabb adatait és megvizsgálja a Csokonai-kép bennük mutatkozó fejlődési fokát. A művészi értékelésüktől sem tartózkodik és kissé kelletlenül erősebben emeli ki a Tamássy Miklós festette képmást. A kis tanulmány szépen szemlélteti, milyen érdekes és értékes eredményeket várhatunk, ha összegyűjtjük irodalmunk multjának képes emlékeit, melyekből a kutatások ikonográfiai szempontból módszeresebbé válása után irodalomtörténetünknek messze-menő következtetéseket lesz módjában levonni.

ifj. Vayer Lajos.

Markos János: Kultsár István. Pannonhalma, 1940. (Pannonhalmi Füzetek, 24. sz.) 85 [3] l.

Az első kimerítőbb szándékú munka Kultsár Istvánról. Szorgalmas gyűjtőmunkán alapszik. Hiánytalanul felhasználja az eddigi kutatások eredményeit, feldolgozza az egykorú hírlap- és folyóiratanyagot és az idevágó, eddig nem sokat forgatott, kéziratot forrásokat. (Az utóbbi területen még sok tanulsággal végezhet munkát ezután is az irodalomtörténet!) A dolgozat nem elégszik meg az életpálya ismertetésével; sok adattal támogatva, gazdag képet nyújt Kultsár Istvánnak a kor mozgalmaihoz, az irodalomhoz, a tudományhoz és kortársaihoz való viszonyáról. Az anyagról és a feldolgozási módrol a fejezetelemek felsorolása világosíthat fel bennünket: — Élet-indulás, Az új élet sodrában, A nemzeti közösség szolgálatában, „Tegyük egy kis áldozatot a haza oltárára!“, Az irodalom és a tudomány szolgálatában, Kultsár és kortársai, Kultsár az ember, Az élet alkonyán. — Jó bibliográfiával ellátott tanulmány bár sok új eredményt nem hoz, feltétlen értékkel bír, hiszen első összefoglalása Kultsár István egyéniségének és működésének. Hiányolnunk legfeljebb azt lehetne, hogy a szerző kísérletet sem tesz a rodstói Mike-

kéziratok Kultsárhoz kerülése rejtélyének megoldására. Az egykorúak levelezésének teljes átvizsgálása minden bizonnyal kielégítő eredménnyel szolgálna. Kultsárral kapcsolatban azt hiszem ez a legizgatóbb, s százötven évi homály után végre már megoldandó feladata irodalomtörténetírásunknak?!

Tolnai Gábor.

Horváth Konstantin: Az „Egyházi Értekezések És Tudósítások“ története 1820—1824. Verseghy Ferenc és Horváth János levelezése 1819—1822. Veszprém, 1937. 100, 356 l.

A munka első része az első magyar katolikus teológiai folyóirat története, a második része (Verseghy Ferenc és Horváth János levelezése) adattár irodalmi kérdések felvetésével. Az első részben a szerző érdekesen vázolja az úttörő egyházi folyóirat megjelenése előtt fölmerülő kísérleteket. Kiemeli, milyen nehéz volt abban az időben folyóiratot indítani. A nyelvújítás küzdelme magas lángokba csapott, vigyázni kellett, hogy a szerkesztő melyik irányhoz tartozzék. Horváth János veszprémi kanonok inkább a Verseghy-féle ortológus irányhoz csatlakozott. Ez érthető is, mert a lap főmunkatársa Verseghy Ferenc volt. Élénk táru a folyóirat négyéves élete, néhány cikk ismertetése keretében látjuk, milyen nehéz volt a lap szerkesztése.

Legérdekesebb része a könyvnek talán az, amelyben Verseghy Ferenc munkásságának eddig még fel nem tárt részleteire bukkanunk. Az idős szerzetes zsoldárfordítással, a Szentírás új lefordításának tervével és egy érdekes magyarító szótár gondolatával foglalkozott élete végén. Terveiben a halál akadályozta meg. Halála hatással volt a folyóiraatra is: az Egyházi Értekezések kis olvasótáborra egyre fogyott, végre 1824-ben megszűnt a lap.

A szerző szakavatott kézzel nyúlt az érdekes irodalomtörténeti tárgyhöz. A tudomány kedvelői különösen a második részben — a levelekben — találnak sok érdekes, eddig még fel nem dolgozott adatot. *Batizi László.*

Kerékgyártó Imre: Arany költői iskolája. (Az Arany-hagyományok élete.) A pécsi Magyar Intézet Értekezései. Bp., 1940. Szerző. 81 l.

Rövid pár éven belül ez már a negyedik pécsi disszertáció, mely irodalmunk egyik legérdekesebb és talán legtöbbet vitatott problémáját, a múlt század utolsó harmadában végbemenő irodalmi kettészakadás sokágú kérdését vette vizsgálat alá. Az eddigi értekezések inkább az irodalmi ellenzék zomszögéből nézték és tárgyalták az évtizedekig húzódó harcot, Kerékgyártó Imre a „nép-nemzeti“, Arany—Gyulai irodalmi táborának oldaláról mutatja be költészetünk fejlődésének útját. Részletesen kutatja az Arany-hagyományok életét, s feltárja az epigonok munkásságának eredményeit és végül megállapítja, elsősorban az Arany-utánczók nagy érdeme az, hogy egyszerű verseikkel belevitték a magyarság vérkeringésébe Arany eivét. Mindenesetre az epigonok Arany iránti nagy rajongásának volt árnyoldala is, mert egyszerű, egydallamú verseikkel halhatatlan költőnk lelkületének és költészetének másik arcát, mai szemmel nézve szinte legérdekesebb vonásait — habár szándéktalanul is — elfedték. Ezt ma már tisztán látjuk és kár, hogy szerzőnk munkájában erre nem tért ki.

Bikácsi László.

Akadémiai Értesítő. — 1940. 471. sz. Lukinich Imre: *Kiss Károly napló-feljegyzései*. Részletek az 1841 és 1849. évek közti eseményekről. Írója (1793—1866) neves hadtudományi író, de szépirodalommal is foglalkozott (v. ö. Tihanyi Károly: *Kiss Károly irodalmi munkássága*. 1938.). A szemelvények érdekes bepillantást nyújtanak a korabeli irodalmi viszonyokba, különösen az Akadémia és a Kisfaludy-Társaság életébe. — Rédey Tivadar: *Jelentés az 1940. évi Vojnits-jutalomról*. Az Akadémia Bókay János *Feleség* c. vígjátékát jutalmazta. — Sajó Géza: *Jelentés a M. T. Akadémia régi főtthkari leréltárának rendezése körül végzett munkálatokról*. Beszámoló az értékes és jórészt még kiaknázatlan irodalomtörténeti jelentőségű kéziratos anyagról.

Budapesti Szemle. — 1940. november, 756. sz. Kéky Lajos: *A magyar Thalia első lépése*. Méltató megemlékezés az első magyar színelőadásnak: Simai Kristóf *Igazházi*-jának 150. évfordulójára. — 1941. március, 760. sz. Voinovich Géza: *A tömegirodalomról*. Elnöki megnyitó a Kisfaludy-Társaság ünnepi ülésén. „Napjainkban a szellemi áramlatok térképe szinte oly gyorsan változik, mint Európa térképén az országok határai. E kapkodásban semminek sincs ideje kiforrni, megérelődni. A gondolatot ötlet igyekszik pótolni, az érzést hangulat vagy az érzékiség megérintése. A színház a művelődés csarnokából olcsó mulattató helyé süllyedt; irodalmi érték helyett külsőségekkel próbál hatni, a mozgókép módjára. Regényben, elbeszélésben is a külső történet uralkodik, a pöre mese, akár a vásznon. Elhallgatott a lélek mélyebb elemzése, alig van más tárgy hétköznapi szerelmek elnyűtt változatainál. Tucatjával lehet végigolvasni könyveket, megnézni színdarabokat, a nélkül, hogy egy gondolatot, egy valamirevaló mondatot tudnánk hazavinni, amelyet érdemes megőrizni. Ötlet-irodalom foglalja el a teret, mely nem hatni kíván, csak olvasót szerezni.“

Corvina. — 1941. 3. sz. Kardos Tiberio: *L'Ungheria negli scritti degli umanisti italiani*. A humanizmus Magyarországon mecénásokat, írókat és művelt közönséget teremt. Hatása alatt születik előbb latin, majd magyar nyelven az új irodalom.

Debreceni Szemle. — 1941. 2. sz. Kerecsényi Dezső: *Régi és új a magyar szellemi életben*. Mélyenszántó történelempolitikai fejtegetés a magyar mult mindenkori szerepéről és az újtók küzdelméről. — Hankiss János: *Az írásmű szerkezete*. A szerkesztés értelmi munka, a szerkezet érzés dolga. — Dömötör Sándor: *Mediomontanus vagy Komáromi Csipkés György?* Föltételezhető, hogy maga Komáromi Csipkés húzódik meg az álnév mögött.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1941. 1. sz. Gábrriel Asztrik: *Magyarországi Sándor mester, a középkori Sorbonne tanára*. A kiváló ágostonrendi magyar tudós életének adatai (a XIII. és XIV. sz. fordulóján) és munkásságának története, különösen mint a Sorbonne magisterének működése. Ezméit tanítványa, Prosper de Reggio jegyezte föl. — Csapláros István: *A mult*

század lengyel irodalma Magyarországon. Irodalmunk lengyel érdeklődésének és fordításainak gondos tanulmányozása.

Erdélyi Helikon. — 1941. 3. sz. Horváth Elek: *Irodalmunk elfelejtett harcosa.* Pápay Sámuel munkásságának áttekintése. — Vita Zsigmond: *Szombati-Szabó István.* „Megtörtésében is befejezetten őriz egy Debrecenben dalosan induló és Erdélyben keserűen lehanyatló életet, amely a kisebbségi sors kínjait, vergődéseit hirdeti.“

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1941. 1. sz. Szinyei Ferenc: *Vas Gereben.* A szabadságharc előtt kezdte munkásságát, de népszerűvé csak az önkényuralom alatt lett. Nevét elbeszélései, életképei és regényei tették ismertté. Szerves cselekvényt nem tudott komponálni, majdnem minden munkája megduzzasztott adoma. Kritikusai a jellemrajzaiban is sok hibát találtak. Falusi alakjait tipikusan, jó megfigyelések alapján rajzolja, de gyakran eszményít és ezáltal a népet könnyen elrajzolja. Legerősebb oldala az életkép-írás s nyelvének zamatos magyarossága. „Jókai és Gyulai mellett ő vitt legtöbb egyéni szint és magyarságot a realista irányú magyar elbeszélésbe.“ — Galamb Sándor: *Nemzetiségi népszínműveink.* Tóth Ede és Csepreghy működésével kimerültek a népszínműnek, mint műfajnak, a változatai. Ezért a magyar népszínmű körét kiszélesítették nemzetiségi népszínművé. Jelentősebb művelői 1879 és 1903 között: Moldován Gergely, Almási Tihámér, Follinusz Aurél stb. Az újnak hirdetett irány azonban nem hozott lényegében semmi újat. — Berczik Árpád: *A romantikus Toldy.* (1.) A fiatal Toldy Ferenc, korát és környezetét tekintve a romantikusok körébe tartozik. Nagy hatással voltak rá: édesanyja, Virág Benedek, Horvát István, Révai, Kazinczy és Kisfaludy Károly. Kezdetben Kazinczy egyénisége vonzza, az irodalmi vezérségben is ő az ideálja, az irodalomról vallott felfogásában őt követi. Kisfaludy viszont teljesen a fiatalokhoz, a romantikához köti. A romantika jellemző sajátosságai közül főleg a nemzeti gondolat ragadta meg. Így jut el a történelem és az irodalom történetének minden körülmény között bizonyító és ösztönző hatásához. — Romhányi Gyula: *Teleki László és Kegyece.* (1.) A család hatása a gyermek fejlődésére. Korán ébrednek írói hajlama. Mintaképe: bátyja, József (az Akadémia elnöke). Egyletek alapítását tervezi, színelőadásokat rendez. Sokat olvas és írja naplóját: *Latzi Jegyzőkönyvét*, mely később *Úti napló* lesz. Egyéb ifjúkori írások: versek és drámák (többnyire töredékek.) — *A Kegyece vázlata és első kidolgozása.* (1.) I. felv. 1. jelenés. (Év?) — *Verseghy Ferenc kiadatlan tankölteménye.* 1798 körül írt költemény: egy trilógia második része. — „*Mond és marad nyugodtan...*“ Czuczor veressorának (*Hunyadi*) eredete és történelmi analógiái (Cincinnatus, Washington.) — *Adatok Mikolai Hegedűs János életéhez.* (1617—1667.) — Könyvismertetések. — Repertórium.

Jugoslovensko-Madarska Revija. — 1941. 1. sz. Makkai László: *Erdély i madjarska književnost.* Erdély irodalmának világos áttekintése. — Hadrovics László: *Čovekova Tragedija u novom srpskom prevodu.* Visszapillantás az ember tragédiájának szerb fordításaira a legújabbal, a Sztefanovics Szvetislavával kapcsolatban. A Tragédiának három szerb fordítása készült: 1889-ben a Zmaj Jovanovics Jované, 1938-ban a Jankulov Vladislavé és 1940-ben a Sztefanovicsé. — Kázmér Ernő: *Devet godina časopisa „Kulanga“.* Kísérlet egy magyar-jugoszláv bibliográfia kidolgozásához.

Kalangya. — 1941. 1—2. sz. Bolgár László: *A jugoszláviai magyar kisebbségi sajtó* „minden külső és belső nehézség ellenére önálló, gerinces és színvonalas egységgé nőtte ki magát“. — Vita Zsigmond: *Kuncz Aladár*. „Szinte megmagyarázhatatlan, hogy mivel vívta ki azt az osztatlan elismerést, szeretetet, amellyel mindenki körülvett. Irodalmi multja, tudása, műveltsége ezt önmagában nem indokolja, egyéniségének valami olyan különös fölénye, megejtő varázsa volt, amely talán csak a sokat szenvedett és a lelki műveltséget egész lényén át kifelé sugárzó emberből áradhat... A vidéki, erdélyi kérdéseknek széles, európai háttérrel adott.“ — 3. sz. Vita Zsigmond: *Berzsenyi és a magyar reform*. Berzsenyi prózaírói működésének, különösen A magyarországi mezei szorgalomról szóló munkájának áttekintése. „Berzsenyi gazdálkodási nézetei elavulhattak, de a nemzet életkérdéseit megvilágító tisztánlátására ma nagyobb szükségünk van, mint valaha.“

Katolikus Szemle. — 1941. 4. sz. Lukács Gáspár: *A tatárjárás regényei*. Tormay Cecile, Makkai Sándor, Kodolányi János regényeinek a felvetett téma szempontjából való áttekintése.

Koszorú. — 1941. 2. sz. Kornis Gyula: *A Petőfi-Társaság feladata*. Elnöki szókfoglaló a Petőfi-Társaság felolvasó ülésén. A magyar irodalmi társaságok multja és fejlődése. „Valamennyinek végső célja egy: az irodalom művelésével a nemzeti öntudat kimunkálása.“ A Petőfi-Társaság célja: a Petőfi-kultusz ébrentartása, az irodalomnak „mint nemzetfenntartó erőnek“ ápolása és az irodalmi kritika művelése. — Lázár Béla: *Emlékezés Császár Elemérré, az tróra*. Császár munkásságának leglényegesebb vonása: a kritika. Érdekesen veti össze a Császár-féle analízist Pintér Jenő irodalomtörténetírói módszerével: Császár a lélektani motivációkra építi föl megfajtását, viszont Pintér „finom konturokkal vési ki alakjait, éles profilokban, a háttér síkjára rávetítve, gondos clemzések, idézetek, bibliográfiák flóritúráival kiegészítve.“

Láthatár. — 1941. 2. sz. Csuka Zoltán: *Magyar irodalom és művelődés Jugoszláviában*. Szenteleky Kornél, Fekete Lajos és Csuka Zoltán szervezték meg a vajdasági magyar szellemi életet.

Magyar Könyvszemle. — 1941. 1. sz. Trócsányi Zoltán: *A XVIII. század magyar könyveinek olvasóközönsége és példányszáma*. Gazdagon felszerelt adatgyűjtés. — Tr. Z.: *Pintér Jenő*. Meleg hangú megemlékezés. „Pintér Jenő emléket a magyar könyvtárosok is örökre hálás kegyelettel és megbecsülő tisztelettel fogják megőrizni.“

Magyar Lélek. — 1941. 3. sz. Bognár Gyula: *Felvidéki tájak és emberek Mikszáth műveiben*. Az író természetrajongása magában foglalja az egész Felvidéket. Ez a szülőföld iránti szeretet tükröződik írásművészetében.

Magyar Szemle. — 1941. 40. köt. 4. sz. Szekfü Gyula: *Ádý és Tisza*. Hegedüs Lóránt könyvének történelmi távlatú, tanulmányserű ismertetése. — Makay Gusztáv: *József Attila*. Írói arckép.

Pannonhalmi Szemle. — 1941. 1. sz. Kolos Endre: *A trianoni Erdély regényköltészetének világa*. Az erdélyi regényirodalom vizsgálata a tájak, az erdélyiség és a székely világ tükrözése szempontjából. A legkiválóbbak: Nyirő József és Tamási Áron.

II. Rákóczi Ferenc a pokolban.

A nemzet egyeteme nem tekintett mindig olyan hódoló tisztelettel a nagy fejedelemre, mint manapság. „1735. után lassanként kihalt az a nemzedék, amely megélte a szabadságharcot vagy éppen személye szerint ismerte a fejedelmet, a fölnövekvő új nemzedék tudatába senki se véste be... S mikor az első magyar költő először leírja Rákóczi nevét: 1782/83-ban Anyos Pál a *Kalapos király* c. versében, tollán a hős alakja pártossá, szabadságharca pártütéssé torzul.“¹

Anyosénál jóval disszonásabb hangot ütött meg Gáti István máramarosszigeti ref. pap verses művében. Ez a munka kikerülte a kutatók figyelmét s a legutóbb megjelent összefoglaló tanulmányban (Sztízás Ilona: *II. Rákóczi Ferenc a magyar irodalomban*, 1937.) sincs nyoma.

Gáti István² könyve 1792-ben jelent meg. Címe: „*Második József a' maramarosi éhségben. Mellyben az 1785. esztendőben kezdődött, és 1787. végeződött maramarosi éhségnek történetes megírásában, a' második nagy József kegyelmességét, háldadosan emlegeti, az éhségből ki-szabadított vármegyének képeben.*“ A verses mű a hála érzésében fogant. Bevallott célja, „hogy Nagy Józsefnek nagy Neve áldásban legyen még késő maradékinknál is.“ A részletes leírásokban, mitológiai és történeti vonatkozásokban bővelkedő műnek bennünket érdeklő része a harmadik ének.

Mielőtt József császár értesült volna a csapásról, különös álmot lát. Megjelenik neki Mária és szimbolikus jelekkel tudtára adja uralkodásának végét és országainak sorsát. „Azonban egy szekér jó utánnok, mely JOSEFet és MARIÁT az örökkévalóságba ragadja. Mellyből iszonyu nagy Kiáltás és Éneklés hallatik.“

„A bal kapuján bé-mennek, ez iszonyú Mélységnek,
Hát a' Gonoszúgnak minden Követői itt égneek.
Ki a' Lopást káromolja, ki a' Paráznaságot
Irigységet, Rágalmazást, ki meg a' Puhaságot.
Némelly hogy hamissan ítelt; más hogy hamis Tanú volt.
Más azt bánja: az ártatlan Mentségére hogy nem szólt.
Sok nyelvét könnyében rágta, ki hamissan esküdött,
Sok Amító vas Ládáknban tüzes Párnán feküdött.
Leg-több jajgatott olyan, ki nem tartott semmi Vallást;
Meg-utálta Istent, 's minden Mennyből küldött Javallást.
Lángoltak sok haragosok, Boszszusok e' Tüz Tóban
Kiket az Isten haragja, itten préselt valóban.
Itt a' Szolgák nyögtek; ott a' rossz Gazdák sóhajtoztak.
Itt a' Birák; ott a' Rabok zokogva kiáltoztak.
Sok volt, a' ki faj fel szóval Bibliát emlegetett.

¹ Császár Elemér: *Rákóczi a magyar költészetben*. Rákóczi-Emlékkönyv. Bp., é. n. 129. l.

² Szinyvei: *Magyar Irod.* III. 1041—44.

Sok, a' ki, mindenféle Bünt, a' Koronára vetett.
Atkozták Születéseket, Sorsokat, 's a' jó Istent:
A' ki pedig igyekezett Boldoggá tenni mindent.

SZERETTE vón tudni JÓSEF' egygyenként kik legyenek
Ezek a' szörnnyü kinokra, le-hányt szerentsétlenek.
De az iszonyú Káromlás, Szíveket által verte,
'S az el-szenvedhetetlen füst, az orokat tekerte.
Azért ki-jőni siettek, A' jó Fi nem álhattya
Hogy káromoltassék, füle hallatára Szent Attya.
Azonkívül-is Képekből, Többnyire már ki-költek,
Az Isten' Fenyegetősi, miolta rájok töltek.
De tsak ugyan némellyeket, a' mint futva megnézett;
Által-látó éles szeme, tsak hamar meg-intézett.
Látta, *Levánta* és *Vata*, a' kereken ott forgott
Mellyen az általok meg-ölt *Gellert* vére letsorgott.
Peust, *Hunnos* Eleink közt a' ki Szakadást tsinált
Ördöngös *Ra'sdi* kénkőves Poharából itt kinált.
Fiját K...ája kedvéért számkivető *Teuman*
Attyát azért meg-bosszuló gaz *Meutcus* is itt van,
Kopi 's *Aba* szeme, itt-is a' féneségtől vérzett,
Kik közt egygyik-is kegyelmet a' Szívében nem érzett.
Sölt itt rágta kettős Nyelvét, mellyel össze-vesztette,
Istvánt 's *Szobeszlaust*, azzal a' két Tábort mellette.
Martinusi itt jajgatta Hazája árulását;
Ujlaki a' Király ellen való Motskolódását
Karaja-is itten nyögött, ki préselt Kintse között
Gyula, *Kupa*, ki a' Jézus Hitibe meg-ütközött.
Királyok-is voltak itten, felesen nyomorúltak;
Kik szégyenletekben artzra JÓSEF' előtt borultak.
Azért-is nem esmérhette. Illó-is volt kedvezni;
Nem illik a' Királyoknak Bünöket fel-fedezni.
De *Rákóztit* e' füst közt-is nehezen meg-esmerte,
Magyar Országból, *Jósefet*, ki régen majd kiverte.
Ki a' Magyar Szabadságot, akkor-is papirossan
Tartotta, de Petsét nélkül, a' kezébe szorossan.
Mond-meg: (úgy mond néki JÓSEF) „régí nagy Fejedelem!
„Mit keressz itt Szerentsétlen! mért emésztt a' Gyötrellem!
„Austriának kegyelmét, régi Ősid esmerték
„Úgyan azért, erre bizni, magokat mindég merték.
„Te vagy, óh! te vagy egyedül, Ágadba szerentsétlen
„Ki az unszoló Kegyelmet, meg-vetetted idétlen.
„De ime! egy pár Tzitromot nyujtok, tüzed' enyhíteni
„Mellyek fogják Gyötrelmidet, valamit könnyebbíteni“
„Ugy vagyon, (felel *Rákóztit*), de ezt nékem okozta,
„Az a' *Tanáts(i)*,³ melly a' Nemzet, 's az én vesztem dolgozta,
„De áldott légyen a' Haza, a' mely ezt nem hallgatta,
„Hanem magát a' *Jósefi* Kegyelemnek meg-adta.“
Longevallis ottan állott, közel *Rákóztit* mellett.
Hasonlatos Gyötrelmeket, kinek szenvedni kellett.
Kérdi JÓSEF: „mit keressz itt, ám hiszem te hív voltál
„A' Király Békességére valókat, midőn szoltál“

³ (i) *Tanáts*. Ez állott 24 fő Nemesekből, melly olyan egygyezésre ment Rákóztit Ferentztzel, hogy annak híre nélkül meg-ne-békelhessen Jóseffel. Es e' miatt nem mehetett az Ausriai házzal Rákóztit békességre, mikor akart volna-is. Jegyezd-meg az itt elő-hordatott Személyekről, hogy itt nem a' Biblia szerént ítéltettek; hanem a' szerént a' mint azokat, vagy Törvény, vagy a' Király, vagy a' Népek közönséges vélekedése meg-szententziázott. Mert amaz a' Iiitre tartozik, 's Isten dolga. (Gáti jegyzete.)

Mellyre *Longeval*: „Ugy vagyon. De *Káron* hogy meg-nézte
 „Levelemet: bé-jüvésem' e' Kapura intézte.
 „Mondván: Uradhoz hitetlen vóltál; ha Máshoz hívis.
 „Itt nem tsak a' Tselekedet jó számba: de a' Sziv-is.
Fráncpánt, Zrinyit, Bujdosót, Hórád-is meg-esmerte,
 Kik közt-is sirva, *Nadasdinak*, a' Vállát-is meg-verte
 Sok olly helyt-is látot; kikbe: olly Embereket vártak:
 Kik még abban az időben, az élők között jártak.
 Egy üres Szék akadt, kivált a' Kapunál Szemébe:
 Mellynek tüzes vas, mindene, Menykö a' Tetejébe.
Tziklopsok állották körül, tartottak tüzes fogót.
 A' Karjára e' vólt írva nagy betűkkel: *Van der Nót*.
 De voltanak több Székek-is, ki szükebb, ki szélesebb.
 Karos, karatlan, hamhodott, ki pediglen tüzesebb.
 Azon közbe, ki-haladtak. A' kapu bé-záródott,
 A' jobb felől — való pedig magába ki-nyitódott.

Ebben a paradicsomban — Gyönyörűség e' volt írva a kapuja felibe — minden lakos fejét korona ékesítette. „Itt volt minden Kegves, Jámbor, valaki tsak Istent félt, Felebaráttya 's magára nézve ártatlanul élt.“ A következők vannak névszerint felsorolva: a nagy vitéz hazafi Nádasdi, Printz Eugén. Svérin, Daun, Prinyi Nádor Espány, jószívű Kinszki, Hollós, kit rettegett a' Pogány, ama jámbor Lótring Károly, Tsáki Kárdinál, Gilás, Bólózuduk, régi Magyaroknak Vezére, Zutmund, Szent István, a nagy Lajos, Mátyás, a nagy Leopold és Kegves Károly. Ez a költemény nemcsak történelmi vonatkozásai miatt érdekes, hanem irodalmi tekintetben is. A pokoljárás motívuma a XVIII. század végén Farkas András⁴ verses művén és *A peleskei nótárus pokolba meneteln* (1792) kívül itt van feldolgozva. Gáti könyve figyelemreméltó: Arany János diákkori olvasmányai között is szerepel.⁵ *Kulcsár Adorján.*

Költő a filmen.

Három éve mult immár, hogy folyóiratunk 26. évfolyamában (187—189.) e cím alatt utaltunk azokra a súlyos problémákra, amelyek az irodalmi művek megfilmesítésének kezdetben természetes és — sajnálatos velejárói. Konkrét adatokkal hívtuk fel a figyelmet arra, hogy a „megfilmesítés = meghamisítás“ egyenletét ki kell küszöbölni a filmgyártás e legnemesebb ágából. Utaltunk arra, hogy ez nemcsak nemzeti és erkölcsi érdek, hanem üzleti is. A becsületes művészet volt mindig a legjobb művészeti üzlet, s ma is az. Felszólalásunkat figyelmükre méltatták a filmesek, kiadták lapjaikkban, sőt napilapok is közölték és hosszas, jobbadán helyeslő vitatkozások indultak meg nyomában. Talán nem tévedünk, ha azt hisszük, hogy volt is a dolognak némi hasznos gyakorlati eredménye. Annyi bizonyos, hogy az újabb megfilmesítésekből mindjobban kiszorul a giccs, az anakronizmus, az oda nem illő mindenféle trikós felvonulás, és dzsesszel tarkított cigánytól. Akkoriban

⁴ Berei Farkas András *pokolbeli utazása, melyet két könyvekbe ki-bótsá-tott az author maga költéségén életének húszadikába a nyelvén szölkőknak ked-vekért*. Pest, 1794. [4] 136 l.

⁵ Arany János *Önéletrajza*. Hátrahagyott iratai és levelezése, I. k. XXXVIII. l.

arra is utaltunk, hogy „a magyar irodalom a filmlehetőségek ragyogó tárháza. Petőfi és Madách, Mikszáth és Jókai, Arany és br. Eötvös, Ady és Vajda végelethatalmas film-perspektívákat jelentenek.“ Ezt a gondolatkört szerelnők ezúttal kiegészíteni azzal, hogy egy külföldi nemes példa követésére hívjuk fel az illetékesek figyelmét.

1940 november 27-én jelentős filmpremier zajlott le Zürich városában. Először „ment“ egy nagyon érdekes film. Címe: *Gottfried Keller élete és művei*. A svájci lapok, amennyire azt figyelemmel lehetett kísérni, nagy lelkesedéssel írtak a legnagyobb svájci író és költő életrajzi filmjéről. E sorok írása óta jutott közhírré, hogy Németországban *Schillerről* készült film, melyet márciusban mutattak be Stuttgartban. Ők hát egy lépéssel már tovább mentek. A költő nálunk nemcsak művei által került filmre, hanem maga is, emberi valóságában. Milyen széles esztétikai, pedagógiai horizontot nyit meg előttünk ez az ötlet! Nincs nemzet, amelynek, még a legnagyobbakat sem véve ki, olyan fejlett irodalomtörténeti és monográfiai irodalma volna, mint amilyen a magyarnak van. Itt a filmeseknek csak bele kellene nyúlni irodalomtörténetünk kincsestárisznyájába, s abból még taláalomra is ragyogóbbnál-ragyogóbb ékköveket lehetne kimarkolni. Íróink élete nemcsak romantikával teljes, hanem ez a romantika már fel is van tárva. A forgatókönyveket a megfelelő szakemberek a mi büszkeségünkéből, a megfelelő irodalomból összeállíthatnák. De előre is hangsúlyoznunk kell, hogy e munkálatoknak keresztül kell menniük a legilletékesebbek ellenőrző felülvizsgálatán. Olyan szerencsés helyzetben vagyunk, hogy alig van érdekes életű nagy írónk, akinek élete egy-egy nagy vagy kiváló esztétikusunk, irodalomtörténészünk, írónk oeuvrejében ne foglalna el középponti helyet. A monográfus benne él vagy benne élt hőisében. Úgy ismeri, mintha vele sétálgatna napos délelőttökön. Csak rá gondol, s felkelnek lelkében azok az adatok, fordulatok, amelyek oly sokat foglalkoztatták. A tervre csak ránéz s rögtön tudja, látja: ez nem kell, az kimaradt...

Filmeseink ragadják meg e pompás eszmét, amely a felnőtteket s az iskolásokat egyként érdekli s ez a kettős érdeklődés nagy üzleti lehetőségeket kapcsol a legszebb nemzeti érdekhez. Ime néhány adat azok számára, akiket illet. Az *Arany*-filmet felkérésre ellenőrizhetné Voinovich Géza, a *Kölcseyt* Kornis Gyula, a *Petőfit* Herczeg Ferenc, a *Madácho*t Harsányi Zsolt, az *Adyt* Hegedüs Loránt, a *Kemény Zsigmond*ot Papp Ferenc, a *Vörösmartyt* Brisits Frigyes. De volna megfelelő ember *Jókaira*, *Reviczkyre*, *Mikszáthra*, *Vajda Jánosra*, s másokra is. E termékeny eszme megvalósítására megvan minden erkölcsi és anyagi lehetőség. A világot jelentő vásznak kormányzói ennek megvalósításával megint bebizonyíthatnák, hogy ez a kis nemzet szellemiekben, az irodalom, a tudomány sok ágában megérdemli a világ megbecsülését, sőt csodálatát is.

Rubinyi Mózes.

Kisfaludy Sándor „Madagascari éneke“.

Az Irodalomtörténet legutóbbi számában ily cím alatt próbáltuk megállapítani Kisfaludy fordításának viszonyát Parny eredetijéhez (ld. Angyal Dávid, Kisfaludi Kisfaludy Sándor Minden Munkái. VII. köt. 580. l., Császár Elemér, Beöthy-Emlékkönyv, 247. l., Békei Jolán, IK. 1925), s az el-

térések elemzésével rávilágítani a magyar költő, ill. a magyar nyelv géniuszára. Kis cikkünk teljessége kedvéért jegyezzük még ide, hogy Herder, akinek hatása irodalmunkra olyan sokrétű s egyetemes irodalmi vonatkozásokban oly jelentős volt, maga is felhívhatta volna a figyelmet Parny madagascari dalaira. A *Stimmen der Völker* nemzetközi antológiájában, amelyből a magyar költészet feltűnően hiányzik, a VI. könyv a vadaké. Ez a rész a „Lieder der Madagasker“ sorozattal kezdődik, zárójelben ezzel a megjegyzéssel: „Aus dem Französischen des Ritter Parny“. Bevezetés után tíz dal következik, de az, amelyet Kisfaludy Sándor méltat fordításra, nincs köztük. Kétségtelen, hogy ő nem Herdernek, hanem Caroline Desclaponnak köszönheti a Magyar Tháliának ezt a darabját. De érdekes tudomásul venni, hogy a Madagascari énekeket Herder is fontos színnek tekintette tarka palettáján. *Hankiss János.*

Hírek.

Szinnyei Ferencnek. Társaságunk alelnökének *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban* című hatalmas művét, irodalomtörténetünk egyik legnagyobbzásású monográfiáját a Magyar Tudományos Akadémia nagyjutalmával tüntette ki. A jutalmazásnak őszintén örült tudományunk minden művelője.

Pintér Jenő emlékét újította fel meglehangú visszapillantás keretében Alszegehy Zsolt, Társaságunk elnöke, a Magyar Rádióban tartott előadásában.

Pintér Jenőnek. a „magyar nyelv apostoli védője emlék“-nek ajánlotta Gömöri Jenő Tamás *Es mégis él az ének* című verskötetét.

Herezeg Ferencet. a kiváló író, a Petőfi-Társaság, tagságának fől-százados jubileuma alkalmából bensőséges ünneplésben részesítette. Ez alkalommal a Társaság tagjai a nagy íróval való személyes kapcsolataikat megörökítő díszes és tartalmas emlékkönyvet nyújtottak át az ünnepeltnek.

Kazinezy Ferenc szobrát, amelyet a románok leszereltek és Zilahon felejtették, szülőfalujában, a biharmegyei Érsemjénben ismét fölállítják.

Teleki László-kiállítás. 1841-ben, 100 évvel ezelőtt, mutatta be először a Nemzeti Színház Teleki László *Kegyenc*-ét. Az évforduló kegyelete vezette az Orsz. Széchenyi-könyvtárt, hogy tárlóiban Teleki-emlékkiállítást rendezzen. Kiállították a *Kegyenc* első és második előadásának színlapját, Láttuk a darab első szereplőinek, a száz évvel ezelőtti Nemzeti Színház gárdájának (Fáncsy Lajos, Lendvayné, Szigligeti Ede, Laborfalvy Róza, Lendvay Márton, Egressy Gábor) Marastoni, Kohlmann és Barabás Miklós által készített kőrajzú arcképeit. Látható volt az első kidolgozásnak, valamint a lerövidített és az első nyomtatott kiadással megegyező kidolgozásnak kézírata is. Ezek mellett a szomorújáték első (1841), és több más kiadása. A tárlók egyikében *Az áruló* c. kéziratot drámai töredék és Teleki László gyermekkori „jegyzőkönyve egy ülésről“ található. Láthatók voltak még Teleki nagy kortársainak (Pulszky, Kossuth, Szemere stb.) a *Kegyenc* szerzőjére vonatkozó írásai is. A kiállítás anyaga Teleki szüleinek, valamint az ő 1843-ban, és öngyilkossága évében (1861) készült kőrajzú arcképeivel zárult. A kiállítást Hubay Ilona rendezte.

A Franklin-Társulat olesó klasszikusai. Abban a nemes törekvésben, hogy a nagyközönség kezébe mentül olcsóbb áron juttassák a magyar irodalom klasszikusait, a Franklin-társulat is részt kért. 44 filléres áron kb. négy-íves füzeteket adott ki, köztük egyes gyűjteményt Tompa Mihály verseiből, Vörösmarty Mihály, Gyulai Pál és Vajda János lírai költeményeiből, Arany János néhány elbeszélő költeményét és Petőfi Sándor János vitézét. Külön füzet adja a magyar bordalokat (*Sírvá rigad a magyar*), a legszebb magyar népdalokat (*Daloló Magyarország*) és egy a székely népmesék kis gyűjteményét. Örömmel adunk hírt erről az — iskolában is nagyon jól használható — kiadványsorozatról.

Elhúnytak.

BALAZS ARPAD, ny. főkapitányhelyettes, a Petőfi-Társ. k. tagja, szül. Kolozsvárt 1874 november 16-án, megh. Budapesten 1941 március 23-án. — Ref. 1896—1919-ig Zilahon szolgált mint vármegyei tisztviselő, 1919—1927-ig a m. kir. államrendőrség tagja volt. Háromszáznál több dala jelent meg, köztük Petőfi Sándor és Szabolcska Mihály verseinek megzenésítései.

BOROS GYÖRGY, dr. theol. h. c., ny. unitárius püspök, szül. Tordátfalván (Udvarhely vm.) 1855 április 19-én, megh. Kolozsvárt 1941 januárjában. — 1879—1910-ig a kolozsvári unit. kollégium tanára, illetve dékánja volt. 1910-ben egyh. főjegyző, 1928-ban unit. püspök lett s 1938 jan. 16-ával nyugalmába vonult. 1900-ban, 1919-ben és 1925-ben Észak-Amerikában járt, ahol számos előadást és prédikációt tartott. Első útja alkalmával a Harvard-egyetem tb. doktorává avatta. 1880-tól számos ered. és ford. cikke kolozsvári napilapokban, folyóiratokban és felekezeti orgánumokban. — Minket érdeklő munkái: *A jó gyermek könyve*. Erkölcsei elvek és szabályok. Kolozsv., 1890. (3. átd. kiad. U. o., [1911]). — *Az édes otthon*. Irta Gannet C. Vilmos. Ford. Bp., 1896. — *Szívemet Hozzád emelem*. Elmélk. és imáds. nők sz. Kolozsv. 1900. — *Brassai Sámuel élete*. U. o., 1927. — *Carlyle*. U. o., 1933.

BOROSS KALMAN (vágmelléki), ny. ref. lelkész, szül. Révkomáromban 1866 április 4-én, megh. 1941 márciusában. — 1895-től 1938-ig r. lelkész volt Kamocsán. — 1885-től írt verseket, társadalmi és egyh. vonatkozású cikkeit a *M. Szó*, *P. Hírl.*, *Prágai M. Hírl.* s különböző vidéki és felekezeti lapokba. — Szépirod. jellegű munkái: *Petőfi emlékezete*. Dunaszerdahely, 1923. — *Levelek a menyországba*. Beregszász, 1923. — *Siggyei János*. Tört. elb. Dunaszerdahely, (1926). — Álnevei: Komáromi Kálmán; Vágmelléki.

BRODY ISTVAN, v. színigazgató, szül. Nagykárolyban 1882 április 27-én vagy május 1-én, megh. Budapesten 1941 január 7-én (temetés napja). — Szülők: B. Lajos, Bermann Jusztina. 1904-ben rendezője volt a bpi Kis Színház körnek, majd a győri színház, 1905 januárjában pedig a bpi M. Színház titkára lett. Egy év múlva Aradon működött, később Kondor Ernővel társulva megalapítja a bpi Bonbonnière-Kabarét. 1907-ben a Vígszínház, majd 1917-ben a M. Kir. Operaház rendezője s közben a Vígszínház igazgatója volt. 1918 máj. 18-án igazgatója lett a Margitszigeti Színháznak, majd Wertheimer Ele-

mérrel a Revü-Színháznak. 1920 nyarán megnyitja a Scala Színházat, szept. 17-én az Eskütéri Színházat. Ezután Bécsben a Theater an d. Wienben, majd a Metropol-Theaterben rendezett s utóbbinak igazgatója is volt. 1926 májusában fölépítette a margitszigeti Sziget Színpadot, 1927/8-ban a M. színházban és a bécsi Carl-Theaterben rendezett. Mint filmrendező is működött. — (Néhány versen és tárcán kívül főleg színpadi műveket írt. Ezek: *Bob király*, paródia Urai Dezsővel (bemut. Új Szính. 1903. V. 16); *A. B. C.*, operett 3 felv. Révész Ferencsel Bródy Miklós zenéjére (Pécs, 1903. XI. 26); *Tiszavirág*, operett 3 felv. Vajda Lászlóval Rényi Aladár zenéjére (Király Szính. 1915. III. 27); *A császár*, operett 1 felv. Marthon Góza zenéjére (bpi Téli Kert 1916. II. 29); *Csók vásár*, operett 3 felv. Leitner Pál zenéjére (Revü Szính. 1916. VI. 1); *Pünkösdi rózsá*, operett 3 képb. Farkas Imrével (u. o. 1920. I. 3); *Férjhez megy a feleségem*, én. vígj. 3 felv. Bródy Miklós és Márkus Alfréd zenéjére (Eskütéri Szính. 1921. IV. 16); *Az asszonyok bolondja*, operett 3 felv. Lajthay Lajos zenéjére (Budai Színpad 1923. V. 9); *Leánydalom*, operett 3 felv. Vajda Lászlóval Szlatinai Sándor zenéjére (Városi Szính. 1925. XI. 14); *Miami*, operett 3 felv. u. azzal, Jacobi Viktor zenéjére (Főv. Operett-Szính. 1925. XI. 27); *Zenebona*, vidámság 3 felv. zenéje részben Abraham Páltól (u. o. 1928. III. 2., 100. előad. IX. 9.), s még számos egyfelvonásos és kabarétréfája. — Munkája: *Mindenki benne van...* (Egy színingazgató naplójából.) Bp., 1937. — Alneve: Dybró.

CSÜRY (alakv. Csüri) BALINT, dr. phil., egyet. ny. r. tanár, a M. Tud. Akad. I. tagja, szül. Egriben (Szatmár vm.) 1886 február 13-án, megh. Debrecenben 1941 február 15-én (temetés n.) — Az egyetemet Kolozsvárt elvégezvén, 1912-ben a kolozsvári ref. kollégium r. tanára, 1931-ben a debreceni tudományegyetem ny. rk., majd T. tanára lett. — Ifjúkori műfordításai: *Szamos* (1907. Lenau), *Erdélyi Lapok* (1910. H. Heine). *M. Nyelvo* (1910. Faludi idilljeihez; 1939. Ismeretl. levelek Aranka Györgyhöz), *M. Nyelvdör* (1910. A metafora), *EPhK* (1918. A füzérrím), *M. nép* (1921/2. Mókás történetek), *M. Lányok* (1923. Petőfi jelszava), *Erd. Irod. Szle* (1924. Vörösmarty Petikéje; Petőfi: Egy telem Debrecenben; 1926. Kemény Zsigmond regényforrásaihoz; 1928. Bod Péter Sz. Hilariusának forrása), *Debr. Szle* (1934. Mikszáth és Rebreanu) *IK.* (1934. Aranka Györgyhöz írt ismeretl. levelek).

DONÁTH LEO, dr. phil. et jur., m. k. kormányfőtanácsos, a Futura Rt. igazgatója, szül. Budapesten 1888-ban, megh. u. o. 1941. február 1-én éjjel. — 1911/21. a M. Úszó Szövetség főtitkára, 1921/4. alelnöke, 1925/33. úv. alelnöke s 1933-tól társelnöke volt. Mint úszó, rövid távlaton 1906-ban megverte Halmayt. Fiatalabb korában sporthírlapíró volt. — Irod. jellegű munkái: *Grandison és Clementina*. Irod. párhuzam. Bp., 1911. — *A fekete mén*. Történet az állatvilágból. Irta Ernest Thomson Seton. Ford. U. o., 1920 [1919].

FEKETE JÓZSEF, színész, szül. Kecskeméten 1882 november 3-án, megh. Budapesten 1941 február 14-én hajnalban. — Szülők: Schwarcz Ignác. Schwaiger Anna. 1900-ban lépett a színészi pályára. Hosszabb ideig volt az Apolló Kabaré, majd a Bethlen téri Színpad gazdasági igazgatója. — Munkája: *Színházi mindenttudó*. 1938 (Simay Edével).

GONDA BÉLA (ifj.), ny. máv. műszaki főtanácsos, szül. Budapesten 1879 február 20-án, megh. u. o. 1941 február 16-án. — Ref. Szülők: G. Béla,

ny. min. tan., Bródy Margit. A műegyetemet Budapesten végezte, 1901-ben mérnöki oklevelet szerzvéen, áll. mérnök lett s több vármegyében szolgált. Szolnoki tartózkodása alatt igazgatója volt az ottani festőművésztelepnek s főszerkesztője a szolnoki *Ujs.*-nak, melybe Góbé álnéven írogatott. Később Budapestre visszatérve, államvasúti főfelügyelő lett s mint műszaki főtan. ment nyugdíjba. Alapító főtítkára volt a M. Közlekedési Társ.-nak s mint ilyen a *M. Közlekedési Szle* szerkesztője. — Tárcái és népszerűsítő cikkei, csevegései 1904 óta különböző fővárosi és vidéki lapokban. — Munkái: *A női divat művészete*. Bp., 1916. — *A fiatal leány otthon*. U. o., 1917. — *Fiúk könyve*. U. o., 1917. — *Jó modor, jó társaság*. U. o., 1918. — *A régi világ szellemes asszonyai*. U. o., 1923. — *A terített asztal művészete*. U. o., 1926. — *Szolnok a művészetben*. Emlékkönyv a szolnoki művésztelep 25. é. jubileumára. Szerk. (U. o.), 1927.

HALKA SANDOR, ref. esperes-lelkész, szül. 1885 körül, megh. Kaposvárt 1941 február 19-én (57. évében). — Erdősokonyán működött. — Cikkei és versei: *Dunántúl Prot. Lap* (1906—).

HUSZAR MIHALY, r. k. apátplébános, országgyűlési képviselő, szül. Vasalján (Vas vm.) 1874 július 28-án, megh. Sárvárt 1941 január 16/17-re virradó éjjel. — 1919-ben lett sárvári plébános. 1927 óta képviselte a parlamentben a sárvári kerületet. Publicisztikailag is működött. — Munkája: *Ünnepi szentbeszéd III. Lajos bajor király... nevenapjára és Köberl János... 50. é. áldozári jubileuma alk.* Szombathely, 1915.

KADOSSA EDE, hírlapíró, szül. Temesvárt 1881-ben, megh. Budapesten 1940 végén v. 1941 elején. — Szülők: Krausz Lipót, Taussig Lujza. Legutóbb társtulajdonosa volt a Színpadi Szerzők irodájának. 1911-ben megalapította az *Ung. Revue*-t. — Magyarból ford. szépirod. munkái: *Meine zweite Frau*. Irta Heltai Jenő. Wien, 1912. — *Flirt u. andere Novellen*. Irta Bíró Lajos. U. o., 1913. — *Das Tagebuch eines Freiwilligen*. Irta Farkas Pál. Brünn, 1913.

KOPERNICZKY FERENC, dr. theol., r. k. nagyprépost, szül. Zebevényben 1851 február 17-én, megh. Pozsonyban 1941 márciusában. — 1883-tól nagyölvedi plébános, 1908-tól esztergomi kanonok s 1915-től pozsonyi nagyprépost volt. — Sz. beszéde: *Isten Igéje* (1898). — Munkája: *Szentbeszéd Sz. Adalbert püsp. és vértanú ünnepére*. Esztergom, 1894.

KÖNCZÖL ANTAL (jákfai), r. k. esperes-plébános, szül. Rábaköcskédén 1878 augusztus 8-án, megh. Köveskúton 1941 március 28-án (temetés napja). — Szülők: K. Antal, GySEV altiszt, Kondor Borbála. 1902-ben pappá szenteltetvén, több helyt kapláncodott, majd 1913-ban kinevezték pörgölényi plébánosnak. Az 1919/21. években a lékai kerületben vezetője volt az Anschluss-ellenes mozgalomnak s mint ilyen elnöke a Felsőpulyán tartott lajtabánsági gyűlésnek. Ezért a megszálló osztrákok 1921 novemberében elűzték. Ekkor ideigl. plébánoshelyettes lett Náraiiban, majd kisegítő Kőszegen s 1922 júliusában plébános Köveskúton. — Novellái: *Szombathelyi Ujs.* (1901/3, 05) *M. Szle* (1903), *Soproni napt.* (1905/6. 08), *Alkotmány* (1907), *Amerikai kép. kath. m. naptár* (1927). Nyugat-Magyarország megszállására vonatk. emlékei: *Vasvármegye* (1931). — Munkái: *Apróságok*. (Novellák). Bp., 1905. — *A legjobb utitárs*. Ifj. ének- és imakönyv. Szombathely?, 1929.

LAKOS ISTVÁN, dr. jur., városi főjegyző, polgármesterhelyettes, megh. idegösszeroppanás következtében öngyilkosként Szentesen 1941 márciusában 56 éves korában. — Az 1919. évi államfordulatkor törvényszéki tanácsjegyző volt Szabadkán. Ekkor Szentesre került árvaszéki ülnöknek. 1928. megválasztották főjegyzőnek. *Alom a tulipános láda tetején* c. színművét Bánky Róbert társulata mutatta be Szentesen. — Verskötege a P. Hirl. szerint: *Isten szabad ege alatt*. (Nincs meg a M. N. Múzeumban!)

LAZAR JÓZSEF, hírlapíró, szül. 1879-ben, megh. Budapesten 1941 március 25-én (temetés napja). — *A M. Orsz. Tudósttő* f. v. és közgazd. rovatának szerkesztője volt. Fiatalabb korában sporthírlapírással foglalkozott.

LIPPAY GYULA, dr. jur., ügyvéd, hírlapíró, szül. Nagyszentmiklóson (Torontál vm.) 1883 október 3-án, megh. Budapesten 1941 január 8-án. — Szülők: Lippai (1887-ig Lirner) Bertalan, Fischer Janka. A jogot Budapesten és Kolozsvárt végezte, ügyvédi vizsgát is tett, de csak rövid ideig volt ügyvéd. 1912-től hírlapíróskodott Budapesten. Eredetileg a *Budapest* b. munkatársa volt, majd a *Függetl. Bpest* és a *Budai Krónika* szerkesztője. Az 1914/8. háborúban a szerb, orosz és olasz fronton küzdött s kétszer meg is sebesült. — Színműve: *Lerendula*, én. játék 3 felv. Szilágyi Lászlóval, Friedl Frigyes és Somló Sándor zenéjére (bemut. Várszính. 1923. és a Blaha Lujza Szính. is, 1923. III. 27).

LÓRANT (1905-ig Löw) JÓZSEF (Jakab), ny. magántisztviselő, szül. Debrecenben 1877-ben, megh. u. o. 1941 márciusában. — Pályáját mint hírlapíró 1895-ben a *Debr. Ellenőrnél* kezdette; 1900. XI. 7. átment a *Debrecen*-hez, amelytől 1905-ben vált meg. Ekkor a debreceni gázyvár tisztviselője lett s mint világitási vállalati titkár ment nyugdíjba. 1895. V. 9. amerikai párbaj következtében öngyilkossági kísérletet követett el. — Tárcái: *Debr. Ellenőr* (1895/900), *Debrecen* (1900/5), *Debr. Függetl. Ujs.* (1908). A Lóránt nevet, mint írói nevet 1902 óta használta.

LÓRINCZY GYÖRGY, ny. kir. tanfelügyelő, a Kisfaludy Társ. r. és a Petőfi Társ. t. tagja, szül. Nagykállón (Szabolcs vm.) 1860. december 26-án, megh. Budapesten 1941 január 28-án. — Ref. Szülők: L. Endre ügyvéd, Kriston Judit. Középiskoláit Rimaszombatban, Eperjesen és Sárospatakon, a jogot Budapesten elvégezvén, 1883—1895-ig a Rimaszombati Takarékpénztár tisztviselője, 1895—1899-ig a Felvid. M. Közműv. Egyes. titkára volt s mint ilyen Nyitrán lakott. 1899-ben kinevezték Komárom vm., majd Nyitra vm. s végül Pest vm. kir. tanfelügyelőjének. 1924-ben nyugdíjazták, 1914-ben kir. tanácsosi címet kapott s ugyanez évben a Kisfaludy Társ. r. tagjává választotta. 1927-ben megkapta a Petőfi Társ. Jókai-nagydíját. — 1887 óta írt verseket, cikkeket, elbeszéléseket kül. fővárosi, vidéki és ifjúsági lapokba. — Szépirodalmi munkái: *Nefeletjs.* (Versek). Rimaszombat, 1888. — *A párkák ritája*. Alkalmi költemény. Bp., 1897. — *A magam földjén*. (Elbek.) U. o., 1898. — *Kis falum*. (Fill. Ktár. 52.) U. o., 1898. — *A becsület útján*. (Fill. Ktár. 73.) U. o., 1899. — *Igaz történetek*. (Fill. Ktár. 85.) U. o., 1900. — *Falusi potentátok* (Elbek.) U. o., 1900. — *A hujdosók*. Tört. elb. U. o., 1902. (2. kiad. U. o., 1926). — *Br. Eötvös József*. (Fill. Ktár. 1829. és Piros Kvek. 18.) U. o., 1902. — *Megtépett fészkek*. (Elbek.) U. o., 1902. — *Hűséges szí-*

vek. Elb. a m. szabadságharc idejéből. U. o., 1903. — *A bizófalvi harang szava.* (Fill. Ktár. 189/90. és Piros Kvek. 40/1.) U. o., 1904. — *Gereblyém alól.* (Elbek.) U. o., 1906. (2. kiad. U. o., [1928.]) — *Mátyus földjén.* (Fill. Ktár. 222.) U. o., 1906. ([2.] kiad. *A Mátyus földjén* c. Az én Ujs. Kvei. U. o., [1927.]). — *Magyar dicsőség.* (Fill. Ktár. 262.) U. o., 1907. — *Bolyky Abris rölegénye és egyéb elbek.* (M. Ktár. 539.) U. o., [1908.]. — *Kis diákjaim.* (Fill. Ktár. 265.) U. o., 1908. — *A peripatetikusok.* (Fiatal Leányok Színműtára. 19.) U. o., 1908. — *Túl a sövényen.* (Fill. Ktár. 275.) U. o., 1908. — *Mikszáth Kálmán.* (Fill. Ktár. 278.) U. o., 1909. — *A rétek lelke.* (Elbek.) U. o., 1909. — *Búcsú a bencésektől.* Komárom, 1910. — *Szomorú versek.* [Szeged], 1910. — *Tövisek útján.* Felolv. [Bp.], 1910. — *Végrendelet.* Komárom, 1910. (Egy példányban készült klny. a *M. Hírl.*-ből) — *Az igmándi bég.* [Tört. elb.] a m. ifj. sz. Bp., 1911. ([2.] kiad. Fill. Ktár. 303/4. U. o. 1911; 3. kiad. U. o., 1917.) — *Titokban.* Komárom, 1911. — *A verdibáli nász.* Elbek. Bp., 1911. — *A kavai fűzfák.* (Fill. Ktár. 305/6.) U. o., 1911. — *Amit a kender mesél.* (Fill. Ktár. 305/6.) U. o., 1911. — *Utitársaim.* (Elbek.) U. o., 1911. — *Dejanira és más novellák.* (Modern Ktár. 189.) U. o., 1912. — *Az özvegy falu.* [Háborús elbek.] U. o., 1916. (2. kiad. [1927.]) — *A kék ember és egyéb novellák.* U. o., 1918. — *Az öreg pandur.* Reg. U. o., 1921. — *A Koháry bolondja.* Tört. elb. az ifj. sz. U. o., [1922.]. — *A Pósa-asztal.* U. o., 1922. — *Az üreghegy.* (Elbek.) U. o., 1922. — *Az álmodó Bükk.* U. o., 1925. — *Mesék a mesekirályról.* U. o., 1925. — *A nagy vicispán.* Iglói Szontágh Bertalan emléke. U. o., 1926. — *Bársony István.* U. o., 1927. — *A boldogság császára.* Fantazmagoria. U. o., [1927] és Reg. alcímmel. U. o., 1928. — *M. éjszakák.* U. o., [1927.]. — *Szobrok az éjszakában.* 1918/28. U. o., [1928.]. — *Rákosi Jenő emlékezete.* U. o., [1927.]. — *Ketyegő Mátyás.* (Az Én Ujs. Kvei.) U. o., [1929.]. — *Május király.* (Novella.) U. o., [1931.]. — *Enikő meséi.* U. o., [1932.]. — *Tatárok a szárazrögyön.* Reg. U. o., [1934.]. — *Magyar csodák.* U. o., [1935.]. — *Mesél a falu.* (Elbek.) U. o., 1938. — *Az egyetlen gyerek.* (Legjobb Olvasmányok. 5.) U. o., é. n.

MARTONFFY MARIUSZ (krasznarécei), dr. jur., a Székesfőv. Elektromos Művek igazgatója, szül. Kassán 1888 január 30-án, megh. Budapesten 1941 február 1-én. — R. k Szülők: M. Márton, iparokt. főigazgató; Klupathy Mária; felesége: Sacher Magdolna, Bárczy István ny. polgármester testvérhuga. 1912-ben a székesfőváros szolgálatába lépett, ahol 1918-ig fogalmazósáig vitte. Az 1918/19. forradalmak után megvált állásától, de 1926 dec. 1-én mint ideigl. hivatalnok újból a székesfőváros tisztikarának a tagja lett s 1931. márc. 24-én megválasztották tanácsjegyzőnek. 1936. jún. 1-én a Szfőv. Elektromos Művek igazgatója lett igazgatói címmel. — Versei és tárcái: *Orsz.-Vil.* (1906), *A Hét* (1907/8), *M. Hírl.* (1908), *Az Ujs.* (1909), *Szegedi Híradó* (1909). — Mártonfynak is írta a nevét.

MRAZ GYÖRGY (Mór), kisérdei esperes plébános, szül. Csáktornyan 1875 január 6-án, megh. Huguagon 1941 január 2-án. — Belépővén a ferences rendbe 1879-ben pappá szentelték. 1899-ben világi lelkész, 1908-ban zóshartyáni, 1936-ban huguagi plébános lett. — Vadászati rajzai: *Vadászlap* (1903/6).

— NOVAK LAJOS (nemes), pápai prelátus, c. prépost, a Szt. István Akadémia r. tagja, szül. Divényben (Nógrád vm.) 1842. május 24-én, megh. Budapesten 1941. február 3/4-re virradó éjjel. — 1865-ben pappá szenteltetvén, néhány évi káplánkodás után 1872-ben a bpi kir. kat. gimn. hittanára lett. 1902. e minőségben nyugalomba vonulván, 1902—39-ig a bpi hitoktatók érseki tanfelügyelője volt. 1900-ban tb. kanonok, 1914-ben kaposzeői c. prépost, 1924-ben pápai prelátus lett. — 1861—1898. írogatott, részben Kávon Lajos álnéven különböző napi és hetilapokba és folyóiratokba. Az *István bácsi nap-tára* 1865. és 1866. évfolyamaiban megjelent beszéleyeivel pályadíjat is nyert. Verseket is írt kat. lapokba. — Szépirod. jellegű munkái: *Falusi rossz szokások*. Esztergom, 1869. (4. kiad. Népiratkák 67. sz. Bp., 1902). — *A sinai bábrány*. Pest, 1873. (Kávon Lajos álnéven). — *Gr. Károlyi Gyuláné, szül. gr. Károlyi Georgina emlékezete*. Gyászbesz. Bp., 1878. — *Gr. Károlyi István emlékezete*. Gyászbesz. U. o., 1881. — *Emlékbesz... Majer Istvánnak... a pesti Bölcsőde-Egyes. ált. rend. gyászünnepélye alk.* U. o., 1894. — *Uram maradj velünk, mert esteledik*. Úti kalauz az örökkévalóságba... öregek... lelki gyámolítására. U. o., 1904. — *Emlékbesz... gr. Károlyi Sándor... gyászünnepélye alk.* U. o., 1907. — *Emlékbesz... özv. Adler Antalné... gyászünnepélye és arcképeinek leleplez. alk.* U. o., — *Pázmány Péter*. U. o., 1915.

PROCKL SANDOR, ny. államrendőrségi hivatalnok, szül. Budapesten 1880-ban, megh. u. o. 1941 február 16-án. — Szülők: P. János, Silbermann Róza. 1926 táján elvesztette szemévelágát, azóta nem írt. Előbb évekig hírlap-íróskodott s az *Egyh. Közl.* meg az *Uj Lap* b. munkatársa volt.

SANDORFI KAZMÉR, dr. jur., ügyvéd, szül. Veszprémben 1877 október 17-én, megh. u. o. 1941 január 12-én. — Atyja: S. (1873-ig Fürst) Miksa főorvos. 1903 óta gyakorló ügyvéd volt Veszprémben. — A *Veszprém vm.* fel. szer. és a *Veszprémi Hírl.* főmunkatársa volt.

SIPOSS BELLA, megh. Budapesten 1941 március 12-én. — Az *Ország-Világ* belső munkatársa volt.

SZIRMAY ÖDÖN (szirmai), dr. jur., hírlapíró, szül. Óradnán 1882-ben, megh. Budapesten 1941 január 12-én. — R. k. Szülők: Sz. József, lipóczy Keczer Etelka; feleség: Laszky Armin nagyváradai nyomdatulajdonos leánya, Adél. Az 1905. évi darabont-korszak idején Kovács Gusztáv főispán titkára volt. Az alkotmányos rend helyreálltával hírlapíró lett. Pályáját a nagyvárad *Szabadság* c. napilapnál kezdette, melynek előbb h. 1906. szept. 25-étől 1912 nov. 18-áig fel. szerkesztője volt. Később Budapesten az *A Nap* c. bulvár lap, majd az 1918/9-es forradalmak után a legitimista *Magyarság* b. munkatársa volt. Később ismét visszament Nagyváradra a *Szabadsághoz*, majd újból Budapestre került a *Magyarsághoz* s ennek politikai irányváltoztatása után a *M. Nemzethez*, melynek fővárosi rovatvezetője volt. — Verseket is írt, pl. *Ország-Világ* (1901/2).

SZTERÉNYI (1881-ig Stern) JÓZSEF (1918-tól brassói br.), v. b. t. t., ny. miniszter, szül. Lengyeltóiban (Somogy vm) 1861 november 25-én, megh. Budapesten 1941 február 6-án. — Ref. Atyja Sz. Albert, úpesti főrabbi. Az 1880-as évek elején hírlapírói pályára lépett s több bpi napilap b. munkatársa, majd 1885—89. a *Brassó* c. polit. lap szerkesztője volt. 1889-ben kinevezték

erdélyi iparfelügyelővé, majd 1890 februárjában bekerült a keresk. minisztériumba, ahol előbb az iparfejlesztés ügyeivel foglalkozott, majd az 1895-ben megszervezett ipari és keresk. szakoktatási ügyosztály élére került. 1896-ban iparoktatási főigazgató, 1898-ban min. o. tanácsos, 1899-ben min. tanácsos, 1905-ben adminisztratív, majd 1906-ban polit. államtitkár lett. Ugyanez évben a bpi II. ker. országgyűlési képviselőjévé is megválasztották. 1908-ban megkapta a valóságos b. titk. tanácsosi méltóságot. 1910-ben megvált államtitkári állásától, de az új választásokon is bekerült a parlamentbe. 1918 januárjában Wekerle Sándor kormányában elvállalta a keresk. tárcát. 1918 áprilisában kormányalakítással is megbízták, de vállalkozása a Károlyi-Párt magatartása következtében meghiúsult. Az 1918-iki forradalom kitörésekor internálták s egész az 1919-iki proletárdiktatúra bukásáig raboskodott. Az első nemzetgyűlésen pártonkívüli programmal a bpi lipótvárosi kerületet képviselte. 1927-ben életfogytiglan kinevezett tagja lett az akkor alakított felsőháznak. Szinte élete fogytáig fejtett ki publicisztikai munkásságot s a keresk. és ipar Körébe vágó szakmunkái száma meghaladja a százat.

TAR ZOLTAN (gödénytari), Ung vm. főlevéltárnoka, szül. 1880 körül, megh. Ungvárt 1941 januárjában (62. évében). — Előtte ismert versei és tárcái: *Debreceen* (1894), *Debr. Ellenőr.* (1894, 99, 900), *M. Lányok* (1899, 901), *Új Idők* (1899).

TORNYAY FERENC, r. k. esperes-plébános, szül. Féltoronyban (Moson vm.) 1863 május 8-án, megh. Torbágyon 1941 március 10-én. — Bukarestben 1896-ban pappá szenteltetvén, Brailában és Giurgiuban lelkészkedett, majd 1899-ben Tordába került káplánnak. 1903-ban átlépett a székesszefervári egyházmegyébe s 1907-ig Csalában működött, mint házikáplán és tanító. 1907/8. egyh. karnagy volt Szatmárt, 1908/14 plébánoshelyettes Mányon és 1915-től plébános Torbágyon. — Szépirod. jellegű munkái: *Százhetvenöt elbeszélés Jézus Sz. Szíve ájtosságának hasznos voltáról.* Keller József Antal után. Szombathely, 1901. — *Százitz elbeszélés Páduai Sz. Antalról.* Irta u. a. Ford. és átd. U. o., 1902.

TRAGOR IGNAC, dr. jur., m. kir. kormányfőtan., takarékpénztári igazgató, a Sz. István Akad. r. tagja, szül. Vácon 1869 június 4-én, megh. u. o. 1941 február 10-én. — A jogot elvégezvén, ötévi közjegyzőhelyettesi munkásság után, 1900-ban a Váci Takarékpénztár vezér-, később elnök-igazgatója lett. — Bpi és váci lapokba számos helytörténeti vonatkozású cikket írt s egy egész sereg könyvet is adott ki, melyek mind Vác multjával és jelenével foglalkoznak. Még tanuló korában verseket és tárcákat írt a *Váci Közl.*-be.

VERŐ GYÖRGY (családi nevén Hauer Hugó), zeneszerző és drámaíró, szül. Igalon (Somogy vm.) 1857. március 31-én, megh. Budapesten 1941. március 12-én. — Ref. konvertita. Jogot és zenei tanulmányokat végzett. 1880-ban színész lett Szegeden, 1882-ben karmester Miskolcon; 1883—1887-ig a bpi Népszínház rendezője volt, azután 1892-ig nagyobb vidéki társulatok művezetőjeként működött. 1892-ben Budapestre költözött s kizárólag tolla után élt. — Tárcái, versei és irodalmi cikkei 1891 óta különböző főv. napi- és hetilapokban. — Eredeti és fordított színművei: *Fiatal asszony, kinek vén lánya van,* vígj. 1 felv. (bemut. Pécs, 1877); *Prológ* (Miskolc, 1882);

A műkedvelők, vígj. 1 felv. (u. o. 1883); *Metuzálem herceg*, operett 3 felv. Írta: Wilder és Delacour, Johann Strauss zenéjére (bpi Népszính. 1884. IX. 5.); *Már késő*, vígj. 1 felv. (Debrecen, 1888); *Szalán*, operett 3 felv. (Népszính. 1892. XI. 19.); *Virágcsata*, operett 3 felv. (u. o. 1894. IV. 28.); *Ezer év*, látv. színm. 10 képb. (u. o. 1896. IV. 17., 150. előad. XII. 30); *Az oroszánvadász*, operett 3 felv. Paul Schönthan és Leo Stein után (u. o. 1897. XI. 12.); *1848*, látv. színm. 9 képb., előjátékkal (u. o. 1898. III. 15., Erödi—Schöpflin M. színm. lexikona *Hadak útja* c. eml.); *A Kleopátra*, operett 3 felv. (M. Szính. 1900. III. 6.); *A pesti utca*, én. főv. életk. 3 felv. (u. o. 1900. XI. 14.); *Kain*, drám. költ. 4 felv., 1 közjátékkal (Nemz. Szính. 1902. IV. e.); *Bölcső és koporsó*, alkalmi darab 2 felv. (M. Szính. 1902. IX. 16.); *A bajusz*, én. ját. 3 felv. (u. o. 1903. II. 6., németül: *Der Schnurrbart* c. Bécs, Carl-Theater 1905. I. 20.); *Menyecskék*, 3 egyfelvonásos népsz. (Népszính. 1903. XI. 27.); *Doktorkisasszonyok*, operett 3 felv. (M. Szính. 1903. XII. 19.); *Csak tréfa*, én. boh. 3 felv. (u. o. 1904. IX. 10.); *Leányka*, dalját. 3 felv. (Népszính. 1906. I. 17.); *A nép*, színm. 3 felv. (Nemz. Szính. 1907. III. 2.); *Göre Gábor Budapesten*, kom. 3 felv., 8 képben, zenéjét összeáll. Vincze Zsigmond (Királyszính. 1907. V. 25.); *Falusi Madonna*, dalját. 3 felv. (u. o. 1907. XI. 6.); *Leánynező*, tréfa 1 felv. (M. Szính. 1908. III. 20.); *Die Bettelgrüftn*, operett 3 felv. (Fedák Sárival a címszerepben, Berlin, Deutsch. Theater 1908. VI. 8.); *Az ellenség*, színm. 3 felv. (Vígyszính. 1915. I. 9.); *Huncut a lány* (Médi), operett 3 felv. Írta: Alfréd Grünwald és Leo Stein, Robert Stolz zenéjével (Királyszính. 1924. IV. 19.); *Hanna és Tsa*, vígj. (előadatlanul maradt). — Munkája: *A Népszínház Budapest színi életében*. Bp., 1925. — *Blaža Lujza és a Népszínház Budapest színi életében*. U. o. (1926)

WINKLE ISTVÁN, hírlapíró, szül. 1893 kör., megh. Kolozsvárt 1941. február 20-án (tem. napja, 49. évében). — A kolozsvári *Ellenzék* és *Keleti Újs.* munkatársa volt.

ZIMITS MIHALY, SVD., az Isteni Ige Társaságának áldozópapja, szül. Vasalján 1886. február 18-án, megh. Budapesten 1941. március 16-án. — Szülők: Z. Mihály, Kártyás Anna földművesek. 1909-ben szentelték áldozópappá. Mint kámi plébános (1921/28.) 1928-ban belépett az Isteni Ige Társaságába, 1930—33-ig népmissziókat végzett s ekkor Budatötény plébánosa lett. — Szentbeszédei: *Evangélium* (1923.). Szerk. a *Világposta* és 1930 óta a *Kis hitterjesztő* c. hitbuzgalmi lapokat, valamint a *Sz. Mihály missziós napárt.* Ő állította össze rendjének m. nyelvű imakönyvét. G. P.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Zoltanus Alszeqhy. Vicepraesides: Paulus Gulyás, Carolus Szász, Franciscus Szinnyei, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Alexander Kozocsa. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Zsolt Alszeqhy. Stellvertretende Vorsitzende: Paul Gulyás, Karl Szász, Franz Szinnyei, Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Alexander Kozocsa. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenwalter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Alexander Kozocsa.

Fasciculus XXX. 1941.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Herausgegeben von Alexander Kozocsa.

XXX. Jahrgang. 1941.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Kozocsa Sándor szerkesztő címére küldendők (Budapest VIII, Rákóczi út 19).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII, Barcsay-utca 5.)

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Alszeghy Zsolt. Alelnökök: Gulyás Pál, Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Kozocsa Sándor. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

Figyelmeztetésül közöljük, hogy a szerkesztőség új címe: Budapest, VIII. Rákóczi-út 19.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Lovass Gyula: Török Gyula.	97 - 104
Dezsényi Béla: Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve	105

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Csapláros István: Tóth Kálmán és a franciák.....	111
--	-----

BÍRÁLATOK.

Zolnai Béla: A magyar biedermeier. — Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön. — Mátrai László: Élmény és mű. — Justh Zsigmond naplója. — Fáy András színészeti tanulmányai. — Csery-Clauser Mihály: Madách a politikus. — Kiss Lajos: Péterfy Jenő világnézete. — Sebestyén Károly: Munkák és napok. — Juhász Gyula: Tömörkény István élete és művei. — Schmidt Edit Erzsébet: Csató Pál. — Faludi István: Ambrus Zoltán elbeszélő művészete. — vitéz Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet-tudomány gyetem és irodalmi munkássága. — Belohorszky Ferenc: A Bessenyei-irodalom. — Erdélyi Dezső: Tompa vallássossága. — Kemény Gábor: Így tűnt el egy gondolat. — Kölesey Ferenc: Nemzeti hagyományok — Czéh Károly: A magyar regény főbb alakjai. — Balassa László: A magyar-tanítás megújítása felé. — Kovács Máté: Fazekas Mihály, a rokokó költő. — Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. — Sőtér István: Francia szellem a régi Magyarországon.....	115
---	-----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	127
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Pintér Jenő ravatalánál. — A magyar és a németalföldi „Athénás.” — Ferenczy Teréz kiadatlan költeménye. — Egy régi levél Dóczy Jenő hagyatékából. — Hírek. — Elhúnytak.....	131
---	-----

TÖRÖK GYULA

Írta : LOVASS GYULA

Kilencéves, amikor meghal az apja s ott kell hagyniuk a korekalmi puszta paradicsomát, ahol kiskirályként élhetett. Idősebb, hogysen meg ne értené, hogy a gondtalan étből a súlyos nélkülözésbe jutottak. A sorscsapás s a városi élet szinte elkábitják, új lakásukban szóltan, kedvetlen lesz, álmosan nézelődik az ablakban. Egyébként is volt hajlama a szemlélődésre, csöndeségre. Ő a legkisebb fiú a családban. Lányosképű, anyás. Szereti az édességeket s ideges gonddal ügyel rá, hogy ruhája mindig tiszta legyen. Nem igen játszik nagyobb testvéreivel, csinyjeiken elámul: „Nem szégyenlenek édesmamának bánatot okozni?” A családi nevelésben, apja nevelésében van valami hideg, arisztokratikus vonás. A gyermekek magázzák egymást.

A kora gyermekkor élményei, az elszegényedés a kamasz korban kapja meg életirányító súlyát. Tizenkét-, tizenötéves korában lánytestvérei nyaranta rokonokhoz utaznak. Az egyik fiú droguista-inasnak állt be. Az özvegy, aki csak a multra tud gondolni s csak a muliban él, ilyenkor legkisebbik fiának mesélgeti családjuk történetét, a régi gentryvilág boldog életét, mely egykor az övék is volt s idézi a rokonokat, kikben az angol királyokig nyúlik a családfa. Szerencsétlenségükből a kamasz Török Gyulában már nem lehet kitörő s a kitörésben levezetődést találó fájdalom, de mindvégig megmarad belőle az arisztokratikus érzés, a nosztalgia és a szomorúság. Apja halála, először mint meg nem értett, szinte mítikus fájdalom, később, mint gentry-voltukból való kitaszítás kezdete erős lelki megrázkódta'ással, mély benyomással jár, lényének pesszimista alapbeállítottsága tán innen ered.

A családot ért szerencsétlenség érzését szemlélődő lelkivilága, gentry tudatát a gyermekkor élményei erősítik. De az anyja által előhívott gentry-tudattal szemben ott a való helyzet állandó, megalázó figyelmeztetése. Szerencsétlenségében, megalázottságában a kamasz Török Gyulának valami fogódzóra, valami támasztékra, belső kompenzációra van szüksége. Különbözősége, mely eddig csak „má'éság” volt, most a gentrység tudá'ában dícsfényt kap. Belső, felszabadító értelmezést. Különbözőségét most felsőbbségnek éri. Azért különbözik környezetétől, mert több ná'uk. Ragaszkodnia kell arisztokratikus álmához, a lélek egyensúlyt kereső berendezése miatt, de felsőbbségét csak elzárkózással, elkülönüléssel védheti meg a valóság lealázó támadásaival szemben. Most fordul befelé. Testvéreivel egyszer színielőadást rendez. Ő írta a darabot, ő rendezi a játékot. Mert egy mondatát kinevetik a nézők, szétépti a kéziratot s szétkergeti a „színészeit”. Nem tudja elviselni, hogy fantáziavilágát meggya'azzák. Vágyait csak fantáziában élheti ki s így tanulja meg, hogy védenie, titkolnia kell vágyait. Hogy író akar lenni, részben tán ennek a szokatlanul fejlett fantáziaéletnek következtése s tán annak, hogy írónak lenni ismét kiemelkedést, szellemi arisztokratizmust jelent.

Tizennyolcéves. Tanár akar lenni. „Egy tanár, — mondja anyjának —, olyan dolgokkal foglalkozik, amelyek közel vannak az irodalomhoz. Olvas passzióból és a reális élet útját is egyengeti vele, ír és a jövőjét is elősegíti ezzel.“ A lélektani szükségesség és vágyai a reális okosságnak ilyen álarcába öltöznek. Kolozsvár, a Tanítók Háza, a nagybácsitól szívességéből kapott ebéd és vacsora megint a megalázást, megint az ellentétes, gyötrő valóságot jelentik. Reálba járt, a latin-görög szaknyelv is nehézségeket okoz neki, a pozitívista, anyagszerű tudással sem tud megbarátkozni. Kolozsvár azonban új életet is jelent. „Érezte, hogy megszűntek az iskolás idők, gondolkodni is lehet.“ A század elejének politikai, irodalmi, szociális felújulása Kolozsváron egyszerűen rohan rá. Az új eszmék hatása irodalmi fejlődésére nézve csak hasznos lehet, lelki fejlődésében azonban újabb összeütközéseket készít elő. Az új szellem számára elmúlt a gentryk világa.

A szabadság élményének kísértései is vannak. Barátai kávéházba, korszamába viszik. *Karrier* c. önéletrajzi elbeszélésében sokat sejtető sorokat ír erről az időről: „Pál undorral ült a piszkos bodegák ódon díványain. Eleinte nem tudott inni a ragacsos poharakból, de aztán sok undor és sok keserűség után sok pohárral ivott az ingyenborból.“ „Undorral... ingyenbor...“ figyeljünk fel erre a két szóra. Uri gögénének fáj a piszok, de még jobban fáj, hogy szívességet fogad el s nem tudja viszonzni. Még egy jellemző mondat következik: „De barátai szerették, mert különb volt, mint ők.“ Hogy így hangsúlyozza értékét, látszik, hogy magát szeretné megnyugtadni. Azzal vígasztalja magát, hogy különb volta feljogosította szívességek viszonzatlan elfogadására. Jellemző, hogy szüksége van erre a megnyugtatóra.

A kolozsvári, majd nagyváradai újságíróévek elképzelhetetlen nyomort s a megalázások megújuló sorát jelentik. Semmi hajlandósága arra, hogy bohémként viselje sorsát. Mogorva, szomorú, gyakran leissza magát. Helyzetét szégyenli s igyekszik eltitkolni. Mikor első honoráriumát megkapja, visszaküldi a pénzt, amit anyjától kapott. Azt is megtiltja anyjának, hogy nagybátyjánál közelépjén érdekében. Nagyváradon a magyar élet kérdései még radikálisabb fogalmazásban kerülnek elébe. Az eredmény: fokozottabb elzárkózás. Kávéházi vitákban alig vesz részt, ha irodalmi felolvasásra kérik fel, szabadkozik. Akik nagyváradai tartózkodására visszaemlékeznek, mind megerősítik, hogy külön hírében állt. Bogaras, kellemetlen fráternek számított. „Parancsoló szükségét érezte annak, — emlékszik rá vissza Harsányi Zsolt —, hogy támadó és kínzó kedvének médiumot szerezzen. Mindig volt valakije, akit szekált.“

Kolozsváron írja, egy újság pályázatára, első regényét, a *Kis Ferkót*. A nagyváradai tartózkodás telén kezdi írni a *Porban-t*, de a regény végső formájában csak Pesten alakul ki. Itt is jelenik meg először a Magyar Hírlapban. Ismeretesek élményi alapjai annak a szerelemnek, mely a regény hőseit az énekesnőnek készülő Spángli Katóhoz fűzi. Törökre különösen jellemző, ahogy élményét átregényesíti. Epikus, kivetítő hajlandóságú. Regényében alig van lírai rész. Mintha leplezni akarná a maga meghatódottságát. A történetet is harmadik személyben írja s magát is áttemeli újságíró-nyomorából a gentryk világába. Azok a gentryk, akik Kender Pált körülveszik, éppen nem vonzóak. Ezekkel a gentrykkel szemben már érvényesül az új szellem kritikája. A kolozsvári tanulság, a barátok tanításai és tán az a neheztelés is, hogy kiesett közülük s azok lenézik, azt eredményezi, hogy kiírja kicsinyességüket, kultúrátlanságukat, bűneiket.

Annak a gentry-állapotnak, melyet Kender Pálban rajzol, már szellemi alapja van, kultúrsóvárgása hőseit lelki arisztokratává teszi. Kender Pál ideálalak, akit Török úri nosztalgiája és kultúrvágya közösen alakított ki. A regényben a kultúrsóvárgás mégis megmérgezi Kender Pál életét, ez a vágy az oka, hogy nem tud a vidéki társadalomba beleilleszkedni. A regény vége megtagadja a kultúrvágyat, Kender Pál öngyilkos lesz. Hogy az irodalmias kultúráról, mely Török életének értelme, ilyen kiábrándultan beszél, ez a szükséges, felszabadító dezillúzió teszi reálisá s bizonyos értelemben klasszikussá Török művét. „Ki-írta magából a történetet, — mondja Várkonyi Nándor — mely az övé is lehetett volna.“ Miért nem lett az övé? Nem a dezillúzió mentette meg, — hisz Kender Pál is látja sorsát —, hanem az akarat. Akik ismerték Török Gyulát, sokat hangsúlyozták, hogy milyen erős akarata volt. Egyedül tanult meg franciául, magánúton szerzett meglepően széleskörű művészettörténeti ismereteket. De ha ilyen bajnoka volt az akaratnak, miért az akaratlanság hősről írta regényét? Török Gyula tudja, hogy megfeszített akaratra van szüksége, mint az epikus és klasszikus jellegű művészek, tudja, hogy mennyi akaratra van szükség, hogy az illúzió nélkül nézett szomorú világot ábrázolássá, alkotássá változtassa s ezzel értelmet adjon életének, biztonságot önmagának. Török Gyula azok közé tartozik, akiknek — bármilyen furcsa is a szó —, az akaratát is akar-niok kell. Kender Pál sorsában vélhetünk erősebb világot erre. Kender Pál korán felismeri, hogy nem lesz ereje visszatérni Pestre s ezt a fölismerést szinte bosszantó passzivitással fogadja. Csak egy kis mozdulatot kellene tennie, hogy kiszabaduljon bilincseiből s nem teszi meg azt a mozdulatot. Elnéz a mezők fölött s az az érzése, hogy „nem is lehet rossz ez a föld“. Öngyilkossága is csak menekülés. A végzettségnek Kender Pál sorsából áradó érzete jellemezte különben már első művét, *Kis Ferkót* is. Hőse évek múlva tér vissza szerelmese házához, kit közben férjhezkényszerítettek. Az udvaron egy kis lánykát lát, mindent megért, a gyermeket megsókolja s elmegy, anélkül, hogy a szerelmével való találkozást csak meg is kísérelné. Belenyugvása igen poétikus a regény szempontjából, de más Török-novellákkal összevetve lényegesebbet mond: ezek a hősök, akik helyett a sors határoz s akik mind beletörődnek a sors határozatába, végeredményben az írók lepézik le: alapvető féltékenységét, bátortalanságát, képtelenségét arra, hogy az élettel szembeszálljon. Inadaptáció, félelem, erre mutat álmodozó kislánykora s későbbi novelláinak dédelgető, féltő, narcisztikus szeretete a hajdani szőke kislány iránt, akiben magát szeretetté. Magát képzeli vissza a féléves emberke szerepébe is, kinek „arcán fájdalmas vonás tükröződött, orra elfintorult, szája görbe volt, mintha keserű ízt kóstolt volna meg: az élet ízét“. Az életnek és világnak olyan eleve sötétén látása, melyhez a *Mindnyájunk* keresztjének hőse olyan nagy kerülővel jut el, olyan magatartás, melyben introvertált lelkialkatot ismerhetünk fel. A külvilág megvetése, a világtól, az élettől való félelem van a nőekkel és barátaival szemben tanúsított magatartása mélyén is. Kamaszkorában nővére kedvéért eljár tánciskolába, de nem szereti a táncot. Nem keveredik kamaszszerelmekbe. Iskoláslányok ideáljuknak választják, ő szóba sem áll velük. Kolozsvár kis kezdő színésznői nem tudják megkönyözni. A nagyváradi Rimanóczyban csak akkor ül barátai asztalához, ha nincs velük színésznő. Az operetteket nem szereti, valami erkölcsi szigor, szemérmesség, hidegség van benne. Hogy a hidegség, az érzéketlenség lélektani kérdései mennyire érdeklik, mutatják későbbi

regényalakjai: Rozika és Öz József. Barátkozni is nehezen barátkozik. Mintha attól félné, hogy elárul magáról valamit, talán éppen féltékenységét.

Minél elevebb és sajtóbb a gentrymult s a szerelem, minél erősebben idézi az öntudatát a nyomorgó, még Pesten is nyomorgó újságírónak, annál nehezebb Török Gyula dolga, annál nehezebb harcot kell vívnia önmagával. Nagyváradon pofonüti egy szélhámós, akin nem vehet elégtételt. Ez a testi megsebzés örökre fájó sebe marad. (Harsányi Zsolt összeszedte ennek az élménynek műveiben való kísértő, kínzó visszatéréseit.) Berzenkedése és csodálata az erős ember iránt, a testi ember iránt, az a düh és az a fájó győzelem, melyet Kender Pál vesz Bakos Pistán, vagy Balambér alakja, a nagyerejűé, aki lányt rabol s rabja lesz a lánynak, mind a maga féltékenységének, vágyainak és kompenzációs törekvésének kivetülése. Teste is erőt látszik hordozni. Ezt az erőillúziót maga is építgeti, lassan jár, a testi nyugalom valami aláhúzott érzékeltetésével. Hatalmas homlok, egyenes orr, a fej kövér, szinte puffadt, zárkózottságáról, pökhendiségről beszél. Vörös szakállat hord. „Szakállal járt, mint keleten az urak“ — írja róla az egyik megemlékezés. Egy legenda meg úgy meséli, hogy azért szokott rá a szakállhordásra, mert kolozsvári nyomorúsága idején még borotválkozni sem volt pénze. Lelkialkatára mindenesetre jellemző lenne, hogy a szükségből ilyen „csakazértis“ különös dísz formát magának. Mert a szakáll éppúgy elkülönülését, felsőbbtségét segíti kifejezni, mint a cseppet keresett öltözködés, vagy éles, vékony szájának megvető görbülete. Hogy felsőbbtségét ennyi külsőséggel építi körül, az nemcsak azzal a realista törekvéssel párhuzamos, mely regényalakjait és novelelhőszeit jól elkülönülő, külső vonásokkal igyekszik felruházni, de elárul valamit abból is, hogy kételyei voltak s felsőbbtségét önmaga előtt is kellett bizonyítani. Különösége, sértődékenysége, mit nagyváradi tartózkodása alatt s később is oly sokan figyeltek meg rajta, mintegy a maga gyöngeségének elárulásától rettegő férfi reflexszerű védekezése. Dölyfje is reflexszerű. Azért bánt és kínoz mindenkit, mert azt hiszi, úgy érzi, hogy mindenki bántja. Védekeznie kell hát, vissza kell adnia a kölcsönt. Csipkelődése, „szekálása“ bosszúállás. Olyan, mintha valami üldözöttség érzetét akarná kiegyenlíteni. Úgy érzi, hogy mások megbántása árán is lepleznie kell jelleme alapvonását, féltékenységét, adaptációra való képtelenségét. Azok az emléksorok, melyeket Szász Ödön halálára írt, megmutatják, mennyire tudta értékelni a „szekálás“ technikai, „művészi“ részét. Olyan felszabadultan, örömmel magyarázza Szász csipkelődését, mintha magát igazolná. Különb is, ha kortársakról ír; a megemlékezés és a dícséret alatt mindig kitetszik, hogy a halottban is egyedül önmagát kereste. Ferenczy Károlyban az urat, a lelki arisztokratát méltatja. Tömörkényben az tetszik neki, hogy nem hivatkozott íróvoltával s nem tudta adminisztrálni magát. Ha meggondoljuk, ezek is arisztokrata tulajdonságok s Törökben valóban megvoltak. Ahogy a csipkelődés esztétikai, tehát igazoló oldalát megtalálta, önzését talán arisztokratizmusával igyekezett magyarázni. De éppen ez a sok magyarázat, ez a sok igazolási törekvés (mint a Pálffy Boriska-élmény négyszeres „kiírása“: *Porban, Rózsaszál, Őszi kaland, Napsugár kisasszony*) érezteti meg velünk, hogy miféle belső harcai lehettek. A *Karrier* c. novellahősének „húszéves korára szépen fejlett neuraszténiája“ volt. Neuraszténiától, szkizofréniától Török Gyula sem volt ment.

„Nem volt boldog ember, -- írja Herman Károly --, s semmihez sem jutott könnyen.“ Ahogy vigyázott úriás megjelenésére, ahogy vágyott a tökéletességre s ahogy leplezte hibáit, írásainak is megfontoltnak, tökéletesnek, klasszikusnak kellett lennie. Csak a tökéletesség nyugtathatta meg: szubjektivitásának az irodalmi alkotásban csak a klasszikus hidegség, csak a legszélesebben, legkorszerűbben elképzelt objektivitás adhat támaszt. Ezt az objektivitást természetesen keresnie kell: „írásai lassan készülnek, valami tisztá. nemes kínlódással“, hisz egy szubjektív lélek párol le magából önmaga ellenére valami objektívét, melynek erősnek, ellenállónak, megtámadhatatlannak kell lennie, hisz klasszicitására, egészségére épül Török lelkének öntudata. Nehéz irodalom ez, nemcsak mert nehezen születik, de mert becsvágya is magas. Az írók, akiket szeret, akik hatással voltak rá, igen jellemzők ízlésére. A *Grüne Heinrich*et olvassa, Flaubertet, Dosztojevszkijt, Stendhalt, Kémény Zsigmondot szerette. A *Porban* első lapjainak zszurnalisztikus könnyedsége után egy kissé meglepő ez a névsor. Csakhogy Török könnyedsége, egyszerűsége is keresett, tudatos, nehéz munkával elért eredmény. Török nehezen ír, már a tollat is úgy tartja, mint a kínaiak a festőecsetet. Minden szót többször meggondol. sokat javít. Eleinte alig bízik magában, amit ír, azonnal felolvassa barátjának, Kőműves Nagy Lajosnak. Azért ez a nehézkesség és bizonytalanság, mert minden szavának személyes érdeke van. Novelláiban Gellért Oszkár, Anatole France hatását kereste. „Ha érzelmes helyzeteket cinikus, csúfondároskodó szavakkal vág el“ az nemcsak France hatása, hanem a félnék ember magafékezése is. Meghatódni sem mer egészen. Fél, hogy nevetségessé válik. Ezért „nem ér el lírája sem a pátoszig“. Valószínű, hogy Török Francetól tanulta a történelem modern látásmódját, de a történelmi novella neki azért inkább mint állított lehetett fontos. A tárgy személytelenségében elrejtőzik, a forma parnasszista hidegsége megvédi tőle, hogy magáról áruljon el valamit s azért mégis mindent elmondhat, ami igazán, ami egyedül érdekli. Ha az *Ossi kaland* álmodozó diákja megöli Wagner Anna urát, vajjon nem Török Gyula szeretné-e megölni azt, aki elvette Pálffy Boriskát?

Ami Török novelláiban mégis a legmeglepőbb, az a vágy és kivétel ellentmondása. Török erős és boldog emberekről szeretne írni, urakról, kiknek hatalmát semmi sem gátolja, erős, úri szenvedélyekről, melyeknek semmi sem szab határt. Innen a témák: szerelmek, vér, gyilkosság, halál. De vannak-e légiesebb gyilkosok s lebegőbb halálok, mint Török Gyula hősei? Ahogy *Fehér Virág* fogadja a halált, belenyugvással, „Isten rendeléséből“, az könnyed meszeszerűségében Töröknek legszebb, de nem egyetlen bravúrja. Hogy beszélnek Caesar katonái a táncosnőről, akit megöltek, hogy beszél a *Karminpor* zsoldoskapitánya a kövér lányról... A tragikus helyzetek e végtelenül légies elvárászosolási mutatják, hogy Török mégsem az igazi realitás írója. Nem a valós történet fontos nála, hanem a szereplők szubjektív benyomásai. Más kérdés, hogy Török mindig törekszik a realizmusra és az objektivitásra. Nem játék a szavakkal, ha azt mondjuk, hogy Török művészete a szubjektívnek tartott emberi benyomásokat igazi objektivitással, klasszikussá teljesedő lélektani mélységgel rajzolni meg. Török ereje lélektani realizmus és lélektani objektivitás. Ha a külsőségek rajzát megfigyeljük, (ebédeket, az emberek külsejének leírását), a vigyázat és a gond kétségte'len, de bizonyos sablonosság mégis érezhető. A valóság súlyos, balzaci áradásához Töröknek nincsen érzéke. nincsen kedve.

Természetesen ez nem hiány, ez sajátosság. „Csöndes, kicsit játékos művészete“ határolt, csak magát s csak egy szellemi világot ölel át. Hősei mindig inkább önmaga szerepei, vagy inkább ideálmotívok, gondolattestesítések (Rozika három szerelme!) mint reaktív fogant emberek.

Aki annyira belső életet él s lelke egyensúlyát annyira mesterségesen, lelki erővel tartja fenn, azt gondolatai miúgy is jobban fogják érdekelni, mint élményei. Török világa akkor válhat teljesebbé, ha belső ellentmondásai feloldódnak, ha élete olyan kiegyenlítődésbe fordul, hol álmait a valóság már nem hazudtolja meg teljesen. De erre az időre sokat kell várnia. 1910 végén érkezik Pestre s a *Porban* könyvalakban csak 1918-ban jelenik meg. Ennyi ideig tart, míg Török felküzd magát, míg eljut addig, hogy kiadót kap s kiverekszi magának azt a helyet, mely az írók között nagyjában megillette. A napilapokba politikai tudósításokat ír, a Nyugat munkatársa lesz. Ennek az irodalmi beérkezésnek felszabadító, megerősítő érzése is segítheti, mikor a gentrykérdéssel való belső leszámolást tűzi ki új regényében. Az a gazdasági, szellemi és politikai átalakulás, melynek értelme, iránya 1918-ban már eléggé világos lehet Török előtt, a gentryt végképp megtagadta. Atveteli-e ezt a tagadást Török Gyula? Kritikát már mondott egyszer a gentryről, Kender Pál környezetében, de akkor még túlságosan elevenen érezte a gentrységből való kihullottság fájdalmát. A maga belső egyensúlyát azonban mégis a gentrység és a kultúrtudat összeszövődése tartotta fenn. Most, hogy „nagy“ író lett, lassan elejthetné a gentrytudatot. De elejtheti-e azt az ideált, amelyhez életét, viselkedését mindig hozzámehasonlíttani igyekezett? A vért és a gentryélményt nem lehet megtagadni. Az irodalom kétféle sémával fordult azidőtájt a gentry felé. Az egyik a dicséret, a hőstettek és krajcáros hecces csodálata. A másik az ítélkezés, a tagadás a szociális reformok értelmében. Török Gyula történeti átéléssel, belehelyezkedéssel kerüli a sablonokat. A *zöldköves gyűrű* nemzedékregény, három gentrygeneráció sorsát fogja képbe, a gentrykérdést úgy mutatja meg, amint az a történelmi változások következtében egy család keretén belül kialakult. Aki értéket jelent, aki egyéni, emberi tulajdonságaival megállja helyét az életben, az a gentry helyzetének megnevezését is át tudja vészelni. Aki, mint ember értékes, az tud polgáriasodni, képes új életkeretekbe illeszkedni. Különös, finom iróniával Török úgy fordítja, hogy a gentrység álma épp azt rongja meg, aki nem gentry származású, a kereskedőcsaládból származó Burger lány örül bele, hogy urának önként letett bárói címét s a család régi birtokait visszapörölje. Hogy a gentry eltűnik, hogy polgáriasodnia kell, ha élni akar, az az élet vas-törvénye. Török be is látja, le is vonja következéseit, de azért érzi, hogy a polgáriasodás sem megy áldozatok nélkül, a gentryvel együtt egy sor szépség, nemesség, érdekesség vész el. Putnoky Camillo viselkedése s fájdalmasan szép halála és a regény különiségben, vidámságban, könnyelműségben oly gazdag hősei, a nagymama igazi forgácsot zsírban kisütő tréfái tisztán megvallják Török romantikus nosztalgiáját az elsüllyedt világ iránt, melyet maga is leginkább anyja meséiből ismer. Egy másik gentry-cselekedet az, ahogy Óz József igyekszik segíteni Putnoky Camillón, még a polgárság tipikus képviselőjét Spevák urat is úgy meghatja, hogy megőrzi a „jelenet megmagyarázhatatlan földöntültségét“. A gentry-multnak itt szokatlan megszépítő, esztétikus szemlélete nyilatkozik meg. Egyszer val csak még melegebben erről Török: a „Vándorló legény jegyzeteiben.“ Haydn sírját meglátogatva az az érzése.

hogy Haydn nem kapta meg az utókortól, amit megérdemelt volna. Aztán „híres és csodálatos“ dédapjára fordul szava, „ki olyan lelkes művésze volt az életnek“ saját cigánybandájával, nagy lakomáival, mókáival, sok szeretőjével, hogy életművészetében szinte Haydn mellé állítható. Mily kár, hogy „zajos szép életét nem kottázta le senki az utódok épülésére“. Egy önmagában hazontalanannak bélyegezhető élet belső, ellobogó szépségét felismerni, ehhez valami végletesen szellemi, végletesen esztétikus beállítottságra volt szüksége s különösen 1918-ban. De ez a nosztalgia az elmúlt szép világ után *A zöldköves gyűrűnek* izgató bujkáló ízt ad, a végső megnyugvás hiánya pedig életszerűvé és nyugtalanítóvá teszi. A megnyugvás hiánya, a csalódottság hangulata közelebb is viszi Török művét a realista regényhez. Csakhogy az a lélektani dezillúzió, mely minden hőst, a legjobb szándékuakat is végeredményben boldogtalannak meri rajzolni, nemcsak objektivitás a pusztuló gentry-renddel szemben, nem is csupán irodalmi divat, hanem Török lelkének pesszimista alaphangulata. A kiábrándult és szomorú világábrázolás mögött azonban az élmények ereje a feltámasztott rokonság s életének minden emléke, minden vágya felzúfólódik s lefűkezett, megfegyvelmezett, klasszikus módján, — éppen mert folyottsága mindig megérződik —, a legnagyobb remekművek teljességéből és feszültségéből csillan meg valami.

Különösen a gyermeklélek kísérteties ismerete lepi meg az olvasót. Török ebben előtte jár kora magyar íróinak. Máskor csak fegyelme, stilstisztasága, objektivitása emeli a többiek fölé, itt látásmódjának újsága is. A gyermek iránti érdeklődésében is van valami abból, ami *A zöldköves gyűrűt* fűtötte, tisztázni akar egy kérdést, tisztázni, elsősorban önmaga számára. Önmaga jellemét akarja tisztázni, legsajátosabb vonásait, azt a kort, melyben még nem felelős egészen önmagáért, talán a pillanatot, melyben eltévesztette életét. Öszönösségükben, kegyetlenségükben Török gyermekalakjai még a kor pszichológiai tanításait is megelőzni látszanak. Éppen nem boldogok ezek a gyermekhősök, csak tiszták és könyörtelenek a világgal és önmagukkal szemben. Nem képesek a felnőttek eltussoló, megkerülő megalkuvásaira. A kis gróf, aki megalkuvás nélkül vonja le a becsület parancsát, a húgukat büntető testvérek, a gyermek, aki apja halálát fordítja arra, hogy pajtásai között egy pillanatra hőssé és irigyeltté legyen... ezek az alakok újszerűségükkel Valéry Larbeaud gyermekfiguráira emlékeztetnek s magyarul sokáig egyedülálló erővel idézik a gyermek egy ritkán meglátott arcát. A kis vöröshajú története a gyerekkorba viszi vissza Török életfélelmét, gyámoltalanságát. Ehhez a gyermekkorba és öregkorba vetítő önvallomáshoz jól illeszkedik az *Igen jó vice* és a *Húgom* vallomásvágya, melyekben elkövetett vagy tán el sem követett bűnök megvallásától bizonyára nemcsak tisztító érzést remél, de tetszeleg is benne, hogy lealacsonyítsa magát. A *Fehér Virág* fiúhőse is viseli egy lappangó bűn súlyát, azt, hogy elkerülve a faluból, el tudta felejteni Virágot. Vajjon nem Pálffy Boriska elfelejtésével vádolja itt magát? A *Fehér Virág* egyébként, ha nem is keresünk önkifejezést alatta, az egyik legszebb magyar novella. Török ritkán hagyja ott az emberi lélektan materiálisabb területét, de itt kilendül a csodálatosba, hogy a gyermeki hit rózsaszín felhőt állítsa pompás elentétbe a novella végének illúziótlan valóságával.

1918 táján végre az anyagi siker is elérkezik Török életében. Erdekes Török reakciója. Eddig nem volt pénze, hogy úgy éljen, amint akar. Most

végre megépítheti kifeje is arisztokratizmusának, úrvoltának világát. A Ritzbe kezdett járni, nehéz borokat ivott, „snapszot“, töménytelen feketét. Éjféljájt még továbbment az Otthon-körbe. Ott nézelődött, ivott reggelig. Mintha ki kellene használnia, fenéki ki kellene innia jobb helyzetét. De ahogy hajszolja bensője, hogy most pótolja, amit az élet eddig megtagadott tőle, éppúgy túlkompensálja helyzetének megjavulását is. Mintha nem akarná elhinni, hogy jobb sorsa állandósul, egyre többet dolgozik. Mintha azért kellene dolgoznia, magát hajszolva, mert csak a munka jogosíthatja fölénytudatát s csak az alkotás altathatja el kétségeit. Mert kétségei vannak. Az anyagi siker, az írók elismerése nem elégíthetik ki határtalan becsúgyát. Mondják, hogy gyakran felolvasta, izelgette saját írásait s haragudott, ha ismerősei nem mutattak elég lelkesedést. Mindig valami megerősítésre, igazolásra volt szükség, éppen mert legbeül bizonytalan volt minden, mert kérdéseit nem tudta elintézni önmagával. S ennek kínzó, sürgető érzését csak akkor felejthette el, ha dolgozott. Munkájában mindig volt nehézkesség, valami túlzott megbecsülése a technikának, valami belevészés az alkotás mechanikus részébe. Ahogy megtanult kézimunkázni és batikolni, ahogy művészetben leginkább a kispasztika érdekelte, az írás technikai része, a valódi munka is altató, elfoglaló jelentésű volt számára. Az *ikreket*, ezt a tisztára ötletre épülő, csak „technikás“ regényt talán ugyanezért írta meg az Érdekes Újság számára. Legfeljebb a bravur érdekelhetto még, önmaga erejének, ügyességének ez az erőszakolt bizonyítása. Másik újságregénye, az *Egon* éppenugy túlkompensáció, ahogy munkaláza túlkompensáció lehetett. Török itt a legteljesebb mértékben szeretné megtagadni gentry voltát, a legerőteljesebb túlzásig elfogulatlan és igazságos szeretne lenni, vagy legalább is azt képzeli, hogy akadhat ember, akinek a lelki fölszabadulást a gentrység teljes megtagadása jelenti. *Egon* rossz mű, de így lehet lélektani értelme Török számára.

Életének utolsó időszakában sajtóságos elcsöndesülést éreznek rajta barátai. Kötekedő kedve alábbhagy. „Gyula, maga angyal lett a földön!“ — bámul rá egyik ismerőse. „Kezdet megdicsöülni, mielőtt kifejezetten beteg lett volna“ — írja Harsányi Zsolt. Mi ez? Előérzet? Talán szívbillentyű elégtelensége jelentkezett? A ha'ált sejtette, vagy a magyar összeomlást? Hisz ezidőtájt politikai tudósításokat írt. Vagy talán tisztázta magával nagy kérdéseit? Tán a siker megadta neki a lelki egyensúlyt? Egy Kazinczy-sor jár az eszünkben: „Az én lelkem nem ismer bizatlankodást, de az ember nem minden pillantásban *egy!*“ Török lelke sem volt *egy minden pillantásban*, vergődött kétség és remény között s csak pillanatnyi megnyugvásai lehettek. Elcsöndesedése inkább tán egy nagy terv, egy nagy regény láza, *A zöldköves gyűrű* folytatásáé, melytől megint azt remélte, hogy a maga számára old meg vele valamit.

Ha'ála, zsenitudatának utolsó lobbanásával mindenestre olyan mélyértelmű, olyan színpadias, annyira íróhoz illő, hogy szinte valószerűtlen. Bátoran ott emlegethetnénk a legnagyobbak halálélőtti szavai közt „Akiknek tele van a lelke, az beleénekel az erdőbe s nem tördök vele, hogy az erdő érti-e?“ Csak a legkicsinyesebb magyarázatot merjük e pompás szavak után írni: aki-nek lelke úgy tele van nyutalansággal, mint Töröké, annak valóban énekelnie kell. Igaz, a nyugtalansághoz még Török erejére is szükség volt, hogy a magyar regény egyik legnagyobb mestere lehessen belőle, de ennek az erőnek csodáját. — végső esetben — ki tudná magyarázni?

Kovacsóczy Mihály és az első magyar napilap terve.

Irta: DEZSÉNYI BÉLA.

Kossuth Lajos 1844-ben, a Pesti Hirlaptól való megválása után, *Buda-pesti Évlapok* címen akart újságot indítani. A lapot hetenként hatszor jelentette volna meg; ezért — Ferenczy szerint¹ — ez lett volna az első magyar napilap, ha Metternichék nem őrkdtek volna gondosan afölött, hogy Kossuth ne jusson újra lapengedélyhez. — Ferenczy megállapítása helyesbítésre szorul; a helyesbítést az Országos Levéltárban őrzött helytartótanácsi és kancelláriai iratok teszik lehetővé, amelyekből kiderül, hogy magyar politikai napilap alapításának első terve már három évvel Kossuth ismert folyamodása előtt felmerült. Az első naponta megjelenő hazai sajtótermék Saphir Zsigmond 1839. január 1-én indult németnyelvű *Pester Tageblattja* volt. Ez azonban irodalmi és divatlap volt; politikai hírlapjaink — a magyar- és a németnyelvűek egyaránt — az 1840-es évek elején még mindössze hetenként kétszer jelentek meg és csak 1844—1845-ben tértek át a heti négyszeri megjelenésre; napilapunk 1848-ig nem volt. Kossuth Pesti Hirlapja maga is csak hetenként kétszer jelent meg fennállása első éveiben; ugyanakkor azonban, amikor a Pesti Hirlap elindult, egy évtizedes változatos multtal bíró hírlapszerkesztő már kísérletet tett arra, hogy a cenzúra kemény korlátjait ügyesen kikerülve, politikai napilap kiadására szerezzen engedélyt. Ez a szerkesztő Kovacsóczy Mihály volt.

Kovacsóczy a magyar irodalomtörténet mostohagyereke. Első almanachjának, az *Aspasiának* megjelenése óta egy évszázadnál hosszabb idő telt el az azt a kemény bírálatot, amelyet akkor az előfizetési díjakkal követett eljárása kiváltott, nem enyhítette az utókor. Talán azt sem bocsátották meg neki kortársai, hogy irodalmi vállalataiban szélsősegesen konzervatív érzelmének mutatkozott, meg hogy egy ideig a „klerikális“ hírben álló *Nemzeti Ujság* szerkesztői székéből szállt kemény vitába a megújuló nemzet büszke vezérével, Kossuth Lajossal. Számos emberi gyöngesége is előlte a rokonszenvet, amelyet lankadatlan munkásságával szerezhetett volna; szerkesztőtársa, Tánics Mihály² jegyzi fel róla, hogy divatlapjának előfizetési díjait „eltorkoskodta“; néha egy hideg reggelire 2—3 pengő forintot is képes volt kiadni. Irodalmi munkássága, elsősorban költeményei meg is érdemlik a teljes feledést és ma is bántónak érezzük Kazinczy ítéletét, aki mindenáron az ifjú Vörösmarty mellé iparkodott állítani a fiatal felvidéki verselőt. Irodalmi szemlélete Kazinczy korának nyelv-művelő álláspontját merevítette meg, ezt pedig a romantikus kor már régen túllépte. Azonban teljesebb tisztázást és feltétlenül nagyobb méltányolást érdemelne Kovacsóczy szervező szerepe: a fáradhatatlan szerkesztő, színházigazgató és almanachkiadó, aki — bár nem volt túlságosan szerencsés munkatársai megválasztásában — mégis számos tehetséges írótt juttatott szóhoz. Hogy egyebet ne említsünk, a *Zalán futásának* bevezetését a hírhedt Aspasia hozta először. Azt az úttörő szerepet, amelyet Kovacsóczy változatos ki-

¹ *A magyar hírlap-irodalom története 1780-tól 1867-ig.* Bp., 1886. 292. l.

² Tánics Mihály: *Életpályá vagy emlékiratok.* Pest. 1873. I. kötet 135. l.

adványainak alapításával magára vállalt, a kortársak teljes tudatossággal értékelték. „Olly időkbén kezdé s folytata nálunk irodalmi vállalatokat — írja róla 1846-ban a *Jelenkor* —, minöben Fulton az angoloknál a gőzhajózást; s ha ennek lángezésével birandott is, még sem vizsik koporsója lepelszéleit országnagyok... mint viendik Franciaországban pairek Hugo Victorét.³ Valóban, Kovacsóczy hálátlan foglalkozást választott: az elsők között volt hazánkban, akik írói készségüket teljesen a napi irodalom, a zsurnalisztika szolgálatába állították; ezen a téren tudatosan törekedett vezetőszerpre. Sűrű sorban egymásután napvilágra kerülő gyűjteményes és időszakos vállalatai egyetlen végső célt szolgáltak: erős és befolyásos időszaki sajtóorgánium szerkesztője akart lenni. Törekvéseinek megkoronázása lett volna az első naponta megjelenő hírlap. Nem Kovacsóczy „rehabilitálására“ törekszünk, de talán a magyar sajtó történetének egy érdekes mozzanatát feltárva, egyben az ő életrajzához is fontos adatot szolgáltatathatunk. Ezért kell röviden szemügyre vennünk napilap-tervét megelőző folyóiratalapításait.

Az Aspasia folytatásaként *Nefelejts* és *Arpádia* címen adott ki Kovacsóczy évkönyveket Kassán. De már kassai akadémiai tanárságának kezdetén foglalkozott folyóiratának, a *Szemlélőnek* tervével. Erről tanúskodik báró Mednyánszky Alajoshoz intézett két levele,⁴ amelyekben arra kéri őt, fogja pártját kérvényének a helytartótanácsnál, s tegye lehetővé, hogy folyóiratának megindítását mielőbb engedélyezzék. Kérvényét, így írja, már 1831 június havában benyújtotta, de a „járvány, mely honunkat pusztítá, akadály lön a korábbi teljesítésben“ s így csak 1831 karácsonyán küldte fel a kérvényt Budára Abaúj vármegye. Az engedélyt csak egy évvel később, 1832 „végnapjaiban“ kapta meg. Erről tanúskodik az 1833. február 3-ról keltezett névreszóló nyomtatott előfizetési hirdetés, amelynek Horvát Istvánhoz címzett példányá megvan az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában. Az előfizetési hirdetésben a folyóirat tervezetét is közli; lényegében enciklopédikus tartalmat ígér. jeles férfiak és asszonyok életrajzaival, rövid tudományos értekezésekkel, a színészetet illető értesítésekkel, végül „csinos és elmés“ anekdotákkal. Érdekesebb azonban, hogy az előfizetési hirdetés a *Literaturai Lapok*nak, a *Szemlélő* irodalmi melléklapjának tervezetét is közli. Már pedig a *Szemlélő* 1833. július 1-én meg is indult, azonban nem mint enciklopédikus folyóirat, hanem mint valóságos divatlap, a *Literaturai Lapok* nélkül. Ebben a formájában az 1833. év végéig állott fenn és az év végén bejelentette a szerkesztő, hogy 1834-ben már nem folytatja folyóiratát. Csak 1836-ban indult újra a *Szemlélő*, ekkor azonban már az előfizetési hirdetésben közölt tervezetnek megfelelően enciklopédikus tartalmat adott és hetenként egyszer *Literaturai Lapok* című kritikai melléklapja is volt.

Az 1833-ban fennállott *Szemlélő* tehát az 1836-ban újraindult *Szemlélő*-től lényegesen különbözik. A különbséget az alcím változása is megjelöli; 1833-ban így hangzik a lap címe: „*Szemlélő a' tudományok', literatura', művészet', divat' és társas élet' körében*“; 1836-tól pedig: „*Szemlélő Tudományok', Literatura', Művészet' és társas élet' körében*“. A „divat“ szó tehát az új alcímöböl kimaradt és valóban hiányzanak az 1836-os *Szemlélő*ből a

³ Idézi Ferecezy-Danielik: *Magyar Írók*. Bp., 1858. II. kötet, 166. l.

⁴ 1832 febr. 15. és márc. 15. Az Orsz. Széchényi Könyvtár kéziratárában.

divatképek és egyéb könyvatos műmelléletek. Az 1833-as Szemléző valóságos divatlap volt, olyan, mint az ugyanazon évben Pesten indult Regélő, és eredeti folyóirattervét Kovacsóczy csak 1836-ban valósította meg. Erdemes megvizsgálunk ennek az okát, mert hiszen első magyarnyelvű divatlapunk a pesti Regélő volt, nem érdektelen tehát, hogy a Regélő keletkezésének évében Kassán is indult magyar divatlap. A titok kulcsát az ugyancsak 1833-ban Kassán megindult *Bote von und für Ungern* című divatlap szolgáltatja kezünkbe. E német divatlapot Werfer Károly, egy minden újítás iránt eleven érdeklődést tanúsító kassai nyomdatulajdonos nyomtatta, akárcsak a Szemlézőt. A Szemléző összes divatképei, valamint a könyvatos táj- és arcképek is egyidejűleg jelentek meg a *Bote von und für Ungern*-ben és a Szemlézőben. Valamennyit Lipszéből hozatták; a tájképek és arcképek aláírása ezért a Szemlézőben is németnyelvű; a divatképek a *Schnellpost für Mode und Literatur*-ból valók. Hogy Kovacsóczy enciklopédikus folyóirat helyett divatlapot indított, minden bizonnyal Werfer Károly érdeme és a közösen felhasznált divatképeké. A magyar és a német divatlap rovatbeosztása, háromhasábosan tördelt oldalainak külső képe is teljesen hasonlatos volt.

Sem a Szemléző, sem a *Bote von und für Ungern* nem tudott boldogulni. Az utóbbi 1835-ben végleg megszűnt, a Szemlézőt pedig 1836-ban már divatképek nélkül jelentette meg újra Kovacsóczy. Új formájában sem állott fenn a felvidéki folyóirat sokáig, bár Kovacsóczy hangoztatta, hogy szükségös és hasznos a hazára nézve, „hogy felső Magyarországon folyóírás legyen”.⁵ Sem a Szemléző, sem a *Literaturai Lapok* tartalma nem érdemli meg, hogy bővebben foglalkozzunk velük. Csak a Szemléző első formájának újszerűsége, a párhuzamosan magyarul és németül megjelenő divatlap eszméje érdekes, meg az, hogy a már eddig is kétszer újraindult folyóirat jellemző Kovacsóczy lapalapító szenvedélyére. Következő folyóirata a Szemléző egyenes folytatása, és napilap-alapítási terve is szorosan hozzá kapcsolódik. De mielőtt a Szemlézőtől búcsút vennénk, említsük meg, hogy a Szemlézőt folytatta a tíz évvel később, 1848-ban indult *Abrázolt Folyóirat* is, legrégibb képes hetilapunk, amelyet ugyancsak az élelmes Werfer Károly adott ki és amelynek illusztrációit ugyancsak külföldről szereztek be.⁶ Werfer Károly az *Abrázolt Folyóiratra* azért kapott engedélyt, mert valamikor ő nyomatta a Szemlézőt. Kovacsóczy ugyancsak a Szemléző jogán jutott új folyóirathoz. A lapengedélyek fukar kézzel való osztogatása folytán így kapcsolódtak egymásba e korszakban az egyes sajtótermékek, mint egy-egy láncszem, vagy mint a megzavart vízszínen a hullámkarikák.

A Szemléző 1837-ben megszűnt, folytatása evékig nem volt. Kétségtelen azonban, hogy már a rákövetkező esztendőben útnak indította Kovacsóczy új folyóiratának, az immár Pesten megjelenő *Közleményeknek* dolgát. Már 1838-ban és 1839-ben egy-egy ízben elutasította a magyar királyi kancellária Kovacsóczynak azt a kérését, hogy hetenkint négyszer megjelenő folyóiratot alapíthasson.⁷ 1840-ban azonban Kovacsóczynak s talán pártfogóinak az a megváltó gondolatuk támadt, hogy a Szemlézőre való hivatkozással

⁵ *Szemléző* 1837. máj. 1.

⁶ Dezsényi Béla: *Az első magyar képes hetilap*. Bp., 1940.

⁷ Orsz. Levéltár. Helytartótanács. Gremiale. 1840. Fons 9. Pos. 7, 32, 51.

tolyamodjanak újra engedélyért. Valóban, 1840. július 21-én a helytartótanács hosszas indokolással és igen pártfogólag ajánlja, hogy a lapengedélyt adják meg, tekintettel a csődbejutott Szemlélőre, meg arra, hogy a kérvényező becsületes jellemű és mindig helyes érzelmekről („recte sentiendi ratione“) tett tanúságot. Hozzáteszi azt is, hogy az előfizetési díjakért Beimel József könyvnyomtató kezességét vállalt. Az engedélyt 1840. november 10-én kapta meg Kovacsóczy a „Közlemények az élet és tudományok köréből“ heti hat-szori és a *Literaturai Lapok* heti kétszeri kiadására.

Kovacsóczy ezzel valóságos naponta megjelenő lapra kapott engedélyt, olyanra, amilyen a Saphir-féle Pester Tageblatt volt. Engedélyét azonban nem használta ki teljesen. Az 1841. január 1-én megindult Közlemények hetenként csak négyszer jelentek meg, vasárnap, kedden, csütörtökön és pénteken, hetenként kétszer pedig, szerdán és szombaton, a *Literaturai Lapok* pótolták. A főlap és a melléklet így egymást váltogatva, hétfőt kivéve, mégis naponként kerültek ki a sajtó alól, maga Kovacsóczy „ikerlapnak“ nevezte őket. A Közleményeknek egyébként még egy melléklapja volt, *Jelenő* címen, ez azonban csak hírdetéseket közölt. Kovacsóczy szerkesztőtársa eleinte Stáncsics (Táncsics) Mihály volt, aki azonban a második felévtől kezdve nem szerepel a lapon.

A Közlemények, akárcsak az első Szemlélő, divatlap volt; a *Literaturai Lapok*ban „harag és párt nélküli“ kritikát ígért Kovacsóczy, valójában azonban Bajzáékkal folytatott elég sekélyes polémiát.⁸ A fontos azonban az volt, hogy a két folyóirat egymást váltogatva naponta jelent meg és így új lap-típust hozott. Észrevették a kortársak is, hogy Kovacsóczy „a' napilap szükségévé vált eszméjét hozá gyakorlatba, mi annál szerencsésb sikerű lehet, mivel divat-, arcz- és életképeket is ad lapjaival, és így szorosan véve majd egészen vetélytárs nélkül áll irodalmunk mezején“.⁹ Különösen kiváltságos helyzetet biztosított Kovacsóczynak 1841. július 1-től kezdve a Regélő megszűnése; egy ideig Kovacsóczy volt az egyetlen magyar nyelvű divatlap. Azt a szigorú ítéletet, amelyet a Közleményekkel szemben általában véve jogosan gyakorolt irodalomtörténetírásunk, legalább is az 1841. év második felére nézve enyhítenünk kellene. Több kitűnő író dolgozott ekkor Kovacsóczy lapjába; Kuthy Lajos, Lisznyai Kálmán, Sárossy Gyula, Döbrentei Gábor, Tárkányi Béla, Frankenburg Adolf, Szelestey László nevét találjuk a versek és cikkek alatt. A későbbi híres divatlapok egyes népszerű rovatai sorra megjelennek már a Közleményekben; így a csipkelődő kritika „darázsok“ rovatcím alatt, amely később a Frankenburg féle Életképekben is újra feltűnik. A „salon élet“-ről P. Horváth Lázár itt kezdi arisztokratikus és fellengős riportjait. Végül feltűnő, hogy már a Közlemények is igyekeznek bővebb tért adni a napi élet eseményeinek, nem minden politikai él nélkül. A „társalgási terem“ című rovat más hírlapokból ad rövid kivonatokat „a nők számára“. Ugyancsak a politikai hírszolgálat a hivatása a folyóirat „hírtárca“ című rovatának.

Az aktuális események előtérbe állítása szorosan összefüggött a nemzet sorskérdéseinek élénkebb formában meginduló tárgyalásával. 1841 már a Pesti

⁸ Pongrácz Alajos: *Szépirodalmi folyóiratok a szabadságharcig*. Bp., 1930. 21. l.

⁹ *Jelenkor* 1841. jén. 9.

Hírlap éve. És Kovacsóczy készen áll arra, hogy megvalósítsa évek szívós munkája mögött rejtőző igazi tervét: politikai lapszerkesztő akar lenni ő is, Kossuth Lajos vetélytársa. Már 1833 ban, amikor a Szemlélő megindult, azért folytatódott Kovacsóczy magához a királyhoz, hogy *Napjaink* című politikai lapra is nyerhessen engedélyt.¹⁰ Régi tervét 1841-ben úgy igyekezett megvalósítani, hogy a Közlemények mellékleteként egy ugyancsak *Napjaink* című politikai lap kiadási jogáért folyamodott.¹¹ Ezt a mellékletet naponként akarta megjelentetni és nyilvánvaló, hogy hamarosan túlsúlyra került volna a melléklet a főlap fölött, valóságos politikai napilap vált volna belőle, amilyen Magyarországon eddig nem volt. A helytartótanács és a kancellária azonnal át is látta az új hírlapterv rendkívüli jelentőségét. Maga a központi könyvizsgáló hivatal vezetője, br. Mednyánszky Alajos terjesztette elő véleményét a tervről a helytartótanács 1841. júl. 26-i ülésében. E vélemény szerint Kovacsóczy tervezett *Napjaink* című napilapja szellemelő és irányára nézve egyaránt veszélyesnek látszik. A kérelmező ugyanis e forrongó kor valamennyi eszméjét, továbbá az emberek érdeklődésének legmagasabb tárgyait, mint a vallást, a trónt, az alkotmányt teljes szabadsággal és a nagy nyilvánosság előtt akarja vita tárgyává tenni; a század előítéleteit, sérelmeit, bűneit, akár nyilvános, akár magánjellegűek legyenek azok, teljes szigorral akarja bírálni. Ez a szándék nyilvánvalóan ellenkezik a cenzúra általános szabályaival. A hírlapnak „Honni Napló” című rovata olyan tárgyakat is tartalmazna, amelyek a rendes cenzori hatáskörön kívül esnek, a „Külföldi Közlések” című rovat pedig olyan cikkeket ígér, amelyeknek felvételét eddig hírlapok tervezetében nem volt szokás megengedni.

Kovacsóczy napilaptervezetéről csak annyit tudunk, amennyit ezen latinyelvű hivatalos véleményezés magában foglal. Ezek szerint a „Honni Napló” és a „Külföldi Közlések” lettek volna a lap legfontosabb rovatai, az elveszett program pedig oly szabad véleménynyilvánítást ígért, amely Kossuth Pesti Hírlapjának már ismert irányánál is jobban megdöbentette a hatóságot. Nem javasolta Mednyánszky az engedély megadását azért sem, mert Kovacsóczy már a *Literaturai Lapokba* is sok olyan közleményt vett fel, amely annak jóváhagyott tervezetét túlhaladta; ezeket azután a cenzúrának törölnie kellett. A kérést mégsem tagadták meg kersen, hanem halasztó módszerhez folyamodtak. A *Napjaink* kiadásáért Kozma Vazul és társa pesti könyvkereskedő cég vállalta a kezességet. Mednyánszky indítványára a helytartótanács Pest város tanácsához intézett leiratban részletesebb nyilatkozatot követelt arról, mily vagyontárgyakat szándékozik Kozma Vazul és társa a kezesség fejében lekötni. A válasz az volt — s ez bizonyára megfelelt a helytartótanács várakozásának is —, hogy Kovacsóczy az újabb kezesség bemutatására haladékokért. Erről a helytartótanács sürgötésére Pest város tanácsa 1841. aug. 18-án adott jelentést. Érdekes, hogy az ügy referense Trattner György városbíró volt, az 1845-ben megindult kormánypárti *Pester Zeitung* jövődjő szerkesztője.

¹⁰ Ferenczy. i. m. 184. 1.

¹¹ Helytartótanács. Gremiale. 1841. Fons 9. Pos. 38, 51, 52. M. Kir. kancellária 6488/1841. és 11854/1841.

1842-ben egyébként Kovacsóczy meglevő folyóirata, a Közlemények is válságba jutott. Beímel ugyanis visszavonta az eddig nyújtott kezességet, mint erről 1842. máj. 24-én Pest vármegye felterjesztése értesítette a helytartótanácsot.¹² Csakhogy ekkor Kovacsóczy már tudta, hogy régi vágya teljesülni fog és politikai lapszerkesztő lesz, ha más úton is, mint remelte. Valóban, 1842. jún. 8-án átvette a még Kultsár István által alapított Hazai és Külföldi Tudósítások folytatásának, a *Nemzeti Ujságnak* szerkesztését. Az ezután következő két esztendő Kovacsóczy hírlapszerkesztői pályájának fénykora. A *Nemzeti Ujság* szerkesztését ugyan 1844-ben kénytelen volt gr. Mailáth Jánossal megosztani, majd még ugyanabban az évben meg is kellett válnia konzervatív szellemben szerkesztett lapjától, de tagadhatatlan, hogy ügyes tolla és szerkesztői tehetsége javára vált a lapnak, amit még Kossuth Lajos is elismert.¹³

Meg kell még említenünk, hogy a Közlemények lapengedélyét sem akarta Kovacsóczy felhasználatlanul hagyni a *Nemzeti Ujsághoz* való átpártolása után sem. 1842 decemberében azért folyamodott, hogy a lapot *Közlemények a nevelés és oktatás köréből* címen Kronperger Antal veszprémi „presbyter“ szerkesztésében adhassa ki.¹⁴ A tervezett új folyóirat valószínűleg azonos a Szalády-féle hírlapbibliográfiában¹⁵ szereplő *Közlemények a kisdedővás és elemi nevelés köréből* című folyóirattal, amely 1843 elején indult, majd 1844-ben *Népbarát*ra változtatta címét. E folyóiratból azonban egyetlen példányt sem ismerünk és Szalády szerint nem is Kronperger Antal volt a szerkesztője, hanem Szentkirályi Móric. De elég, hogy a lapengedélyek a továbbiakban sem maradtak kiaknázatlanul, a hatóságok ellenállása nem akadályozhatta meg, hogy hullámkarika hullámkarikát kövessen a magyar időszaki sajtó vizein.

Kovacsóczy 1844-ben pesti cenzori állásért folyamodott¹⁶ és 1845-ben Császár Ferenczel együtt kiadott *Magyarkák* című röpiratában öntötte ki keserűségét afőlött, hogy szerkesztői állásától elűtötték. E röpirat szenvedélyes hangja, ideges, rapszódikus stílusa sokkal különb újságírónak mutatja Kovacsóczyt, mint a *Közlemények*, vagy akár a *Nemzeti Ujság* cikkei. Tizenötévi küzdelem után itt talált igazán önmagára a hivatásos publicista, sajnos, már későn. 1846-ban a „mellvízkór“ sírba döntötte és „a 44 éves nyomorult lesujtottnak koporsóját négy ember kísérte ki“.¹⁷ A Honderű gyászcikke szemrehányóan jegyzi meg, hogy ugyanekkor a magyar társadalmi és szellemi élet nagy pompával ülte meg Pestalozzi emlékünneptét. Kovacsóczynak legálább halálában némi elégtételt íparkodott szolgáltatni az egykorúak részvéte. Ha mint író megérdemelten csekélyre is értékelték, a publicista erőfeszítései helyet kell hogy biztosítsanak számára irodalmunk történetében. Ezt a helyet a későbbi mozgékony hírlap- és folyóiratszerkesztők, a Frankenburgok és Vahot Imrék előfutárjai között fogja kijelölni az irodalomtörténetírás.

¹² Gremiale. Fons 9. Pos. 52.

¹³ *Nemzeti Ujság* 1843 márc. 15.

¹⁴ Helytartótanács, Gremiale. 1842. Fons 9. Pos. 109. és 1843. Fons 9. Pos. 7.

¹⁵ *A magyar hírlap-irodalom statisztikája 1790–1880-ig*. Bp., 1884.

¹⁶ Helytartótanács. Rev. libr. 1844. Fons 9. Pos. 142.

¹⁷ *Honderű* 1846. jan. 20.

Tóth Kálmán és a franciák.

Tóth Kálmán a szabadságharc kitörése előtt Baján tanult franciául. Francia tanítója¹ a bajai zsidó iskola igazgatója, Neustadt Izsák volt, rajztanárának, Pollák Lipótnak első bajai kölesönkönyvtárában pedig francia és német könyveket olvashatott. Hogy francia tanulmányait a szabadságharc után is folytathatta, bizonyítja Sziágyi Sándor folyóiratában a bajai életről írt beszámolójának francia vonatkozása is.

A francia nyelvben közepes jártasságra tehetett szert. Mint a későbbiek mutatják, jól olvasott franciául, műfordításra több ízben is vállalkozott, de előszóban nem bírta jól azt a nyelvet, mely feleségének, Majthényi Flórának társaságában (Apraxin Júlia, Nemeskéri Kiss Margit) egészen megszokott volt. Még élete második szakában sem beszél jól franciául, amint azt egy 1872-ben Nauheim Hessendarmstadtból keltezett furdőleveléből² megtudjuk. Itt „a játéknyelv francia, valamint az étlapok és általában a szolgálati nyelv, a közéletben is majd mindenki beszél franciául, s megvallom, hogy bár *igen gyenge francia vagyok*, örömebb beszélek itt ezen a nyelven“, mint a helyi német dialektusban?

1851 derekán kerül Pestre, ahol Nagy Ignác Hölgyfutáránál helyezkedik el. A lap szerkesztője még a szabadságharc előtt nagy sikert aratott sikerült Sue utánzatával: a *Magyar titkok* c. regényével. Nagy Ignác lapja a magyar szépirodalmi folyóiratok folytonosságát jelenti s munkatársait is részben az Életképektől örökli. Az Életképek írógárdája nagyobbrészt franciabarát volt. Jókai kortársairól szóló előadásában a Kisfaludy-Társaságban így jellemzi írótságait: „egészen a francia iskola tanítványai voltunk mindannyian. Azé a francia iskoláé, mely Lamartine-tól Hugo Victorig, s Dumas-tól Béranger-ig mindent magába egyesített, ami eszmében szép, kivitelben merész, érzelmekben megragadó, ami a szívet hevíti, ami a lelket felemeli... Valamennyien franciák voltunk! Nem olvastunk mást, mint Lamartine t, Michele t, Louis B'ancot, Suet, Hugo Victort, Bérangert.“³ Ezeket a franciabarát írókat örökölte a Hölgyfutár is.

Tóth Kálmán első verse az Életképekben jelent meg. Ezt a negyvenes éveket jellemző irodalmi franciabarátságot, franciáságot örökli, első éveinek nagy mintaképén, Petőfin keresztül is. Közös eszményük: Béranger, akit Tóth K. önéletrajzában a legkedvesebb költői között emleget. Vadnay Károly Tóth K. felett tartott emlékbeszédében rávilágított a két költő viszonyára: „Mikor megismertem, legkedvesebb dalnoka Béranger, s mindig magá-

¹ Független Magyarország. 1931. márc. 1. sz.

² Fővárosi Lapok. 1872. 188. sz.

³ A Kisfaludy-Társ. Evl. Új folyam. VII. 262. l.

val hordott könyve a Chansonok zsebkiadása volt. Ebből vette első nagyobb kötetéhez a jelíget is: A jó Isten mondá nekem, dalolj, dalolj, szegény kicsinyem! Tóthnak tetszett a francia dalnok egyszerűsége, őszintesége, sőt vidámsága is. Tóth Kálmánt belső természete, lényének sajátos uralkodó vonásai nem engedték sem Béranger, sem Petőfi tanítványává lenni. Éppoly távol áll annak derült, nyugodt életbölcsejétől, mint emennek szenvedélyos erejétől és mindent hatalmasan felölélő gazdag képzelmetől... Csak egy közös vonásukban osztozott: az őszinteség költői erényében.“

Első Béranger utánzatát,⁴ *A szivarról* szóló költeményét még Bajáról küldi a Hölgyfutárnak, de két évvel később már Pesten írt *Egy szivarárus lánykához*⁵ c. versének hangulata és stílusa még mindig Béranger-ra emlékeztet.

1853-ban ismeri meg a gazdag és előkelő Majthényi Flórát. Hozzá írja az *Elvinnélek hozzád* (Hölgyfutár 1853. jún. 4.), *Ugy titkolom, hogy szereted* (U. o. júl. 23.), *A nagyvilág lánya* (U. o. nov. 26.) c. verseit, melyek mind mind a kis poéta reménytelen szerelmének szülőfői. S mikor 1853/54 fordulóján a szerelem a legreménytelenebb, akkor írja *Nagy szerelem*⁶ c. költeményét, mely nem egyéb, mint Béranger *Beaucoup d'amour* c. versének a fordítása. A reménytelenül szerelmes költő Bérangerrel együtt mondhatja:

*En nem vagyok se dús, se úr, se híres,
Hanem szerelmes végtelen nagyon.*

Ugyancsak Béranger *Souvenirs d'enfance* c. költeményére emlékeztet az ugyanabból az évből származó *Szülőföldem* c. vers, mely a költő szüleinek meglátogatása alkalmából keletkezett (Hf. 1854. máj. 15. 97. sz.). A szülőföld nostalgija, a kisvároskából a fővárosba került déraciné Tóth Kálmánnál többször is jelentkezik. Tóth a *Honvágyban* éppúgy, mint Béranger a *Nostalgie* c. versében a nagyváros fényéből, ragyogásából, zajából a faluszerű kisvárosba, Bajára vágyik vissza és művészi ének helyett dajkamese után áhítzik.

Mintha valami kezdetű költeményének Parnyval való rokonságára Alszeghy Zsolt hívta fel a figyelmet. Szerinte Tóth Kálmán gyakran emlegette az elégia Shakespeare-jéhez való vonzódását. Valószínű, hogy a hangulati közösség épp e korban (1853) olvastatta vele a francia elégius költő da'ait. Parny elégiái (különösen a XI. elégia, melynek mottója: j'ai tout perdu, — l'amour seul est resté) igen népszerűek voltak nálunk. Kisfaludy Sándor már o'aszországi tartózkodása alatt szívesen olvassgatta őket, sokat idéz belőlük jegyzőkönyvében s Tóth Kálmán korának franciás divatában Lamartine, Musset mellett a szerelem költői között Parny is újra divatba jött.

Béranger és Parny mellett főként Musset hatására szeretnék rámutatni. Musset *Rapelle-toi* c. versénck (1842) Tóth *Emlékezem rád* c. versével való rokonsága tűnt fel először. Binder Jenő szerint Musset e verse, mely voltaképpen a *Vergiss mein nicht* francia szövege Mozart zenéjére írva, „hazáján kívül

⁴ Alszeghy Zsolt: *Tóth Kálmán Urájának fejlődése*. IK. 1915. 58. 1.

⁵ Megjelent: Hölgyfutár. 1852. május 12. 121. sz. A továbbiakban: a Hölgyfutár Hf.-nek rövidítve.

⁶ Hf. 1854. 21. sz.

négy európai kultúrnemzet dalmezőit járta be diadalmasan“.⁷ De lássuk Musset és Tóth versét közelebbről:

Rappelle-toi, quand l'aurore craintive
Ouvre au soleil son palais enchanté:
Rappelle-toi, lorsque la nuit pensive
Passe en rêvant sous son voile argenté;
A l'appel du plaisir lorsque ton sein palpite,
Aux doux songes du soir lorsque l'ombre t'invite,
Écoute au fond des bois
Murmurer une voix:
Rappelle-toi.

Rappelle-toi, lorsque les destinées
M'auront de toi pour jamais séparé.
Quand le chagrin, l'exil et les années.
Auront flétri ce coeur désespéré;
Songe à mon triste amour, songe à l'adieu suprême!
L'absence ni le temps ne sont rien quand on aime
Tant que mon coeur battra,
Toujours il te dira:
Rappelle-toi.

Rappelle-toi, quand sous la froide terre
Mon coeur brisé pour toujours dormira:
Rappelle-toi, quand la fleur solitaire
Sur mon tombeau doucement s'ouvrira,
Je ne te verrai plus, mais mon âme immortelle
Reviendra près de toi comme une soeur fidèle.
Écoute, dans la nuit,
Une voix qui gémit:
Rappelle-toi.⁸

Mikoron a hajnal,
Mint egy piros lányka,
Elkezd mosolyogni
A vidékre, tájra
S örömkönnytül reszket
Minden a világon,
Harmat ragyog a fán,
Fűszálon, virágon:
Emlékezem redd!

Mikor a nap úgy ég,
Mint az érző szív, mely
Tele van érzéssel,
Tele szenvedéllyel;
S meleg vágyról súgnak
Az elfáradt szellők,
Lobogó ezüst színt,⁹
Öltének a felhők:
Emlékezem redd!

Mikor a nap lemegy,
S mint szívet a bánat,
Úgy fogja el az éj
Egyszere a tájat.
És mindenütt gyász van
A világon végt,
Csak a szerelemnek
Szép csillaga fénylik:
Emlékezem redd!

Musset hatása formai és tárgyi, Tóth mint Musset is, három strófában, állandó refrénnel ír, mely szinte ráfelel Musset refrénjére. Tóth még a strófánkénti kilenc sort is átveszi, de a hangulat-erősség különbségnek (Tóth fájdalma csillapultabb) megfelelően rövidebb sorokban. Tartalmi szempontból vannak motívum-egyezések az első és harmadik versszakban. Míg Tóth három versszakában keretként a fizikai napot osztja három részre, hajnali, nappali és éjjeli hangulatú versszakokra, addig Musset első versszakában a hajnal-motívum azonos, másodikának életképe megfelel Tóth nappali versszakának; a harmadik versszakokban könnyű felismerni a halál-éjjel és az éjhez kapcsolódó gyász rokonságát.

Még feltűnőbb a motívumok párhuzamos jelentkézése Musset *Lucie*⁹ (1835) és Tóth Kálmán *Voltam én már boldog veled*¹⁰ kezdetű költeményének az összevetésénél.

Mussetnél a gyermekszerelemnek, Lucienek, korai halála az az esemény, mely a költőt elégiája írására ihleti. Tóth költeményének élményi alapja: a

⁷ Binder Jenő: *A. de Musset egy költeményének forrása*. EPhK. 1913. 643–644. l.

⁸ Musset: *Oeuvres*. Paris. Charpentier. 1867. 126. l.

⁹ Musset: i. m., 91–92. l.

¹⁰ Hf. 1855. júl. 14. 159. sz.

költő visszatér Bajáról, hol szüleinek Flóráról, mint választottjáról beszélt, és a szeszélyes Majthényi Flóra a szerelmes költőt hidegen fogadja. Költőnk visszagondolva a közelmultra, amikor Flóra kedves volt hozzá, felsóhajt: Voltam én már boldog veled!

A forma más a két versben. Musset híres elő- és utóverse, melyet sírjára is felvéstek emléksorokként, csupán keretül szolgál. Magában a két versben a történet párhuzamossága kimutatható, sőt a három egyforma sorrendben következő motívum is egyezik:

Musset: *Un soir, nous étions seuls, j'étais assis près d'elle;*
 Tóth: Voltam én már boldog veled.
 És te is voltál én velem,
 — — — — —
 — — — — —
Gyönyörű nyári este volt,
Emlékszel-e, emlékszel-e?

Musset és Tóth bevallják szerelmüket:

... je n'aimais qu'elle au monde.
 Nous nous tûmes longtemps; *ma main touchait la sienne.*

Mondám: szeretlek stromig,
 Bár ezt nem érti meg szíved.

— — — — —
 — — — — —
 És megfogtam kis kezedet —
 Emlékszel-e, emlékszel-e?

Lucie és Flóra énekelnek szerelmesüknek:

Son sourire semblait d'un ange: elle chanta.

Mondtál aztán dalt nekem.

Mindkét költemény vége szomorú, és ez adja voltaképpen a két vers tulajdonképeni élményalappját. Lucie pár héten belül meghal, a költő végleg elveszti ifjú szerelmét; Flóra szeszélyes fogadása után azt hiszi, hogy végleg elveszítette szerelmesét és ez adja az indítást Musset-hangulatú versének megírására. Így a két költemény eseménytörténete a befejezésben is egyezik...

Prózai munkáiban, leveleiben, fordításaiban élete végéig megtalálhatjuk a franciás műveltség nyomait, úgyhogy Tóth Kálmán is többé kevésbé azok közé a magyar írók közé tartozik, akik az átmenetet, az előzményt jelentik a századforduló nyugatos franciásságához.

Csapláros István

Zolnai Béla: A magyar biedermeier. Budapest. (1940.) Franklin, 198 l. Magyarságismeret III.

Zolnai legújabb könyve tökéletes szervezéssel illeszkedik eddigi tudományos célkitűzéseibe. A biedermeiert tárgyalja, tehát irodalmi és szellemi stíluskorszakot. Alapos részlet- és anyagismerettel rendelkezik, s a magyar nemzeti múlt egyik korszakáról akar teljes és színes képet adni. *Izléstörténet* és *magyarságismeret* elválaszthatatlan egységbe jutnak ebben a szép munkában, mintájául a magyarságtudományi kutatásnak. Zolnai tulajdonképpen már 1917 óta foglalkozik a biedermeier-kérdéssel. Ekkor jelent meg a Hétben cikke a biedermeier-lázról az új magyar irodalomban. Majd a Széphalom 1930. évfolyamában jelezte egy rövidebb tanulmány a bécsi biedermeier magyar vonatkozásairól ezirányú érdeklődését. Később a magyar és francia irodalom biedermeier elemeiről írt könyvet. Ez a munka főleg a tudósvilág számára szól, és az irodalmi biedermeier fogalmát tisztázta. Legújabb munkája ezzel szemben szélesebb alapokon áll és az egész magyar biedermeier-világot kutatási körébe vonja. Természetes azonban, hogy irodalomtudósi mivoltát itt sem tagadja meg és elsősorban az irodalom világból indul ki.

Könyve a magyar biedermeier *ábrázolására* törekszik, minthogy a fogalmi tisztázást már előző könyvében elvégezte. Módszere ezért, főként az első hat fejezetben, *fenomenológiai*ak volna nevezhető. Amint szerzőnk maga közli olvasóival, végig akar vezetni a biedermeier jelenségek országútján. Megrajzolja a házi, családi élet biedermeier képét, a társaséletet, a női eszményt és a korszak eszményi szerelem-gondolatát. Majd Imre János, a pesti egyetem egykori bölcsélet-professzorának magyarnyelvű életfilozófiai munkája alapján a kor világnézeti a'apiját tárja elénk, a szelíd harmóniát, a Szép, Jó, és Igaz hármas eszményét. Kiegészíti ezt a képet az írók nyilatkozataival is. Ez a fejezet foglalja össze tömören a biedermeier lelkiséget: „Vezérszavakul a következőkkel jellemezhetők a biedermeier lelki alkatott: nemes eklektizmus, amely a szép-jó-igaz csillaga alatt harmóniát keres kereszténység, spirituális epikureizmus és sztoikus ész-világrend között; emberiség és haza egyeztetése rezignáció és lojalizmus, a jámbor középszer jegyében; családiasság és filantrópia, a városi ember faluszentimentalizmusa és mérsékelt természetkultusza.“ (63. l.)

Külön fejezetet szentel a magyar biedermeier *akadémiai gondolatának*. Rámutat arra, hogy az Akadémia, biedermeier-világunk szülötte, mennyire a *nyelvi és irodalmi művelődés* jegyében keletkezett és alakult tovább élete első évtizedeiben. Az Akadémia valódi célja a magyar nyelv és irodalom ápolása! ez a ma nagyon is korszerű hitvallás cseng ki Zolnai szavaiból. Elő- és utó-biedermeier-jelenségeket tárgyal a következő fejezet. Az örök biedermeiert keresi, miközben rámutat a XVIII. század polgári világára, s a biedermeier-hullám kiesengésére a XIX. és XX. század fordulójának polgári epigon íróiban, sőt nagyobb költői egyéniségeiben (Krúdy Gyula, Tormay Cecil és Vargha Gyula) is. Kazinezyt, Berzsényit és Kőlcseyt mint a biedermeierbe hajló magyar empíre

három oszlopát mutatja be. És rámutat arra is, mint menekül a polgárság képzeletvilága az élet nyugodt keretei közül előbb romantikába, majd a kezdődő realizmusba. Ennek kapcsán pedig a magyar romantikus és realista mozgalom számos kisebb, de érdekes és jellemző alakjára, jelenségére hívja föl figyelmünket.

Ilyen egyetemes szemléletmód a munka egyik legnagyobb erénye. Szerzőnk széleskörű, biztos tudással tekiinti át és rendszerezi a jelenségek tömkelegét. Magunk részéről csak néhány szerény adalékkal szeretnénk még ehhez a munkához szolgálni. A „társalkodás“ és nevelés biedermeier-eszményeivel kapcsolatban rámutathatnánk az *önképzőköri mozgalomra*, mely ezidőtájt élte hőskorát. Ifjúsági „társalkodás“, nyelvművelés és önnevelés illetén harmóniája igen jellemző a biedermeierre.

Ennek a biedermeiernek vannak barokk vonatkozásai is: „Mintha az élet nem volna egyéb, mint egy nagy maskarabál.“ Ez a biedermeieres gondolat voltaképp a barokk világszínházi-cszmekör kései származéka. A „Lebensbühne und Marionette“ biedermeier gondolatáról Majut Rudolf írt (Zolnai is említi). Magyar részről pedig Koszó János mutatott rá a barokk világszínpad eszme továbbélésére a XIX. század első felében. (*Faludi Ferenc és a XVIII. századi magyar barokk.*) Ide vezethető vissza a précieux nyelv és a pásztori elem is. Mindez barokkörökség a biedermeierben. A biedermeier nőtípus viszont későromantikus eredetű, de gyökereiben a gótikához és a platonis'a költészethez nyúlik vissza. Jósika biedermeier női eszménye, galambszelidségével, monnyei szépségével, liliomszerűségével már a francia és német lovagköltőknél, a dolce stil nuovóban, a renaissance és barokk petrarkistáinál is megtalálható. A kései romantika pedig szívesen fordul a múltba. Különben is a kései romantika idilli multbafordulásával, nemzeti-népi jellegével már biedermeier is. A mai német tudomány határozottan szembeállítja a hazafias kései romantikát a kozmopolita korai romantikával. Ha pedig a későromantikus Schelling az Éntől ismét a Természet felé fordul: nem láthatunk ebben is biedermeiert? Úgy látszik, mintha az egész új történet- és művelődésfilozófia is sokat köszönne a biedermeiernek. „Nem véletlen — írja Zolnai —, hogy éppen ebben az átmeneti, vajdó száz évben — 1780 és 1880 között — Herdertől Victor Hugón, Hegelen át Madáchig és Bodnár Zsigmondig költők, filozófusok az emberiség sorsának periódikus jellegén, korszakformáló tézisein, romboló-építő antitezisein elmélkednek.“ De erre a száz évre esik a biedermeier is! És gondoljunk csak a két baseli patriciusra: Bachofenre és Burckhardtra. Mindketten a biedermeiervilágban érnek európai szellemi hőssökké. Mindez pedig magyar szempontból sem éréktelen. Hisz nálunk is a biedermeier-kor a Kant-Hegel-viták kora teremti meg az új magyar bölcséletet (Pukánszky Béla: *A magyar Hegel-rita*). Kései romantika és biedermeier kapcsolata és egysége így válik új utak hordozójává.

Zolnai ezt a magyar hagyományokban és tanulságokban oly gazdag kort teljes részletességgel tárta elénk. Könyve az új magyar irodalomtörténet-írás egyik kimagasló teljesítménye.

Angyal Endre.

Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön. Bp., 1940. (Franklin.) Bp., 217 l.

A magyarországi német irodalom a magyar-német együttélés hű tükörképe. Ennek a tükörképnek segítségével rajzolja meg az író, lelki beleéléssel és mély

megértéssel, a német polgárság viszonyát a magyarsághoz és beolvadási processzusát, az asszimilációt, amely már a XVIII. század végén kezdődött, a reformkorszaktól kezdve rohamosan folytatódott, de még ma sem ért véget. Pukánszkyt az a kérdés érdekli, hogy milyen állást foglal el a német polgárság a magyarsággal szemben, amióta különvalóságának tudatára ébredt. A szerző figyelmen kívül hagyja az erdélyi szászokat, mert ők az ország többi német polgáraitól elzárkózva külön életközösséget alkottak. Nem foglalkozik a XVIII. században betelepített falusi németiséggel sem, csakis a pest-budai, soproni, pozsonyi, győri, pécsi, kassai, bányavárosi és szepesi iparúzó és kereskedő németiséggel törődik.

Pukánszky vizsgálódásai irodalmi és szellemtörténeti alapon indulnak. Nála hivatottabb ismerője nincsen a hazai németiség lelkének. Olvasás közben lépten-nyomon érezzük, hogy szavának azért van meggyőző ereje, mert tények: levelezések, naplók, újságok, könyvek, elsárgult emberi okmányok erősítik beszédét. Az asszimiláció főoka az úrhatnás volt. A német polgár emelkedni akart társadalmilag. Őr akart lenni és fiaiból is urakat nevelni. Eseményképe a művelt magyar nemes volt. Az úr és a nemes fogalmai lelkében azonosultak. Utánozta a nemes életmódban és magatartásban. Ebből a „majmolásból“ csakhamar öszinte ragaszkodás és meggyőződés fejlődött ki.

A reformkorszakban az asszimiláció gyorsabb tempót vett föl, hiszen a német polgárság a haladó nemességtől csak jót várhatott: több jogot, jobb életlehetőséget, egyenlő teherviselést, a közügyekbe való beleszólást.

A szabadságharcban a hazai németiség osztatlanul a magyarság mellé állt. A Bach korszak okulásra bölcseége megfosztotta német városainkat önkormányzatuktól, nyakukra ültetett cseh beamtereket és egyéb münémeteket, mindenféle tüszúrásokkal bosszantották őket. A német polgár most „csak azért is“ magyarnak mondotta magát, magyar ruhában járt az is, aki egy szót sem tudott magyarul.

A kiegyezés még jobban siettette a beolvadás processzusát. Az asszimiláció nem akart károkat okozni. Az iparosok és kereskedők fiai otthagyták az apák jövedelmet hajtó és gazdagodást okozó üzletét vagy műhelyét, felcsaptak uraknak, azaz hivatalnokoknak és helyüket újabb jövevények foglalták el, akiknek nem lehetett évszázados magyar kapcsolatuk, és ezek az új gyarमतосok tollasodtak a gentry-majmolók közgazdasági hitehagyásának még meleg helyén.

Pukánszky szerint az asszimilánsok több kategóriába oszthatók. Az első csoportba tartoznak az előcsahosok, a hangadók, akik átmenet nélkül vedlenek át tüzes fajmagyarokká; ők lesznek a hazafiaskodás inkvizítorai. Az asszimiláltak másik típusa: a lassú megfontolással, szerényen és csendesen átjövő. Ebből a fajtából kerültek ki azok az értékes clemek, amelyek segítségével a magyar tudomány, irodalom, művészet és ipar fellendültek. Végre ott a németiségben mindig egy kis konzervatív elem is, amely ragaszkodott nyelvéhez, reménytelen harcot folytatva a természetes beolvadás ellen.

Pukánszky történelmi folyamatot ír le, számos kérdést vet fel. Könyvét a nagy közönségnek szánta, jegyzeteket és bibliográfiát melléz, ami nagy kár. Helyenként nagyon is összezúfolja mondanivalóját. Ennek és a kritikai apparátus elmaradásának oka az előre megszabott terjedelelem. Igaza van a szerzőnek, amikor azt állítja, hogy német polgártársainknak még német öntudatosságú

része is közelebb áll a magyarsághoz, mint más országok német polgárai az uralkodó államnéphez. Szerintem is a „Deutschungar“ közelebb áll a debreceni cívishez életmódra, gondolkodásra és érzésre, mint az osztrákhhoz, nem is beszélve a birodalmi németekről, mert ezek már nemcsak idegenek, hanem olyan távol esnek tőle, mintha még nyelvi kapocs sem volna közöttük és közötté.

Lám Frigyes.

Mátrai László: Élmény és mű. Bp., 1940. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. 200 l.

Külföldön megjelent filozófiai, lélektani, szociológiai, történelmi könyvekben mind sűrűbben talál az ember valamilyen tipológiai felfogást. Nem újdonság ez nálunk sem. A század elején Bodnár Zsigmond lelkesen terjesztette hullámelméletét. Szerinte a magyar irodalom, általában az emberi szellem története egymást felváltó, ellentétes irányú felfogás: az idealizmus és a realizmus között hullámzik. Bodnár Zsigmond mozgékony szellemű, bátor ember volt, de jókora adag naivitás és túlságos temperamentum is fűtötte. Túlzása, heveskedése nagy közönséget szerzett neki különösen az ifjúság körében, de a komolyabb kritika igen óvatosan fogadta. Nagyrészen Bodnár Zsigmond hatásának köszönhető a külföldön most annyira elterjedt hullámelmélet, vagy ahogyan ma nevezik: tipológia, hogy nálunk alig tudott gyökeret verni. Nemrég Szekfű Gyula fejezte ki a magyar szellemi élet óvatosságát, amikor a „történelem elmechanizálását“ látta az ilyen törekvésekben.

Mátrai László tehát nem vállalkozott hálás feladatra, amikor mégis a tipológiát, sőt a tipologizmust (mert filozófiai rendszerré fejleszti a kettős szemléletet) képviseli nálunk. Tisztában is van ezzel. Részben ennek köszönhetjük, hogy páratlanul éber kritikával, bátran mondhatjuk gyanakvással ismerteti az általa jónak tartott rendszert. Elég ritka magatartás az újítónál, akiknek inkább a lelkesedés, hevesesség, túlzás a szokott lelki formájuk. De csak részben tulajdoníthatjuk az óvatos bírálatot szellemi idegenkedésének a tipológiával szemben. Mátrai László egyéniségének is egyik legjellemzőbb és legértékesebb vonása a kritikai érzék. Sokkal műveltebb annál, hogy egyoldalú lehessen: minden állítását megvizsgálja, szinte körültagogatja, s keresi az esetleges hiányokat. Másik szembeötlő vonása a műveltség. Magyar szerzőkön kívül sok német filozófust, francia és angol írókat idéz. (Miért nem fordítja le magyarra az idézeteket?) Műveltsége eleven. Nem könyveket emleget, hanem véleményeket. Valami olthatatlan szomjúság van benne, olyanféle, amilyent Balzacban mutat ki, aki az egész világot meg akarja ismerni. A világ megismerése azonban nem öncél Mátrai Lászlónál. Az összegyűjtött hatalmas ismeretanyagban rendet is akar teremteni. Nem valami kívülálló szempontból építi fel rendszerét, nem a valóságot akarja átalakítani, hanem a meglévő rendet igyekszik megismerni. Tájékozódik, nem szabályoz. A filozófusoknak inkább az Aristotelés-féle csoportjába tartozik, nem a Platon-félékébe. Ami magát a könyvet illeti, először essünk át a legsúlyosabb kifogáson: nem egyöntetű. Legsikerültebb, legharmónikusabb és hozzánk, akik nem vagyunk filozófiai szakemberek, legközelebb áll a harmadik rész. Az élmény és mű viszonyát vizsgálja, s ebben keresi meg a közvetett és közvetlen típusát. A két szélső típus (közvetett élmény-közvetett mű: pl. Proust, közvetlen élmény-közvetlen mű: pl. Balzac [keveréktípusokat is vesz fel], közvetett élmény-közvetlen mű:

pl. Flaubert, közvetlen élmény-közvetett mű: pl. V. Hugo). Ezzel mindenesetre rugalmasabb, színesebb tipológiát teremt. Igen érdekes, ahogyan korunk leg-többet emlegetett filozófiai irányait: a szellemtörténetet és existenciális filozófiát tipologizmusban egyszemélyi össze, és igen szellemesen érvel a tipológiai kutatás használhatósága mellett.

Bizonyos, hogy az irodalomtörténészek is sok haszonnal olvashatják Mátrai László könyvét. Egy gondolkodó elmével ismerkednek meg, aki nehezen jut el addig, hogy igazságnak ismerjen el valamit, de amikor eljutott, kötelességének érzi, hogy hirdesse is. És rokonszenvesen, nagyképűség nélkül, közvetlen emberséggel, józanon, becsületesen hirdeti. Nem akar többet mutatni, mint amit adni tud. Nem játszik prófétát, világmegváltót, nagy titkok egyedüli ismerőjét, mint annyi filozófus, egyszerűen csak tépelődik, *gondolkozik* és el akar igazodni. *Fábián István.*

Justh Zsigmond naplója. Bp., 1941. Athenaeum. 430 l. 12 t.

Justh Zsigmond naplójának ismertetői közül senki sem vetette föl annak az író egyéb *költői* jellegű műveivel való kapcsolatát. Pedig a korrajzi érdekességen túl irodalomtörténeti szempontból (hiszen Justh író is volt) ez egyik legnagyobb érdekessége. Aki egyéb műveivel, különösen regényeivel kapcsolatban tanulmányozta, csodálkozva vehette észre e találkozás nagy jelentőségét. Justh Zsigmond naplófeljegyzései nem mások, mint regényeihez készült 'vázlatok', amilyeneket minden valamirevaló író noteszébe az élmény pillanatában följegyez. Így tett Jókai, Jósika és még mások az újabbak közül is. Innen van a napló mozaikszerűsége, a színek és emlékképek varázsos kaleidoszkópiája s egy-egy jelenetnek majdnem fotografikus hűségű fixálása. Számátalan vonás, mozzanat néha egész rajzzá szélesedik, de a legtöbb csak színfolt, apróság, jelentéktelennek látszó vonás, amelynek azonban mégis megvan a maga művészi rendeltetése. Ezen nem is lehet csodálkozni. Justh frissiben, az élmény forrásának izalmában jegyezte föl, hogy valamikor regénnyé kerekítse, vagy ha erre már súlyosan beteg életében kevés ideje maradna, akkor úgy, ahogy van, posthumus műként, hagyja az utókorra. Ez utóbbi elgondolás sem bizonyít a feljegyzések emlékeztető, vázaltszerű vonása ellen. 1888—89: a napló írásának évei. Jellemző, mert hiszen Justh még mint regényíró addig csak kísérletet tett. *Ádámot* kiadásra sem méltatja, a *Művész szerelem* pedig játékos formakeresésére világít rá. Egyik sem élményi forrás terméke. Viszont elsősorban francia mesterei (különösen Balzac, Zola és Bourget) hatása alatt kezdett ciklusregénye, *A kiválás genezise* már a párizsi és magyarországi napló regény-inkarnációja. Fáradt éjszakáinak, iszonyú kínos hajnalainak emlékeit szigorú önfegyelmével napról-napra vetette papírra, szinte a kódexet másoló barátok türelmes kultúrarögzítését követve. Alig van három nagy regényében (*A pénz legendája*, *Gányó Julcsa*, *Fuimus*) figura, akihez vonásokat vagy esetleg már egész alakot ne a napló kincsesbányájából kölcsönzött volna. (Gondoljunk csak két legjobb barátjának, Mednyánszky Lászlónak és Révay Simonnak alakjára, akiket úgy tett át a naplóból a *Fuimus*-ba, mintha lemezről másolta volna őket.) Irodalomtörténetileg a napló legmaradandóbb értéke az, hogy megfigyelései frissebben, üdöbben és előbben hatnak ma is, mint kétségtelenül nagyjelentőségű, de (talán *A pénz legendáját* kivéve) nehezen olvasható regényei. A napló nemcsak irodalomtörténetileg (de elsősorban úgy) forrás.

hanem az művelődés- (divat, kosztümök, szokások bemutatása) és kortörténeti (korabeli események) szempontból, sőt a magyarországi részben családtörténetileg is. Annyi oldalról világítja meg szellemi életünk egyik legforrongóbb korszakának, a 80-as éveknek végét, hogy nehezen tudunk megválni tőle. Halász Gábor két tanulmánya forrásjelentőségű s ugyancsak Justhról és koráról szóló *Magyar dímdők* című esszéjével (Nyugat, 1939) együtt a korszakot megvilágító legtartalmasabb írások közé tartozik. A szöveg gondozása is finoman elemző eljárását dicséri. Az értékes könyvet gondolatébresztő illusztrációk (különösen szép Rupert Bunny-nak a naplóíró Justhot ábrázoló olajfestménye) díszítik.

K. S.

Fáy András színészeti tanulmányai. Magyar Irodalmi Ritkaságok 54. sz. Bp., 1941. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. 104 l.

A reformkorszak vezérlő eszméje a magyar nyelv ügye volt. Minden, ami nyelvünk térfoglalását még oly kis mértékben is elősegítette, szívügye volt a múlt század harmincas évei magyarjának. Így érthető, ha a színjátszás s ami vele kapcsolatos: színház, színpad, dráma, színész, de még a sűgő és a kellékek is fontos gondját alkották a magyar nyelv harcosának. Küzdöttek a magyar színházért tetteben, szóban és írásban, s a magyar színjátszás 150 éve bizonyítja, hogy nem hiába. Ennek a küzdelemnek ereklýje: Fáy András színészeti tanulmányai. A Széchenyi, Földváry, Fáy hármásból az utóbbit eddig inkább a gyakorlat emberének ismertük. A kis kötet öt tanulmányából azonban az derül ki, hogy Fáy András igen jól ismerte a világot jelentő deszkákat nemcsak a nézőtér, hanem a kulisszák oldaláról is. Józanul, mértéktartóan, szenttelenül értekezik Fáy s csak néha enged teret a kimért és céltudatos értekező a hazáját mindenekfelett szerető magyarnak. De ezek a ritka helyek talán a legértékesebbek számunkra, mert ilyenkor a hideg tények és rideg adatok mögül még ma is időszerű kérdések, még ma sem megoldott problémák vetődnek fel. Az első Nemzeti Színházról beszélve megemlíti Fáy, hogy ezt az épületet csak ideiglenes szállásnak tervezték a magyar Thália számára s a „díszesebb telken eszkozlendő s nemzethez illő színház“ nemsokára felépül, — ezzel a színházzal azonban a nemzet még mindig tartozik önmagának. Staud Géza hálára kötelezte mind a nagyközönséget, mind a szakköröket Fáy dramaturgiai tanulmányainak közreadásával. Csak hiányoljuk Fáy első, legnagyobbszabású értekezését részint a teljesség kedvéért, részint pedig azért, mert nem osztjuk Staudnak azt a nézetét, hogy ez az 1834 ben megjelent könyv könnyen hozzáférhető volna a könyvkereskedőknél. Reméljük azonban a sorozat szerkesztője megtalálja módját, hogy a Ritkaságok valamely elkövetkező számaként közölje Fáy legkorábbi és legmagvasabb, színészet-történeti szempontból is alapvető tanulmányát.

Berczik Árpád.

Csery-Clauser Mihály: Madách Imre a politikus. Balassagyarmat, 1941. Szerző. 44 l.

A kis füzet a nógrádvármegyei Madách-Társaságnak a költő 118. születési évfordulója alkalmából tartott díszülésén elhangzott beszéd lenyomata; de tartalma több, mint a megszokott ünnepi megemlékezés. Az ifjú Madách avatag újságok temetőjébe ásott néhány meglepően érdekes s ma is új gondolata a kiindulópont, amelyből — *Az ember tragédiáját megelőző drámák és*

különösen a lírai költemények néhány helyének bevonásával — kibontakoztatja a szerző Madáchnak, az 1861-es felirati párt ünnepezt szónokának és a nemzetiségi kérdés egyik örökre-szóló magyar szempontú ismerőjének politikai eszmévilágát. Kortársai Madáchban csak a politikust látták, a mai olvasó csak a költőt. Az elfelejtett politikus felfedezése a ma számára áthidalja a két véglét közt az ürt; akit egyesek kozmopolitának tartottak, abban felismerjük a Széchenyi nevelte egyetemes értékek felő törő magyart; egyedül, aki ezt az iskolát megjárta, állíthatta főművének középpontjába az emberi sorsnak a társas életformák ütközésében rejlő tragikumát. Joggal sürgeti szerzőnk Madách összes műveinek kritikai kiadását, a Pesti Hírlapban megjelent cikkeit is beleértve; ez utóbbiaknak tömör — az adott keret kényszere miatt is rövidre fogott — ismertetése példázza, mennyi újat talál a magyar mult kutatója a 40-es évek hírlapirodalmában, ha, mint Clauser, megértéssel nyúl hozzá.

D. B.

Kiss Lajos: Péterfy Jenő világnézete. Sárospatak, 1939. Nyomtatta Kisfaludy László a Ref. Főiskola betűivel. 80 l.

A gazdag Péterfy-irodalom egyik figyelemreméltó darabja. A disszertáló Péterfy világnézetének elemzését tűzte ki feladatául. Problémáját úgy oldotta meg, hogy kereste a vitális anyagi és szellemi tényezőket — lelkeségének rajzát, életének külső mozzanatait, tanulmányainak menetét —, amelyek egyéniségét kialakították. Hogyan jegecesedik ki egyénisége és hogyan lesz a művelődés és az élet sodrában személyiséggé? — ez a kérdés az értekezés vezérfonala s ennek kapcsán tárulnak fel Péterfy hatalmas lelki és szellemi távlatai. Életrámájának tragikus kifejelete világnézetének felvázolásával magyarázhatóvá — ha nem is mindenben érthetővé — válik. Ez a világnézet az ifjúság „kődhálás” országának elképzelésével indul el s ebben az ész „fiatalos miszticizmusa” a megismerés számára nem tud korlátokat. Így ér el Péterfy a német idealizmushoz, Hegel abszolút logikai rendszeréhez, az emberi szellem örökérvényűségéhez. De a tudás e fölényes világában meg kell ízelelnie a kétségek keserű cseppjét s kora pozitívizmusa, a természettudomány felfedezései ráeszméltetik az eszmény és a valóság ellentétére. Nagy csalódása ez az alapjaiban idealista léleknek, melyben csak veleszületett metafizikai ösztöne, az eszmék iránt érzett töretlen vonzódása vigasztalja. Ez a kettősség lesz végül is reálidealista világnézetének alapja. Realista, mert a szigorú és „fájdalmas” igazság álláspontján ismeri meg a világot és idealista, mert kutatja a fájdalom igazságát és harcol a szellem szabadságáért. Értekező őszinte alázattal és tisztelettel nyúlt témájához. Nem ismerte még — időben nem ismerhette — mindazt, amit Péterfy olvasott és tudott. E hiányokat némi iskolás áthidalásokkal, de nem ügyetlen kézzel pótolta. Gondolatmenete így egészében érdekes és elmélkedtető. A tanulmányban sok új vonást kapunk Péterfy lelki arculatához.

Dénes Tibor.

Sebestyén Károly: Munkák és napok. Válogatott tanulmányok. Bp., 1941. Rózsavölgyi és Társa. 396 l.

A szimbolikus cím utal a könyv szerkezetére: az első részben nagyobb terjedelmű esztétikai, kritikai és irodalomtörténeti tanulmányokat olvashatunk, melyek előzőleg már folyóiratokban láttak napvilágot, — a másodikban

egy csokorra való újságcikket, melyeket a szerző egy vagy más okból érdeemesnek tartott arra, hogy a múlt nappal együtt ne enyesszenek el. Tudományukat csak az első csoport érdekli, de még ezeknél is tanulságosabb a kötet a maga egészében. Ha a könyvnek az volt a célja, hogy jellemezze Sebestyén Károly írói egyéniségét s félszázados irodalmi működését, akkor a kiválasztást és az összeállítását szerencsésnek mondhatjuk. A sokféle tárgykörbe vágó dolgozatok jól mutatják Sebestyén Károly széleskörű tudományos érdeklődését, az aktualitásra törekvő újságcikkek pedig riporterri készségét. Gomperznek az athéni szofistákat jellemző mondása óréa is érvényes: félig tanár, félig hírlapíró. Ez a kettősség érdem is, fogyatkozás is. Mint a közönség szellemi igényeit naponta kiszolgáló kritikus a legképzettebb, legkomolyabb egyéniségek egyike; mint tudós megelégedett a mások igazságának közvetítésével, ismertetésével. Pozitivistá volt abban az értelemben, hogy mondanivalójában a hangsúly mindig magán a tárgyon van, nem az előadás stílusán vagy egy újszerű szemponton. Innét van az, hogy Sebestyén Károly tanulmányainak tudományos értékét történeti jellegzetességükben jelölhetjük meg: írásai pontosan mutatják azt a — ma már, sajnos, kiveszőben lévő — igényesebb zsurnalizmust, amely Berzsenyi, Goethe, Shakespeare, Hugo Viktor és az antik filozófusok eszméinek és alkotásainak népszerűsítésével szolgálta egy békés polgári korszak kiegyensúlyozott szellemi életét. rtr.

Juhász Gyula: Tömörkény István élete és művei. Szeged, 1941. Dugonics Társaság Kiadása. 76 l

Juhász Gyulának ez a kis monográfiája eredetileg a Délmagyarország c. napilap hűsvéti számában jelent meg. A költő még 1928-ban írta a Dugonics Társaság megbízásából. Azóta kéziratban hevert. Közben (1934) megjelent Ortutay könyve Tömörkényről, amelynek szép sikere volt. Ortutay felhasználta a teljes irodalmat, így Juhász Gyula kéziratát is, amelyet többször idéz. Ez a körülmény, valamint az, hogy Juhász nem tudós munkára törekedett, inkább a közönség számára dolgozott, műve tudományos értékének hátrányára könyvelhető el. Viszont a költő stílus-készsége előnyére szolgál, szépen, melegen, érdekesen beszél hősről. A főként kegyeleti szempontból érdekes életrajzban egy-egy feltűnő adatra bukkan az olvasó, pl. Tömörkény nevét Tolsztoj is ismerte és becsülte, tán a magyar író némi orosz ízet szerette. (Tömörkény sokat tanult Turgenyevtől.) Már Juhász Gyula utal arra, hogy Tömörkényben Bret Harte, Mark Twain, Dickens, Aldrich és Theuriet hatása érezhető. Tömörkény pályája elején gyógyszerész volt, van is ilyen tárgyú könyve: *A Franke-féle konyha vegytana*. Talán patikus munkájának nyoma, hogy úgy szeret pepecselni a szavakkal és kifejezésekkel. 1891. júl. 30-án került Gárdonyi Géza helyére a Szegedi Naplóhoz, s így ott már csak a nyomát találta Mikszáthnak. Juhász könyve végleg megerősíti azt, hogy *Pluvius* Mikszáth álneve volt. Szerinte Mikszáth *Hariri* néven is írt. (*A kaszát vásárló paraszt* témáját több rajzában is megírta Tömörkény, pl. *Subavásár, Bicskarásárlás, Alkú.*) A költő túloz, amikor Tömörkény Istvánban Petőfi prózai utódát látja. A mű Juhász Gyula prózai munkásságának értékes darabja. A kiadó Dugonics Társaság elnöke Banner János érdemes munkát végzett a kissé megkésett, de értékes és szép munka kiadásával. R.

Schmidt Edith Erzsébet: Csató Pál (1804—1841) — Értekezések a m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetéből. 1. (19.) Szeged, 1941. 103, [9] l.

Csató Pál egyénisége és írói sorsa jó próba a kezdő kutatónak a tudományos mértéktartásra és a tárgyilagosságra gyakorlására. Csató kitűnő írói képessége és ezzel párhuzamosan az az irodalompolitikai helyzet, amelynek szerencsétlenül részese lett, még gyakorlott irodalomtörténészt is könnyen ragadhatja túlzásokra, az újraértékeléssel járó, elhamarkodott értékelésekre. Dicséretére váljék Schmidt Edithnek, hogy már doktori-értekezésében higgadt tárgyilagossággal kezeli anyagát és szigorú mértéktartással ír le minden mondatot. Tanulmánya az anyag teljes ismeretére építő pályakép. Külön foglalkozik az író életével, egyforma részletességgel tárgyalja a pesti és a pozsonyi éveket; feldolgozza verseit, versfordításait, novelláit, vigiátékeit és dráma fordításait. Végül jó bibliográfiát ad; teljes jegyzékét nyújtva Csató Pál önállóan és folyóiratokban megjelent, valamint kéziratban maradt munkáinak. A felhasznált forrásanyag szinte teljesnek mondható. Talán csak egyetlen nevezetesebb hiányt vettünk észre. Különösen az életrajzi részhez érdekes anyagot találhatott volna a szerző Garay Jánosnak az *Irodalomtörténeti Közlemények* hasábjain, a közelmúltban kiadott levelezésében. *Tolnai Gábor.*

Faludi István: Ambrus Zoltán elbeszélő művészete. Szeged, 1941. Szerző. 118 l.

Ez, a doktori értekezések sorozatából mind szempontjaival, mind anyagával, mind stílusával messze kiváló dolgozat voltaképpen többet ad, mint amennyit a címe ígér: bevezetésül Ambrus pályáját, szerepét, írói jellemét is összefoglalja, esszészzerű, de tartalmas és okos fejezetben s a voltaképeni tárgyan kívül Ambrusnak irodalmunkban elfoglalt helyét, teljesített szerepét is vázolja széleslátókörű befejező tanulmányában. A dolgozat lényeges része meglehetősen zárttsággal és tiszta szempontokkal tárgyalja Ambrus elbeszélő technikáját, egymásután mutatva rá a szerkesztés sajátosságaira, a különböző hatásokra és stílusrétegekre. Tárgyalási rendszere az, hogy különválasztja a zárt formát és tárgyiasságot tükröző elbeszéléseket a szubjektívebb hangú és oldottabb formájú művektől s külön tárgyalja a kétféle tipikus forma szintézisét is, „szervesen oldott forma, érzelmes tárgyiasság“ címén. A tárgyalási módnak ilyen szerves, elméleti meghatározása dicséretére válik a dolgozatnak, de egyébként is nyilvánvaló érzeket, biztos ízlést árul el, s az irodalmi elemzésnek, a forma boncolásának nálunk szokatlan, egészen franciás gyakorlatát valósítja meg. Prózai írásműveket ritkán boncoltak ilyen alaposítással és ilyen ötletesen. Egy-egy elbeszélés felépítésének, fogásainak vizsgálata, keret és tárgy összefüggéseinek megmutatása, egyáltalában a formai elemeknek ez a tudatos és módszeres szétbontása és feltárása — mely a formai szempontok feldolgozására igen szép példát ad — a dolgozatnak az Ambrust illető irodalomban mindig előkelő helyet fog biztosítani. *L. Gy.*

vitész Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet-tudományegyetem és irodalmi munkássága. Pécs, 1940. Szerző. 290 l., 1104 hasáb.

A hatalmas kötet az Erzsébet-tudományegyetem huszonöt éves fennállásának emlékére látott napvilágot. A szerző egy évtizedes gyűjtőmunkásságá-

nak gyümölcse ez a könyv, mely első felében az egyetem történetének leírását tartalmazza, második része pedig az egyetem tanárainak és tanszemélyzetének irodalmi munkásságáról számol be. Az eredeti székhelyéről kiülözött egyetemnek a trianoni Magyarország déli végén betöltött magas kulturális hivatásáról és működésének gazdag eredményeiről nagyarányú, gondos részletességgel megrajzolt kép tárul elénk ezeken a lapokon. Egyik legfontosabb kultúrintémenyünk élete műveltségközvetítő, nevelő és tudományos tevékenysége által az irodalomtörténetírást is közről érdekl. Számos még élő és elhunyt tudósunkról — köztük irodalomtörténészekről is — rengeteg érdekes és értékes adatot ölel fel különösen a tanárok irodalmi munkásságáról szóló rész. V. B.

Belohorszky Ferenc: A Bessenyei-irodalom. Nyíregyháza, 1941. A Bessenyei-Társaság kiadványai. 3. sz. 32 l.

E bibliográfiai összeállítás szerzője Bessenyei munkásságának lelkes és avatott kutatója. Ilyen bűvárlatok engedték meg, hogy új szempontú irodalmi összeállítást szerkesszen. Bessenyei műveinek felsorolását nem kiadási időpontjuk, hanem a valószínűsíthető keletkezés szerint adja. A nyomtatott művek mellett a különböző közlések nyomán sorrendbe szedte Bessenyei levelezését is, ami munkája értékét és hasznosságát növeli. Gazdag repertóriumot is állított össze mind az író pályájáról, mind műveiről megjelent tanulmányok nyomán, amirehöz függelékként járul a kortörténeti művek címanyaga. A világos és áttekinthető összeállítást Bessenyei kutatói haszonul és örömmel forgathatják.

—rv.

Erdélyi Dezső: Tompa vallásossága. Bp., 1940. Szerző kiadása. 69 [3] l.

Erdélyi Tompa vallásosságát nem deduktív, hanem induktív módszerrel vizsgálja. Nem állít fel előre egy alapigazságot, melyet aztán tudományos érvekkel támaszt alá, hanem hősét különböző helyzetekben bemutatva, von le egyes igazságokat, melyeket egymás mellé illeszt s így alakítja ki Tompa vallásos egyéniségét. Látjuk Tompát, mint embert, költőt, egyházi író-t és papot. Bemutatja, hogy milyen állást foglal el az egyházzal szemben s milyen hatással van rá a Biblia. S bár a mozaikszerű képekből egy kiváló prédikátor és híveitől bálványozott kitűnő pap alakja bontakozik ki, aki gyermekkora óta a Biblia hatása alatt él s még nem vallásostárgyú költeményeiben is rengeteg vallási elemet vegyít, mégsem igazi vallásos lélek. Ennek oka főképen kora liberális felfogásában keresendő. Csak élete végén, amikor már a betegség is erősen gyötörte, kezd elmélyülni vallásossága. Ekkor írta meg kora egyik legnépszerűbb református imakönyvét, az *Olajágot* is. Erdélyi nemcsak az irodalomban jártas, hanem a teológiában is s így igyekezett megoldani a nehéz kérdéseket. De ami előnye, az hátránya is, mert néha túlságosan belemélyed az elvont teológiai fejtegetésekbe. Egészben véve azonban érdekes és értékes mű. Szeretettel foglalkozik tárgyával s bár Tompa hitét töredezettnak és vallásosságát sem elég mélynek, sem elég igazinak nem találja, mégis eszményi fényben bontakozik ki művéből a költő és igaz ember rokonszenves egyénisége.

M. J.

Kemény Gábor: Így tűnt el egy gondolat. A felvidéki irodalom története. Bp., 1940. Mefhosz kiadás. 160 l.

A felvidéki irodalom húsz esztendejének történetét írta meg Kemény Gábor. Előljáróban a táj és az ember viszonyát tárgyalja, majd megrajzolja a felvidéki szellem útját. A felvidéki lélek kialakulásának időpontját a török világra vezeti vissza. A kisebbségi sors rögzös útjára lépett elszakított magyarság kulturális nehézségeit vázolja, amely a központi irányítás hiányát egyrészt súlyosabban érezte. A tapogatózás öt évig tartott. Az 1927-ben megalakult Kazinczy-Társaság a kiválasztás nehéz feladatát vállalta magára. Az 1929—1933. évek közötti időt a szerző a kritikai tisztázódás éveinek jelzi. Ekkor már helyet követel a kisebbségi irodalom az anyaország irodalmában is. Ugyanerre az időre tehető a felvidéki népi rétegek problémáinak bekapcsolása az irodalom feladatai közé. A bevezető tanulmány után rátér a szerző a kisebbségi irodalom 20 évére. A felvidéki magyar irodalom a lírával indult meg. Hosszabban méltatja Mécs Lászlót, Győry Dezsőt és Tamás Lajost. Az epika fejezetében Darkó István, Tamás Mihály és Szombathy Viktor működésével foglalkozik részletesebben. Röviden a felvidéki tudományos irodalmat is tárgyalja. Végül a felvidéki magyar irodalom bibliográfiáját állította össze. Ez a felsorolás 1918—1938-ig sorolja fel a megjelent műveket s aránylag teljesen mondható. A vonatkozó irodalomtörténeti forrásmunkák jegyzéke viszont csak élenyésző része annak a gazdag anyagnak, amely a felvidéki irodalom problémáira vonatkozik.

Marek Antal.

Kölcsey Ferenc: Nemzeti hagyományok, 1826. Joó Tibor utószavával. Gyoma, 1941. Kner. 66 [4] l.

Izléses formában, stílusca borítólapal adták ki Kölcseynek az Élet és Literaturában Cselkóvi álnévvel megjelent tanulmányát, melyben a nagy költő először világított rá irodalmunk fejlődésének speciális magyar és európai távlatára. A betűhű szöveget Joó Tibor gondozta s ugyanő írt hozzá gondolatindító utószót Kölcseynek a tanulmányában megnyilatkozó filozófiai mélysegeiről.

B. K.

Czéh Károly: A magyar regény főbb alakjai. Pécs, 1941. Dunántúl. 40 l.

Három íróról kapunk az értekezésben jellemzést, Makkai Sándorról, Szabó Dezsőről és Szántó Györgyről. Legrészletesebben Makkai Sándor regényeit tárgyalja. Szabó Dezső munkáiról, mint a „szintétikus elme alkotásairól“ beszél. Szántó György *Stradivari* című regényében nagyjában ugyanazokat a jellegzetességeket találja, mint Szabó Dezső írásaiban. Az értekezés végén két sokat ígérő fejezetet találunk: „A jellemrajz és a lélekrajz technikája“ és „A következetes jellemek“, sem egyik, sem másik fejezetben nem beszél arról, amit a cím olvasása után elvárhatnánk.

K. E.

Balassa László: A magyar-tanítás megújodása felé. Bp., 1941. 139 [1] l. (A tanítás problémái 24.)

Balassa az irodalom tanításának megújításához úgy kíván eljutni, hogy készen kapott irodalmi ítéletek helyett a művek közvetlen szemléletéből alakítja ki tanulóinak irodalmi ismereteit. Kiindulópontja a francia szövegmagyarázat, de ennek nem egyszerű utánzása, hanem tervszerű továbbfejlesztése elsősorban etikai irányban: a helyesen felfogott irodalomtanításban meg-

mutatja a korszerű nemzetnevelés leghatásosabb eszközét is. Az önálló alkotókedv felkeltése az alapelve a fogalmazástanítás megújítását célzó módszernek is: az irodalmi alkotókedv ébresztése más oldalról erősíti a szövegmagyarázat ízlésnevelő hatását. A művelt fiatalságot közelebb viszi ez a módszer az irodalmi élet eleven vérkeringéséhez: ezzel az „irodalmi alapiszony“ egyik főtenyezőjét szilárdítja meg, új és megértőbb közönséget nevel. Nem utolsó érdeme Balassa tanulmányának, hogy a szövegmagyarázat igényeire hivatkozva felhívja a figyelmet pontos kritikai szövegkiadások szükségességére; műve függelékében példát mutatva, értékes megjegyzéseket fűz Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* c. költeményének szövegéhez. D.

Kovács Máté: Fazekas Mihály, a rokokó költő. Debrecen, 1940. A Debreceni Tisza István Tud. Társ. I. osztályának kiad. VIII. köt. 3. f. 53 (36) l.

Ma még nagyrészt szokatlan kifejezésekkel, s olykor kissé erőltetett gondolatmenettel írt tanulmány. Szokatlan kifejezései azonban a költő egyre mélyebb és igazabb megismerésére vezetik az olvasót. Jelentős és eredményes munka, amely a Ludas Matyi *népies* modorú szerzője mellé odaállítja a *rokokó* egyik legeredetibb magyar képviselőjét. Meggyőzően értékeli Fazekas költészetének rokokó elemeit, beállítva azokat egyénisége és a század világába. A nagy elmélyedéssel és szeretettel írt tanulmány sok eredeti meglátással bővelkedik. —ry.

Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. Jegyzéküket összeállította és bevezette: *Bucsay Mihály*. Bp., 1941. Ranschburg Gusztáv könyvkereskedése. 104 l.

A Régi Magyar Könyvtárnak jórészt III. kötetébe tartozó, eddig ismeretlen, mintegy 120 nyomtatványról szóló leírása alkotja a jegyzék törzsét, de Szabó Károly címleírásaira utalva felsorolja a Wittenbergből Halleba, majd innen részben a berlini Magyar Intézetbe került, Kassai Michaelis György által 1724-ben a wittenbergi magyar diákok számára hagyományozott könyvtár „megközelítően“ teljes régi magyar (1711-ig) anyagát. A meglehetősen elfeledett, körülbelül háromszáz unikumot tartalmazó könyvgyűjteményről így tehát ez az első teljesnek mondható összeállítás. A könyvtár a régi magyar része felekezeti jellegénél fogva elsősorban egyháztörténeti és általános kultúrhistoriai jelentőségű s bár irodalomtörténeti szempontból különösebb felfedezést az újonnan feltárt anyag sem nyújt, a jegyzéket irodalomtörténészeink is haszonnal forgathatják. V. B.

Sötér István: Francia szellem a régi Magyarországon. Bp., 1940. (Officina.) 43 l. 32 t.

A kis kötet írójának a francia kultúrával való mély kapcsolatát mutatja, — igen szemléltető módon összeválogatott illusztráló anyagával együtt bizonyossága annak, hogy a francia szellem idehozott vagy idesoródott magjai Magyarországon jó talajra találtak, gyökeret eresztettek és gyümölcsöket termettek. Akkor lesz azonban igazán értékes a kis kötet, ha mellé tehetjük majd az olasz, német, angol és más kultúrterületek magyarországi szellemi hatásait elősoroló köteteket is, amelyeket olyanok szerkesztettek, akik a maguk olasz, német, angol vagy más szellemi területével éppoly mély közösségben élnek, mint Sötér István a franciáéval. H. 4.

Debreceni Szemle. — 1941. 6. sz. Hankiss János: *A hangulat* „az a nehezen megfogható, de éppen azért korlátlanabban uralkodó lelkiállapot, amelyet mindenkinek magának és néma befeléfordulással kell szemlélennie“. — Kiss Ernő: *A Karthausi mint bölcséleti regény*. „A Karthausi szép pillére marad bölcséleti költészetünknek, mely Bessenyei elmélkedő verseitől Ady vállalás költeményeig ível és méltó bevezetője irodalmunkban Az ember tragédiájának.“

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1941. 2. sz. Gáldi László: *Goga pesti évei és a „Luceafărul“*. Az 1902-ben megindult oláhnyelvű folyóirat keletkezését és Goga magyar irodalmi kapcsolatait világítja meg. Gáldi rámutat arra, hogy noha Goga költészetére később Ady volt nagy hatással, pályája kezdetén — miként Ady is — Petőfi, Madách és a századvég Reviczky-stílusú magyar költészetéből merített ösztönzést elindulásához.

Erdélyi Helikon. — 1941. 7. sz. Kovács László: *Kuncz Aladár*. „Az emberek titkaiba és gyöngeségeibe behatoló szelleme, ez a bámulatos képessége vált hasznára akkor, amikor nagy szerepe lett az erdélyi szellemi élet vezetésében és megszervezésében.“

Helicon. Revue Internationale des Problèmes Généraux de la Littérature. III. 1—3. — Robert Petsch: *Der Chor im Drama*. A „kórus“ fejlődéstörténetéhez nyújt hasznos támpontokat. — Hankiss János: *Les problèmes du milieu*. Taine azt kutatta, hogy az író milyen környezetben élt, holott az irodalmi kritika szempontjából döntőbb, hogy írásaiban milyen a „milieu“. Ez pedig tulajdonképpen kétféle: anyagi és szellemi. — Oskar Walzel: *Tragik bei Solger*. Solger tragikumfelfogásának finom elemzése. — Antonio Viscardi: *Estetica. tradizione scolastica, letteratura militante nel medio evo europeo*. H. H. Glunz: *Die Literarästetik des europäischen Mittelalters* c. könyvének nagy-szabású ismertetése. — Max Wehrli: *Der historische Roman*. E műfaj fejlődéstörténete, rokonai, kifejező eszközei. Vázlatossága mellett sok új szempontra figyelmeztet. — E. Gutiérrez: *El sentido religioso en Bécquer*. Mélyen-szántó kifejtése Bécquer vallásos költészetének. Tisztázza viszonyát kora eszmeáramlataihoz és költőihez, megállapítva, hogy B. egészen keresztény és spanyol. — K. S. Laurila: *Die psychoanalytische Auffassung von der Dichtung*. A freudi kategóriák alkalmazhatóságát igyekszik tisztázni, rámutatva az elmélet sok tarthatatlan elemére is.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1941. 2. sz. Ballai Mihály: *A Csongor és Tünde szimbólizmusa*. Gyulai, Beöthy, Bayer felfogása, akik dramaturgiai oldaláról és az Argirus-mesével való kapcsolatában nézték a darabot. Babits tanulmánya (1911) jelenti az új Csongor és Tünde szemléletet; ő mondja ki, hogy a dráma „a világirodalom egyik legnagyobb filozófiai költeménye“. Ugyanő veszi észre először a mű szimbólikáját. A dráma szimbólizmusa az, hogy főszemélyei az emberi természetben rejlő égi-földi kettős-

ség érzékeltetését szolgálják. Csongor és Tünde a tiszta lelkiesség szimbólumai, akik a földön gyámtalanok s itt szükségszerűen egészíti ki őket „földi“ alteregójuk. — Berczik Árpád: *A romantikus Toldy*. (2.) Mielőtt Toldy, az irodalomtörténetíró fellépne, nincs érdeklődés az irodalom iránt. Ezen a ponton találkozott a két szélsőség, a magyar nemesség és a császárváros. Lényegében mindkettő — más-más okból — a túlságos felvilágosodástól féltette az olvasóközönséget. A Handbuchra szükség volt. A külföldi érdeklődő ebben a magyar irodalom történetét teljes összefüggésében, gazdag méltatásokkal kiegészítve kapta. A Handbuch külföldi bírálói rámutattak irodalmunk speciális magyar (idegennek alig évezhető) jellegére. Toldy irodalomelméletének romantikus vonásai, elsősorban a Vörösmarty eposzáiról írt Aesthetikai levelek alapján. — Romhányi Gyula: *Teleki László és Kegyence*. (2.) A tragédia hűvös fogadtatása, forrásai és későbbi sorsa. Az első kidolgozás és a nyomtatott szöveg kritikusabb részeinek összevetése. Teleki életének főbb vonásai a szabadságharcig. — *A Kegyenc vázlata és első kidolgozása*. (2.) Szövegkiadás. — *Verseyhy Ferenc kiadatlan tanítókölteménye*. (2.) A költemény folytatása. — *Adatok Prágai András életéhez*. (XVII. század.) — *Gúnyversek az 1790—91 évi országgyűlés idejéből*. — *Vörösmarty kiadatlan levele* Bartay Endréhez. (1843. szept.) — *Az István vértanú haláláról szóló ének* egy kéziratossal változatáról. (XVII. század.) — Könyvismertetés. — Repertórium.

Kárpátmedence. — 1941. 1. sz. Csery-Clauser Mihály: *Gróf Széchenyi István*. A „legnagyobb magyar“ alkotó életének tömör összefoglalása.

Katolikus Szemle. — 1941. 8. sz. Török Jenő: *Eötvös József báró, a katolikus kezdeményező*. Eötvös mint a katolikus autonómia és az elvi liberalizmus képviselője. — Bolváry Iona: *Új arcú költők*. Két költőnemzedék vizsgálata. Az Erdélyi József—Illyés Gyula—Szabó Lőrinc csoport kollektivistá jellegű, a ma húszévesei (Jankovich Ferenc, Jékely Zoltán, Devecseri Gábor, Weöres Sándor, stb.) viszont individualisták.

Koszorú. — 1941. 4. sz. Pap Károly: *A négy százéves debreceni kollégium*. A kollégiumnak, mint a nemzeti művelődés egyik forrásának fejlődése. — Sik Sándor: *Dugonics emlékezete*. „Dugonics legyőzte a magyar író érvényesülésének két legnagyobb akadályát: a felekezeti elzárkózást és a politika szellemtelenségét.“

Levéltári Közlemények. — 1940—41. évf. Pukánszky Béláné: *Az Országos Levéltár színház-történeti forrásanyaga*. „Az Orsz. Levéltárban a kormányhatósági és családi levéltárak anyaga mellett van egy összefüggő színházi levéltár is: a Nemzeti Színháznak 1938 óta az Orsz. Levéltárban letétbe helyezett levéltára. Ez az egyetlen rendezett és hozzáférhető színházi levéltár Magyarországon s így csonkaságában is nagy értéket jelent.“

Magyar Kultúra. — 1941. 13—14. sz. Várdai Béla: *Városi István költészete*. A katolikus líra egyik képviselőjének költői fejlődése. — Gyenis András: *Ki volt az első magyar jezsuita?* P. Hernáth Péter (1539—1567) pályája.

Magyar Lélek. — 1941. 7. sz. Bognár Gyula: *A kereskedő irodalmunk tükrében*. A kereskedő alakjával sok írónk foglalkozott, sokan rajzoltak kedves és vonzó képet az egyes kereskedelmi ágakról és azok képviselőiről.

Nyugat. — 1941. 7. sz. Cs. Szabó László: *Mérleg.* Ady és Babits irodalmi szembeállításának vizsgálata. A líra, a próza és az irodalmi élet „kettéhasadásának“ irodalompolitikai rétegződése. A közelmúlt és a jelen irodalmi törekvéseinek, kortársi kapcsolatainak elemzése, különösen a népi és a nemzeti gondolat elvi elkülönülésének alapján.

Ország Útja. — 1941. 7. sz. Bóka László: *A magyar irodalmi bírálat feladatai.* „Ahol írói szeszélytől, vagy pártérdektől függ a bírálat, ott a nagytehetségű, de ellenszenves, vagy más pártállású író remekét nem akad, aki kiemelje az ismeretlenségből. Ezért eshet meg az, hogy míg jó összeköttetésekkel rendelkező újságírók gyenge tákolmányairól szervezett hozsánna zeng sokszor, addig említés nélkül maradnak igazi remekművek. Az író egyetlen korlátot ismer, a kiadó jelentését az elfogyott példányszámokról.“

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. — 1941. 7. sz. Vietórisz József: *Pintér Jenő halálára.* (Vers.)

Pannonhalmi Szemle. — 1941. 3. sz. Kolos Endre: *Az új népies irodalmi mozgalom.* A mozgalom kialakulása és eredményei a széppróza és a verses költészet terén. Előbbiben Kodolányi János, utóbbiban Erdélyi József a kiemelkedő jelenségek. — Magasi Artúr: *A rím és a ritmus lélektana.* A rímnek titokzatos szerepe van a mondanivaló tartalmának elhitetése körül, a ritmus „a különböző érzelmek által, mint különböző lelkimozgalmasságok által keltezt különböző vérlüktetéseknek viszontéreztetése a beszéd hangsúlymenetének tempójában, időbeosztásában.“

Protestáns Szemle. — 1941. 5. sz. Harsányi András: *Sylvester János.* Visszapillantás Sylvester pályájára az Újszövetség fordítás megjelenésének 400 esztendősz fordulója alkalmából. „Maga a fordítás kissé bőbeszédű, de nem feleslegesen körülíró: megtalálja, mintegy ráakad a helyes szavakra és jó kifejezésekre“. — 8. sz. Vajda Endre: *A spiritualis költő.* Reményik Sándor költészetének elemzése összes verseinek megjelenése alkalmából. „Költészetének előterében a lélek áll, és az alkotja hozzá a hátteret is“.

Protestáns Tanügyi Szemle. — 1941. 7. sz. Csanády Sándor: *A kritika alkonya.* „Gyakran még le sem írja az író a könyv címét, a kiadói hirdetés máris söpri befelé az előfizetéseket és köti, nem is csokorba, de nyalábokba a sok előlegezett dícséretet, amely rendelésre házhoz szállítva kapható... A középiskolai irodalomtanítás nem pusztán esztétikum, hanem nevelés is. Elhúnyt nagyjaink fitymálása büntett a nemzet ellen.“

Sorsunk. — 1941. 1—2. sz. Makay Gusztáv: *Kor és irodalom.* „Az írók gyakorlati állásfoglalására, politikai nyilatkozatára sokkal jobban felfigyelnek napjainkban, mint szépirodalmi alkotásaikra. A kor legigazabb műfajújdonsága a naplószerű, korproblémákkal foglalkozó utirajz vagy tanulmány.“

Szabolesi Szemle. — 1941. 1. sz. Hankiss János: *Bessenyei Európa és Hunnia közt.* Bessenyei külföldi kapcsolatai és mint a magyar irodalom képviselője Európában. Részlet a szerző készülő nagy könyvéből. — Tóth Béla: *Fővárosi és vidéki irodalom.* Budapest eszellemi fejlődésének a vidéki városok irodalmi decentralizációja egészséges és szükséges velejárója.

Új Idők. — 1941. 26. sz. Herczeg Ferenc: *Császár Elemér*. „A tudományos világban betöltött jelentős szerepe, emberi egyéniségének nagy vonzóereje, kivételes helyzet biztosított neki a magyar tudományos élet irányítói közt.“

Ungarische Jahrbücher. — 1940. 3. sz. Huszti József: *Der humanistische Hof König Matthias*. A nagy renaissance-uralkodó udvarának szellemi élite-jét Vitéz János és Janus Pannonius jelentette. Kivülök még számos kisebb jelentőségű humanista tudós és poéta doctus játszott szerepet Mátyás környezetében: így a többek között Garázda Péter, Váradi Péter, Báthori Márton, a hazaiak, Bonfini, Galeotto Marzio, Taddeo Ugoletti és Bartolomeo della Fonte, utóbbi kettő a Bibliotheca Corviniana könyvtárosa, a külföldiek közül. — Kuckhoff, Joseph: *Das Spiel vom heiligen Stephan*. Szent István király alakját megörökítő, 1627-ben íródott latinnyelvű jezsuita iskoladráma (a kölni Városi Levéltár őrzi) teljes szövegének (5 felv.) német fordítása. — Némedi Lajos: *Ungarische Sprachästhetik*. Elsősorban Zolnai Béla kutatásával kapcsolatban. — Hoffmann, E. E.: *Aufführung der „Tragödie des Menschen“ im Frankfurter Schauspielhaus*. Az ember tragédiája frankfurti előadásának körülményei.

Pintér Jenő ravatalánál.

I.

Amint most sötét ravatalod előtt megállok. Kedves Barátom, *Pintér Jenő*, a klasszikus költő sóhaja toúl ajkamra lebríthatatlanul: „multis ille honis flebilis occidit, nulli flebilior, quam mihi...“ De e percben mégis el kell fojtanom egyéni fájdalmamat, amikor másokéinak, a köznek, a *Debreceni Tisza István-Tudományegyetemének* kell hangot adnom, amely Téged mindig oly nagyrabecsült s amely, saját vallomásod szerint, pályád egyik legszebb koszorúját nyújtotta *Feléd*: a *honoris causa doctorokét*.¹ Igaz, hogy magvetésed és aratásod nem a mi csarnokainkban folyt le, de azért folyton részt kértünk kincseiből, mert ha van a viszonyosság elvének valami előjoga, ez éppen abban áll, hogy bárhol találja a tudomány hő és termékeny szolgálatát, készséggel siet eléje, hogy támogassa, vagy hódoljon előtte ösztönösen. Es vajjon ki érdemelte volna meg ezt jobban közülünk, mint Te, *Drága Barátom*, akit valami szent páthosszal töltött el az az ősi igazság, nekünk folytonos létparancs, hogy „Nyelvében él a nemzet!“ Nyelvében, tehát abban, ami lelke tartalmát leghűbben fejezi ki, amit művelődése folyamán tanult, gondolt, képzelt és érzett, más szóval az irodalmában. Ezért vetetted rá magad olyan szomjan, mintha felelősséget éreznél egy egész nemzedékért, hogy magad foglaljad össze egy élő szervezetben mind azt, ami a magyar géniusz legmagasabbrendű megnyilvánulása.. Így támadtak egymás nyomában rendszerező összefoglalásaid s régül az a hatalmas 8 kötet, melyhez fogható a külföldi irodalmakban is ritkaság, hogy egyetlen kéz ilyen részletesen és módszeresen tárja föl valamely nép szellemi múltjának egész történetét. S hogy tudományos értéke, tárgyilagossága és teljessége révén a szakkörökön túl nemcsak más disciplinák művelőit, hanem a jövő kutatóit is kényszeríteni tudja, hogy segítségedet igénybe vegyék. Így lettek könyveid már megjelenésükkor — kultüreseményekké, s töltöttek be *Trianon* után olyas szerepet, mint aminőt a *Toldy Ferenczi* annakidején, hiszen államiságunk újra megingott s irodalmunk is új eszményeket váltott az egész vonalon. Ha ily szemszögből nézzük pályafutásodat, Kedves Barátom, joggal mondhatni, hogy azok közül való vagy, akik amíg tudományt alkottak, a művelődés rágyára is rá tudták vezetni olvasóikat, és akiknek az életmüve egygé forrt a nemzeti művelődés ideáljaival... Es mindezek mellett még volt időd munkatársaidat Társaságba tömöríteni, elnökül vezetni, folyóiratot szerkeszteni, az ifjabb nemzedéket irányítani, másnemű és sokágú hírtalatos elfoglaltságaiddól nem is szólván. Nem: a tanári, emberi és baráti érényeidről, amelyek aranymérlegén az ész és a szív serpenyője mindig egyszinten lebegett.

¹ Köszönő beszédét végezte így felavatásakor (1937. május 22.): „Allítom és nyíltan megvallom, hogy oda nem adnám ezt a kítüntetést a világ semmi-féle kincséért“.

Oh, mennyi odaadás, mennyi önzetlenség és tudomány szeretet, amelyek hevében ily korán kellett összeomlanod!... De keljünk fel, „a fájdalom vigasztal”. Vigasztal: hogy a miénk voltál, hogy példában és sikereidben emelkedni érezzük az élet értékét, nőni azoknak a szellemkölcsei erőknék becset, amelyek védenek a sors keserű csapásaival szemben... E gondolatban búcsúzom Tőled, Egyetemünk nevében is, Kedves jó Barátom. Isten veled, a Riszonlátásra, mert a Lélek él, találkozunk!

Pap Károly.

II.

A tegnap még szegedi, ma az otthonába hazatért kolozsvári M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Tanácsa, különösképen pedig ezen egyetemnek Bölcsészeti-, Nyelvi- és Történettudományi Kara jött el, hogy végzettségét tegyen Pintér Jenőnek, egyetemünk tiszteletbeli, címzetes ny. r. tanárának.

Tudom, hisz lehetetlen nem tudni, hogy a címzetes nyilvárosi rendes tanárrá megválasztáskor a Ferenc József Egyetem Pintér Jenő pártatlan irodalomtörténeti munkásságát méltányolta és tüntette ki. Azt a munkásságot, amely egyformán tiszteletet parancsol mind a részletek pontos és szabatos számbavétele, mind az összefüggések világos és tömör összefoglalása által. Nem tudom, nem tudhatom azonban, vajjon számba vette-e a most már hazatért egyetem annak idején Pintér Jenő Erdélyszeretettét, az erdélyi szellemi élet iránt tanúsított állandó és jóakarató érdeklődését. Tanúságot tesztek erről én itt, ravatalánál. Valahányszor csak találkozott velem, vagy az elszakított Erdély szellemi életének bármelyik munkásával, mindig azt kérdezte: mint éltek, mit dolgoztok? S hogy kiderült arca és tekintete, ha valami, még oly csekély dologról is számolhattunk be!

Ajka többé nem kérdi: mit dolgoztok? De mi felelünk: dolgozunk, ma nyugodtan és erőnk szabad megfeszítésével az ő soha nem pihenő, soha ki nem járadó példája szerint. Köszönjük Neked, Pintér Jenő, az irodalomtörténetírónak életművében megtestesült remek példáját és köszönjük lelkes és lelkesítő Erdélyszeretetedet.

Isten veled!

Kristóf György.

A magyar és a németalföldi „Athénás”.

A magyar irodalomtörténetírás XVIII. századi úttörőinek a sorában egyedül áll Bod Péter magyarnyelvű írói életrajz-gyűjteményének szimbolikus címével: *Magyar Athénás*. A humanista színezetű nyelvhasználat *Athénnek* (a régi magyar nyelvben az *Athenae* latin „plurale tantum” szóalak accusativusából *Athénásnak*, v. ö. Melich János, MNy. XIV. 18, 73. és XXXVI. 146. l.) általában az egyetemi városokat nevezte. Ilyen értelemben fordul elő a leideni Meursius könyve címében is: *Athenae Batavae* (1625). Minhogy ez a mű a leideni egyetem tanárainak műveik felsorolását is tartalmazó életrajzait adja, gondolni lehetne arra is, hogy ezt követi műve címében Bod Péter. (Meursiusnak másik, ugyancsak 1625-ben megjelent hasonló című műve élén a klasszikus akadémiai város neve már nem átvitt értelemben szerepel: az *Athenae Atticae* valóban az ókori Athén régiségáni ismertetését tartalmazza.) Van azonban Németalföld latinnyelvű irodalmában egy olyan irodalomtörténeti munka is, mely több joggal tart igényt arra, hogy Bod Péter mintáját lássuk

bonne. Az antverperi *Franciscus Sweertius* „Belga Athénás“-a ez, az 1628-ban megjelent *Athenae Belgicae*. Ez a könyv a németalföldi tudósok teljességre törekvő életrajzi lexikona, itt tehát a görög városnév már nem egyetlen tudományos középpontot, hanem egy ország egész tudós világát jelenti, akárcsak Bod Péternél, — a „belga“ jelző természetesen, úgy mint a régi magyar nyelvben, pl. magánál Bod Péternél is többször, még az osztatlan Németalföldre, a mai Belgiumra és „Hollandiára“ egyaránt vonatkozik. Bár az arányok mások — Bod Péter műve kis 8°, Sweertiusé 2° —, a két könyv címlapja még beosztásában is feltűnően egyezik. A tömören összetegő szimbolikus főcímet egészen egyformán taglalja a „sive“, illetőleg „avagy“ szócskával hozzáfűzött terjengős alcím: „ATHENAE | BELGICAE | SIVE | NOMENCLATOR | INFER. GERMANIAE SCRIPTORVM | QUI DISCIPLINAS | PHILOLOGICAS, PHILOSOPHICAS | THEOLOGICAS, IURIDICAS, MEDICAS | ET MUSICAS | ILLUSTRARVNT.“ „MAGYAR | ATHENAS | AVAGY | AZ ERDÉLYBEN ÉS MAGYAR ORSZAG- | BAN ÉLT TUDÓS EMBEREKNEK, NEVE- | ZETESEBBEN A'KIK VALAMI, VILAG ELEI- | BE BOTSATOTT IRASOK ALTAL ESMÉ- | RETESEKKÉ LETTEK, 'S JO EMLÉ- | KEZETEKET, FEN- HAGYTAK HISTORIAJOK“. Még a patrióta nemes önérzete is ugyanazon a helyen jut kifejezésre a latin és a magyar címlapon: „FRANCISCUS SWEERTIUS ANTVERP. | PRO SVO IN PATRIAM | ET LITERAS ADFECTV | DIGESSIT ET VVLGAVIT.“ „MELLYET | SOK ESZTENDÖK- ALATT. NEM KEVÉS | SZORGALMATOSSAGGAL EGYBESZEDEGETT, ÉS AZ | MOSTAN ELÖKNEK, 'S EZ-UTAN KÖVETKEZEN- | DÖKNEK TANUSAGOKRA, 'S JORA-VALÓ FEL- | SERKENTÉSEKRE KÖZÖNSÉGESSE TETT | F. T. S. BOD PÉTER. A' M. Igeni Ekkléfiában a' KRISTUS Szolgája.“

A két címlap egyezése természetesen nem pusztá véletlen műve. Bod Péter, ki esztendőket töltött Hollandiában, szemmeláthatóan a németalföldi tudóst követte, nem is csak könyve címében, hanem beosztásában, a betűrendes írói lexikon életrajzi és bibliográfiai szempontjaiban is. Ezzel pedig legalább egy ponton konkrét adat igazolja Bod Péter tudományos tájékozódásának németalföldi forráshelyét, melynek jelentőségét legutóbb általánosságban, még konkrét adat ismerete nélkül, Kenyeres Imre emelte ki (*A magyar irodalom-történetírás fejlődése a XVIII. században*. 1934. 32. l.). *Waldapfel Imre.*

Ferenczy Teréz kiadatlan költeménye.

Ferenczy Teréz Ó. *ne kérdjétek*... c. kiadatlan költeményét egy emlékkönyvből kiszakított lapon találtam. A verset a tragikussorsú, fiatal költőnő legjobb barátnőjének, Bulcsú Pálné, szül. Kozma Borbálának emlékkönyvébe írta. A kéziratot Ágner Lajos *Ferenczy Teréz emlékezete* (Balassagyarmat 1903.) c. munkájának „Bulcsú Pálné úrnőnek“ dedikált példányával együtt, Bulcsú Pálné unokája Fábrián Kálmán 1908. okt. 6-án Révay Sándor szécsényi ügyvédnek ajándékozta. Révay Sándor a kézirat ügyében Ágner Lajoshoz fordult, aki levelében a vers hitelességét megerősítette. Ferenczy Teréz

kéziratát és Agner Lajos válaszát Révay a jelzett könyv 164. és 165. lapjára ragasztotta.

Agner Lajos levele Révay Sándorhoz:

Bp., 1909. dec. 6.

Igen tisztelt Ügyvéd Úr!

A beküldött névalírás teljesen azonosnak mutatkozik a birtokomban levő aláírással.

A verstöredék eszmei menete és verselési technikája is, úgy látszik, egészen a Ferenczy Terézé. „S milliomszor megátkozza Csaló-közt“, — ez a sor Lajos testvére elestének helyére vonatkozik. Az én hét év előtt írt könyvemben, igaz, Buda van írva; ez azonban téves adat. Biztosan ma sem tudom, Ferenczy Lajos hol esett el, mert a nyert szó — és levélbeni információk a legellentétebb adatokat adták nekem.

Hol tetszett találni ezt a verset?...

Ügyvéd úrnak kész szolgálja

Agner Lajos.

Agner Lajos tévesen ír verstöredékről. A költemény kétségtelenül befejezett. Emlékkönyvbe különben sem szoktak verstöredéket írni. Azt sem vette észre Agner, hogy a kéziratos költemény tárgya, első versszakainak gondolatmenete, sőt néhány sora szószerint is megegyezik a költő *Kasszandra* c. — Agner könyvében is megjelent — versével. A *Kasszandra* c. költemény első két versszakát, ahol a szószerinti egyezések előfordulnak, itt közlöm.

Kasszandra.

Ne kérdjétek, részvétlen emberek,
Titkos bánatom gyilkoló okát.
Mulatni azon, hogy én szenvedek, —
Mi jogotok van: én nem látom át.

Kérdéstek úgy bánt! rá még nem feleltem.
Minek? Hisz azt ti meg nem értitek.
Amidőn búsan, keserűn nevettem,
Láttátok-e, hogy szívem mily beteg?

Ferenczy Teréz kéziratos költeménye:

Ó ne kérdjétek...

Ó ne kérdjétek részvétlen emberek,
Hogy én miért, és ki után kesergek?!
Ó ne kérdjétek, hogy mért főd sötét gyász;
És hajlékomba öröm mért nem tanyáz?!...

Kérdéstek úgy bánt!... 's rá még nem feleltem;
Csak mindég búsan keserűn nevettem:
De tudjátok hát meg keserveim okát,
Ki tárom lányok bús lelkeim lapját;

Ahol vérrel van írva minden betű!
Tartalma rövid, igaz, és egyszerű:
Gúnyolni valót kisérem találhat ott,
Im előtökbe tárom a szent lapot. —

Ott hol az önkény' sirja emelkedik;
 És a' föld honfi vérrrel keveredik,
 E' nagy sírba nyugszik az én halottam,
 Akit egész mostanáig gyászoltam. —

Gyászoltam, és gyászolni is fogom őt,
 Még az Isten nem hoz ránk jobb jövőndöt:
 De úgy, — hiszen nem is mondtam, hogy ki ő?...
 Kit elrabolt tőlem a zord temető:

Őt vesztettem el a' kedves jó testvért,
 Ki el vérzett hazánk szabadságaért;
 És tán nincs még fejfája sem szegénynek:
 De nem csuda, ki tenne egy honvédnek?!

A' ki tenne sírhalmától mesze van;
 És nincs a' ki megmutatná, hogy hol van?!
 Távól éli bús napjait könnyek közt,
 S milliomszor megátkozza Csaló-közt.

Ő de nem! nem átkozom azon helyet,
 Mely már ifjú tetemének nyújt enyhét;
 Szálljon inkább ezer áldás a' tájra,
 Hol ő küzdött, 's izzadt véres csatákba!...

Ne kérdjétek hát mért vagyok szomorú.
 S mért ül halvány bús arcomon gyászború.
 Meghalt anyám is!... a' kedves jó Anya:
 Mert e' honnak eltűnt bájló esillaga!...

Oet 9ik. 850.

Ferenczy Teréz.

Bikácsi László.

Egy régi levél Dóczy Jenő hagyatékából.

Felejthetetlen barátom, Dóczy Jenő, úgy rendelkezett, hogy kapott leveleit s az édesatyjához írottakat halála után meg kell semmisíteni. Kézirati hagyatéka hozzám jutott (ez ma szülővárosa, Nagykőrös ref. gimnáziumának birtokában van) s a levelekre vonatkozólag eleget tettem az ő többek előtt nyilvánított akaratának. Mindössze egy párat tettem félre közülök. Azokat, amelyek tárgyuknál és írójuk egyéniségénél fogva különösebb és általánosabb értékűek s amelyek, ítéletem szerint s boldogult barátom lelkületét ismerve: az ő volt lelki magatartásával sem ellentétben (és a levélírók jóhírének minden sérelme nélkül), az irodalomtörténetbe kívánkoznak. Ilyen, egy pár mással együtt, kiváló költőnk és műfordítóknak, Szabó Endrének Dóczy Jenő atyjához, Dóczy Imréhez, a későbbi nagynevű, sztoikus jellemű klasszika-filológushoz és pedagógushoz írt ifjúkori, alább közölt levele.

Szabó Endre a sárospataki kollégiumban osztálytársa volt Dóczy Imrének. Sárospatakról német szóra ment a híres-neves késmárki ág. h. ev. líceumba felsőbb diáknak. Mint melegkedélyű ifjú, fenntartotta a baráti viszonyt sárospataki diáktársaival, különösen legbizalmasabb barátjával, Dóczy Imrével. Ő is, mint ezidőtájt és később, akárhány más magyar diák, a Késmárktól félóránnyira fekvő Leibitzon lakott s e kies-hangulatos városkából járt be a líce-

umba. Szabó Endre levele közvetlen, frisshangú kitérása az ő barátkozó lelkének és elevenszellemű diákélményeinek. S ami sorait különösen vonzóvá teszi: a serdülő ifjú szerelmi ébredésének novellisztikus kedvességű rajza s az iránta érdeklődő drága-szép cipszer kisasszonyok naív-bájos leányos izgalma. Stílusán rajta van a jellemző azonkori bélyeg és diákos frazeológia s a friss-harmatos ifjúság édességes lelki zománca. De szóljon a levél magáért:

Leibicz, 1867. szept. 28.

Kedves Imre Barátom!

Megengedj, hogy ily későn fogtam tollat neked levelet írandó, de Fortuna kocsisom igen furcsán viseli magát, s most jobbra, majd balra hajt! No, de föl is teszem baráti szívedről, hogy nem enged helyet magában azon balvéleménynek, mintha meghültem volna irántad. Sőt inkább (a francia úgy mondja, hogy: *au contraire*) a távolság még jobban vonz feléd!

Ellenben magam is oly egoista vagyok, hogy azt szeretném, ha minél többször foglalkoznál emlékeimmel!

Pompás élet van itt, csak egy ami hiányzik, s az? hogy nem ti veletek vagytok!... A tanításokon oly fesztelen viszony uralkodik tanár és tanítvány közt, hogy ha a tanár valamit mond, egy pajkos fiú mindig élceket mond rá, amin természetes a tanár is jóízűt nevet. Aztán nincs itt az ember úgy megkötte, hogy ki szerint tanulja valamelyik tudományt, hanem kinek hogy tesszik, pl. a történetet a VII. osztály tanulja Hunfalvi, Beck, Schröck, Somosy és még egy német történész szerint. A tanár egész héten csak magyaráz s szerdán kérdez (no már csak a történetből).

Hm! írnék még én valamit! De írok is, hiszen úgy hiszem meghitteim nekem is azok, akikkel összeköttetésben vagy!

Barátom, egy érdekes kalandlángolatot készítek. Egy vasárnap este Kézsmárkon időztem, s bemutatattam magamat egy néhány leánynak. Én különösen egynek tettem a szépet, neve: Zrimáni Adél. Hejh! pajtás, be szép egy isteni teremtés, — nem terem olyat Zemplén. Gyönyörű barna, piros, karcsú, sugártermetű silphid, olyan barátom, a melyet az ember csak álmodhat s mi tagadás? én komolyan elvesztém azt a kopogó szerszámot, amit úgy neveznek, hogy: szív.

Ezen estétől kezdve mindig csak az volt törekvésem célja, hogy közéletben lehessenek. Az alkalom kínálkozott. Nagyszerű temetés volt, a milyen 30 évben egyszer szokott lenni Kézsmárkon. Én mindjárt spuriussal voltam arra, hogy az én ideálom jelen lesz, s kiballagtam Kézsmárkra. Legelső teendőm volt: egy stekkert* vettem, s nyakamba akasztván, elkezdém a vizsgálódást. Eleinte minden siker nélkül jártam keresztül az utcát, nem lelém őt sehol. Fölmentem tehát egy tanulóhoz, aki éppen vis-a-vis lakik vele s egy csibukra gyujtva, kikönyököltem az ablakon. Hasztalan... Hanem nem soká kelle várnom, egy barátnéja, ki éppen nála volt, készülvén a temetésre, az ablakhoz jött s kinézvén, engem észrevett. Mindezt jól láttam, de bosszantott, hogy tüstént elhagyá a helyét, hanem alig bocsátottam egy pár bodor füstöt mérgemben, ime egy sereg leány jött helyére, — (köztök Adél) — s kíváncsian néz-

* Stecker, Feldstecker = látcső, gukker.

tek azon ablakra, hol én könyököltem ki, köszöntem kezemmel, — ők viszo-
nozták. No már csak ez is minő csiklandós, úgy-e? De jerünk tovább! Én a
temetési menethez csatlakoztam, ők pár percczel később szintén azt tevék, de,
— óh! malheur! nem tudtam hozzájuk jutni a nagy tolongás közt, mert tud-
nod kell, hogy egy nyugalmazott tábornok temetése volt, s egy ezred katoná-
ság is volt a kísérettel és a Lőcsei katonai zenekar.

Beértünk a templomba. Ott mintegy 10 lépésre megálltam tőlök, s gyö-
nyörködtem Adél bájaiban. Egyszer csak észrevesz egy barátnéja s egyiknek
is másíknak is tudára adja, hogy amott áll né! Mindjárt egy sereg angyalfő
nézett felém s én ki nem állhatám a szemostromot, az oltárra bámultam.
Majd, hogy megtudjam, vajon igazán engem spectáltak-e, a karzatra osontam
s onnan láthattam, mint forgatták fejüket, hogy hová lettem. Bizonyos vol-
tam. Lejöttem hát, s éppen hátok megett helyet foglaltam, gondolhatod,
mindjárt elkezdődött a discours, notandum, ez nem lehetett felőtölő, mert annyi
volt a népség, hogy fele a templom előtt várt. — — Pont. — Most azt kér-
ded, hogy miért hordtam én mindezeket elő? Hát csak azért, hogy megmutas-
sam, hogy érdeklek, s hogy ne rázzad a fejed, ha azt mondom, hogy: nem-
sokára szerelmet esküszünk egymásnak... Hja barátom, ez nagyon termé-
szetes. Különben is szegény fejem most is a legnagyobb szoknyahősnek tart-
ják itt, hadd adjam hát egy élő tanujelét! Mihelyt elsül a dolog, actu tudósít-
lak, ha ugyan érdekelni fog téged, amit nekem el ne mulassz megírni... Még
hozzá tartozik az is, hogy mindennap ötször, hatszor megyek a trafikába
szivarért, amely éppen abban az épületben van, a melynek emeletjén Adél
lakik s hogy iszonyú költő lett belőlem, csak azért szurkoltam, hogy még
ezt a levelet is versbe írom meg neked!...

Szerető barátod

Szabó Endre

Már most megengedi, hogy még e kis tért üresen hagyom, de megyek
Jászay Miskához névestére.

Sz. Endre

A helyesíráson. pontjelzésem semmit sem változtattam.

Földessy Gyula

Hírek.

Horváth Cyrill. (1865—1941.) Régi irodalmunk legalaposabb ismerője,
kódexeink egyik legkiválóbb bűvara költözött el vele az élők sorából. Szilády
Aron után, Katona Lajos mellett az ő nevéhez fűződik középkori irodalmunk
legtöbb tudományos eredménye. Számtalan dolgozatban tárta föl legendáink
forrásait s hatalmas kötetben írta meg *A régi magyar irodalom történetét*
Mikes Kelemenig (1899) és újszerű szintézisben rajzolta meg annak útját a
reformációig (1891). Munkásságának egyik legmaradandóbb alkotása a Régi
Magyar Költők Tára I. kötetének új, 2. kiadása (1921); ebben a mintaszerű
forráskiadásban gazdag tudásával világitotta meg költészetünk kezdeteinek
nem egy homályos kérdését, különösen az egyes versekhez készített jegyzetek-

ben. Utolsó tanulmányában tartalmas emlékbeszéd keretében Szilády Áron pályáját és tudós eredményeit mutatta be (IK. 1940). Folyóiratunk is kegyeletos tiszteletadással emlékezik munkatársára.

Szenczi Molnár Albert sírja a kolozsvári házsongárdi temetőben. Mult év októberében, a reformáció emlékünnepeinek napján avatták föl a kolozsvári házsongárdi temetőben Szenczi Molnár Albert síremlékét. A református teológia tanárainak és ifjúságának kezdeményezéséből a hányatott életű tudós és költő sírját ezentúl egyszerű, de művészi faragott kalotaszegi fejsze díszíti. Kegyeletteljes áldozat ez az esemény a nagy zsoldáros emlékének és egyben jele annak a megbizonyosodásnak, hogy Szenczi Molnár Albert ott nyugszik a kolozsvári *szegények temetőjében*. A sír holléte sokáig kérdéses volt, bár nem mindig állott jeltelenül. Szathmári Pap Zsigmond és id. Herepei János még látta síremlékét. Dézsi Lajos 1898-ban újra fölhívta a figyelmet arra, hogy Szenczi Molnár bolyongásai után Erdélybe, Kolozsvárra tért vissza örök pihenőre, nyughelyét tehát ott kell keresni. A kilencszázas évek elején Török István, majd Kelemen Lajos meg is találta Szenczi Molnár fiának, Jánosnak sírhelyét a temető alsó részében. Végül Herepei János alapos levéltári kutatások nyomán szinte kétségbevonhatatlanul megállapította, hogy a két Szenczi egy sírban nyugszik. Ezzel eloszlott a homály Szenczi Molnár Albert sírja felett s a felállított fejsze tanúbizonyossága annak, hogy az utókor kegyeletteljes érzéssel fordul a nagy költő emléke felé.

„**Összes versek.**“ Könyvnapjaink kedves meglepetései régiek, és újabb nagy költőink verseinek teljes gyűjteményei. Ez eléggé nem dícsérhető gondolat alapján mindenki egy helyen, egy kötetben kaphatja meg a költő sokszor 8—10 nehezen hozzáférhető könyvének anyagát, hogy ezáltal is könnyebben nyerhessen képet az író teljes munkásságáról. Az idei könyvnap legnagyobb sikere *Vörösmarty* műveinek izléses kiállítású kiadása volt; egy kötetben vannak a lírai és epikai művek, Brisits Frigyes gazdag gyűjtésével és a legújabbban előkerült versekkel teljessé téve. A 2. kötettel *Juhász Gyula* verseinek színes csokra is teljessé lett Paku Imre gondozásában. A *Gyóni Géza* kötetében megjelent költeményeket Gyóni (Szólár) Ferenc gyűjtötte össze, a könyv végén a versek keletkezésének jól használható kronológiájával. *Reményik Sándor*. *Sík Sándor* és *Mécs László* költeményeinek változatos és sokrétű gyűjteménye nagymértékben előmozdítja a három kiváló költő szélesebbkörű elterjedését és egyébként is általános népszerűségét.

A Pesti Hírlap és kora. Kossuth újságjának százéves fordulójára alkalmából a címen rendezett kiállítást az Orsz. Széchényi Könyvtár. Bemutatták a nevezetes újság első évfolyamának címlapját, valamint egyik lapját egy a cenzúra által törölt, illetve megkurtított cikk Vörös Antalnak, Kossuth titkárának gyűjteményéből való eredeti kefelevonatával, továbbá a *Hetilap* című folyóiratot, amelyben Kossuth cikkei a Pesti Hírlaptól való eltávolítása után megjelentek, majd a Pesti Hírlap ellenlábás újságját, a *Világot*, *Budapesti Híradót*, *Nemzeti Újságot* és *Jelenkort*. Külön tárlóban a Pesti Hírlap nyomán keletkezett vitairodalom legnevezetesebb termékei: a *Kelet Népe*, Kossuth *Felelete*, Desselwffy Aurél *X Y Z*-könyve, Fáy András *Kelet Népe Nyugoton* című röpirata, végül Széchényi István *Politikai Programja* és *Adó*, valamint

Két garas című cikksorozatainak első könyvalakú kiadása. A vita főszereplőinek egykorú rezmetszetes arcképei is láthatók. Végül a Pesti Hirlap 1848. március 17-i számával zárul, első lapján a Talpra Magyarral és egy egykorú képes hetilap fametszetes rajzaival a március 15-i eseményekről, és a szabadságharc három jellegzetes újságja: a Bajza szerkesztette *Kossuth Hirlapja*, a *Március Tízötödike* és a felelős minisztérium hivatalos lapja, a *Közlöny*. A kiállítást *Dezsényi Béla* és *Supka Ervin* rendezték.

Elhunytak.

ANDRASSY KLARA (szerémi hg. Odescalchi Károlyné, csikszentkirályi és krasznahorkai gr.), szül. Budapesten 1898. január 7-én, megh. Raguzában 1941. április 12-én repülőtémadás következtében. — R. k. Riportokat írt kül. bpi lapokba. 1938-ban a párizsi *L'Ordre*, a kopenhágai *Politiken* és a bpi *Ujs.* munkatársaként bejárta a köztársasági Spanyolországot.

BACZONI GEZA, hírlapíró, megh. Kolozsvárt 1941. áprilisában. — Pol. cikkeket írt erdélyi lapokba.

BALOGH JÓZSEF, hírlapíró, megh. Hódmezővásárhelyen 1941. júniusában. — Szerk. a *Hódmezővásárhelyi Népijs.*-ot és a *Karikás* c. élelaptop. Egyik sajtó alá rendezője volt Pócsy Mihály: *Versek* (Hódmezővásárh., 1936) c. kötetének.

BENCZUR BÉLA, ny. főisk. tanár, szül. Kassán 1854. április 6-án, megh. Budapesten 1941. jún. 14-én. — Ev. 1881—1919. a bpi Iparműv. Főisk. tanára volt. — Esztétikai jellegű munkája: *A művészeti ipar és a dekoratív művészetek stílusa*. Bp., 1897.

CHOLNOKY LASZLÓNÉ, l. *Furkó Mária*.

DINGHA SANDOR (nagygyeri és kosztolányi), ny. gimn. tanár, szül. Csejtén (Nyitra vm.) 1871. szeptember 2-án, megh. Gyömrőn 1941. májusában. — Ev. A teológiát Pozsonyban, az egyetemet Kolozsvárt végezte, ahol 1903-ban tanári oklevelet szerzett. 1898-ban Kisújszálláson, 1901/3. Pozsonyban volt h. tanár, majd mint r. tanár a pozsonyi áll. főreáliskolában s 1919-től a szekszárdi áll. főgimn.-ban működött. — Cikkei és versei 1891-től: *A Mi Otthonunk*, *Gondolat*, *Nyugatmorsz.* *Híradó*.

EMBERY ÁRPÁD (szeődeörkényi), ny. r. k. gimn. ig.-tanár, szül. Kolozsvárt 1863. január 4-én, megh. Székelyudvarhelyen 1941. április 21-én. — Tanulmányait Kolozsvárt elvégezvén, 1886-ban a székelyudvarhelyi r. k. gimn. gör.-lat. szakos tanára, majd 1909-ben időközi választáson Kossuthpárti programmal Oláhfalú orszgyül. képviselője lett. 1910-ben a nemz. munkapárti Daniel Gáborral szemben kisebbségben maradt. 1924-ben igazgatói címet kapott s 1928-ban nyugdíjazták. — Versei és tárcái: *Csiki Lapok*, gyulafehérvári *Közművelődés*, *M. Lapok*, *Székely Közélet*, *Szépirod.* *Kert* és *Udvarhelyi Híradó*, mely utóbbinak két ízben fel. szerk. is volt. Ifjúsági színművei: *Trója pusztulása*; *Megfordult világ*; *A legszebb nász*. Leford. versekben *Ilro és Leandert*. — Betűjegye és álnevei: Delfin; E. A.; Senior; Táti.

ENGEL MALVIN (özv. Sásdy-Schack Béláné), ny. kir. tanker. főigazgató. özvegye, szül. Miskolcon 1868-ban, megh. Budapesten 1941. május 4-én. — Szülők: E. Samu, Neumann Franciska. — Munkája: *Elkészt versek*. Bp. (ny. Újpest), 1939.

ESZTERGALYOS JANOS, fel. szerkesztő, szül. Dunaföldvárt 1873 december 4-én, megh. Budapesten 1941. május 4-én. — R. k. Eredetileg vas-munkás volt. 1922/26. Pécs városa nemzetgyűlési, 1926/39. országgyűlési képviselője volt szociáldemokratapárti programmal. — Előbb kiadóhiv. tisztviselője, majd fel. szerkesztője volt a *Népszavának*.

FORGACS GYULA, ref. lelkész, szül. Léván 1879. szeptember 7-én, megh. Budapesten 1941. június 8-án. — Középiskoláit a lévai piaristáknál, a teológiát Bpen és Edinburghban elvégezvén, egy ideig Bpen volt segédlelkész, majd 1906-tól a skót misszió másodlelkéze. 1910-ben Perceelen (Révai szerint Pécelen), 1924-ben Sárospatakon lett r. lelkész s mint ilyen egy időben tiszánineni püspökjelöltként is emlegették. 1933 áprilisában ismét Bpre került a skót misszió vezető lelkészének. Főszerk. volt a *Reformáció és Ref. Igehirdető* c. folyóiratoknak. — Hitbuzgalmi és szépirod. jellegű munkái: *A vér.* (Koszorú. 160.) Bp., 1910. — *Ötven év Kínában.* (U. o. 176.) U. o., [1911]. — *Az élet reggelén.* Elmékedések. (Prot. Ifj. és Néptár. 5/6.) Debrecen, 1912. — *Hogy lehetsz nagy ember?* (U. o. 22.) U. o., 1912. — *Jeruzsálem pusztulása.* (U. o. 48.) U. o., é. n. — *Afrika hősei.* (U. o. 72/3.) U. o., é. n. — *A nagy Heródes és utódai.* (U. o. 84.) U. o., é. n. — *Lelki próba.* Imák, elmékedések, tanácsok... ref. ker. sz. Bp., 1920. — *Vigasztaló trás.* (Kisgyermek halálára.) (Családi Ktár. 4) U. o., 1922. — *A templom nélküli város.* Írta Henry Drummond. Ford. U. o., [1922]. — *Világosság útja...* Írta T. B. Bishop. Átd. U. o., é. n. — *Mili és nagybátyja.* Elb. Írta Amy Le Feuvre. Ford. U. o., é. n.

FURKÓ MARIA (Cholnoky Lászlóné), áll. p. fiúisk. tanár, megh. Budapesten 1941. június 12-én. — 1906-ban ment férjhez. Előbb magán p. leányiskolája volt Brádon, halálakor az egri áll. p. fiúisk. tanára volt. — Meséket és elbeszéléseket írt. Így *Az Ujs.* (1907), *Orsz.-Vil.* (1907).

HORVATH KAROLY (GYÖRGY), dr. teol., m. k. kormányfőtan., bencés perjel, szül. Sopronban 1884. december 22-én, megh. Celldömölkön 1941 áprilisában. — A teológiát Bécsben elvégezvén, 1908. szentelték pappá 1910/16. az egyháztört. és erkölstan tanára volt a pannonhalmi főiskolán, 1916/22. főapáti titkár Pannonhalmán, 1923-tól lelkész s 1930-tól egyúttal perjel Celldömölkön. — Szentbeszédei: *Sz. Gellért* (1912/4).

JUHOS JANOS, volt hírlapíró, szül. Nádszegen 1898-ban, megh. Budapesten 1941. június 28-án (temetés napja). — Szülők: J. János, Gombos Magdolna. Nyáry László néven írt munkái: *A világháború hadi folyóiratai és újságjai.* (Bp., 1933.) — *Kegyelmes urak között a gyűjtőfogházban.* A polit. túsok élete és sorsa az 1919. é. n. kommunben. (Nyáry László könyvei. 8.) U. o., 1936.

KEMÉNY ÁRPAD (magyar-gyerő-monostori br.), ny. főispán, nagybirtokos, szül. Szilágykövesden 1864 (Sturm) v. 1866 (választói névj.)-ban, megh. Budapesten 1941. június 17-én éjjel. — Ref. Szülők: K. Albert br.,

alsó-draskóczi Morvai Zsófia. A jogot Kolozsvárt elvégezvén, szilágy- és alsó-fehérvmi birtokain gazdálkodott. 1906—10. Alsó-Fehér vm. főispánja, 1917/9. a főrendiház alelnöke volt. — Ifjabb korában verseket is írt, így kolozsvári *Ellenzék* (1891); vezércikkei: *Ellenzék* (1904, 06), *Morsz.* (1905, 16), kolozsvári *Ujs.* (1906), *P. Napló* (1912/3, 16).

KORNICZKY-TURY DEZSŐ GYÖRGY, író, megh. Budapesten 1941. április 2-án (temetés napja). — R. k. A M. Nemz. szerint több verskötete van. A M. Nemz. Múzeum katalógusában és bibliográfiáinkban egyikük sem szerepel!

LIGETI PAL, építész és festő, szül. Budapesten 1885. május 29-én, megh. u. o. 1941. június 23-án. — Izr. Szülők: L. (1884-ig Löwi) Vilmos tőzseügynök, Hirschler Anna. Mint építész 1912 óta működött s több gyárat, bérházat és villát emelt Budapesten és vidéken. Mint festő és grafikus 1903-tól állított ki a Nemz. Szalónban. — Művészetfilozófiai munkája: *Új Pantheon felé.* Bp., [1926]. (Böv. ném. kiadása: *D. Weg aus d. Chaos.* München, 1931.)

NAGY IMRE, hírlapíró, szül. Tasnádon (Szilágy vm.) 1882-ben, megh. Budapesten 1941. április 25-én hajnalban. — Izr. Szülők: Fischer Abrahám, Jeremiás Fanny. A század elején került Budapestre, ahol előbb az *Ustökös*, majd *Az Ojság* c. élcslap szerkesztője volt. Versei 1906-tól: *Egyenlőség*, *M. Nemz.* (1906/7), *Orsz.-Vil.* (1906), *M.-zsidó alm.* (1911), *Mult és Jövő* (1911—) stb. — Munkái: *Versek.* Bp., 1907. — *Meló diák.* Versek. U. o., 1909. — *Ustökös-album.* Szerk. U. o., 1909. — *Komédiák.* Aktuális apróságok. U. o., 1911. — *Nevető kortársak.* Aktuális apróságok. U. o., 1911. — *Vilmos császár nevet.* A legjobb aktuális viccek. U. o., 1916. — *Béla főherceg.* Reg. U. o., 1917. — *Igy trom én az Ojságot.* U. o., 1921. — *Hagada.* U. o., 1924. — *Bölcs rabi a mellényzsebben.* U. o. 1925. (3. füz.) — *Frank-Hagada, avagy egy szédereste a Markóban.* U. o., 1926. — *Móricka az ő mulatságos viceivel.* U. o., [1926]. — *Dr. Klein.* Vidám reg. [U. o., 1927]. — *Kohn és Grün a mellényzsebben.* [U. o., 1928]. — *Ötezer vice.* U. o., 1932. (5 köt.) — *Versei.* U. o., (1933). — *Viccei.* U. o., 1934. (4 köt.) — *Szegény Antal két szerelme.* Reg. U. o., (1934). — *Zsidó közmondások.* U. o., [1935]. — *Holtak derese.* Versek. U. o., 1940. — Allítólag ő írta Nagy Irma álnéven a következő regényeket is: *Bűnös szerelmek.* Egy úrileány vallomásai. 1/2. kiad. Bp., 1908. — *Sötét bűnök.* Egy úrileány szerelmi vallomásai. U. o., 1908. — *A szerelem színháza Párisban.* Nagy Irma utolsó könyve. U. o., 1908. (3. kiad. u. o., 1909.)

NEMES (1885-ig Nerhaft) ANTAL, dr. jur., vál. püspök, ny. r. k. plébános, szül. Budapesten 1855. február 13-án, megh. u. o. 1941. június 28-án. — Eredetileg ügyvédnek készült s elvégezte a jogot. Mint ügyvédjelölt 27 éves korában beállt kispapnak s Bécsben elvégezvén a teológiát, 1885-ben pappá szentelték. Előbb káplán, majd 1898—1936. plébános volt a budavári plébánián. 1899-ben pécsi c. apát, 1905-ben pápai prelátus és 1912-ben makáriai vál. püspök lett. — Utirajzai: *M. Allam, Vas. Ujs.* (1909); elbeszélései: *M. Szle* (1893).

NYARY LASZLÓ, I. Juhos János.

ODESCALCHI KAROLYNÉ, l. *Andrássy Klára*.

RÓSA ELEMÉR, hírlapíró, szül. 1883 körül, megh. Pozsonyban 1941 júniusában (58 éves). — Első versei 1917-ben jelentek meg a *Nyugatmorsz. Híradóban*. B. munkatársa volt e lapnak, majd utódjának, a *Híradónak* s végül a pozsonyi *Esti Ujs.*-nak.

SALA DOMOKOS, rádióbemondó, szül. Apanagyfalun (Szolnok-Doboka vm.) 1898 körül, megh. Budapesten 1941. április 9 en (43 éves). — Ref. Eredetileg színész volt, majd a budapesti rádió bemondója. Székely jeleneteket és trófiákat is írt. — Munkája: *A cigányper*. Vidám jel. (Föv. és Vid. Szính. Műs. 79.) Bp., 1934.

SERTŐ KALMAN, szül. 1912 körül (s nem 1908, mint *Az Est 1938. hármaskönyvre* írja), megh. Gyalun (Kolozs vm.) 1941. június 16-án reggel (29 éves). — 18 éves korában katona lett Pécsen s itt kezdett írogatni. Ekkor fedezték fel mint „östehetség“-et és br. Hatvany Lajos támogatásával felkerült Budapestre, ahol különböző hetilapokban jelentek meg versei. Munkatársa volt az időközben megszűnt *Társadalmunk* c. baloldali lapnak s úgy látszik ebben jelentette meg Féja Géza szerint (Morsz. 1941. VI. 19. e. sz.) „izléstelen“ önéletrajzát. Utóbb átcsapott a szélsőjobboldali (nyilas) lapok versírójának. Évekig betegeskedett s gégetuberkulózisban halt el. — Munkái: *Falusi pillanat*. Versek. Bp., (1933). — *Aranykapu*. Versek. U. o., (1939). — *Esett a hó...* Versek. U. o., 1939. — *Gyászjelentés*. Versek. (Bólyai Könyvek.) U. o., (1940). — *Ilyen az élet*. Elbek. (U. o., 1940.)

SZABÓ NANDOR (nemes), okl. mérnök, ny. min. tanácsos, az Orsz. Kaszinó gazdája, szül. Ragályon (Gömör vm.) 1871-ben, megh. Budapesten 1941. május 6-án. — R. kat. A földművelésügyi minisztériumban szolgált. Nyugdíjaztatása után földköri utat tett s erről szóló füzete: *Utazás a Föld körül*. Kérdések és feleletek fényképekkel. Klny. a Hajózási Hetilapból. Bp., 1934.

SZANTÓ (eredetileg Sauer) RÓBERT, ev. lelkész, szül. Újverbászon (Bács Bodrog vm.) 1891. február 9-én, megh. Maász-Máthé Endre, állítólag meghibbant elméjű gépész golyójától Budapesten 1941. június 28 án. — Középiskoláit Szászvároson és Szarvason, a teológiát 1910/14. Pozsonyban végezte. Az 1914/8. háborúban mint tábori lelkész teljesített a különböző harcerekken szolgálatot, majd bányakerületi püsp. lelkész volt Budapesten. Ez állásáról lemondván, 1920 elején az akkor szerb megszállás alatt álló Szabadkára került, ahol még ez év szeptemberében r. lelkész lett. A megszálló szerbek hazafias magatartásáért többször bebörtönözték s végül 1929-ben kiutasították Jugoszláviából. 1930-ban a bp-kelenföldi ev. egyházközs. r. lelkésze lett. Szabadkai tartózkodása alatt 1920-tól szerk. a *Vándorút* c. ev. kultúrlapot s mint a M. Párt főtítkára 1923/4. a szabadkai *Hírl.* c. napilap főszerk. is volt. — 1908 óta írt kül. lapokba verseket és elbeszéléseket. Mint rádióhítségzőnk is közkedveltségnek örvendett. — Munkái: *A déli régeken*. (Versek.) Bp., 1916. — *Dalok a mélységből*. (Versek.) U. o., 1919. (Előszó kelte 1919. jan.) — *Aszmódi diadala*. Drám. költ. U. o., 1919. (2. kiad. Szabadka, 1926?) — *A viaskodó tavasz*. (Versek.) Szabadka, 1923. — *A próféta szerelme*. Elbek. U. o., 1926. — *Szegények karácsonya. Isten uja*. Ifj. színj. Bp., 1931. — *Szeretsz-e engem?* Egyh. és alk. beszédek és előadások. U. o., 1937. —

A nemz. élet fundamentuma. U. o., 1938. — *Az utolsó óra.* Színművek és jelenetek. U. o., 1938.

SZÉCSI FERENC, dr. jur., kir. közjegyző, a Petőfi Társ. r. tagja, szül. Pesten 1861. május 16-án, megh. Budapesten 1941. május 17-én. — Szülők: Schönberg Armin ügyvéd, Taffler Teréz. A jogot Budapesten és Lipcsében elvégezvén, 1886-ban ügyvédi irodát nyitott a székesfővárosban. A Végészinh. társalapítója és 1896-tól 1900. X. 19-éig dramaturg igazgatója volt. 1905-ben kinevezték hatvani kir. közjegyzőnek. — 1878 óta sok szépirod. cikket írt kül. bpi napi- és hetilapokba és a *Borsszem Jankóba*, melynek több népszerű alakját, így a Bukovay Absentiusét is ő teremtetette meg. — Munkái: *Bál után.* (Monológok. 22.) Bp., 1889. (Bemut. Nemz. Szính. 1899. X. 2.) — *Legénybúcsú.* (U. o. 38.) U. o., 1892. (Bemut. Nemz. Szính. 1891. X. 9.) — *Kaland.* Dramolet 2 szakaszban. U. o., 1897. (Makai Emillel. Bemut. Népszính. 1897. I. 7.) — *Utazás az özevgyesség felé.* Vígj. 3 felv. (Főv. Szính. Műs. 176/7.) U. o., 1904. (Bemut. Nemz. Szính. 1904. III. 26., németül is Diósy Béla fordításában Prága, 1905. IX. 19. s utána több más osztrák és németbirodalmi színpadon; Irène de Neuville franciára is lefordította.) — *Művész szerelem* (Monológok. 158.) U. o., 1906. — *Derű.* Vál. munkái. U. o., 1912. (3 köt. Porzó [Ágai Adolf] előszavával.) — Önállóan meg nem jelent, színre került ered. és ford. darabjai: *Sára és Bernát.* Paródia 1 felv. Rákosi Viktorral (bemut. bpi Népszính. 1888. XII. 18); *Baba.* Boh. 3 felv. (Nemz. Szính. 1894. II. 16); *Apuska politikai elvei.* Vígj. 1 felv. Irta Gondinet. (Végészinh. 1896. VII. 4); *Eljén a kisiparos!* Elettékép 4 felv. Irta Carlweis. (U. o. 1896. VII. 21); *A hajnali vendég.* Vígj. 1 felv. Irta Siraudin. (U. o. 1899. II. 28); *A színház ördöge.* Vígj. 3 felv. (U. o. 1905. III. 3).

SZENTIMREY LAJOS, dr. jur., ügyvéd, szül. 1898-ban. megh. Sopronban 1941. március végén. — Főszerkesztője és kiadója volt az *Új Sopron-rmegeye* c. napi- és fel. szerkesztője a *Felsődunántúli Hétfő* c. hetilapnak.

SZIGETI GYULA (id.), a Tiszántúli Könyv- és Lapkiadó Rt. elnöki igazgatója, szül. 1879-ben, megh. Debrecenben 1941. március 31-én. — R. kat. Főszerkesztője volt a *Debrecen* c. napilapnak.

TAPAY-SZABÓ (1933 ig? Szabó) LASZLÓ, dr. jur., c. egyetemi rk. tanár, hírlapíró, szül. Szegeden 1874. (s nem mint Szinnyi írja 1877!) június 20-án, megh. Budapesten 1941. május 18-án hajnalban. — R. k. Szülők: Sz. László, Hegedüs Júlia. Szülővárosában gimnáziumot, majd mint már hírlapíró Budapesten jogot végzett. Egy ideig óraadó tanára volt a bpi All. P. Isk. Tanárképzőnek (Pedagogium); 1918-ban m. tanári képesítést szerzett a Tenger-mellék és Dalmácia c. tárgykból a kolozsvár-szegedi tudományegyetemen s 1930-ban megkapta a rk. tanári címet. Még mint gimnazista főmunkatársa lett a szegedi *Gyorstrászati Közl.*-nek. Hírlapírói pályáját 1893-ban a *Szegedi Híradónál* kezdette, de még ez évben a *B. Hírl.*-hoz került. A következő évben visszament szülővárosába, ezúttal a *Szegedi Hírl.*-hoz, de még ez esztendő végén a bpi *Hazánk* munkatársa lett. 1896. I. 1—V. 31-éig a nagyváradi *Tiszántúl* fel. szerkesztője volt. Innen átment az *Arad és Vidék*hez s még abban az évben a *P. Napló*hoz. 1898-ban a *P. Hírl.*, 1901-ben a *B. Hírl.* és az *Esti Ujs.* b. munkatársa s 1902-től a *Kincses kalendárium* szerkesztője s legfőbb cikkírója lett. Később átment *Az Est*hez, melynek segédszerkesztője

volt. Az 1919-i ellenforradalom idején a napilappá átalakult *Uj Nemzedék* főszerkesztője lett, majd 1923-ban kivándorolt az Északamerikai Egyesült Államokba, ahol a Columbia egyetemen a m. irodalom előadója volt. Visszatérve hazájába, a *P. Napló*, majd ennek megszüntetése után az *Ujs.* c. liberális lapok főmunkatársa volt. — Az említett lapokon kívül még igen sok más lapba és folyóiratba írt verseket, elbeszéléseket s ismeretterjesztő cikkeket a tudományok legkülönbözőbb területtől. Többek közt a *M. Gazdák Szemléjébe* is dolgozott s tőle való Charles Gide: *A fogyasztási szövetkezetek* c. művének m. fordítása (Bp., 1904), melyet Szinnyei László Szabó Lászlónak tulajdonít. — Szépirod. és irodalomtörténeti jellegű munkái: *Kalandozások a filozófia országában*. Szeged, 1893. (Dr. Mephisto álnevéen.) — *Jókai élete és művei*. Bp., 1904. — *Az írás mestersége*. U. o., 1907. — *A modern újságírás*. U. o., 1916. — *Athenaeum*. Ötven év egy irod. és nyomdai társ. üléstől. U. o., 1918. — *Szegény ember gazdag élete*. U. o., 1927. (3 köt. önéletrajz.) — *Az újságírás erkölcstana*. U. o., 1930. — *Az amerikai sajtó szabadsága*. U. o., 1930. — A Révai és Ványi lexikonaiban eml. *Irredenták* c. drámai költ. más Szabó László munkája. Szinnyei szerint több regényt fordított a *Legjobb Könyvek* c. sorozatba, de ezek úgy látszik névtelenül jelentek meg s így ma már nem voltak megállapíthatók. En csak egy névvel ellátott regényfordítását ismerem: Bret Harte: *Jim kapitány*. (Szegedi Napló, 1893 : 310. — 1894 : 17. sz.)

THIRRING GUSZTAV (Adolf), dr. phil., m. k. kormányfőtanácsos, a Szfv. Statisztikai Hivatal ny. igazgatója, a M. Tud. Akad. r. tagja, szül. Sopronban 1861. december 25-én, megh. Budapesten 1941. március 31-én reggel. — Ev. Mint a statisztikai, földrajzi és turisztikai irodalom művelője kívül esik folyóiratunk tárgykerén. De megemlítjük, hogy szakirodalmi működésén kívül néhány színes útirajzot (főleg a *Turisták Lapjában*) és elvéve egy pár elbeszélést is (pl. *Aradi Közl.* 1907) is írt. Irod. érdekű dolgozata: *Földr. Közlem.* (1888. Újabb adatok Magyar László életrajzához; 1903. Dr. Jankó János emlékezete; 1936. Erődi Béla), *Föv. Közlem. a Statisztika és Közig. Kör.* (1907. Bpi bibliográfia.) — Megemlíthető könyvei: *Azsia sivatagjain keresztül*, írta Sven Hedin. (M. Földr. Társ. Ktára.) Bp., 1901. — *Azsia szívében*. írta u. a. átd. U. o., 1906. — *Magyar László élete és tudományos működése*. U. o., 1937.

TÓTH BAGI ISTVAN, hírlapíró, megh. Újvidéken 1941 áprilisában a megszálló szerbek kiűzetése alkalmával. — Szerkesztette az ottani *Reggeli Ujs.*-ot.

ULVICZKY FERENC, dr. theol., r. k. plébános, szül. Kőteleken (Jász-Nagykún Szolnok vm.) 1890. szeptember 2-án, megh. Borsodszirákon 1941. június 13-án. — A teológiát Egerben és Bécsben végezte, doktorátust Budapesten szerzett. 1913-ban szentelték pappá. Több évi káplánkodás után előbb mezőcsáti, utóbb borsodsziráki plébános lett. — Cikkei: *Eger, Egri Híradó, Gyöngyös és Vid., Gyöngyösi Néplap, Gyöngyösi Népműs., Jászárokszállás és Vid.*, mely utóbbinak fel. szerkesztője volt. Alneve: Tiszaparti. G. P.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Zoltanus Alszeghy. Vicepraesides: Paulus Gulyás, Carolus Szász, Franciscus Szinnyei, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Alexander Kozocsa. Actuarius: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Zsolt Alszeghy. Stellvertretende Vorsitzende: Paul Gulyás, Karl Szász, Franz Szinnyei, Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Alexander Kozocsa. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenswalter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Alexander Kozocsa.

Fasciculus XXX. 1941.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Herausgegeben von Alexander Kozocsa.

XXX. Jahrgang. 1941.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Kozocsa Sándor szerkesztő címére küldendők (Budapest VIII, Rákóczi út 19).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII, Barcsay-utca 5.)

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Alszeghy Zsolt. Alelnökök: Gulyás Pál, Szász Károly, Szinnyi Ferenc, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Kozocsa Sándor. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

Figyelmeztetésül közöljük, hogy a szerkesztőség új címe: Budapest, VIII. Rákóczi-út 19.

IRODALOMTÖRTÉNET

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

MEGINDÍTOTTA

PINTÉR JENŐ

SZERKESZTI

KOZOCSA SÁNDOR

HARMINCADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

BUDAPEST, 1941.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK.

	Oldal
Brisits Frigyes : Babits Mihály.	145 ¹⁵²
Gulyás Pál : Az írói álnevekről.	153

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Alszeghy Zsolt : Az jó vitézeknek tüköre.	162
Dömötör Sándor : Dömötör János rejtélyes szerelme.	163

BÍRÁLATOK.

Kardos Tibor : Középkori kultúra, középkori költészet — Szinnyei Ferenc : Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban. — György Lajos : A magyar regény előzményei. — Balassi Bálint istenes énekei. — Kárpáti Aurél : Babits Mihály életműve. — Kovács László : Az irodalom útján. — Mohácsi Jenő : Mese-költő a Dunán. — Müller-Freinfels, Richard : A költészet. — Veress Endre : Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. — Dezsényi Béla : A magyar hírlapirodalom első százada. — Zempléni Árpád hátrahagyott verseiből.	166 ¹²⁶⁻²²
---	-----------------------

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	181
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Két ismeretlen költő. — Adat borosjenői Hegyesi István életéhez. — Kemény Zsigmond ismeretlen levele. — Hírek. — Elhúnytak. — Név- és tárgymutató.	183
---	-----

Babits Mihály.

Irtta: BRISITS FRIGYES.

Halálba omlott, megfáradt alakja körül még ott reszket éveinek és korának el nem csitult történelme. „Belső ideje“ elmúlt, küldetését befejezte. De élete személyes hatása, pályája sugárzása még nem vált le munkássága eredményeiről annyira, hogy nagysága és jelentősége az irodalmi távlat tisztta és nyugodt mértékéhez jutva, a végső értékek arányaival bontakozhatnék ki. Még nagyon összetetten, egészben látjuk, a kortársi együttélés közvetlenül érzékelő és sűrített emlék-hangulatával, a minden elismerést megadó feltétlen hódolat és állásfoglalását kereső kritika egymást megvilágítóan tisztító hullámmása között, egy korszakjelző irodalomváltás szenvedélyeinek tárgyilagos látásunkra teherként húzódo ütközéseiben. Ezért költészetének, írói munkatartalmának együttes ránk hatásában több és erősebb a szuggesztív elem, a kiválság és magasabb értékűség megérző sejtelme, mint a fogalmilag igazolható tudatosítás. Mintha egy monumentális szobor leleplezésének első, igéző pillanatában állnánk: tele vagyunk a tisztelet és kegyelet áhítatával, nagy összbnyomást kapunk, s csak lassan oldódnak fel bennünk a részletek, hogy megszólalassák az alkotás lelkét.

Babits Mihály munkáiról elsőül vett benyomás: működésének *nagyarányúsága*. Teljes irodalmi tájkép alakul ki belőle. Irodalmi multunk nagy időinek gazdagságára emlékeztető változatosságban találjuk nála a líra, az elbeszélés, a regény, az esszé, a műfordítás, az értekezés, a kritika és az irodalomtörténetírás sokirányú formáit. Mindez részleteiben éppen olyan műfaji pompakedvelés, mint ékesgető formai kultusz, ihlet és tudás, szellem és műveltség, „könnyű vers“ és bonyolultan összetett emberbrázolás, probléma és megoldás, magyarság és európaiság, esztétikai gyönyörűség és filozófiai gyötrődés, ízlés-kultúra és korézés-vetület, — önmagában is egy egész irodalom szintézise. Van benne szenvedés és póz, szárnyalás és közömbösség, fenség és kicsi pillanat, erkölcs és dekadencia, az élmény hajszolt, mesterkelt vágya és színtelen, fakó egyszerűség, műveltség-szenvelgés és a szellem önelvező öröme, az élet magasztalása s magarábágyadó unalom, alaki bravúr és lelki remekés, artisztikus szavak hang-káprázata és a gondolat mélyére elborultan árnyekolódo hangtalan-ság, kedvtelő ritmusjáték és eszmék komor szolgálata, versenyfutás a percnyi hangulattal és megtorpanó levertség a léthangulat örvénylése előtt, — mindaz, amit csak fölvethet életéből egy a maga nagy képességeihez hűséges és őszinte egyéniség költői ereje és belső küzdelme, hogy kifejezze vele az egész embert. Ez az értelme Babits Mihály műfaji sokoldalúságának. Bárhogy tekintsük is a műfajokat, akár úgy, hogy pusztán csak felosztásul, értelmi tájékoztatásul szolgáló fogalmi alapvetéseket látunk bennük, akár úgy, hogy a költészet ősfornáinak tartjuk őket, melyek sajátosan egyéni törvényszerűségük állandó megtartásával korszerű változások mindig életszerű sodrában állanak, Babits

számára a műfaj történetileg adott s tőle elmélyített szerkezetében, tudatosan kényes gondjában *teremtő formát*, látásmódot, esztétikai s filozófiai irány-fogalmat jelöl vilásképe megalkotására. Ahány műfaji formája van, az mind az élmény stilizálását, alakítását, fölemelését jelenti. Ez az uralkodó forma-hajlama az értelem fegyelméből táplálkozik s rendkívül nagyterületű, főleg klasszikus irodalmi műveltség tartalékával színezi be, magához hasonlítva szinte intellektualizálja képzelete romantikus ingerlékenységét. A forma zárt kényszerében a képzelet így maga is intenzívebb, sűrítettebb lesz, tömörebb a stilisztikai lehetősége s bensőségebben fokozza a gondolati és érzelmi feszültséget. Így alakul ki a Babits-vers egyik különlegessége, műfaj-hangulata: antik forma-típus hívős márvány-ragyogásában jelenteti meg a modern lelki-ség égő, lázadó kúnját. Úgy hat, mintha Apolló lantjának antik csendjén Debussy nyugtalan, dissonáns vágyódása sóhajtana fel. Van ebben valami bizarrság, de megillető és elfelejthetetlen is egyúttal.

Ezért nem volt helye Babitsnak, mikor első köteteivel feltűnt. Az új romantikus irányba nem illett bele, mert klasszikusan hatott a verete. Klasszikusnak sem lehetett mondani, mert belső megjelenése romantikus erjedés és forradalmi hagyomány-bontás volt. Az Arany-örökség igézete fogva tartotta, de csak technikailag kapcsolódott hozzá. A Nyugat „negatív” esztétikája szűkebb és készületlenebb volt, mintsem az ő európaisága egészen belefért vagy rámintázódhatott volna. Így maradt ő egyéni és magányos, jobban megcsodált, mint követett vagy követhető, Ady mellett a legönállóbb és legeredetibb személység, senkihez sem hasonlítva, önmaga gazdagságán élve, a saját fejlődési vonalán rejtett világa küzdő bujdosójaként haladva. Ebben az értelemben is áll az, amit általánosságban állított magáról:

Nekem nem volt barátom,
tőlem mindenki fut,
társaim elkerültek,
mint idegen fiút,
idegent, megvetettet,
ki mindig mostoha,
kit senki sem szerethet,
nem is szeret soha.
Magányosnak születtem,
baráttalan vagyok.

(Egy szomorú vers.)

Ez a *fejlődés* — a második nagy benyomása költészetének — akár költői, akár emberi értelemben szemléljük is, a legmegragadóbb ténye és értéke világának, különálló, legszebb alkotása. Van ennek a fejlődésnek egy formai és egy eszmei része, mindkettő aztán egymásba fonódik össze. Babits egész költésze-te nem egyéb, mint a szellem és lelkiség drámai kibontakozása az emberi szabadság felé. E ponton lesz költői világa újabb irodalmunk egyik legvigasztalóbb magassága. E fejlődés folyamán omlott össze legtöbbször, itt adott munkás-sága számára legnagyobb támadási felületet, de sokszoros sebvérvzés öntükröké-kiradtan és szomjásan nézve, idegen és számkivetett arcát abban összetörve, szívta fel belőle szenvedése vérét, hogy tisztult szárnyalásra kapjon, mint Dehmel Richard tikkadt s felüdült madara. Ott folytatta, ahol Vörösmartynak a probléma terhétől megbomlott a húrja: milyen értékrendben, miben van az ember mértéke és helye? S az volt a tragédiája, ami Vörösmartnyé, hogy akkor vetette

fel az egyetemes emberi közösség értékkapcsolatának szorinte vélt szükségességét, amikor „a népek hazája, a nagyvilág“ önmaga rombolta össze a lét méltóságát s lett hűtlen azokhoz az eszményekhez, melyeket az emberről alkotott. Az ő hite azonban erősebb volt, mint az ideálok történelmi veresége.

Babitsnak ez a metafizikus fejlődése, nosztalgiaja a szellem és lélek uralma felé egészen egyéni módon határozza meg költészete levegőjét s az élethez való viszonyát. Erős és sokrétegű, tudós és irodalmi műveltsége inkább befelé, a szemlélődés magánya felé fejleszti ihlet-érzékletét, mint kifelé. E szempontból főleg korábbi verseiben a Parnassisták tanítványa, de később feloldódik hideg személytelensége. Eppen ezért élményátélésében mindig van valami izgalomnélküli értelmi nyugalom, érzelmi világosság, esztétikai öröm, mely mindig tudatosan élvez és gyönyörködik. Az önkéntelen fölhevülés, az exaltatio mámore, az életérzés szélsőséges kiélése hiányoznak belőle. Nem dinamikus egyéniség. A polgári életmértéket elveti és ünja, de viszont nincs benne semmi a magát minden korlát alól felszabadító, nietschei, avagy wildei stíli élet hősből, forradalmi hőfokú lázadójból vagy dacos tagadójból. Örülni nem tud, aminthogy nevetni sem. A szatírához nincs kíméletlensége, legfeljebb csak erkölcsi megrendülése. A humor önkibékítő bölcsességével sohasem enyhíti helyzetét, avagy válságait, de erős ahhoz, hogy vállalja a szenvedés keresztény heroizmusát és kesernyészájizzal tud a kultúra kételkedője és fáradtja lenni. Nem ismeri és nem szereti a démonit, költészetében kevés, úgyszólván semmi a titokzatos megvilágítás, az életnek a halálon át való szeretete, de viszont az értelmi kínok sűrűjében, az öntudat kérdéseinek súlyától elfáradva, kedélyileg elhervasztva vágyódik a naívság együgyű igénytelensége és bonyolulatlan egyszerűsége, kicsiny középkori kertek titkos értelmű virágai után:

Ó ezek az emésztő pincelángok,
 hogy mint a méceses, lángban egyre rángok,
 s tán ellobbanni nem tudok soha.

Hogy vágyamat születve már utálom,
 s utálva vágyom; és ha lesz halálom,
 vágyam halálát nem hiszem soha.

Imnár a végtelen vágyára vágyom
 s bár végtelen sok, véges mind a vágyam
 s végesből nem lesz végtelen soha.

Gyermek kívánnék lenni, tiszta gyermek.
 Kit nem zavarnak semmi bús szerelmek
 s amilyen talán nem valék soha.

(Vágyak és Soha.)

Költői énjének ez az értelmi ellenőrzéstől befolyásolt megterhelése állandó gátja annak, hogy mindig tiszta érzelmi állapotba tudjon jutni. A gondolati jelenlét, ha nem is nyíltan, de rejtett utalásaival mindig elszívja az érzés közvetlenségét s az érzelm hangulati folyamába belegyúrja a maga értelmi fájdalomanyagát. Ezért költészetének inkább világa, mint melódiája van. Versei vésett gemmák, artisztikus ékszer, eizellált ötvösmunkák, a maguk szépségét ragyogtatják, s ezzel bővölik a lelket, de nincs hangjuk, kiáltásuk, robogó vérük, vihartámasztó szenvedélyességük. Minden belülről hangzik. de ez is úgy, mint a lélek sóhajának reszketése a gondolat születése pillanatában. Közvéleményt, tömegindulatot nem tudnak teremteni. Egyes embereknek

valók, akik nem cselekedni akarnak velük, hanem látni kívánják magukat bennük, akik a verset nem harcra várják, hanem az élet fölemelésére, az ember-tisztelet szép szolgálatára, egy megtalált nagy pillanat megcsodálására, marasztaló merengetésére szeretik fogadni. Így szövődik minden versére valami önmagát befedő takarás, melyre megadóan omlik vissza a metafizikus nyugtalanságoktól felzaklatott sok-sok seb megszagtatott s aztán összekulesolódó, roppant magánya, melyet soha nem tud áttörni. Csak megcsalódott vágya romjaig tud eljutni. Aranyra emlékeztet az apatiának ez az önkínzó monológikus emésztődése. Az ő lelkével rokon ez az állapot. Ezért menekül Babits az ő mélynyugalmú emberi bölcsességéhez:

Hunyt mesterünk! tehozzád száll az ének

E nemzedék szemének
gyenge a láng, bár új olajok szitják:
cintányérral mulatnak már a szittyák
s rejtett kincset sejtteni rá sem érnek.

S kiáltnak: Nincs benne tűz, sem érzés!
Nem takart seb kell, inkább festett vérzés!
És jönnek az új lantosok sereggel,
Sebes szavakkal és hangos sebekkel.

(Arany Jánoshoz.)

Ennek a lelki berendezettségnek természetes következménye a világnézeti élmény fokozódó, küzdelmes, átfogó megtapasztalása. „A mindenséget vágyom versbe venni.“ Az emberi ősi életem mind feltalálható Babitsnak ebben az élménykeretében. De leghatalmasabb és legtöbbet foglalkoztató motívuma, lírájának metafizikai alapzengése mégis a sors- és szabadságérzés. Ahogy Babits menekülő vívódása a sors-hit végzettségéből az „élethatalmak“ vak lefolyásolásából felszabadítja magát a katolikus spiritualizmus magaslataira, s ahogy ennek a létlátásnak az egyetemességében megalkotja nemzeti és emberi világképét, az a legmélyebb lelki történet, melyet magyar szellem napjainkban megélt. Költészete itt a legmeggrázóbb és legvonzóbb. Babits itt mutatja meg egyébként mindig elrejtett, a fájdalom tiszteletével az alázat oltárára emelt, nagy emberi szívét.

Amilyen passzív Babits magatartása a külső világra való visszahatás irányában, olyan élő mélységű költői energiája a befelé való elvonatkozás képességében. Lírája lélektől ragyog, belső küzdelem hangjától felvert. A versek kényes és ékes nyugalma mögött a szellem önmagával megvívott harca folyik. S ha van lelket felfedő drámai küzdelem, mely emberi magányában is fölemelő, akkor Babits az. Megtöri a naturalista lírának a végzet-hittel megkötött, psziszimista élethangulatát, a mítikus létélmény babonás, irracionális erőivel szembeállítja a hitben megvilágosodó, lelki látásra kinyílt gondolat optimizmusát, a szenvedésben magasabb értelmet kereső világnézet keresztény méltóságát. Az Isten-keresés és vágyódás útjának nincs az övéhez hasonló megrendülésből megtérő, hozzá mérhető vándora. Nem a vádoló büntudat felújuló, komor marcangolásai közt bolyong, mint Ady. Emelkedő útja van. A szenvedés mirrhájából, a legfinomabb földi anyagból van öntve az ő lépesője, ezen halad fel Isten ellen vívott harca kifáradt és meddő dialektikájával, immár egy gyermek naív kedélyével a dantei békesség Istenváró megnyugvása felé:

Nem hiszek az Elrendelésben,
 mert szabad vagyok: oly szabad,
 mint a bolond bogács a szélben
 vagy vad bozót között a vad,
 „Vezessen Hozzád a szabadság!”
 így kérem olykor aki vár,
 mert nem annak kell az imádság,
 ki Istent megtalálta már.

(Az elbocsátott vad.)

Újabb költészetünkre nagyon jellemző a vallásos ihlet jelentkezése. Az ebből fakadó költemények azonban igen sokszor csak ünnepélyes vallásos „hűségnyilatkozatok” Babits megharcolt hitének mélységeihez képest.

Vajjon Babits Mihály költészete, mely Adyéval összehasonlítva a legkevesbbé sem mutatja „a lelkesen élvezett élet” egységét, odaillik, odavaló-e a szimbolista líra fogalmába? Vajjon versei, úgy, mint Adyéi, mind és csak „titkos értelműek”, jelképekben kivirágzó új költői mítoszok, érzelmi fűtöttségtől bódult élmény-csodák, melynek hatásán már a költői én is saját maga szimbolumává válik?

Az Ady költészetével való összehasonlítás eredménye felel a kérdésre.

Babits éppen úgy, mint Ady, elváltozott lelkiséggel, „kapzsi és hódító élményvággyal” jött. Babits azonban már megindulásakor összetettebb hatásoktól és az irodalmi kultúra széleskörű befolyásától telítettebben írt, mint Ady. Költeményeinek ihletforrásai, avagy mintái akár a formán, akár egy szókópen — különösen pályája elején — mindvégig rajtahagyják a tudós vagy legalább intellektuális műveltség nyomát, melynek asszociációi inkább irodalmi, mint hangulati lehetőségek. Az ő úgynevezett forradalmisága nem is annyira érzéstartalma minőségében volt, hanem egyrészt abban a módban, ahogy a klasszikus formát vagy általában a formát, a hatás ingerlő, idegen varázsa kedvéért újra feltámasztotta és használta — Babits a forma erotikusa —, másrészt abban a hagyományosnak magatartásában, melynek felszabadított kritikai nyugtalanságával nézte az európai s magyar életet. A politikában nem akadt el, mindvégig megmaradt a gondolat harcosságának, független bírálónak. Költői érzéke sok mindent átszűrte és távoltartott ebből a szellemi zsúfoltságból, de nem tudta, a költőben megszüntetni egyénisége alapszenvédélyét: a gondolat hajlamát. Ez a vonása kibékíthetlenül, össze nem olvadóan különül el benne a költőtől. Hiába hajszolja, hevíti, nagyítja az élményt minden területen: valami belső hasadás, össze nem forrás mindig megmarad a versben; csak az érzés, csak az ösztön, csak az intuívó nem tud benne úrrá lenni, tudatlanul is dolgozik a gondolat tudata. Ez a jellegzetes Babits-költemény, mely egy reflexív sugarú gondolatkörkép, de sohasem, avagy igen ritkán: jelkép. A gondolat körképbe aztán be van ágyazva a képzelet varázsa elandalító, vagy messze kifutó asszociációival, amelyek szétterebélyesednek a költemény szerkezeté fölé, nehéz és sűrű képterhükkel lehúzzák a versek gondolat-erezetét és szétlazítják az érzés hangulategységét. Sok-sok színfolt szívárványfénye ragyog fel az egyes szavak nyomán, de ezek mint különálló ékítés-részlet hatnak, elhúzódnak, messze jutnak az ihletfakasztó forrástól, magukban élnek. A szóösszetételek is nehezítik az egybeolvadás folyamatát. Megfogóan újak, szokatlanok, merészek, de néha van bennük valami keménység, merevség, a mai életnek a költészetben eddig még nem használt elemei szerepelnek bennük,

olyanok, mintha szó-beton öntvények lennének, nincs költőileg megemésztve szerkezetükben a hétköznapi jelentés, idegen szépségek, de nincs hangulati áramuk és melegük. Így történik aztán, hogy a szimbólum nem tud megszületni, csak a zene készül el hozzá a szavak egymást felhangoló ritmus- vagy hangjátékából. Legtisztábbak Babits szenvedés sugallta- és tájversei. Nem kísért bennük az asszociációk képződő hullámzása, szilárdak, zártak, a melankólia szelíd bársonya — egy kultúremler bánatának mély levertségével — simul végig rajtuk, mint az őszi holdfény a klasszikus szobroknak a történelem éjszakájában fölfelhérő szépsége fölött. Adynál ezzel ellentétben egyszerre kész a szimbólum. Az asszociációk közt van ugyan távolság, de nincs hangulatszakedék, s mindig betöltik a vers pompás szerkezetét. Minden szó, kép a szimbólum érzelmi tartalmába fut össze, a vers fölött nem lebeg a babitsi gondolatkeselyű, mely időnként le-lecsap s föltépdési a vers lelki szötteését s meglopja szívét. A szimbólum zavartalanul fejez ki mindent.

Babits maga is megvallotta költészetének Adyétől való elütő voltát:

Mégis vérek vagyunk mi ketten,
Bár ellentétek, együtt eggyek.

(*Ady Endrénck.*)

Babitsnak nemcsak alkotó erői, hanem alkotó módjának fejlődése is újtáiban voltak annak, hogy szimbolikus költővé alakulhasson ki. Munkássága ugyanis két problémakörre tagozódik szét. Pályája első korszakát a *hogyan?* foglalkoztatja. A *Levelek Irisz koszorújából*, *Herceg, hátha megjön a tél is*, *Recitativ*-kötetek a formaalakítás jegyében állnak. Babits formaképzetele mesterkéeltséggel csakúgy, mint kápráztatóan könnyed ügyességgel majdnem minden versalkatot mintaszerűen felhasznál, óklasszikait, nyugateurópaiat, szabad verset egyaránt. Játszik és elbűvöl. Érzik rajta, hogy önmagát élvező, a tartalomtól elkülönülő forma-gyönyöre van. Ezt az alaki élményét gazdagítja a szavak különleges versszolgálata. Sok, igen sok szava van. Mind fontosak, versértékűek, nem a beszélt nyelv tartalékából valók, a stílus drágaköveiként csillognak a ritmus hangfelszerelésében. Nehéz, nem is szabad őket belső jelentésük elszigeteltségében tekinteni, avagy értelmezni. Hallani kell lüktetésüket, amint lebegő hangtestükkel beleolvadva a ritmus idomáiba, dobogtatják színezik a vers zenéjét.

A *Béke és háború közt c.* versciklus, majd a *Nyugtalanág völgye*, a *Sziget és tenger*, az *Istenek hálnak. az ember él*, különösen azonban *Verseny* az *esztendőkkel* kötetek már változást jelentenek. A *hogyan?* helyébe a *mi?* lép. A formák izzása kezd kihűlni, valami nagy-nagy egyszerűség és csendesség váltja fel a korábbi ritmus- és hangpompát. A szavak is megkevesbednek, színtelenebbekké válnak, szinte az élő beszéd modorához közelítenek. A képköntös ragyogása elmarad róluk, csupán anyagi díszük lesz: a tiszta emberi hang. Mindinkább előtérbe nyomul a tartalom, a mondanivaló jelentősége. A vers már nem több, mint zárt formaisággal való lekötés, érzékítése az élmény gyorsan tűnő bensőségének.

Ez a probléma-váltás egyéb elváltozással is jár Babits alakulásában. A „*hogyan?*“ szakában ingerül, benyomásul a pillanat hol lázadó, hol nyugtalan, hol hagyományokat törő és bontó hevülete áll. A „*mi?*“ idején azonban már nagy élmények jelentkeznek, melyekkel együtt már érték-eszmények világot-

nak fel költeményeiben. A világot tárgyi rendben kezdi látni s egy kialakult világnézet, értékválaszó¹¹ álláspontjáról felel az életnek. A forma klasszikusa belső helyzetet vált: a gondolat klasszikusa lesz. Szimbolikus költőnél ez a hullámvonalú fejlődés aligha lehetséges. Viszont Babitsnál éppen ez adja a kulcsot költői jelentősége meghatározásához.

Igen, a költői érték!

Újabb irodalomesztétikánkban és kritikánkban a költői értékelés egészen egyoldalúvá vált. Foglya lett az irodalom stílus- és nyelvromantikájának s ő maga is csak a nyelvet vette az értékelés döntő alapjául. Versforma, képzőlet, egyéniség, alkotás, szerkezet kritériumai meglazultak vagy eltűntek, a kritika nem műismerés és értékszabás, hanem csak vallomás a mű egész benyomásáról s így valahogy kiemelkedett a történetiség hely- és időkapcsolataiból.

Babitsnál a költői értékelés szempontjai nyilvánvalóan adva vannak.

Első igazi jelentősége a forma. Szerkezetben nem mindig szerencsés. A forma és tartalom Arany-hagyományát egyoldalúan felbontotta. Egyik nagy értéke, hogy a magyar nyelv alaki képességét fejlesztette, felfokozta. Ide kapcsolódik műfordítói, műhatatlan érdemű munkássága. Külön tanulmány tiszteletére méltó az a teljesítménye, amellyel a mai nyelvész életközelségébe hozta minden eredeti sajátosságával az antik drámairodalom, Shakespeare, Goethe, Dante, a nyugati lírai költők műveit s ezzel irodalmi életünk általános vonalát megnevesítette. Legnagyobb műfordítói remeklése azonban az Amor Sanctus. Filológiában, művészetben, nyelvformai teljességben és irodalmi hiánypótlásban itt adott legtöbbet. Műfordítói irodalmunk e kötettel jutott fel ismét az Arany-hagyomány oromzatára.

Mint költő a nyelvészeti elemeknél mélyebb és egyetemesebb területen kap jelentőséget. Babitsot az az egész lelki mód avatja költővé, ahogy a mai emberi jelentőséget kifejezi. Nem vatesz, nem jós, nem próféta, hanem az örök emberi korszerű megszólaltatója. Nem való mindenkinek, nem lesz olyan általános népszerűsége soha, mint Adynak. Költészetének teljes élvezetéhez kell, hogy lelki vonásaiból, válságaiból legyen valami bennünk is. Igen magas életírás szintjén szárnyal költészete, s ez zavarja a közvetlenséget az író és olvasója között. Mintha ő maga emelne közbe távolságtartó gátat akár elefántesonttoronyból, akár arisztokratikus műveltségéből, akár problémáinak néha fanyar levegőjéből vagy alig utánaérezhető egyéni tartalmából. Mindegy, de megvar.

A regényíró Babits nem emeli különösebben a művészi értéktöbbletet Babitsban, a költőben. Regényei, novellái pályájának oldalkihajtásai, erős lélektani feszültséggel, de meghajszolt, elgyötört képzelettel s koringzerű eszmei bonyolultságokkal túlságosan megterhelt és egyenetlen műformák. Alakrajzaiban vannak kitűnő részletek. Legjobb ezirányú tehetségével talán a *Timár Virgil fiát* írta meg. Csak az a kiütőköző belőle, hogy személyrajzainak részleteiben nem fegyelmezte tollát fölösleges realizmusa.

A költő lelke gondolati elemeit önállóan bontakoztatják ki esztétikai és bölcséleti tanulmányai. Babits, a gondolkodó, nem tudni, hogy valamikor nem a legnagyobb fejezetet kívánja-e a maga számára eljövendő életrajzában. Kár, hogy e téren túlságosan alkalomszerű s töredékes volt a munkássága, s neu

fejlődött rendszerre. Egyetlen könyve: *Az európai irodalom története*, az melynek alapvetését a bergsonizmus elvisége szerint végezte, mindenhol órvényre juttatva azonban vele szemben a maga féltve őrzött intellektualizmusát.

Tanulmányainak értékét ezek frissesége, újszemponthusága hordozza. Van bennük bizonyos esztétikai szabad szemlélet, mellyel nem egy ponton szakít irodalomesztétikánk multjával, de sokszor megmozgatja a megállott felfogásokat s egy-egy írórt értéktörténetének új állomásához vezet. Minden kor esztétikusa a maga képerre alkotja meg újra a maga irodalomlátását. Babits is. Az ő látásmódja lélektanibb, problémaállításokra hajlóbb, elemzőbb, de viszont megállapításaiban vitathatóbb s nem egyszer nyugtalanítóbb, mint amirehhez talán szokva voltunk. Ebben segítségére van az esszéistának a költő, aki a maga lelkének alkotó titkait, mélységeit kívánja föllelni mások teremtő pillanata és útja feltárásában. Bizonyos, hogy esszé-stílusunkat dialektikusabbá bonyolította, a szépérzés kategóriáját a jellegzetesség felé tágitotta, kritikai irodalmunk horizontját európaiabbá tette. Mindenképen új esztétika olveit hirdette. Azonban csak első részéhez érkezett el: a megindító harcig. Tovább nem jutott. Maga is érezte, hogy esztétikai problémáira költészetével teljesebben tud felelni, mint elméletével.

*

Nagy költő élt köztünk! Talán az utolsó abból a mindinkább ritkuló, előkelő nemzedék-fajtából, mely a klasszikus világ nemes és tiszta értékeszményeiből alkotta meg a költészet magasabbrendű szellemét. Utoljára ragyog fel az antik emléksugár egy meggyötört, kimerült magyar szoborarcon, verssorok márványpompájú portikuszain és ékesmívű strófák lehetfinomságú ívein, hogy még egyszer felfedje és megvilágítsa a vers lelke mélyén elrejtőző s megsóhajtott szépséget az emberről és az életről, melyből neki csak „az álom“ jutott. Babits Mihály azt gondolta:

Nincs szem, amely szememben
a lelket lelje meg,
szív, mely setét szívemben
lakozni nem remeg.

Tévedett. Van. Azoknál, akik sohasem tudják eléggé meghálálni neki azt, hogy felékesítette és gazdagabbá tette a világot.

Az írói álnevekről.*

Írta: GULYÁS PÁL.

Számos könyv s még több folyóirat- és hírlapi cikk nem a szerző valódi neve, hanem egy költött név, az ú. n. álnév alatt jelenik meg. Az álnevet a humanizmus hozta divatba s annyira elterjedt, hogy J. M. Quérard (*De la difficulté d'écrire l'histoire littéraire de notre époque*, Le Bibliothécaire, 1844 júl. 1. sz.) a mai irodalom területét egy nagy álarcosbálhoz hasonlítja, amelyek zenekarát a közönség fizeti. Az álnevet nemzetközi műnyelven pseudonymnek (gör. *ψευδώνυμος*) nevezzük. A magyar műszó ennek a nemzetközi kifejezésnek igen sikerült szó szerinti fordítása, mert hiszen a *ψευδής*: hamis és *ὄνομα*: név összetételéből állott elő. (A német puristák Deckname-nak mondják.) Álnév minden olyan név, amely egészében vagy egyes részeiben eltér a szerző törvényes polgári nevével, továbbá minden olyan név, betűcsoport vagy jelvény, melyet a szerzők polgári vezeték- és keresztnévük helyett írásaik jelzésére felhasználnak. A szó legtagabb értelmében tehát már akkor is álnévvel van dolgunk, amikor a szerző vezetékneve helyett nemesi előnevét (pl. Zempléni [Imrey] Árpád; Gustav [Ganz Edler zu] Pulitz stb.) vagy vezetéknevét nem jogosított régies formában (pl. Nógrády László Nógrádi László helyett) vagy pedig önkényesen választott keresztnév kíséretében (pl. Kóbor Tamás Kóbor Adolf helyett) használja, sőt pl. a németek álnévnek veszik azokat az eseteket is, amikor egyes nőírók férjük vezetékneve helyett leánykori vezetéknevükön írnak. Sokszor az álnév nem egyéb, mint a szerző valódi nevének latinra vagy görögre, újabban idegen nevű modern írónál e névnek az író nyelvére való szó szerinti fordítása. Ezt nevezzük metonimasíának (gör. *μετονομασία*, a *μετονομάζειν* igéből, amely ismét a *μετό*: változás és *ὄνομα*: név összetételének származéka.) Így lett pl. a XVI. században Schwarzerd-ből Melanchthon, Du Bois-ból Silvius, Juhász- vagy Ihász-ból Melius s a XIX. században Petrovits-ból Petőfi, Herzog-ból Herczeg, stb. Mások meg az atyjuktól örökölt törvényes vezetéknevüket (a görög patronymikon e modora leszármazottját) anyjuk vezetéknevével cserélik fel. Így lett pl. Balázs Sándorné Szobotka Katalinból, akinek anyja Beczássy Júlia volt, az irodalomban Beczássy Judith. Az álnevek egy tekintélyes hányada egyszerű anagramma (e két gör. szóból: *ἀνὰ*: megfordítás és *γράφω*: betű) vagyis a név betűiből alakított új név. A leghíresebb írói anagramma a Voltaire név, amely tudvalevően a valódi név: Arouet L(e) J(eune) puszta anagrammjá (bár vannak, akik ezt az álnevet az író anyjának egy kis birtokától származtatják. V. ö. Nourisson, *Voltaire et le voltairianisme*. 61. l.). Nálunk sem ismeretlen. Így pl. Virtor Ferenc nem egy újságcikkét François de Rive álnévvel jegyezte; magam is a Magyar Könyvszemlében elvéve nevem két anagrammját használtam (Gyalus, Lugasy.) Az sem szokatlan, hogy az író

* Részlet a szerző A bibliográfia kézikönyve c. sajtó alatt lévő munkájából.

valódi nevét palindrom (gör. *πίλιπ*: vissza, *δουλος*: folyás) módjára megfordítva használja. Így egész sereg ponyvaterméken Sojal Mier: Reim Lajos szerepel szerző gyanánt; a *Képes Családi Lapok*-ban Gerő Mór cikkeit többször Öreg Rom néven jegyezte és így tovább. A legnevezetesebb e nemben Ady Endre egyik álneve az Yda. (Ady egyébként is szívesen használja a palindromot és az anagrammot: Brüll Adélt elkeresztelti Léda asszonynak, Bölöni György feleségét Marcușiu Ottiliát pedig Otika helyett Itóká-nak.) Igen kedvelt keletkezési módja az álneveknek továbbá a szójáték: ez úton vedlik át, persze németes francia kiejtés árán, Márki Sándor Marquis Jean d'Or-rá s az ő nyomán Bodor Aladár Beau d'Or-rá, vagy az *Ország-Világ* egyik novellistája, Kohn Andorból Conan d'Or-rá. Utóbbinak még az az előnye is megvan, hogy a híres angol regényíró Conan Doyle nevére emlékeztet. Gazdag forrása még az álneveknek a nemesi előnév, vagy a vezetéknev megcsönkítése is. Így lesz Nikolaus Nimbsch von Strelenau-ból Nikolas Lenau; etrekarcsai Lukáts Gyulá-ból Karcasai Gyula; Gustav von Struensee-ből Gustav von See s Bettelheimből Telheim, akinek neve ebben a formában Lessing *Minna von Barnhelm*-ének egyik hőisére emlékeztet. Nem egyszer az írók vezeték- és keresztnévük többé-kevésbé megcsönkített alakjának összevonásával tesznek szert egy-egy új álnévre. Példák saját irodalmunkból: L'Aignac: Balla Ignác; Tyllas: Beöthy László; Pallos: Palágyi Lajos; Salló Tamás: Salamon László; San-Toy: ifj. Szántó Károly, akinek az ötletet bizonyára a hasonló című, egykor népszerű operett szolgáltatta; Véka: Végh Piroska stb. Máskor meg a vezetéknevben szereplő keresztnévet fölszerűlik a keresztnévvel; így lett Szentpétery Antalból — Szentantali Péter. Ismét máskor az eredeti vezetéknevet valami rokonértelmű kifejezés helyettesíti és Örlössy Ferenc-ből Malmos, Szántó György-ből Arató György válik. ifj. Varázséji Gusztáv pedig Báléji Almos-sá módosul. Az álnevek minde fajai abban megegyeznek egymással, hogy viseleik megválasztásuknál valódi nevükből indulnak ki s többé-kevésbé átlátszó kapcsolatban igyekeznek maradni vele. Azonban az álnevek egy igen tekintélyes csoportja a valódi névvel semminemű kapcsolatba sem hozható, s a megválasztás oka örök rejtély marad. Így pl. sokat törték Molière életírói azon a fejüket, hogy miként jutott Jean Baptiste Poquelin ehhez az álnévhez. Szerencsésen meg is állapították, hogy a Molière név abban az időben nem volt egészen ismeretlen. Felhoznak egy François de Molière nevű regényírót s egy Louis de Mollier nevű királyi balettimestert és muzsikust (v. ö. Max J. Wolff, *Molière*. München, 1910: 84. l.), de hogy miért választotta éppen az ő nevüket művésznévül a királyi kárpitosmester fia, az mindmáig kiderítetlen maradt. Hiszen egyikük hírneve sem volt akkora, hogy a kezdő színész az új név varázsától remélhetett volna különösebb sikert! Mert ismert neveknek írói álnévül választásánál ez a szempont nem egyszer kimutatható. Így Karl Gutzkow saját vallomása szerint azért takarozik Bulwer nevével, Georg Wilhelm Heinrich Häring pedig, aki később Vilibald Alexis álnéven a német történeti regény egyik legkitűnőbb művelője lesz, a Walter Scottéval, hogy olvasóközönséget találjanak maguknak, melyre mint kezdő írók nem számíthattak (v. ö. Stockinger Gyula: *Álneves irodalom*. M. Könyvszemle, 1906: 247. l.). Häring 1823-ban Berlinban megjelent *Walladmöre* c. regényének, mely mint Scott-ból való német fordítás került a könyvpiacra, tényleg akkora sikere volt, hogy

lefordították angolra s az angol fordításból franciára is! (V. ö. J. M. Quérard, *Les supercheries littéraires dévoilées*, 2. éd. Paris, 1869. I: 11. h.) Néha az álnév megválasztásánál satirikus célzat is játszhatik közre. Ez az eset forog fenn pl. Hauff-nál, midőn *Der Mann in Monde* c. pasticcioját H. Claren neve alatt bocsátotta közre. Aurore Dupin d'Haussonville szerint (v. ö. *Sand György*. Ford.: P. G. Bp., 1879. 63. l.) a Jules Sandeauval közösen a *Figaro*-ba írt cikkei alá Latouche tanácsára azért jegyezte a Jules Sand nevet, „mert úgy hitte, hogy ha a szerző neve valami rokonságot sejtet a Kotzebue gyilkosával, némi keletje lesz a munkának“, s ugyancsak Latouche szerkesztő volt az, aki a társszerzőség felbomlása után döntött arról, hogy kit illessen meg annak az álnévnek a joga, melyet a kiadó oly lényegesnek tartott egy új mű sikerének biztosítására? Latouche salamoni ítéletet hozott: Sandeának visszaadta keresztnevét, a társszerzőt pedig arra utasította, hogy a Sand névhez új keresztnevet válasszon. Aurore Dupin a Georges nevet választotta s 1832 áprilisában Georges Sand névvel jegyezve hagyta el a saját első önálló regénye, az *Indiana*, mely egycsapásra híressé tette ezt a nevet. (V. ö.; u. o. 66. l.) Annyira híressé, hogy talán az ő példája lebegett Marian Evans szeme előtt, amikor első rajzát 1857-ben George Eliot néven beküldötte a *Blackwoods Magazine* szerkesztőjének (bár valószínű, hogy a keresztnev megválasztásában barátja, George Henry Lewes neve is közrejátszott). Akkora volt e név varázsa, hogy amikor jó egy félszázaddal később Beksics Gusztávné Bogdanovich Krisztina irogatni kezdett, asszony mivoltát ő is a György keresztnev alá rejtette.

A valódi névvel kapcsolatba nem hozható álnevek egy része az író születési vagy tartózkodási helyéből készült. Így pl. az aradi születésű dr. Réthy László Aradi László néven is irogatott, Pongrácz Ferenc izsai plébános az Izsai álnevet használta. Nagy Lajos Lábod ref. lekipásztora meg néha Dobál álnévvel jegyezte cikkeit. Arra is van eset, hogy az író valamely testi fogyatkozását használja fel álneve megválasztásánál. Így lett a sánta Jásznigi Sándorból Oscar von Krücken. Néha az álnév meg az író közti személyes kapcsolat annyira laza, hogy azt csakis az író önvallomása képes felföldni. Ilyen laza személyi kapcsolat útján jutott például Charles Dickens a Boz álnévhez. Dickens legkisebb öccsét, Augusztust, tréfásan Mosesnek nevezte el Goldsmith *The vicar of Wakefield* c. regénye hőseinek kisebbik fia nyomán. A kisfiú ezt a bibliai nevet Bozzá torzította s a nagy regényíró ezt a furcsa gyermekszót választotta első irodalmi kísérleteinek álnevül (v. ö. Wülker: *Gesch. d. englischen Litteratur*. II: 232. l.). Arra is van példa, hogy valamely világhírűvé lett álnév pusztá félreértésnek köszönheti létét. Sulpice Guillaume Chevalier a Pyrenaeusok egy kis falujából, a festői Gavarnieből keletkezett rajzokat küldött be az egyik francia folyóirat szerkesztőségébe. A folyóirat a képeket tévedésből Gavarni névaláírással közölte s a művésznek annyira megtetszett ez az akaratlan álnév, hogy magáévá tette s Gavarni néven lett világhírűvé.

Az álnevek egy tekintélyes csoportja irodalmi eredetű. Ahogy van eset, hogy kezdő író a már beérkezett író nevében próbálkozik bejutni az irodalom körébe, úgy az sem ritka, sőt amannál még gyakoribb, hogy az író egy-egy regény- vagy színpadi hős nevét ölti magára. Így lesz Stáncsics Mihályból Andorlaki Máté (Petöfi: *A hóhér kötele*), Vay Sarolta grófnőből d'Artagnan

(Dumas père: *Les trois mousquetaires*) és Floridor (Hervé: *Mamselle Nitouche*), Rusz Rózsából Mignon (Goethe: *Wilhelm Meisters Wanderjahre*), Zöldi Mártonból Jágó (Shakespeare: *Othello*) stb.

Hogy mi mindent használhatnak fel álnévül az írók, annak illusztrálására szolgáljanak a következő adatok, amelyeket egyetlen irodalom, a magyar, egyetlen betűcsoportjából, az a-val kezdődő álnevekből fűztünk esokörba, megjegyezvén, hogy az olyan álneveket, amelyek az írók nemesi előnevéből, származási vagy tartózkodási helyéből vették, vagy amelyek a valódi név pusztán fordításai vagy anagrammái, vagy végül a valódi keresztnévből állanak, nem is vették ez összeállításnál figyelembe. Irodalmi reminiscenciák a következő álnevek: Abellino (Jókaiból): Ebeczky Béla; Aida (Verdi-ből): Vajda Ernő; Aiglón (Rostandból): Sassy Attila; Alár (Zichy Gézából): Liszka Béla; Aladin (az 1001 éjszakából): Kenéz Aladár; Alceste (Molièreből): Szini Gyula; Almaviva (Beaumarchaisból): Szokoly Kornél; Ange Pitou (Dumas pèreből): Gergely István; Angelo (Victor Hugóból): Békássy Jenő, Pintér Ákos; Antony (Dumas pèreből): alsócernátoni Cseh Lajos; Anyegin (Puskinból): Baranyay József; Aramis (Dumas pèreből): Csoór Gáspár, Hilf László; Aranyvirág (Huszka Jenő és Martos Ferenc operettjéből): Pécsi Aranka; Argyrus (a magyar népmeséből): ifj. Komlóssy Artúr. — Görög-római mitológiai nevek: Acherontinus: Dóczy Jenő; Aesculap: lukafalvi Nagy Béla; Aleyone: Antolík László; Amorka: Veszely-Lévay Sándor; a különösen népszerű Argus: Bárados Gyula, Barta Lajos, Berczik Árpád, Dengi János, Dienes Péter, Fábri László, Feleki Sándor, Greiner Jenő, Koncz Sándor, Kőváry János, Monostori Károly, Petrovics Duca Sándor (szerb), csíkszentmihályi Sándor Kálmán, Scossa Dezső, Vass Mátyás, Vaszy György, Veszely-Lévay Sándor, Vörös Vidor, Wolff Artúr, sőt egy ízben Dr. Argus: Keleti Vince, Arion: Szily Lajos; Atropos: Márkus Miksa. Bibliai nevek: Abel; Róna Béla, Zolnai Béla; Ábrahám: Grábor Andor; „Ádám, Éva“, később Ádám Éva: Kamenyitzky Etel; Ahasvér: Hagymássy Ferenc; Ahasverus: Kerekes Dániel, Popini Albert, Rózsa Antal; Akhab: Baksay Sándor; Antikrisztus: Reviczky Gyula; Arkangyal: Angyal Gábor; Aron: Róna Zoltán; Ariel: Abrányi Emil, Kutly Lajos; Asmodeus: Kramer (Kéri) Pál; Asmodi: Steiner Arnold; Ataliel: Révai Sándor; Avi Saul: Mandl Salamon. A Koránból vett név: Alborák: Egyedi László. Ókori írók neve: Aesop: Berczik Árpád; Aesopus: Albert József; Andronicus: Kozma Andor; Apuleius: Baráth Ferenc (szül. 1844); Aristides (és Arisztidesz): udvardi Cserna Géza, Koltai Virgil, Tüdös István, Vörös Vidor; Aristophanes: Szini Péter; dr. Aristophanes: Kecskeméthy István dr.; Arius: Tóth György dr. s továbbképzése Arianus: Arany János. Ókori történelmi nevek: Agatocles: Kun Lajos; Agrippa: Eissen Gyula; Alexander: e. Csiki Endre; Alexis: Csoór Gáspár, Laky Imre, Németh Antal Károly; Alkibiadesz: Adorján Sándor; Antonius: Bártfai Antal, Radó Antal s magyaros írással Kabos Ede; Atticus: Beksics Gusztáv. Ritkább vagy különös hangzású keresztnévek: Ahmed: Kyss Géza; Alexandrine: lászlófalvi Eördögh Jenő; Alfréd: Sassy János; Algernon: Chernel Kálmán; Ali: Agai Adolf; Alice: ifj. Martos Ferenc, Vörös Vidor; Alinc: Moravcsik Gyuláné Vladár Boriska; Alpár: Borbély Sámuel, Horváth Döme; Amadé: ifj. Luttor János; André: Lovassy Andor, Somogyi Endre; Andrea: Murányi Armin; Andrée: Kőrös Endre; Angela: Kern Károly; Aniané: Silberger Dezsóné Löw

Róza; Arabella: Relle Iván; Arbócz: Molnár László színész; Armand: Báltky Lajos, Sümegei Kálmán; Arne: Cholnoky Viktor; Arpad: Weisz Julián (német író); Arpadina: Malom Lujza; Attila: Adorján Miklós. — Földrajzi nevek: Adria: Z. Adria Mátyás; Ason (spanyol folyónév): Tiszti Lajos. — Népe-
nevek: Agathyrus: lomnitzi Meltz Hugó; Aspa: Tiszti Lajos; Avar: Kontz János, Spetykó Gáspár, ifj. Szász Károly, Szávai Gyula. — Hónapnevek: Április: Haksch Lajos; Augusztus: Haksch Lajos. — Betűk elnevezése: Aleph: Ravasz László; Alfa: Alexander Bernát, Eisler Mátyás; Alpha: ajtai Kovács Albert. — Műszók szinte az összes tudományok köréből: állattaniak: Alcedo: Enyedi László; Amphibius: lászlófalvi Eördögh Jenő; növénytaniak: Akácvirág: Valentiny Dezső; Alpesi Rózsa: Alföldi Róza; Amaranth: Molnár Gyula; Amarillis: Guzsoia Ida; Ananász: Csizmadia József; Aranyvirág (krizantém): Pécsi Aranka; Árvácska: Alföldi Róza; ásványtani: Almandin: Szuppiny Júlia; vegytaniak: Alizarin: Oltványi Gáspár; Aszfalt: Reviczky Gyula; fizikai: Anasztigmát: Altenburger Gyula; orvosi: Antipirin: Lengyel József; csillagászatiak: Arcturus: Elek Artúr; Arktosz és Arctosz Major: Könczöl Antal; Arktosz Minor: Könczöl Ferenc; Aster: Kutschera József; Asteroid: Bokor Malvin, s ide is sorozható Atropos: Márkus Miksa; asztrológiai: Abrakadabra: edvi Illés László; jogi: Admnisztrátor: Farkas Róbert; Alperes: Egly Mihály; nyelv- és verstaniak: Anapesztus: Bódy József; Aurisztusz: Horváth Lajos, le egész a kártya-, sőt konyhaműszókiig: Ász: ölvédy Vad Imre és Ász pick: Pick Béla. — Igen bőséges forrásai az álnóvnek az idegen nyelvek közzszavai és appellativumai, elsősorban a latiné: Advena Novus: Frey Imre; Aegrotus: Szilágyi Géza; Agricola: bellusi Baross Károly, péterfalvi Bizony László, br. Eötvös József, szentgericezi Jakab Elek, Pór Antal, Tóth Antal plébános; Agricola Arbutus: komáromi Csipkés György; Agriensis: Kriston Endre; Alba: Barna Izidor, Fehér Dezső, Fehér (Weisz) Ödön, Liszka Béla, Mátrai P. Béla, Tomics Gyula; Alba Nevis: Unger Ila; Aliquis: Adorján Armin, Alpi Gyula, Agyal Emil, Čaják János, Egly Mihály, Eperjessy István, Harmath Domokos, Holtmann Ervin, Lasz Samu, Morvay Ferenc, Scholder Hugó, Tabakovics György, Vörös Vidor; Alter Ego: Aezél (Alter) Endre; Amarus: Bartalus István; Ambriopolitanus: Wallheim Vilmos Jenő; Ambulans: Ballagi Géza; Amica: Gyarmathy Zsigáné Hory Etelka, Sámi Lászlóné Király Janka; Amicus: Boros György, Horváth Ignác tanító, Kalocsay Alán, Kontra Vazul László, Sámi László; Amicus Juventutis: Zilahy Dezső; Angelicus: Zafféry Károly; Angelmons: Engelberg Rezső; Anglicus: Katscher Lipót; Anonimus: Brankovics György, Faiba János, Kerekes Sámuel, Pelargus János; Anonymus: Bleuer Sámuel, Dékány Mihály, György Aladár, Halász Margit, Krecsányi Ignác, Krizsán Ferenc, Makó Károly, Molnár Antal, Némethy Lajos, Papp Lajos, Roboz Andor, Schuller Sándor, Szalay Tamás, Sohlya Antal, Szebeney Rezső, Szentgyörgyi Gusztáv, Wellner Zsigmond; Antidulus: Nagy László; Antispectator: Fejér Gerő; Aquila: Braun József; Arator: Kiss József ref. teológus, Verespataki Lukács, Szántó Zsigmond; Archivarius: Miskolczi Simon János, Szilágyi Sándor, egyet. könyvtárigazgató; Aut-aut: félegyházi Papp Zoltán. Az egyéb idegen nyelvek közzszavai és kifejezései már jóval szórványosabbak. Így a görög (Antibarbarus: Simonyi Zsigmond), francia (Amateur: Fejérpataky László), francia-latin kores (Arrivistus: Balás Antal plébános) és az olasz

(Anch'io [Corregio állítólagos mondásából]: Ignotus-Veigelsberg Hugó) mindössze egy-egy álnévvel van képviselve gyűjteményünk A-betűs álnevei között!

Meglehetősen gyakoriak a magyar appelletivumok is. Ilyenek: A karcagi nép nevében: Cseh János; A Kisfaludy-Társaság egy tagja: Toldy Ferenc; A Kortés: Csizmadia József; Allj, ki vagy?: Hamary Dániel; A szókimondó hölgy: Hentaller Edéné Batta Szilárda; Az a régi barna: Nagy Sándor árvaszéki jegyző; Az öltöztetőnő: Heltai (Herzl) Jenő; Az öreg: Filep Endre, szegedi Nagy Sándor. Végül nálunk sem ismeretlen az a különösen az angoloknál elterjedt szokás, hogy a szerző kilétét valamely régebbi művére való hivatkozás formájába öltözteti: „A kétlelkű asszony“ írója: Bródy Sándor; A Magyar Áglájának szerzője: Verseghy Ferenc; A „régí világ“ szerzője: Hunyady Margit; A restauráció vagy revolúció szerzője: Viola Károly stb.

Igen gyakran a szerző nevének s esetleg címeinek egyes betűi alá rejtőzködik. Ezek a kryptonimok (gör. *κρυπτονιμος*; a *κρυπτος*: rejtett és *ονομα* név szók összetétele) s vagy a szó szorosabb értelmében vett monogrammok (gör. *μωρο*: egy és *ῥαμμα*: betű) vagy polygrammok (gör. *πολυ*: több és *ῥαμμα* betű), aszerint amint egy vagy több betűből állanak. Az angol bibliográfusok rendszeren a latin eredetű *initials* néven emlegetik őket, ami annyiban nem helyes, hogy igen sokszor éppen nem kezdőbetűkkel van dolgunk. Gyűjteményünk A-betű csoportja alapján a kryptonimok következő változatait állítottuk egybe. A) monogrammok: a) vezetéknevből: 1. kezdőbetű, pl. A: Ady Endre; 2. közbülső betű, pl. —a—: Jakab Ödön; 3. vezetéknev utolsó betűje: pl.: —a: Katona Endre; b) keresztnévből: 1. keresztnév kezdőbetűje: pl. A.: Nyeviczky Antal; 2. keresztnév közbülső betűje (erre az A-betűcsoportban véletlenül nincsen példa); 3. keresztnév utolsó betűje: pl. —a: Orczy Gyula; b) polygrammok: a) vezeték- és keresztnév első betűje: pl. A. Z.: Ambrus Zoltán; b) vezetéknev első és keresztnév utolsó betűje: pl. A—d: Angyal Dévid; c) vezeték- és keresztnév utolsó betűje: pl. —a—a: Róna Béla; d) vezetéknev első és utolsó betűje: pl. A—s: Ambrus Zoltán; e) vezetéknev két végső betűje: pl. —ab: Kaszab Géza; f) vezetéknev két első betűje: (erre a betűcsoportra nincs példa); g) vezetéknev utolsó betűje és keresztnév első betűje: pl. —ab—: Gajda Béla; gy) keresztnév első és utolsó betűje: pl. A—a: Tutsek Anna; h) keresztnév utolsó két betűje: pl. —al: Váradí Antal; i) vezetéknev két közbülső betűje: pl. —al—: Szalai Emil; j) vezeték- és keresztnév egy-egy közbülső betűje: pl. —a—l—: Nagy Elek dr.; k) előnév, vezeték- és keresztnév első betűje: pl. A. B. S.: almási Balogh Sándor; l) vezetéknev első három betűje: pl. Ark.: Arkauer Imre; m) vezetéknev három utolsó betűje: pl. Ago: Faragó Jenő; n) vezetéknev három közbülső betűje: pl. ako: Bakonyi Károly; o) vezetéknev első, közbülső és utolsó betűje: pl. A—k—y: Árkövy József dr.; p) vezetéknev utolsó és keresztnév első két betűje: pl. —ami—: Rózsa Miklós; q) vezetéknev utolsó és keresztnév két utolsó betűje: pl. —a—os: Gracza János; r) mind a vezeték-, mind a keresztnév első és utolsó betűje: pl. A—m E—ő: P. Ábrahám Ernő; s) vezeték- és keresztnév két utolsó betűje: pl. —ai —il: Szalai Emil; t) vezetéknev közbülső négy betűje: pl. Akna: Vízaknai Tibor; u) vezetéknev utolsó négy betűje: pl. —alla: Balla Ignác; v) vezetéknev utolsó öt betűje: pl. Ajáki: Bajáki és így tovább egészen a végteleenségig. Néha a

polygrammok valóságos jelentéssel bíró közszók alakját öltik magukra, mint pl. a már említett ago vagy Achim Géza egyik kryptonymje az Ág. Ilyenkor nem is tekinthetők kryptonymeknek, hanem valódi álneveknek s kryptonym voltuk inkább az álnév választását magyarázza meg.

Mindez álnevek egy részét az írók csak elvétve, míg egy részüket állandóan használják. Utóbbi esetben a szerzői jog védelméről szóló 1884. évi XVI. törvénycikk terminológiájával élve, elismert írói névről beszélhetünk. Az elismert írói név fölvétele csak az esetek igen kis részében, többnyire színész-íróknál folyik a valódi családi név védelméből s arra az időre megy vissza, amikor a színészpálya még annyira kétes foglalkozás volt, hogy képviselőit a társadalom nem fogadta be, az Egyház pedig még a temetést is megtagadta tőlük. Bár a közfelfogás ebben a tekintetben a XIX. század közepe óta gyökeresen megváltozott, a társadalom előkelőbb rétegeiben még mindig akadnak szép számmal olyanok, akik nem szívesen látják „tisztos” családi nevüket az irodalom és művészet berkeiben meghonosodni. Mások viszont bizonyára azért választottak írói nevet, hogy valódi nevük terhéől megszabadulva, műveikkel, nem pedig nevük súlyával vívják ki a tehetségüknek kijáró elismerést. Persze ez a számítás nem mindig válik be. Én legalább nem hiszem, hogy a Carmen Sylva néven író Erzsébet romániai királyné részesült-e valaha is olyan őszinte kritikában, mint a saját neve alatt franciául verselgető II. Frigyes porosz király Voltairétől — persze nevezetes összezördülésük után. Vannak aztán félenkek vagy szemérmesek, akik nem akarva kitenni polgári nevüket írói szárnypróbálgatásaik esetleges kudarcának, fölvett néven kopogtatnak a halhatatlanság ajtaján s ha az azután feltárul előttük, vagy sutba lökik fölvett nevüket, mint Guy de Maupassant a Guy de Valmont nevet, vagy pedig — mint az esetek többségében — éltük fogytáig kitartanak mellette. Szépíróknál az írói név fölvételét igen sok esetben a valódi név idegenhangzása magyarázza s tényleg van valami visszásság abban, ha az író neve és műveinek nyelve nincsenek összhangzásban egymással. Bár a megszokás itt is sokat enyhít s nem hiszem, hogy akadhatna a leghitleribb németek között is olyan, aki Chamisso költészetét kevésbé németnek érezné, mint tessenem azt Körnerét vagy Uhlandét. De kétségtelen, hogy az idegenhangzású név az írói siker kialakulásánál erős gátlás lehet s érthető, ha az írók ezt a gátlást egy a sikert előmozdító vagy legalább is nem hátráltató írói név megválasztásával igyekeznek kiküszöbölni. Ilyen gátlásokat a nemzeti nevek egy igen jelentős része is okozhat, ami tekintve az európai vezetéknevek kialakulását, csak természetes: Hiszen köztudomású, hogy a vezetéknevek európaszerte köznevekből alakultak ki. Igen sok név — írja Quérard (i. m. I: 26. h.) — az egyének testi vagy lelki jelességeire vagy fogvatkozásaira vezethető vissza. Máskor meg a hét napjainak, a hónapoknak, a helységeknek, a foglalkozásoknak, a mindennapi szükségleti cikkeknek a nevei — le egészen az egyes ruhadarabok nevéig — voltak a források, amelyekből az egyének elnevezését merítették. Fordulatok bármely nemzethez — úgymond — s azt fogjátok tapasztalni, hogy mindenütt föllelhetitek azokat a több mint közönséges, sokszor durva, sőt obszcén neveket, amelyeket éppúgy lefordíthattok franciára, mint ahogy a mieink megfelelőit megtalálhatjátok a többi nyelveken. Igaz ugyan, hogy a névszerző ősöknek ezek a reájuk nézve bizonyára jellemző ragadvány nevei a névöröklés révén, ha meg is tartották eredeti köznévi jelentésüket, a kései

utódokkal már semminemű kapcsolatba sem hozhatók (v. ö. Kovalovszky Miklós: *Az irodalmi névadás*, M. Nyelv XXX: 211. l.), de hogy egy név, mely voltaképen közzső, sohasem keltené fel bennünk az eredeti fogalom képzetét, ahogy Kovalovszky (i. h. XXX: 213. l.) állítja, azt erősen kétlem. Igazat kell adnom Quérardnak, aki szerint a társadalmi érintkezésben ezek a nevek igen gyakran alkalmat adnak a tréfálkozásra és kigúnyolásra, nevetségessé s ekként a tudomány és irodalom berkeiben lehetetlenné teszik hordozóikat. Jól érezték ezt már a reneszánsz kor tudósai is, akik útszéli nevük kedvezőtlen hatását azzal igyekeztek eltüntetni, hogy görögre vagy latinra fordították le őket. E mellett a neveknek — amint ezt egyébként Kovalovszky is szépen kifejti — bizonyos hangulati velejárójuk is van, amelynek hatása alól nehéz szabadulni. A költők legtöbbször — úgy mond (i. h. XXX: 233. l.) — „ösztönösen érzi a név varázsát, zenéjének jellemző, szimbólikus erejét“ s ha a maga neve hangulatával nincsen megelégedve, természetesen keresi a módját, hogy ezen változtasson. Ennek legegyszerűbb módja az írói álnév fűlvétele.

A névhangulat teszi érthetővé, hogy sok író, aki egyébiránt saját polgári nevével jegyzi műveit, miért folyamodik a napi sajtóban vagy folyóiratokban megjelenő apróbb cikkeinél, verseinél a legkülönbözőbb álnevekhez. A legtöbb zszurnalistának 8—10 vagy ennél is több álneve van — a rekordot e téren alighanem Voltaire tartja, akinek Quérard 160 álnevét derítette ki, de maga sem hiszi, hogy ezzel kimerítette volna sorukat — ami csak részben magyarázható meg a szerkesztőnek azzal a törekvésével, hogy a munkatársak nagy számának látszatát keltse az olvasóban, s aránylag eléggé ritkán fakad a szerzőnek abból a törekvéséből, hogy megőrizze az inkognitóját — hiszen a szerkesztői üzenetek rovata többnyire készségesen világosítja fel az álnevek viselőjének kilétéről a kíváncsi olvasókat. Hogy mégis oly sok álnév megfejtetlen maradt, az nem is annyira a szerzők titkolódzásán, mint inkább a közönség érdeklődésének a hiányán mult. A nyelvszichológus kutatónak érdekes terület kínálkoznék az írói álnevek hangulati indítékainak a kibogozásánál.

Míg a német birodalmi szerzői jog az összes álneven megjelent műveket csak abban az esetben részesíti a szerzők valódi neve alatt kiadott művekkel egyenlő jogvédelemben, ha e művek a szerző valódi neve alatt bejegyeztettek (innen van, hogy a Kürschner-féle *Literaturkalender* az írói név alatt dolgozó szerzőket is valódi nevükön lajstromozza), addig a magyar szerzői jog (1921. LIV. tc. V. ö. Alföldy Dezső: *A szerzői jog*, Bp., 1936.) különbséget tesz az elismert írói név s az alkalmi álnév között. Míg ugyanis a szerző valódi neve és elismert írói neve alatt megjelent munkák a szerző egész életére s halála után még ötven évig védettek, addig az alkalmi álneven vagy névtelenül megjelent művek csupán az első megjelenéstől számított ötven évig részesülhetnek szerzői jogvédelemben. Azonban a szerző ezekre is biztosíthatja a teljes védelmi időt, ha a mű megjelenésétől számított ötven éven belül nevét beiktatás végett bejelenti. A valódi nevek bejelentésére korábban a kereskedelmiügyi minisztériumban, 1906. jan. 1-től pedig az 1905. nov. 1. 63.715. sz. alatt volt keresek. min. rendelet értelmében a szabadalmi hivatalnál iktatókönyvet vezetnek, amely bárki által megtekinthető. A rendelet értelmében minden beiktatás a *Központi Ertesztő* ben közzététetik. A *Közp. Ertesztő* ilymódon az álnevek megfejtéséhez fontos forrásmunka volna — ha az írók

álnéven írt műveik jogvédelmével kellőkép törődnének. Én a rendeleten felbuzdulva kezdtem végignézni a *Közp. Értesítő* vaskos köteteit, de minthogy egy pár kötetten át cégbejegyzéseken kívül semmitsem találtam bennük, a további kutatást abbahagytam. Hogy névtelenül vagy álnéven író szerzőink ezzel a lehetőséggel oly kevéssé élnek, annak magyarázata ta.án nem is annyira az írók nemtörődömségében, mint inkább a beiktatás körülményes és költséges voltában keresendő. Ugyanis a beiktatási kérelmet, a m. kir. szabadalmi hivatal által kiadott *Beiktatási tájékoztató* szerint (lenyomatva Alföldy id. műve 199. és köv. ll.) az írónak, vagy meghatalmazottjának minden egyes névtelenül vagy álnéven megjelent műre külön-külön kiállított beiktatási kérelemben kell kérnie, a mű egy példányát s a beiktatási díj lefizetését igazoló postatakarékpénztári csekkelismervény kíséretében. A beiktatási díj az első nyomtatott ív után 6.40 a. P., minden további ív után 0.80 a. P., amíhez még a beiktatási kérelemre kivetett 2 a. P. s a mellékelt nyomtatványra kirótt 0.30 a. P. bélyegilleték járul. Egy tizíves kötet bejelentési költségei tehát 15.90 a. P-t tesznek!

Első kísérlet a magyar álnevek egybegyűjtésére, amely ma már természetesen erősen elavult: Porzolt Kálmán: *Magyar írói álnevek*. (Figyelő, XIII. köt., 1882.) Ennek felhasználásával készült a magyar álneveknek az a jegyzéke, amelyet a *Pallas nagy lexikona* I. kötetében *Álnév* címszó alatt lenyomattak. A Révai lexikonból ez az összeállítás egészen elmaradt! — Székely Dávid: *Magyar írók álnevei a múltban és a jelenben* (Bp., 1904.) című kis füzete eredetileg a Corvina című hetilapban jelent meg s mind az önálló kiadványokban, mind a napilapokban és folyóiratokban használt álneveket gyűjtötte egybe, egyszerűen szembeállítva az eredeti nevekköl. Sem forrásokra nem hivatkozik, sem az álnevek használatának időpontját, sem pedig lelőhelyét nem adja meg s így tekintettel a meglehetősen gyakori homonym álnevekre, feloldásainak gyakorlati alkalmazása nem mindig könnyű, sokszor pedig egyenesen lehetetlen. Irodalmunk e hiányát van hivatva pótolni: Gulyás Pál: *Magyar álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei, betűjegyei és képjegyei* című összeállítása, amelynek nyomdakész kézírata évek óta kiadásra vár. Itt az álnév után zárójelben kitétettek: a könyvek címe, illetve, ha állandó álnévről van szó, az első e néven megjelent kiadvány címe, vagy a napilapok és folyóiratok címe és évköre, amelyekben használtattak, a szerző valódi neve s röviden az a forrás, ahonnan a feloldás vétetett. A gyűjtemény gazdagságára felhozuk, hogy az A kezdőbetűs csoport egymaga 979 adalékból áll!

Az jó vitézeknek tüköre.

Badies Ferenc a Gosztonyi-kódex kéziratából Gyöngyösi István művei között teszi közzé a *Jó vitéznek tükörét*. (I. 111.) Egyéb érv ugyan nem támogatta Gyöngyösi szerzőségét, csak az, hogy Gyöngyösi-poémákat is tartalmazó régi kéziratban került elő, de a feltevésnek nem is mondott ellene semmi: „ilyen regulái a füleki várórségnek is voltak“, „Gyöngyösi életviszonyai között egészen természetesnek kell találnunk, hogy offéle versus memoriales-t is írt“, „Gyöngyösi e költeményt mindenesetre Füleken s kevésse a Murányi Vénus előtt írhatta“. (U. o. 459. l.) Badies úgy gondolta, hogy „a költemény itt jelenik meg először nyomtatásban“.¹

Podig megjelent ez már 1747-ben Pozsonyban Royer maradékinál e címen: „Vitézeknek Aranyos Tüköre az kiben külömb külömbféle szükséges hadi reguláknak és observatióknak rendtartásit Rövid Summában A szerentsét vadászó új vitéz Magyar Ifjaknak kedvéért Verseken foglalván, Melyeket Az Időnek Forgásával, sok Régi Öreg és Nevezetes Feő Hadi Vezérektül tanultam, és egybe írtam. Német Regimentbéli Observatiókkal, Nem külömben, Az hadi articulusokat, és szokot juramentumot, Német nyelvbül Magyarra fordítván, Regulamentalis, Oralis és Equilis, Portiókkal együtt, kinek kinek Caractere szerint.“ Ebben a gróf Pálffy Jánosnak ajánlott kis kötetben megtaláljuk a Gyöngyösinek tulajdonított hadi regulát. A verses ajánlás alatt azonban ezt olvassuk: „Excellentiadnak Mint mindenkori kegyelmes Uramnak Patronusomnak Alázatos Szegény Szolgája Palothaj Sigmond, Méltóságos Generális Báró Ujvári Commandoja alatt lévő Regimentnek első Kapitánya.“

Már a verses ajánlás is mutatja, hogy Palothay Zsigmond (1733 körül élt)² a verselgetésben Gyöngyösinek volt a tanítványa; erre vall pl. ez a versszak:

Elete fonalát Clothó hosszan nyujtsa,
Párkák ollójátül Phoebus oltalmazza,
Apollo s Minerva, Juno vigasztalja,
Napjait s óráit bú hogy ne hervassza.

A verses regulamentum is verses ajánlással indul; a Kegyes Olvasót szólítja meg:

Ez gyarló munkámat kérem, vedd kedvesen,
Az mely ritka s kevés mi magyar nyelvünken,
Hadi viselésnek dolga hogy mi léssen,
Arrul Mars és Pallas ítéletet téssen.

Az had megtartója Nagy Birodalmoknak,
Viszont Romlása is Boldog Országoknak,
Emelője sokszor szegénynek s koldusnak,
Földhöz verője is Hatalmas Királyoknak.

¹ Ugyanigy: *Gyöngyösi István élete és költészete*. (Bpest, 1939.) 29. l. — *Gyöngyösi István ismert és ismeretlen költeményei*. (Bpest, 1912.) 41. kk. l.

² Balogh Gyula: *Vas vármegye nemes családjai*. Szombathely, 1894. 112. l.

Remust és Romulust az Had fölemelte,
Cyrust és Dariust viszont Földhöz verte,
Justinust, Iconomachust Királyságra vitte,
Belisariust, Perseust Székibül letette.

Irtam ez Verseket Idő mulatásért,
Es nem dicsekedő Elme futtatásért,
Nem laktam Oskolat én nagy tudományért,
Azért meg ne ítélj, kérlek, ez munkámért.

A verses szabályok a címhez kötő versszakkal indulnak:

Vitézeknek föltett Aranyos Tüköre
Tündöklük és fénlük Világos érdeme,
Ragyog sötétben is Hathatós ereje,
Nézhet holé minden Uj Vitéznek szeme.

Ötvenhat számozott versszak az utasítás, tehát tizenhattal több, mint a Badics-közölte. Badics közlésében hiányzik a 6., 7., 8., 9., 14., 19., 27., 33., 38., 41., 45., 47., 48., 50., 53., 55. és 56. vsz. Ez az utolsó versszak egyben összefoglalás:

Tettem föl ez Tükröt Hazám Fiaimak,
Scithiából terült Márs Unokáinak,
Árpád és Atilla meg Maradékinak,
Szerentsét vadászó Magyar Ifjaknak.

Ez a nyomtatott teljesebb szöveg kétségtelenné teszi, hogy *Az jó vitézeknek tüköre* nem Gyöngyösi István műve, hanem Palothay Zsigmondé, akit oda kell iktatnunk a XVIII. század Gyöngyösit követő verselői közé.

Alszegegy Zsolt.

Dömötör János rejtélyes szerelme.

Dömötör Jánosnak, az „elfelejtett költő”-nek, legújabb életrajzírója, Előd Géza szerint egy skóciai „szőke kislány” volt a második szerelme. Első szerelme ugyanis máshoz ment férjhez, ez a szerelem pedig valamilyen homályos ügygel van kapcsolatban, aminak ismerete magyarázná csak meg Edinburghból való hirtelen és indokolatlan távozását. (Nyugat, 1936. 277. l.) Ez az indokolatlan távozás szerintem Dömötör János harmadik és egyúttal a legigazibb szerelmével magyarázható.

Dömötör János skóciai életéből nem érdektelen az a részlet, amit Szilágyi Sándorhoz 1866. március 14-én írott levelében találhatunk. Ezt is csak akkor értjük meg igazán, ha tudjuk azt, hogy Szilágyi Dömötörnek egykori tanára, atyai pártfogója volt, ki családi eseményekről is bőségesen tájékoztatta „fiát”. Egyik ilyen levélre válaszolta Dömötör: „Az Irénke betegségét sajnálkozással olvastam; bizonyosan még most is a Pericles fia szerepét játssza a háznál, s nem igen fogad szót, s azért hűtötte meg magát most is, mint máskor. Akartam neki egy kis verses mesét küldeni, hogy most is hadd üzzem az unalmát, mint valaha, de nem vagyok olyan naiv hangulatban. Azt hiszem ezóta fenn is van. Adja isten, hogy úgy legyen! Ölelem, de jó legyen és szót fogadjon, mert különben nem fogom neki elmesélni, hogy miket láttam én az óperenciás tengeren túl, ha majd haza megyek.”

Ebből a levélből kitűnik, hogy Dömötör János a lehető legmelegebb családias együttérzés fűzte Szilágyi Sándor leányához is, nemcsak apjához. Ez kitűnik régebbi leveleiből is. Dunaszentgyörgyről írja Dömötör 1863. szeptember 1-én: „Hát a kis Iri mit tanul már? Ki tanítja? szereti-e mostani tanítóját? mert ha nem szereti, úgy hiszem, az még kevesebbre fog vele menni, mint én. Nálunk arcképe után mindenki igen szereti, a szentgyörgyi kisasszonyok mindnyájan megcsókolgatták, amikor egyszer megmutattam nekik.“ Pestről írja egy hónap múlva: „A kis Irikét csókolom, csak tanulgasson, majd nemsokára írok neki levelet.“ Ugyancsak Pestről írja 1865. március 17-én: „Irikét csókolom... Azt hallom, úgy megnőtt, hogy maholnap hosszú szoknyája lesz!“ Nem állanak rendelkezésemre bővebb adatok, csak ezek az érdekes megjegyzések, azonban egy, Pestről 1871 szeptember 29-én írt levele alapján feltételezhető, hogy ez az érdeklődés mélyebb volt, mint amit a játékos szavak sejtetnek. Ebben megírja, hogy nemrégén jött haza külföldi körutazásából és hallotta, hogy „Irénkével Pesten átmenve Kőrösre utaztak. Ha tudtam volna — írja tovább —, hogy itt Pesten vannak, mindenesetre igyekeztem volna, hogy találkozhassunk, legalább Irénkének elmondtam volna, a mit Párisban láttam, mert ő hiszem, hogy nem poroszpárti. Kótin kívül még egy pár emberrel beszéltem, a kik Irénkével találkoztak, de azért mégis örülök, hogy — mint reménylem — rövid időn magam is beszélhetek vele.“ Megírja címét is azzal a kéréssel, „hogy ha Szilágyi úr egyszer szíves lesz tudtomra adni, hol találkozhatom Irénkével és Sándor bátyjával, tudjon hova izenni. Irénkét azért írtam Sándor bátyja elé, mert úgy sejttem, hogy a prima persona most is ő s reménylem, ő jobban tud rendelkezni Sándor bátyjával, mint megfordítva. (Ezt meg azért írtam, hogy tréfa is legyen a levelemben, most az út után olyan vagyok, hogy jobb nem telt tőlem.)“

A meleg baráti levelezés ebben a tréfáshangú levélben egészen más, mint eddig volt, s ezzel a levéllel meg is szakadt. Komlós Aladár, *Dömötör János* (1918.) legalaposabb életrajzírója és méltatója, Dömötör legmélyebb, legkomolyabb szerelmét versei alapján az 1867. és az 1872. évek közötti időre teszi, azonban nem tudja megnevezni előző szerelmét sem, mert Dömötör „legjobb barátjának sem szolt felőlük.“ (Komlós: i. m. 26. l.) Nem ismerem Szilágyi Sándor családi életének adatait, azonban a fentiek alapján bizonyosnak tartom, hogy Dömötör János már diákkorában szerette azt a kisleányt, akinek tanítója, komolykodó pajtása volt, csak a társadalmi és a korkülönbség miatt nem engedte tudatosulni szerelmét. Szerelmes csak akkor lett igazán, amikor Skóciában hírt kapott róla, amikor betegségében félteni kezdte, s amikor visszatérése után meglátta a felnőttnek számító leányt. Szerelmét nem tartotta reménytelennek, talán Szilágyi biztatta is, azonban — úgy látszik — a pajtási viszony állandósult jellegű volt a leánynál és szerelme viszonzásra nem talált. Ezt a diákkori élményekből táplálkozó szerelmi csalódást tartom lelki meghasonlása legfőbb okának.

Komlós hiteles adatok alapján megállapítja, hogy Dömötör János tartott attól is, hogy esetleges házassága kifejleszti az anyjától örökölt epilepsziára való hajlamát s hogy gyermekei megkaphatják ezt az irtóztos betegséget (i. m. 25. l.), ezért indokolatlannak tartom Előd Géza feltevését Dömötör betegségéről (vérbaj). (I. m. 279. l.) Dömötör János leveleiből számtalan olyan részletet idézhetnénk, amelyek lelki vívódásairól szólnak. Itt csak egy részletet

idézek Szilágyihoz 1862. szeptember 29-én írott leveléből: „Tegnap mincjárt azért nem írtam, mert szüreten voltam, de ma már nem mentem ki, mint-hogy ott semmi mulatságot nem találtam; s itthon jobb szeretek magánosan. Hej sok megváltozott azóta, hogy Kőrösről eljöttem! nem az vagyok, ki voltam egykor!“ mióta egy bolond szándékomat majd végre hajtottam.“ A „bolond szándék“ valószínűleg az volt, amelyet 1877. január 7-én valósított meg öngyilkosságával 15 évi tépelődés és egy igazi, mély, nagy szerelem láz-álmokban felöltő, elérhetetlennek tűnő látomásai után...

Dömötör Sándor.

Kardos Tibor: Középkori kultúra, középkori költészet. (A magyar irodalom keletkezése.) Bp., [1941.] 290 l. A Magyar Történelmi Társulat Könyvei, VII.

A könyv abból indul ki, hogy a költészet tulajdonképp a kultúrának jellegzetes része, tehát élete, fejlődése szoros kapcsolatban van amazéval. Az 1—21. lapon szépen megírt jellemzést ad a középkori költészetéről. A következő cikk a pogánykorból fennmaradt költői hagyományokkal (Emese álma, Belár leányai, Zuárd, Lél, Botond, Fehér ló, Töhötöm) s a táltosok szerepével foglalkozik, az anyag természetéhez képest sok fantáziával és feltevással. Aztán jön a „nagy ünnepek költészete“. A kereszténység mindenekelőtt egy sereg ünnepet hozott magával, amelyekhez azonban régebbi pogány ünnepek, költői hagyományok és szokások egyenlő erővel kapcsolódtak. (33—44. l.) Ilyen a karácsonyi regölés (valószínű, hogy egy, a bizánci Eustachius-legenda mintájára készült magyar legenda jutott a regös énekbe, amely Szent István csodás megtérését adta elő s amelynek hatása a XI. századvégi magyar Gestában már megfigyelhető v. ö. Gyéjcsa és László váci látomásával), a Hartvik győri püspök Zágrábban őrzött Pontificalejában (XI. század) előforduló vizkeresztli liturgikus játék, a „Stella“, mely ma is gyakorolt változatú játékok öse lehetett, végül az ugyanott, de a Pray-codexben is olvasható pársoros fel-támadási jelenet. Ezenkívül még középkori eredetű a pünkösdi királynő szokása is, mely meglepően egyezik a bolognai „Májusi grófnő“ XIII. sz. szer-tartásával, továbbá a Szentisvánéji-tűzrakás. Ugyancsak együtt járt ezzel a szokással a mai Szentisvánéji-tűzrakáskor énekelt dalok közül egy goliardikus dalból fordított virágének: a „Virágok vetélkedése“. Ez „még a középkorban esatlakozhatott az ünnephez.“ A 44—54. lap az „egyházi költészet és iro-dalmi élet“-ről szól. Mind a nagy, mind a kisebb ünnepeknek megvoltak a maguk himnuszai: „a bánatnak, könyörgésnek, örömnök ugyanazon ünnepi hangjai.“ Az egyházi költészetet átjárja a Biblia, akárcsak az életet. Az egyházi szónokok is reája támaszkodnak. Példa rá a „Halotti Beszéd.“ A „Nagy Bűnről“ szól, „az erővel zengő magyar nyelv ebben a huszonhat sorban szólal meg először, de olyan biztonsággal, amely egyáltalán nem a kezdő hangok tétovaságára enged következtetni“. Persze „megírása egybe-esett a magyar szellem első felvirágzásával“ (45. l.)

A Biblián, jelesen az Újszövetségen kívül a himnuszokhoz a legendák szolgáltatják az anyagot. „A magyar szentekről szóló énekeket megelőzi a legendák világa.“ Szent Zoerárd és Benedek korábbi történetét nem számítva, a magyar szentek legendáinak első csoportja. Szent István három legendája és a Szent Imréről szóló elbeszélés az 1083-iki kanonizációhoz és Könyves Kálmán korához fűződik. „Innen számíthatjuk a magyar kereszténység kez-dődő történeti öntudatát és az irott irodalom első jeleit.“ Kardos pompás fejtegetést ír róluk. Különösen hangsúlyozza Szent István kisebb legendájának néhány fontos sajátosságát, jelesen „prehumanisztikus álláspontját“, hogy a

pogány magyarságot *barbarica gens*-nek mondja s a kereszténységet úgy állítja elének „mint amely megvilágosítja az értelmet, emberméltóságot ad és hatalmas kulturális erővel rendelkezik“ s úgy állítja elének István királyt, mint aki „eltörölte a pogány istentelenséget és kegyetlen szokásokat.“ A mű különben is a kor legirodalmibb magyar alkotása „folyamatos, auktorokon iskolázott szép latin próza.“

Jól megírt fejezet a nyomon következő is: *Az udvar irodalmi élete III. Béla előtt* (54—63. l.). Szent István udvara még egyszerű volt. Nagy szerepet játszottak benne az egyháziak, az idegenek. Szerepüket az *Intelmek* juttatják kifejezésre. („A római birodalom kezdettől fogva azért nőtt, a római királyok azért lettek dicsőségesekké, mert sok nemes és bölcs ember gyűlt ott össze mindenféle tájról.“) A mű „klasszikus formanyelven szólal meg, gyarapodva a Sallustiusok emlékein.“ Az udvar köréből kerül ki — Szent László idejében — az ősi *Gesta Ungarorum*. Értékes mondai hagyományai-
val kivált a Szent Lászlóra, a nagy lovagkirályra vonatkozóknak sorozatával. Valószínű szerzője Koppány, Szent László udvari papja, később püspöke. Valószínűleg francia iskolába járt, legalább erre vall munkájának Gestaalakja. Szent László idejében az udvar elég sűrű érintkezésben állott a latin nyugattal. Házassági és politikai kapcsolatokon kívül különösen figyelemre-méltó a somogyvári francia bencés apátság alapítása. László és utóbb Kálmán idejében a „királyi kápolna“ papjai végzik a kancellária teendőit. „Ez-által szorosan együttélő, művelt csoport jött létre.“ Szerafin esztergomi érsek-nek, aki előbb Koppánnyal együtt maga is udvari káplán volt, palotája az egykorú tudósítás szerint „művelt és ékesszóló férfiak ragyogó műhelye.“ Ennek a királyi udvarral bensőséges kapcsolatban álló esztergomi irodalmi körnek lehet tulajdonítani a *Gesta Ungarorum*-ot, a Szent Istvánról szóló Nagyobb és Kisebb Legendát, a Hartvik-féle összefoglalást Szent István éle-téről, „talán Szent Imre legendáját is“, és Albericus törvénygyűjteményét. Albericus Könyves Kálmán törvényeit gyűjtötte egybe a rendelkezésére álló magyar eredeti szövegek alapján. Különös figyelmet érdemel prologusa, amely szép humanista-ízű írásmű és „nagyjából ugyanolyan menetű, mint a Szent Istvánról szóló Kisebb Legenda vagy Hartvik összefoglaló legendája“ (60. l.). Albericus „a művelt ókor szerepét szánja a kereszténységnek“. A prologus szembeállítja Szent István törvényeinek szigorúságával Kálmán törvényeinek szelidségét. István idejében a magyarság vad, „barbár“ kultusznak hódolt, azóta a kereszténység átalakította a lelkeket, nincs tehát szükség a régi keménységre, arra, „hogy a hit önkéntes katonáit a törvény félelme győ-törje“. Kardos ebben az „emberi méltóság“ megbecsülését ünnepli.

A következő cikk III. Béla idejébe vezeti az olvasót, a királyi udvar nyugati kapcsolatainak és azok hatása alatt kifejlődött nyugatias életének rajza. A magyar költészet szempontjából az adatok bőségéből kiemelkedik a Szent László-legendá tárgyalása. A mű az 1192-i kanonizációs eljárás kap-csán keletkezhetett és a XIII. század második felében már bizonyosan meg-
volt a hősről szóló énekek egy részével együtt. Kardos pompás jellemzést ír róluk. „Teljes mértékben érvényesül bennük az a törekvés, hogy László király mindenki előtt lovagi eszményként álljon. A Szent László-legendá egyenletes ötvözete a mélytűzű misztikának és a klasszikus alapokon nyugvó lovagi erénytannak. Az arckép finom és tiszta. László király „elegantissime“ ragvo-

gott, alatta gazdagságban és szabadságban virágzott a „respublica“, fejét dicsőségben és fényességben emelte „az éther fölé“. Az akkori boldog Magyarország képe Horatiust idézi, aki „büszkén emeli fejét a csillagokig“. (69. l.) Az ország virágzott alatta, mint Horatius Rómájában „plenis copiae cornibus“ (v. ö. *Carmen Saeculare* „apparetque beate plenum copia cornu“), igazságos volt, mindenkinek megadta a magáét „quid suum esto unicuique tribuens“ és gyakorolta a rómaiaktól kölcsönzött lovagregényt, a „magnanimitast“.

Nagyon érdekes és értékes fejezet a következő (*A magyar lovagkirályok udvara*) A XII—XIII. század szellemi életének egyik legérdekesebb megnyilatkozása az ú. n. goliardikus vagy vágáns költészet. A középkori iskolákban, a párizsi és bolognai egyetemen, de másutt is azonos módszer szerint és a retorikához kapcsolva tanították a költészetet. A nyelv természetesen a latin volt, a példákat Vergiliustól, Horatiustól s egyéb latin költőktől, valamint a nagy himnusz-íróktól szedték. A versfaragás rendes pensum-számba ment, a deákok megtanultak verselni és művészi jártasságukat immár a leckéken kívül, sőt az iskola falai közül kikerülve is kamatoztatták s gazdag és virágzó latin vagy kétnyelvű költészetet támasztottak, mely a nyugati iskolai középpontokból mindenfelé elkerült. A magyar költészet szempontjából különösen figyelemreméltó az a sajátsága, hogy benne a szerelmesek „virág“ néven szerepelnek, pl.:

Virág, vedd e kis virágot,
Mivel virág a szereleni.
Szívem érted tűzben lángol,
Virág, mit tettél, lám, velem.

Kardos azt hiszi, hogy ugyanez a szokás (pl. *Mond a virág virágnak*) goliardikus hatás alatt került először a királyi udvarba, azután közvetve a népköltészetbe, s következőeskép — végső elemzésben — a „virágének“ elnevezés is vágáns eredetű. Mindenesetre nagyon valószínű. Számba kell venni, hogy a két első virágének, amelyet ismerünk, a *Supra agnó* és a *Virág immár el kell tőled válnom* egy-egy jegyzőkönyvben, tehát tanult, azaz litteratus ember tollából maradt az utókorra; nem lehetetlen, hogy a virág „rejtőnév“ szintén hasonló úton diák-közvetítéssel, vágáns deákok, jocolátorok, garabonciás diákok által jutott el Magyarországra. Döntő bizonyíték azonban nincs reája.

A következő fejezet *A magyar lovagkirályok udvara*. Lovagregények és epikus költészet. (91—107. l.) Kitűnően megírt és főként tanulságos fejezet. Az udvarokban nagyon népszerűek voltak a hőstörténetek. Az előkelő kisaszonnyok és úriak előtt a hősök és hősnők lebegtek, mint követendő eszményképek. „Történettudatukat“ a lovagság három nagy korszaka adja: a trójai háború, Nagy Sándor és a Karolingok. Az elsőt Dictys Cretensis és Dares Phrygius dolgozta fel. Dares Trója-párti, nála a trójai vitézek vallásos lovagok: erősek, nagylelkűek, méltóságteljesek, kellemesek, a harcban rettenthetetlenek. Dictys a hellének pártján áll, nála a görögség a nemes és kiváló, a trójaiak a barbárok, akiket baromi szenvedélyeik hajtának, erejük nyers erőszak, bátorságuk hetvenkedés. Iszákosak és mértéktelenek az alvásban. Egyáltalán nem tartják meg az „emberiesség mértékét“ (humanitatis modum). A történet magyarországi népszerűségét bizonyítja, hogy a főbb hősök nevei már a XIII. században mint magyar tulajdonnevek elő-

fordulnak (Achilles mint Ehellös, Hektor; Priamus mint Perjámos). Péter esztergomi prépost, III. Béla névtelen jegyzője említi, hogy valamikor még Párizsban elbeszélést szerkesztett Dares Phrygiusból. „A magyar honfoglalást olybá veszi, mint egy második trójai küzdelmet.“ (93. l.) Persze nála a magyarok csupa lovagok, az itt talált idegen törzsek a műveletlen barbárok. Anonymus-Péter a Nagy Sándor-regényt is jól ismerte. Álmos vezér a Sándor-regény szavaival buzdítja a magyarokat, hogy ne zavarja meg őket a barbár rutének és kúnok töméntelen sokasága. „A virtus nem a sokaságban van, hanem a lélek erejében.“ Az udvar körében bizonyosan ismerték Tristan meséjét. Erre vall, hogy II. Buzád, akinek családja 1210-ben költözött be Ausztriából, gyermekeinek a Tristan, Lancelot és Yvain nevet adta. A nagyobbik Gellért-legendában (XIII. század) Csanád vitéz epizódja Ajtony kivágott nyeléről Tristan sárkányölő kalandjának visszhangja. (96. l.) Persze ezeket az írókat mégis csak a magyar dicsőség érdekelte s nem a külföldről beszámrazott történetek. Az írott források a királyi udvarnál a XIII. század első tizedeiben kezdik emlegetni az igriceket és regösöket, a magyar jokulátorokat, akiknek „csáscsogó énekei“ mondja Anonymus, az ősök jeles tetteit „mind a mai napig“ nem engedték feledésbe merülni. Árpádnak és lovagjainak lakomáját az esztergomi királyi udvar lakomáinak példájára képzelte el, melyeket jól ismert. Ott hallotta a jokulátorok „mindenféle énekét“ is, melyeket Árpád korába helyez.

A magyar jokulátoroknak a papokkal együtt közvetlen utódaikról szóló hagyományok mellett alkalmasint jelentékeny részük volt az úgynevezett királymondák, és jelesül a László-mondák kifejlesztésében. Kardos nagy súlyt vet arra a Négvesy által is megállapított körülményre, hogy a László ciklus egészes cselekvényt mutat, mint ezt már mások is kifejtették. (101—106. l.) Kardos mindenesetre abban a véleményben van, hogy a Gesta írója énekek után dolgozott és még azoknak versalakját is igyekszik meghatározni. (107. l.) „Alkalmasint nyolcas, tizenkettes, tizes verssor lehetett... Mint énekelt szövegeknél nem ritka, az ősi énekekben lehettek számon felüli lebegő szótagok. Ha rímelték, az rendszertelen, egyszerű rímelés lehetett.“

A VIII. fejezet *A magyar lovagkirályok udvara*. Az udvart és környezetét nemcsak a keresztény ősök nagy tettei érdekelték. Gondoltak a régiekre is. Egy barátja kérésére, így írja meg a honfoglalás történetét Péter prépost, valószínűleg 1198-ban. „Műve Szent László kora óta a legnagyobb meglévő irodalmi teljesítmény.“ Az egészet „átható hősi gondolkodásmód, a kifejezések frissesége, művészi szépsége megtartja alkotását örökre fiatalnak.“ Persze nagyon hasonlít a lovagregényekhez. Nemcsak abban, hogy a magyar hősokeket lovagokká stilizálja, hanem abban is, hogy a történelmi valóságot mondai hagyományokkal keveri. Egyébként az ősök iránti érdeklődésnek még egy világos bizonyítéka van: Julianusnak és társainak keleti utazása, melyhez az ősi *Gesta Ungarorum*-ból merítettek lelkesedést. Sajnos, az utazás nem érte el célját, a tatárveszedelem elsodorta az ázsiai magyarokat és elpusztította az európai Magyarországot is. Erről a pusztulásról szól a *Planetus Destructionis Hungariae*. Szép költemény, a középkori latin költészetnek valóságos gyöngye. Isten büntetésének vallja a pusztulást, elsősorban az urak bűneiért és Máriához könyörög, hogy fordítsa el az országról fiának haragját. A könyv szép, jellemző részleteket közöl belőle, hű verses

fordításban. Vele lezárul a magyar középkor első fele. A szellemi élet a magyarság késő betelepüléséhez képest termékeny volt. E költészetet hősi szellem hatotta át, az emlékekben „megfigyelhetők a magyar történetiszemlélet, hivatástudat és humanizmus közös gondolati gyökerei“. (119. l.) IV. Bélának IV. Ince pápához 1253. november 11-én kelt levelében világosan kifejezésre jut az a gondolat is, hogy Magyarország nyugat védőbástyája a barbár kelet ellenében.

A magyar középkor beteljesülése és átmenet a renaissanceba. Az első fejezet *A diákság szerepe a költészetben*. (120—142. l.) A XIII. század végén rohamosan fejlődik nálunk az írásbeliség. Még a megyék is rákaptak az írásbeliségre. Persze ekkor írástudók kellettnek és írástudókat nevelő iskolázás. Hazai egyetem még nem volt, de az egyházi körök a XIII. század második felében s utóbb is számos tehetséget küldöttek Bolognába tanulni. A hazai kolostori és káptalani iskolák is számos klerikust képeznek retorikká és okiratszerkesztésre. A retorikát Cicero és Quintilianus alapján tanították. Bolognában már a XIII. század elején megindultak a „klasszicizáló törekvések“. Egyébiránt a középkori iskolázás „egészben véve századokon keresztül folytatta az előképzést a humanizmushoz“. Tanították a költőket és szónokokat, az „elregényesített történelmet“. Ugyanis az iskola világában fabulák és anekdoták formájában összekeveredve élt történelem, mese és mithológia. A deákfantázia korlátlan csapongásának jellemző terméke *Kézai Simon krónikája*. A könyv igen jó ismertetést ír róla. (126—128. l.) A „deákok“ a XIV. századtól kezdve mind nagyobb szerepet játszanak jogi ügyekben. Vagy közületek, alispánok, városok szolgálatában állottak, vagy mint vándorírnokok szerepelnek; jegyzők, peres felek megbízottai, „jósáigazgatók, titkárok“, bírák; ha kell, orvoslásra, időjósásra, varázslásra, versfaragásra adják magukat. Az iskolákban nagy súlyt vetettek az éneklésre. Az istentiszteleteken, de ezenkívül is: keresztelők, lakodalmak, névnapok alkalmával a deákkórus énekel. Ők szerepelnek az új n. bolondünnepeken is. Ezek álarcos játékok voltak. Persze a verseket is jórészt ők szerezték hozzá. Egyik karácsonyi szereplésük a madármese volt, amelynek szokása Gyergyóditrón ma is él. (132. l.) Az éneklő-verselő deákok, a goliárdok hatása alá kerülhettek, véli Kardos, karácsonyi misztériumokba a vergiliusi Koridom, Tyityire, Maksos-féle nevek és az öreg Koridom bolondoskodásai. (132—33. l.) Az énekes diákok mellett volt egy másik típus is: a kóbor, vagáns-deák, a „gyrovagus clericus“. Ezeket a szegénység űzte ide-oda, írkokodtak, énekeltek, bohóckodtak, ördögöt űztek stb. A magyar egyház már 1092-ben állást foglal ellenük a szabolcsi zsinaton, de később is, a XIII. század végén, többször. Utóbb gyákoknak, garabonciás deáknak hívták őket. Kardos igen részletesen és szépen fejtegeti a goliárd-gyák-garabonciás kérdést. (129—140. l.)

A második fejezet *A vallásos forrongás költészete*. A XIII. század második felében lép föl Olaszországban a flagellánsok mozgalma. A mozgalom Perugia-ból indul ki, s „itt hozták létre a laudákat, a Mária-síralmak egész sorát.“ (142. l.) Valami dominikánus barát ebben az időben dolgozza át magyarra Geoffroi de Breteuil (meghalt 1196.) Planctus-át (*Planctus antescia*). A szöveg u. i. olyan írással készült, mint a Kún László vagy III. Endre korabeli egyházi okleveleké. (NB. a flagellánsok első nagy roham

1260—61-ben volt, Kún László és III. Endre 1270—1301. Az idő hát nagyjában vágna. De arra semmi adat, hogy a flagellánsok hatottak a domonikánus barátokra.) Kardos minden feltétel nélkül azt állítja, hogy a domonikánus barátot Itáliában a flagelláns társaságok dramatizált, közösen előadott Mária-siralmai vonták magukhoz és fogadtatták be vele Geoffroi de Breteuil „Planctusát”. Ugyancsak a misztika körébe vezetnek a franciskánusok. „Szent Ferenc fiainak gyülekezete ugyancsak a misztika nyugtalan vallásosságát viszi szét Európába, sőt annak mintegy ősforrása” (144. l.). A ferencesek „új eszménye eltér az eddigi szerzetesrendekétől. Nem a tudomány a célja, a tudomány csak alárendelt eszköz”. (145. l.) A franciskánusok egy része irástudatlan. Ezért szükségük van rá, hogy Szent Ferenc példáit anyanyelvükön hallják. Ezért készül a legrégebb magyar könyv Boldog Ferencről és társairól a XIV. század hetvenes éveiben, az 1440 körül másolt Jókai-kódex őse. Aztán jön a *huszítizmus*. A forradalom a biblia körül zajlik. Mikor aztán az ügy rosszra fordul, két kamonei klerikus és hívei kimenekülnek Moldvába s a két pap lefordítja számukra egy lectionariumból Ruth, Judit, Eszter és a Machabeusok történetét s a kisebb prófétákat. Ugyancsak Moldvában másolták részükre az evangélium és a zsoltárok fordítását. Végül Szent Ferenc életpéldájának rokona, Boldog Margit élete. „életrajzának pedig hasonló zengésű párja a Margit legenda.” (151. l.)

† *Horváth Cyrill.**

Szinyci Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban. II. kötet. Bp., 1941. Magyar Tudományos Akadémia, 748 l.

A most megjelent második kötettel immár közel ezernegyszáz lap térképezi fel a múlt század ötvenes éveit elbeszélőirodalmának ósvadonát, megszüntetve azt a kényelmetlen bizonytalanságot, amely eddig az oda bemelegítő kutatót lépten-nyomon elfogta s megajándékozva azzal a teljességgel, sőt rendszerességgel, amely a tudományos bizonyosság előfeltétele. Az első kötet a Bach-korszak társadalmi-művelődési viszonyainak részletes rajzával kezdődött, majd az elbeszélőirodalom szempontjából annyira fontos folyóiratokat ismertette, azután a kor romantikus novella- és regényirodalmának tüzetes ismertetését és beható méltatását adta, Jókaival a középpontban, akinek korszakalkotó hatása majd felét igényelte a kötetnek s ezen túl is a befejező, a romantikus történelmi elbeszélést ismertető, fejezet jórésze még mindig ezzel a hatással volt kénytelen foglalkozni. A második kötet a novella- és regényfordítások ismertetésével kezdődik, majd áttér a romantikus társadalmi elbeszélésre — ez az átmenet Kemény felé, — aki köré azután a második kötet tulajdonképeni anyaga — a „realista” novella és regény — elrendeződik. A mindkét kötet eredményeit „összefoglaló” fejezet, valamint teljes „könyvészet”, amely íróként a megjelenés sorrendjében adja a művek jegyzékét, a vonatkozó irodalommal kiegészítve, végül névmutató zárja a hatalmas munkát s teszi a kutatók számára használhatóbbá. Mindnegyennyi jele a teljességre törekvésnek, amelyről különben a mű minden egyes lapja tanúskodik. Így a csak valamenyire is jelentős műveknek tartalmi ismertetése s a nyomdafestéket látott leggyengébb kísérleteknek számontartása. Például Kovács Máriának, a Nemzeti Színház nyugalmazott komikájának, *A kaméliák a sárbólban* című

* A kiváló tudós utolsó munkája. Sajnos, töredék maradt.

regényéé. „Nem hiúságból, dicsőségvágyból írt“ — mint maga megvallja —, hanem „csak élni akart“; stílusa dagályos, érzelgő, bőbeszédű, elbeszélést és párbeszédet összekever, tehát a regényírás legelemibb technikai részével sincs tisztában. „Afféle önszegélyző regénnyel van dolgunk“ — jegyzi meg Szinyei józan humorával. Ez a hang különben állandó kísérője beszámolójának, enyhítve az anyag sivárságát, kellemes, vonzó tárgyvilágosságú olvasmánnyá avatva a vállalt feladatnál fogva a kritikai bibliográfia határán járó művet. Éber figyelmével képes még az ilyen érdektelen munka iránt is érdeklődést kelteni. bírálatával különlegességé emelve. A második kötetben csak megerősödött ez a már első kötetben is annyi bizalmat biztosító őszinte, keresetlen hang, amely egyben a legszerencsésebb közlő stílusnak is bizonyult. Ízűsét nem vesztegeti meg a nagy név varizsa: Keményről is teljes elfogulatlansággal ír s Kubinyi furcsa irányregényét, *A haladók és maradiak csatározásait* ismertetve, Vajdáról keresetlenül megmondja a véleményét: „A riktó irányzatosság s a dagályos elmélkedésekben megnyilatkozó rajongás, Vajda Péter egykori zavaros bölcselkedésre és reformtörekvéseire emlékeztet.“ Ha tárgytörténeti mozzanat bukkan fel, mint például Kemény Zsigmond *Alhikmet a vén törpéje* kapcsán az indiai rámutat a magyar előzményekre. Az ilyen irányú kutatásokat nemcsak teljes mértékben kiaknázza, hanem bírálja és ki is egészíti. Esztétikai értékelése sohasem meddő bírálgatás, hanem mindenkor sokoldalúan méltató jellemzés. Így az *Egy kaland a Missouri mellől*-ről: „nem nagyértékű, romantikusan exotikus, egyes részletei másodkézből valók, de Kemény realis alapot vet neki...“; „szeszélyes kirándulása a romantika világába, amely azonban mégsem válik egészen romantikussá, mert Jókaiival ellentétben józan realizmusával s fanyar humorával mérsékli képzeletének merészebb röptét“. A Keményről rajzolt kép egyébként íróművészetének és elfogulatlanságának egyaránt próbaköve. Kimutatja, hogy van derű is Kemény komoly, sokszor komor élet-szemléletében, ha humora nem is olyan derűs, közvetlen és magyaros, mint Jókaié, kesernyesebb, irónikusabb s inkább az angolokéval, főleg Thackerayéval rokon.

Ha mindenekelőtt világosságra és egyszerűsége törekszik is, irodalomtörténeti közlésmódjában sohasem szegényíti egyikiké az összetett jelenségeket. Van bátorsága, hogy bonyolult ellentmondásokat nyomkövessen, kiderítsen és számbavegyen, a nélkül, hogy fel kellene áldoznia előadómódja egyszerűségét és világosságát. Eppen mert sohasem veszíti el tárgyvilágosságát, helyesbítheti Kemény legnagyobb fogékonyságú méltatóinak megállapításait is. Így például ha Péterfy azért, mert Kemény ritkán engedí át magát képzelete uralmának, lassanhevílőnek, merevnek mondja őt, Szinyei tárgyilagosan megjegyezheti: „tulajdonképen nem is az, csak mesterségesen lehűtött“.

A második kötet az első szellemében mindenütt helyet juttat a prózában uralkodó tartalmi elemek mellett a nyelvestétikaiaknak, stílustörténetieknek, ha természetesen ezt az ágát a fejlődésnek a mű sajátos céljánál fogva fővonalként nem is rajzolhatja. Elbeszélőirodalmunk egyetlen évtizedének gondos, tüzetes, mindenkor megbízható kritikai rajza nemcsak hálára kötelezi a kutatókat, hanem egyben például szolgálhat az anyag teljességében, a közlés-mód világosságában és tárgyvilágosságában. A módszeres teljesség újsága mellett a magyar irodalomtörténetírás szép hagyományait őrzi és származtatja át a jövődönék.

Baránszky-Jób László.

György Lajos: A magyar regény előzményei. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. Budapest, 1941. 540 l.

Több, mint negyedszázados kutatásának eredményét tette közzé ebben az impozáns kötetben György Lajos. Bámulatós szorgalommal átvizsgálta a magyar szépprózáinak 1840-ig megjelent termését, fáradságos kutatással megállapította forrásukat, s ezeknek alapján érdekes képet rajzol a magyar román sorsáról, tartalmi megoszlásáról, lassú térfoglalásáról, arról a fontos szerepről, amelyet a regény előkészítőjeként betöltött. Az új adatoknak szinte végelethatalatlan sora kápráztatja az olvasót, s az eredmény az, hogy a magyar irodalom termésének egy hatalmas csoportja nyer jelentőséget irodalmunk fejlődésében, egy csoport, amelyet eddig senki figyelemre nem méltatott. Kétségtelenné válik az olvasó előtt, hogy ezek nélkül az eddig megvetett és lenézett románok nélkül a magyar regény aligha született volna meg, közönségre pedig semmiesetre sem talált volna. Az is kitűnik, hogy a későbbi regénynek minden fajtája már itt jelentkezik. Örömmel látja az olvasó, hogy a világirodalom híres és jelentős regényei közül is mennyi és milyen korán kerül át hozzánk. György Lajos adatai szerint pl. Fénelon művének két fordítása jelent meg magyar nyelven a XVIII. század folyamán, de még hét fordítás megindulástól ad hírt a századfordulón. (Magyar földön is megjelent latin fordítását nem említi.) Xenophon Cyropaideájának is két fordítása készült a század nyolevanes éveiben. Barclay regényének négy fordításáról tud és egy verses átírásáról. Radcliffe regénye a mult század első évében kerül át hozzánk. A Sánta Ördög 1803-ban szólal meg magyarul. Az Atala is ekkor kerül át. Münchausent 1805-ben ismerik meg a magyarok, de később is fordítják, utánozzák. Richardson Paméliját 1806-ban fordítják le, stb. Szinte felsorolhatatlan ismertetésünk keretében a sok ízléstörténeti adat, amelyről csak itt, vagy a fejlődésbe beállítva itt találunk említést. György Lajos munkájának tehát rendkívül nagy az irodalomtörténeti értéke; valósággal műveltségtörténeti drágakövekké esiszólódnak fejlődéstörténeti összeállításában a kopott és megvetett románfordítások. Munkája minden elismerést megérdemel.

A magunk részéről feleslegesnek is érezzük a kritika apróbb tühegyreveséseit, de éppen nagy elismerésünk igazolásául mégis rátérünk ilyenekre is. Szerzőnk a magyar román terméséről ad számot, de számbavesz minden novellagyűjteményt is, sőt — ezt tartjuk soknak — az anekdotagyűjteményeket is. Így aztán néhol a válogatást nem értjük. Például felveszi az *Alom II. Józseféről* c. kiadványt, de nem említi a *Fridrik Eliziumban* c. Nádas-kay-fordítást (1788). Jelzi, ha egy egy lefordított idegen mű eredeti nyelvéen nálunk is megjelent, de nem mindig; pl. Waha *Herculesének* 1746-os kassai latin kiadását sem. Néhol a szövegezés nem szerencsés; pl. a Bárótzí fordította *Erkölsí Levelek-nél*, noha azok 1775-ben jelentek meg, megjegyzi: „először állítólag Baranyi László volt gárdista fordította le 1779-ben“, noha 1775 megelőzi az 1779-et. A 11-es szám alatt beszámol a *Belizár*-fordításokról, de a 22. szám alatt Kubinyi fordítását is említi. A 35. szám alatt a Kazinczy-idézet zavart okoz, mert abban Domokos van szerzőként megemlítve, noha a fejezet-kezdet Kereszturit mondja fordítónak. Faludinak — 63. sz. alatt említett — *Téli éjtszakái* közül a nyolcadiknak forrását György könyvének nyomtatása idején kutatta ki Szauder József (*Faludi Udvari Em-*

bere. 1941. 26. sk. l.). Dugonics *Etelkájáról* szólva nem figyelmeztet a *kulcsra*. Haller Albert népszerűségének bizonyosságául említést érdemelt volna Hallernak Őri Fülöp tollából megjelent életrajza is (1798). Mivel a verses románok is említést nyerne, panaszt emelhet Peretsenyi Nagy László 1800-ban megjelent *Léta És Zamira* c. könyvének mellőzése miatt. De Pettényi Gyöngyössy János is, hogy legalább a 383. szám *Mazárna*-fordítása kapcsán meg nem említette szerzőnk az ő 1824-ben megjelent verses fordítását: *A Fialat Arpád A Mazarnai Burlangban*. György Lajos mindig jelzi, ha fordításról van szó; a 141. szám alatt lévő kötete a *Rózsaszín Gyűjteménynek* ezt a megjelölést elkerülte. Néhol viszont nagyon könnyen elfogad egy-egy megállapítást a szerző; pl. amikor Dugonics *Aranyperceit* német drámából átalakítottak, s ennek analógiájára Gorove *Jegyeseit* latin iskoladrámából készítettnek mondja. Ugyanily túlzás Versegly *Báró Külneki Gilmétájának* eredetijeként az Unger-regényt említeni, hiszen később maga szerzőnk is megvallja, hogy a magyar író „csak két epizódot kölcsönzött, a mesét maga alakította és formálta“. A Csery-féle *Ottó*-ról is ezt olvassuk: „Eredetije: Leithold...“; a következő oldalon pedig: „Csery Péter német eredetijét az irodalomtörténet kielégítően még nem tudta megállapítani“. Meggondolást kíván a 218. szám is; kéziratban maradt Robinzon-regényről van szó, és mégis azt olvassuk: „Budán 1809-ben szerb fordítása jelent meg“. A 258. szám *Zrinnyjé*-nek szerzője nincs határozottan megjelölve; vajjon annak eredetijét is Kind írta, mint a *Tulpen* címűt? stb.

Nyilvánvaló, hogy mindez nem más, mint sajtóhiba. Hogy mégis fel-említettük őket, azzal csak alátámasztani akarjuk elismerésünket az adatgazdagságért, forrásmeghatározások újságáért, azért a teljes képért, amivel György Lajos e könyvében bennünket megörvendeztetett. És külön kell említenem a könyv tudományos felépítését is: történeti megvilágítását pontos bibliográfiai összeállítás követi, rövid, de tájékoztató tartalomismertetéssel, a tárgyi vagy műfaji érték jelzésével, sokszor a kor kritikájának bemutatásával. A tudós fáradozásának ezekben van a legtöbb új eredménye. *K. Gy.*

Balassi Bálint istenes énekei. (Gyarmati Balassa Bálintnak Istenes Énekei. Budapest, 1941. Rózsavölgyi és Társa kiadása. — Varjas Béla: Ferenczfői Lőrinc és az első Balassa-kiadás. Budapest, 1941.)

Varjas Bélának folyóiratunkban, s most külön is megjelent értekezése számolt be arról, hogy a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárból Balassi istenes énekeinek egy címlaptalan kiadása került elő: Varjas ezt a legrégibb Balassi-kiadásnak tartja. Gondosan megfontolt érvek alapján azt vallja, hogy 1635 táján Bécsben nyomtatták. A Rózsavölgyi-cég áldozatkésztségéből erről a kiadásról hasonmás-nyomat készült, s az a könyvnapra látott napvilágot. Ez a hasonmás-kiadás ugyan módot nyújt Varjas érveléseinek ellenőrzésére, e helyen azonban csak a kiadás tartalmi ismertetésére szorítkozunk. Meglepő benne, hogy a kiadás szemmel láthatóan katolikus célzatú. A nem-Balassiversek javarésze ugyanis Mária-ének, a XVII. század elején nekilendülő Mária-költészet terméke. Meglepő az is, hogy az itt elének kerülő Mária-énekek nincsenek meg az ismert katolikus énekeskönyvekben. Ez arra vall, hogy valószínűleg a kiadás egyik sajtó alá rendezője ennek a kiadásnak a számára írta őket. Felvetődik a kérdés, ki lehetett ez? Mivel a kis kötet feltűnő

számmal hoz énekeket Nyéki Vörös Mátyástól, s mivel az új énekek egyike-másika is éppen őt vallja szerzőjének, talán nem vakmerő a feltevés, hogy ennek a katolikus Balassi-kiadásnak a létrejöttében része van a nyomdász Ferenczin kívül magának Nyéki Vörös Mátyásnak is. Mindenesetre érdekes összeállítás, tartalmában az eddigieknél gazdagabb, irányzatával pedig a magyar ellenreformáció irodalmának igen jelentős terméke. *K. Gy.*

Kárpáti Aurél: Babits Mihály életműve. Az Athenaeum kiadása. 1941. 72 l.

Babits Mihály pályaképének értékelő összefoglalását nyújtja ez a kitűnő megfigyelésekben és ítéletekben gazdag tanulmány. Kortárs szólal meg benne a kortársról — Babits még élt, mikor a tanulmány készült — s ez a helyzet a különben is bonyolult esztétikai feladatot még könnyesebbé teszi az írónak a tudományos tárgyilagosságtól támasztott igénye irányában, hiszen léptenyomon ott kísért feltett kritikai álláspontja mellett a csodálkozás elfogultságának elkápráztató vonzalma.

Kárpáti Aurél — már amennyire ez az esszé keretében lehetséges — érezhető önmérséklettel fegyelmezi tárgyalása módját személytelenné. Szubjektivitását azonban nem oltja ki. Nincs is rá szükség. Ez vonja be egész tanulmányát az élmény hangulat-világító melegével, s a nélkül, hogy megingatná ítéletei reális erejét és szétlazítaná bizonyosságai körvonalait, művészi formára ihleti mondanivalója anyagát.

Szerzőnk előtt a főprobléma: Babits Mihály lelke. Ennek a roppant műveltségű, önmagát annyiféle kisugárzó, intellektuális nyugtalanságoktól meggyötört, nem egyszer fáradtságig terhelt költőnek, a maga sokszínű belső kulturális rétegződésen át, hogyan alakul ki immanens egysége, a világ eseményeihez folytonosan hozzáfejlődő s mégis következetes állásfoglalása. emberi világképe? Babits lelkisége nem látható át csak egy irányban, sokkal összetettebb, mintsem hogy egy fogalom mértékébe, avagy arányába beférne. A módszer hullámzó és rugalmas változatosságát kívánja, hogy minden oldalról megközelíthető és egészen látható legyen. Erős és sokoldalú szellemi telítettsége azonkívül azzal a kockázattal is veszélyezteti a róla írot, hogy Babitsot kiemeli az irodalmi területről s jelentőségét átviszi a gondolat világába, elfelejtve a költőt. Viszont nyelvi és formai törekvései, újításai könnyen rácsábítanak, hogy csak a művészt lássuk benne s az újromantikus esztétika elfogultságával ezen a vonalon értékeljük Babitsban a költőt.

Kárpáti Aurél pompásan választja ki és tartja meg azt a helyet, ahonnan belátható az egész Babits-világ. Minden kívánczó szempontot, ha csak vázlatosan is, megérint vagy kielégít. A költő, a művész, a filozófus háromsugarú egységét mindvégig jól és élesen láttatja. Hogy az irodalomtörténeti igényeket közben egy kissé elmossa a szellemtörténeti beáramlás, hogy a kritika felkívánckozó hangja néha belevész az író esztétikai értékelésének és hitének ünnepélyes vallomás-tételébe, ez szinte elkerülhetetlen atmoszferikus következménye minden kortárs-írásnak.

A tanulmány formailag is vonzó, stílusos munka. A műgond kényes és finomult ízlése látszik rajta. Epodosznak, amelynek a szerző szánta, éppen olyan méltó, mint első emlékvatásnak, amely sorsszerűen lett. —ss.

Kovács László: *Az irodalom útján.* Budapest, [1941]. (Révai.) 179 l.

A kötet értékes irodalmi tanulmányokat és kritikákat tartalmaz, melyek először a Pásztortűzben és az Erdélyi Helikonban jelentek meg. Tárgykörük és vonatkozásuk az újabb irodalom képviselőinek: Wilde Oszkárnak, Babits Mihálynak, Kosztolányi Dezsőnek, Juhász Gyulának, Móricz Zsigmondnak és másoknak összefoglaló értékelésével, avagy egy megjelent kötetének méltatásával kapcsolatos. Egy tanulmány Madáchról is szól. A szerző finom érzékű irodalomesztétikus és világos ítéletű kritikus. Amiről ír, vagy amihez hozzászól, az mind távlatot kap azoknak az elvi fejtegetéseknek nyomán, melyekkel éppen esedékes tárgyát az irodalmi problematika korszerű irányába beállítja. Témája ezáltal jelentőségben megmélyül, magasabb eszmei érdeket kap. Jelenzően mutatja az irodalmi életnek összefüggéseit és utalásait, s ugyanakkor bizonyos tárgyias légkört biztosít az író állásfoglalása számára. Kár, hogy a szerző kitűnő módszerének fegyelmét, jól látó ítéleteinek nyugalmit néha megzavarja írói modora: szavainak bőbeszédű túltengése, mámora, melyek aztán természetesen lazítják és omlasztják mondatainak energiáját. Ilyenkor kilendül magából, szavai előradó uralma alá kerül, ítéletmondása is inkább csodálkozás és bámolat, ötletesség és hangulat, mint tárgyilagos, egészben átfogó bírálat. Amikor azonban ez a belső hevület lehűződik írásáról és szavai „nem beszélnek túl magukon, nincs külön életük“, akkor mindig élvezetes és nagyon tanulságos. Fokozza ezt a tanulságot a kötetnek az a különleges jellege, hogy hús év elszakítása idejéből szólatat meg egy kiváló erdélyi esztétikust és kritikust, aki minden sorával bizonyosítva irodalmunk egységének és oszthatatlanságának.

bs.

Mohácsi Jenő: *Meseköltő a Dunán.* Budapest, 1941. (Dr. Vajna György kiadása) 68 l.

A jeles műfordító öt remekbe készült „rajzolatát“ foglalja magában az izlősen kiállítású kis kötet. Katona Józsefről, Andersenről, Tóth Kálmánról, Brunsvik Mária Teréziáról és Liszt Ferencről kapunk benne művészi teljességű lélekképet. Forma és tartalom, tudás és ihlet, elmélyedő lélekörökítés és korhangulatot idéző stílus-szépség pompás együttese minden darab. A szerző kitűnő lélektani érzéssel választja ki alakjai életének azt a pillanatát, melyben sűrítve jelenik meg belső válságuk emberi titka, mély szomorúsága, rejtett magánossága. A bennük feloldódott hangulat olyan lelki tájakra enged bepillantást, ahová nem ér el a tárgyi tudás. Ezt csak a művészi érzékeltetés tudja felfedni. Ugy, amint Mohácsi Jenő szeretettől áthatott írói ethosza tette. Fletrajz-regényíróink tanulhatnak tőle.

ry.

Müller—Freienfels, Richard: *A költészet.* Athenaeum Olvasótára. Bp., 1941. Athenaeum. 132 l.

Nem lehet tudni, hogy a közönség miként fogadja ezt a szép programmal induló sorozatot, de az bizonyos, hogy többen érezték már az *Oleó Könyvtár*, *Magyar Könyvtár* valamilyen utódjának hiányát, amely sok értékes művet közvetített a közönségnek. Az is bizonyos, hogy minden művelt nemzet olvasóközönsége eltart egy-egy ilyen sorozatot, valószínű, a mi közönségünk értékesebb része is megkedveli megfelelő előkészítés után.

Az elsőnek megjelent öt szám között találjuk Richard Müller—Freienfels kis könyvét, amely a magyar fordításban *A költészet* címet kapta.

A szerző a mai német esztétika egyik vezető egyénisége, a „Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft“ szerkesztője. A német szellemi életben elfoglalt helyzete is érdekes. Kilábolt már a pozitivizmus egyoldalúságaiból: a pszichofizikai és kísérleti lélektani esztétikából, viszont nem bonyolódott bele az újabb irányok misztikus útvesztőjébe. A modernebb, legkibb lélektan a kiindulópontja. Vonzódik a tipológiához is, de mindent mérséklettel, a maga helyén fejteget. Alapjában klasszikus egyéniség: egyezteteti a különféle elméleteket, nem pedig forradalmakat idéz fel. Rendet teremt, nem új titkokat keres. Ezek a tulajdonságok szinte predestinálják rövid és használható összefoglalások írására. Ehhez járulnak jó rendszerező gondolatai, és nagy műveltsége, szellemes ötletei a részletekben. A kis könyv címe csak poétikát sejtet, de egész esztétikai rendszert nyújt. Az összefoglalás szempontja olyan, hogy a poétikán kívül a stilisztikai alapelveket is ismertetheti. A költészet leglényegesebb vonásának bizonyos stilizáltságot fogad el, ezért a tanulmány négy részében azt tárgyalja, hogyan hat az írásmű stílusára 1. a költő egyénisége, 2. a költői tárgy, 3. a közlésmód (a műfajok), 4. a nyelv. Baránszky—Jób László fordította a kis kötetet, híven követve az eredeti hűségeselegáns, sima stílusát.

Fábián István.

Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai. (Olaszországi Magyar Emlékek. Közrebocsátja a Római Magyar Történelmi Intézet.) Budapest, 1941. Magyar Tudományos Akadémia. CLX, 703 l.

Az olasz-magyar kultúr-, nevezetesen irodalmi kapcsolatok összefoglalását megkísérelte Várady Imre munkájában. (*La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria*. Volume primo: Storia. Volume secondo: Bibliografia.) Ez a tiszteletreméltó erőfeszítés azonban az addigi kutatások felhasználásával sem tudott teljes és kimerítő képet rajzolni és ökönytelenül is érezte, hogy mennyire esedékes a leszámolás az olasz egyetemekkel, amelyeknek magyar tanulói a XIII. század hajnalától kezdve benneálltak Európa legjobb-jait izgató, érdeklő és mozgató szellemi áramlatainak sodrában. Magyar diákok itáliai egyetemjárásaival már a múlt században is többen foglalkoztak, mégis ezen a téren az első komolyabb eredményt Fraknoi után Veress Endre a páduai és a római Collegium Germanicum et Hungaricum magyar tanulónak anyakönyvét és iratait kiadó kötetei jelentettek. Ezek megjelenése óta idestova huszonöt év telt el és folytatásukat a magyar középkor és humanizmus felé forduló meleg érdeklődés szinte követelte. Ezért is forgatjuk olyan nagy örömmel ezt a szépen kiállított testes kötetet, amely végre egy csomóban, új adatok tömegével gazdagítja eddigi ismereteinket.

Veress könyvét négy részre oszthatjuk. Az elsőt hatalmas, tíz éves tanulmány foglalja el, melyben a szerző az adatai mögé rejtőző életet igyekszik rekonstruálni. Valóban — terjedelme ellenére — „bevezetés“, hisz csak meglibbenti a fátylat, hogy az elnagyolt körvonalakat megsejthessük; nem is ez volt vele a célja, hanem hogy alászántsön azoknak a remélhetőleg napvilágot látó monográfiáknak, amelyek az egyes olasz egyetemek magyar kapcsolatait tisztáznák, a társadalmi, filozófiai, pedagógiai, teológiai áramlásokat, a szellemi milieut, melyben magyar diákjaink forgolódtak, és hogy mit, mennyit, milyen áthasonítással tettek magukévá és adtak tovább hazai talajon. Veressnek a modern összefoglaló egyetemtörténet hiánya miatt tett panaszja nem

teljesen helytálló, hisz a magyar származású Stephen d'Irsay nagy, kétkötetes egyetemtörténete (*Histoire de Universités Françaises et étrangères* [I. 1933., II. 1935.]) éppen Denifle munkáját dolgozza át és folytatja. D'Irsay elméleti megalapozását nem szükséges ugyan elfogadni, azonban gazdag anyaga, ennek feldolgozása és nem utolsó helyen említve a második kötet végén adott hatalmas bibliográfiája Veress művét csak gazdagíthatta volna.

Tanulmányában Veress megemlíti, hogy az egyetemjárás az Árpád-kor után erősen visszacsúszott. Alig lehetett képzett teológust találni. Igen, csak hogy a teológia fölött ekkoriban már borulni kezdett, s a jog volt emelkedőben. Ezzel együttjárt az evilágosság, mely ha az égre nem is szűnt meg tekinteni, mégis görcsösebben kapaszkodott a földre, mint elődei. A humanizmus felé haladunk. Igaz, az ekkori adatok Veressnél is meggyérülnek. De ő maga megemlíti, hogy a bolognai *Memorial*nak milyen elenyészően csekély része van eddig kiadva, — és ez éppen arra a kritikus korra esik, melynek a rovására Veress a hanyatlást megállapítja.

Második része foglalja magában — egyetemenként — az anyakönyveket. Így következnek keletkezésük sorrendjében Bologna, Padova, Róma, Perugia, Verona, Pisa, Firenze, Siena, Pavia, Ferrara, Parma, s az ott tanuló magyarok, majd pedig azok kerülnek sorra, kikről tudjuk ugyan, hogy Itáliában jártak, de adatok híján egyik egyetemhez sem tudjuk őket lokalizálni. Nagyon sok újat hoz. Pádumi és római anyaga eddigi közléseinek kiegészítése. Munkájának súlypontja *Bolognára* esik. A többi egyetemre vonatkozó anyaga, bár ezeket nem kapták fel annyira a magyar tanulók, mégsem hisszük, hogy megközelítőleg is teljes lenne. Itt még nagy munka vár a jövő kutatóira.

Veress az anyakönyvekben talált tanulókat igyekszik azonosítani. Jó munkát végzett, meg is nagyobb utánanézéssel jobban szaporíthatta volna ezek számát. Így, hogy csak néhány ismertebbet vegyünk, az 1268. október 26. bolognai anyakönyvben „dominus Lodomericus, filius domini comitis Dionisii de Hungaria“. Ez különben nem is Lodomericus, mert kiírásom szerint Lodomerius, ki nem más, mint a híres Lodomér érsek. Ő különben még egyszer előfordul a kiadott bolognai *Chartularium* VIII. kötet 263. lapján egy könyvvásárlással kapcsolatban, mely elkerülte Veress figyelmét. Bolognánál tárgyalja Alsáni Bálint bíborost is. Nagy a valószínűsége, hogy ott is járt, de adatokkal bizonyítani nem lehet. Sokkal jobb lett volna az *Incertae Universitatis* rovathoz tárgyalni. Annál is inkább, mert L. Cardella: *Memorie storiche de' Cardinali della Santa Romana Chiesa* (II. köt. 288. l.) című munkájában Alsáni Bálintról azt állítja, — hogy tanulmányait „nell Italia, e nella Francia“ végezte. Az 1356. évnél takilható Gergely váradi érkanonok azonosítása sem elég teljes, mert Bunyitaynál (*A váradi püspökség története*, II. köt. 87—88. l.) megtalálható egész életének folyása, melyből kitérünk, hogy Gergely később esanádi püspök lett. Hiányzik László fia Miklós is, akit a cadixi püspök már mint szerémi püspököt Bolognában szentel fel 1389. április 3-án misésappá. (Békefi Remig: *A pástói apátság története*, I. köt. 189. l.) Nagyon valószínű, hogy Johannes Chele, ki 1438-ban, Nicolaus Chebe, aki pedig 1447-ben volt a bolognai diákok rektora, magyarok. Részben azzal tudjuk bizonyítani, hogy az ultramontanok rektorai voltak, másrészt pedig, hogy az egykorú oklevelekben Cseby- és Cseley-családokkal találkozunk. Bolognánál tárgyalja Vitéz Jánost is. Valóban jó lenne, ha a magyar humanizmus atyját végre-valahára lokali-

zálni tudnók valamelyik olasz egyetemhez. Veress sem tudja tisztázni ezt, sőt még azt sem, hogy egyáltalán volt-e Itáliában. Csupán tekintélyekre hivatkozik. Csakhogy azoknak a hipotézisét sem tudja tényekkel alátámasztani. Ezért kár volt ezt a feltevést ebben a maradandó munkában továbbvinni. Váradi Péterről tett állítását, hogy Bolognában Beroaldo tanítványa lett volna, szintén nem lehet bizonyítani. Ha már mindenáron föltevéseket akarunk, annyit meg lehet kockáztatni, hogy Beroaldót esetleg Bolognából személyesen ismerhette. Különben Apuleius *Asinus aureus*ának bevezetésében omlíti Beroaldo, hogy Csulai Móré Fülöp lett volna barátságuk „összeenyvezője“. Azt sem lehet biztosan eldönteni, hogy a Tranquillus Andronicus emlékiratában említett Keserü Mihály azonos lenne a boszniai püspökkel. Tudunkkal a boszniai püspök Mohácsnál esett el.

Az olasz anyakönyvekben nincs meg minden adat, azért hazai kútfőkhöz is kellett folyamodni. Ez *egy* ember számára meddő kísérletezés. Ide az kellene — mivel nagyrészt középkori anyaggal van dolgunk, s amikor a tanulók zöme pap —, hogy minden egyházmegyének, káptalannak, szerzetesrendnek meg legyen a modern követelményeket kielégítő teljes története. Ez bizony csak jámbor óhaj! Ami pedig ezen a téren igazán új, azt Veress nem ismeri. Például többek között Zelestey Náraday Tamás még 1519-ben is Bolognában tanult. Ezt Bedy Vince könyveiből tudjuk. (*A győri székeskáptalan története*. 1938., U. az: *A győregyházmegyei papnevelés története*, 1937.) Vagy például Otting Jánosról, mivel 1452-ben találkozunk a bolognai németek matrikulájában, részletes ismertetést találunk az említett két munkán kívül még Házi Jenő könyvében is. (*Sopron középkori egyháztörténete*. Sopron, 1939.)

Többhelyütt olyan külföldi származású papokat is számon tart, akiknek valamiféle kapcsolatai voltak hazánkkal. Ez nagyon jó elgondolás. Kár, hogy nem viszi következetesen végig. Így Friedlaender—Malagola: *Acta nationis Germanicae Universitatis Bononiensis* című munkában sok magyar mellett ott találhatjuk Celtis Konrádot, Hassensteini Bohuszlávot, Neideck Györgyöt, Georgius Logust és még másokat, akik aktív szerepet vittek a hazai humanista életben. Ezzel is csak azt lehet bizonyítani, hogy a szellemi hatások mind olaszok, hisz a német, cseh humanisták is ahhoz a forráshoz jártak, ahová a mieink.

A diákélettel szorosan összefüggnek a könyvek. A tehetősebb tanulók nem jöttek haza ezek nélkül. Jó lett volna összegyűjteni ezt az olasz egyetemokről származó könyvanyagot, mely a *Magyar Könyvszemlé*ben és egyéb könyvkatalógusban elszórva megtalálható. S az egyes olasz egyetemeken forgó könyvek jegyzékei szintén megvannak. És így ha hozzávetőlegesen is, mégis érdekes kultúrtörténeti kapcsolatokra lehetne rámutatni.

Harmadik nem kevésbé értékes része a kötetnek az *Acta et epistolae* című fejezet. Versek, levelek, könyvajánlások és a bolognai Collegium Illyricum Hungaricum rektorainak és növendékeinek névsora. Negyedik résznek vehetjük a Bibliográfiát. Hiányait már fentebb érintettük. Egyébként teljesnek mondható. Ezeket a kifogásokat nem azért hoztam fel, mintha a munka értékéből bármit is le szándékoznék disputálni. Ezek legfőképpen azt mutatják, hogy ezen a téren még mennyi a tennivaló.

Gerézy Rabán.

Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada. (1705—1805.) Bp., 1941. Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára, 66 [2] l. (Magyarország Időszaki Sajtójának Könyvészet, 1. sz.)

Dezsényi modern szempontok szerint készített és kitűnő előtanulmányai alapján összeállított bibliográfiája a tervbevett hírlap-könyvészetek mintája kellene, hogy legyen. Bevezető tanulmányában széles alapokra fektetve és mégis majdnem szűkszavú tömörítéssel a hírlapirodalom előzményeivel és a magyar hírlapirodalmat kialakító első korszakával foglalkozik, érdekes tanulságokat von le legrégebbi hírlapjaink nyelvéből, majd a címfelvételei és leírás elvi kérdéseire világít rá és vázlatosan foglalkozik a hírlapok elterjedésével és közönségével. Végül összeállítja a magyar hírlapirodalomnak erre a korszakára vonatkozó becses bibliográfiáját. Ezután következnek betűrendben a hírlapok címjegyzéke. Ebben a leíró bibliográfiai részben közli a következő adatokat: a címet, a megjelenés helyét, tartalmát, ha volt, elődét, vagy utódát, alakját, hányszor jelent meg, kik és milyen időszakokban szerkesztették, végül kiadóját és nyomdáját; majd a lelıhelyeket adja és ahol van, ott az egyes tételre vonatkozó speciális irodalmat is. A függelékben azoknak az irodalomban említett hírlapoknak a jegyzékét állította össze, amelyeknek megjelenéséről nem tudott hiteles adatok hiányában meggyőződni, majd a hírlapok címei következnek megjelenési helyük szerinti betűrendes és azon belül kronológikus sorrendben. A németnyelvű összefoglalás után hasznos névmutató zárja a forrásértékű füzetet. A borítékon hirdetett programmbavett tíz kötet befejezése után előtünk fog állani a nemzeti erőt nagymértékben növelő és szellemi fejlődésünket mindenkor irányítólag befolyásoló magyar hírlapirodalom nagyszabású életének történeti folyamata.

ks.

Zempléni Árpád hátrahagyott verseiből. Halálának huszadik évfordulójára Wagnerné Révész Elza költségén kiadja: *Gulyás* József. Sárospatak, 1939. 96 l.

A kötetben 82 versfordítás (különösen Goethe, Carducci, lírai darabok), 27 eredeti költemény és töredék, azonkívül Molière *Mizantropja* első jelenetének fordítása található. A posthumus kiadások rejtett kincseket tárhatnak fel egy-egy költő, író értékeléséhez fontos adatokat tartalmazhatnak (gondoljunk Gárdonyinak halála után megjelent köteteire). Zempléni Árpád közreadott költeményei között sok értékes akad, ezek méltóan kiegészítik a jeles költő munkásságát. Hála érte Gulyás Józsefnek. De kár, hogy a gyűjtemény gyenge darabokat is közöl, olyanokat, amelyeket Zempléni Árpád valószínűleg megsemmisítésnek szánt.

Batizi László.

Budapesti Szemle. — 1941. május, 762. sz. Hankiss János: *Liszt Ferenc, a romantikus pró.* „A magyar romantika története nem volna teljes, ha nem iktatná vezéralakjai közé, Vörösmarty és Petőfi mellé a legnagyobb magyar dinamikust, aki három idegen nyelven — franciául, németül és a zene nemzetközi nyelvén — jórészt magyar lényeket fejezett ki úgy, amint a nagy magyarok szokták: minden jótét lélek, az egész emberiség számára.“ — 1941. július, 764. sz. Ravasz László: *Az erdélyi szellem.* Az erdélyi szellem hivatás, sorsábrázolás, életparancs és hódolás létünk örök titka előtt. — 1941. szeptember, 766. sz. Östör József: *A magyarság védelme Széchenyi műveiben.* Széchenyi magyar fajszeretetének részletes elemzése és munkáin alapuló értelmezése. — Balogh Jenő: *Új könyv Deák Ferencről.* Egy Irén Deák Ferencről szóló könyvének igen részletes, számos tévedést helyesbítő bírálata.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1941. 3. sz. Horváth Cyrill. „A kódexek birodalma volt az ő igazi világa. Ebben az eddig nyelvemlékül becsült tömkelegben ő látta meg Katona Lajossal együtt az irodalmat, európai szellemű áramlatoknak nálunk is kivirágzott magvait s ő kezdte meg ezek új rendezését, megfelelő elhelyezését, akár a példák forrásait kutatta, akár kódexeink skolasztikus elemeire világított rá.“ — Berczik Árpád: *A romantikus Toldy.* (3) Kelet-rajongása. A romantika jellemző jegyei irodalomelméletében. Vörösmarty és Kölcsey romantikus vonásai Toldy megvilágításában. A népköltészet iránti érdeklődése. A szerb dalokat tanulmányozza. Jelentősek külföldi útjai, különösen Goethénél tett látogatása. Külföldi útjának a magyarság megismertetése a végső célja. Az irodalmi vezér. Hivatásának küldetés-szerű tudatában megfeszített energiával dolgozik, hogy iránya győzzön. Szeme előtt csak egy cél lebegett: hazája műveltségének felvirágoztatása. — Ballai Mihály: *A Csongor és Tünde szimbolizmusa.* (2) A Csongor és Tünde és az Eros és Psyché-szerű mesék. A *Délsziget* a Vörösmarty-lélek Csongor és Tündéhez vezető első forrása. — Romhányi Gyula: *Teleki László és Kegyence.* Az utolsó évek tragikus összeomlása. — *A Kegyence vázlata és első kidolgozása.* (A 2—4. fv. szövegének vázlata.) — *Vargha Gyula levelei a boszniai okkupációból* szüleikhez, nővéréhez és sógorához. (1878. VIII. 14.—IX. 11.) — *Helyesbítések Csúzi Cseh Jakab életrajzában.* (A XVII. századi ref. püspök életrajzi adatainak helyesbítése.) — *Egy és más a Szokoljai Anderko Istvánról illető adatokról.* (XVII. sz.) — *Pathai István halálának éve.* (1632.) — *Galántai Fekete János elveszett kéziratai.* (Mátyási József levele Miller Jakab Ferdinándhoz [1804. IX. 22], melyben a kéziratokat a M. Nemz. Múzeumnak megvételre ajánlja.) — *P. Szathmáry Károly darabtervezetei.* — *Fejes István hatyúdala.* (1913.) — *Kazinczy-émlékek Szilvási Gábor albumában.* (Emléksorok 1782, 1789-ből.) — *Amade László „Nőtlen- és házasság”-éhez.* (A M. Tud. Akadémia könyvtárában a költeménynek egy egykorú vagy közelkorú kézírata került elő.) — *Népnapi köszöntő a XVII. század végétől.* — *Két XVIII. századi diétai pusquillus csurgói változata.* — *Könyvismertetések.* — *Repertórium.*

Katolikus Szemle. — 1941. 10. sz. Sándor István: *A költő és a mennyország.* „Abban a futólagos szemlében, amelyet e sorokban a modernebb idők mennyország-élményéről felvázolunk, legfeltűnőbb tünet gyanánt az utak és állásfoglalások sokféleségét kell hangsúlyoznunk, melyeket az író magáénak vall. A mellett a nagyszerű, mély keresztény ihletből fogant túlvilági látomás mellett, amelyet a magyar irodalom még a középkor századai óta őriz, mint a Szentírásban kinyilatkoztatott s így reális képet a mennyországról, a költői képzetnek más vízióival is találkozunk.“

Magyar Szemle. — 1941. 41. köt. 2. sz. Lovass Gyula: *A regény válsága.* „Mindazok, kik a regény válságáról beszélnek, alapjában csak a magyar regény válságát látják s azt általánosítják nagyobb méretekre.“ „Közösségi célokat, szociális kérdéseket is lehet regénybe építeni — korunknak tán ez lesz a sajátos regénytárgya, mint a félmultnak a lélektan és a tudatalatti —, de a közösségi regény csak akkor lesz jó regény, még szociális jószándéka is csak akkor lesz értékes, ha az újszerű kérdések megfelelő regénytechnikával, újszerű, fejlett ábrázolóképeséggel és művészi tudással fejeződnek ki.“ — Staud Géza: *A színházi évad tanulságai.* „Színházi kultúránk átlagos színvonala, sajnos, meglehetősen közepes. Ennek okát nemcsak a színházvezetésben, a színésznevelésben és a rendezőhiányban kell keresnünk, hanem a színi kritikában is, mert igen keveset foglalkozik a színészi alakítással, nem tart tükröt a színész elé s így nem ad neki alkalmat hibái megismerésére. Igen károsan hat színjáték-szünkra a film is.“ — Tóth László: *Német polgárság — magyar biedermeier.* Pukánszky Béla és Zolnai Béla műveinek méltatása.

Sorsunk. — 1941. 3. sz. Fitz József: *Mit olvasunk?* Értékes adalékok az olvasás pszichológiájához, sok, az irodalomtörténet kutatójának is, hasznosítható megfigyeléssel. „Feltűnő, hogy az olvasók egész tömege időnként egyszerre kap fel egy témakört, mely iránt azelőtt nem tanúsított nagyobb érdeklődést; és egyidőben hagy el egy másik témakört, melynek irodalmát előzően mohón olvasta.“ „A keveset olvasó egyoldalú, lelke belefúrja magát az élvezett könyv gondolatvilágába, eszméi és kezdeményezései megkötöttek, ítélőképessége fejletlen. A sokat olvasó viszont sok olvasmányából kritikát tanul, szelleme fürgébb, eszméit zabolázni tudja. A keveset olvasó mélyre hatol, a sokat olvasó széles felszínen mozog. Miután a nagy alkotók, a nagy írók és tudósok a sokat olvasók közé tartoznak, nem lehet mondani, hogy a sokat olvasás az alkotótehetséget bénítja.“ — Várkonyi Nándor: *Kodolányi János.* „Kodolányinak sikerült megírnia a magyar élet időfölkötti, örök drámáját. Ha életünk s minden nyomunk eltörlődne a földről, az ő műveiből vissza lehetne állítani azt, amit a világ számára ez a szó jelöl: magyar.“ — Juhász Géza: *Erdélyi József.* „Nincs nagyobb veszély egy költőre, mint ha beérkezik, egy irányra, mint ha elismerik. Erdélyi még most van pályája delén. Gyűjtőményes kötete biznyság, hogy jól rostál, nem kell félteni. De ha utódaira gondolok, elszorul a szívem. Erdélyi sem szolgált rá, a népköltés meg éppen nem, hogy elszaporodjanak köztünk a sallangosok.“

Szabolcsi Szemle. — 1941. 2—3. sz. Jósa Jolán: *Bessenyei György.* (Hangjáték 7 képen.) — Kiss Margit: *Czóbel Minka és a Nyírség.* A táj és a természet elemei Czóbel Minka lírájában.

Két ismeretlen költő.

1.

Pethő Gergely krónikája több mint harminc éven keresztül kiadatlan maradt, míg Zrínyi Miklós 1660-ban Bécsben közrebocsátotta. Pethő életírói — a horvát Ivan Kukuljević s a magyar Morvai István — nem vetették fel a kérdést, hogy mi volt az oka annak, hogy a *Magyar Cronika* ennyi ideig lappangott. Lappangott, de bizonyára ismerték, kéziratban olvasták, különben Zrínyi Miklós sem adhatta volna ki. Egy ilyen olvasmányként használt kézírata van a *Cronikának* a Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának kéziratárában is (Quart Hung. 66): ez a kétségkívül egykorú kézirat egyrészt érdekes világot vet arra a kérdésre, hogy miért nem jelent meg a munka a maga idején, másrészt egy XVII. század elején élt költő nevét és két versét is fenntartotta számunkra.

Az említett kézirat 215, 188 × 148 mm² nagyságú levelet tartalmaz, félbőrkötését a múlt század ötvenes éveiben készítette a Nemzeti Múzeum. Az 1r-n Oroszy Adám 1723. április 26-i kelettel elmondja, hogy került a könyv birtokába, a 2r-n 1814. július 27-i kelettel Oroszy Pál ajándékozta a kéziratot a Nemzeti Múzeumnak. A 2v-n egy XIX. századi kéz írásával ez van: *Magyar Cronica* Irta Pettheo Gergely Bélán 1623. A 3r-n a Notandum, mint a kiadásokban, a 3v-n kezdődik Giulai Fr: Marton verse: *Ez példázatnak magyarazattja*, a 4r-n egy másik vers, *Aliud eiusdem megjelöléssel*. Az 5. levél üres, a 6r-n kezdődik az ajánlás: Az Tekéntetes es böchületes vitezleő Gróff Urnak az Nagyságos Monyarókeréki Erdeödi Thamás uramnak, monoszlói és Varasd vármegyei Gróffnak es Eörökös Feő Ispánnak az megh Váltó Szerzetinek szenteölt Vitézinek, Császár és Király ő Felségének Magyar Országban Feő tarnok Mesterének, es leg régieb tanácsának Istenül jo egésséget es boldog Hosszu életet kíván. Az ajánlás a 9r-n fejeződik be, s éppúgy, mint a két vers, az összes későbbi kiadásokból hiányzik. Kelte: Irtam első napia[n] Januariusnak 1623 esztendőben az én Belai Castilyomba[n]. Ngdnak igaz szolgália Pettheo Gergely. A 9v-n kezdődik Eginchani emlékezetre méltó hatalmas Világ biro Fejedelmeknek es jeles személyeknek idejeknek feöl jedzése, a 10r-n pedig a *Privilegium Alexandri Magni*, a 11r-n a nevezetes évszámok, végre a 13r-n kezdődik a *Krónika* első része. Ezek ugyanebben a sorrendben az 1660-as kiadásban is. A kézirat szövege a 215v-n ér véget, az 1626-os év eseményeinél csonkán marad. Ennek az a magyarzata, hogy az utolsó levél, melyen még mintegy tíz sornyi szöveg lehetett, elveszett. Az utolsó két levelet is meglehetősen megviselte az idő. A kézirat szövege különben szó szerint egyezik az első kiadásával, csupán valamivel régiesebb (az *a'* helyett). A XVIII. század végén vagy a XIX. században valaki aláhúzatott ceruzával s meg NB-zett egyes részeket. A 134v-n egy XVIII. századbéli kéz toldása a mar-

gón, ez nincs meg a kiadásban, ugyanígy 145v. Ezek veszprémi helyi hagyományok.

A kéziratból kitűnik, hogy Pethő Gergely 1623-ban kezdte írni *Króniká*-ját s azt Erdődy Tamásnak (1558—1624), Losonczy Anna vejének ajánlotta, nyilván tőle várta munkájának kiadását. Erdődyt bizonyára a munka írása közben bekövetkezett halála akadályozta meg ebben. Erdődy Tamás jeles cselekedetiről a krónikának ismert része is bőven emlékezik, halálát is említi, az ajánlásban pedig felsorolja egész életében véghezvitt jeles haditetteit. Erdődyt mintegy példaképpül állítja „az mostany veszedelmes üdöbéli némely Iffiu Urak“ elé.

A versek, melyeket alább közlünk, is azt igazolják, hogy Pethő munkáját kiadásra szánta. Az első (*Ez peldázatnak magyarazattja*) a munka címlapjára kerülő szimbolum értelmezése. A század divatja szerint metszett címképet szánt Petheő krónikája elé, éppúgy, mint Zrínyi *Az Adriai Tengernek Syrenaja* első lapjára. A „magyarazat“ból kitűnik, hogy a szimbolum egy allegorikus Magyarországot ábrázolhatott, feje fölött két függő törrel, az Eretnkség és a Pogányság jelképeivel, egy rút Bestia, Sárkány, a Pogányság tüzes kardja tiporja a magyart, de oltalmazza a Fekete Sas, körmét a sárkány húsába vágva. De a magyar véres már, istápjá kettőtört, szabljája hátratört, azonban Mária kinyújtja karját, hogy felfogja a végső csapást, Szent Márton is könyörög az Istennek a magyarságért.

Még egy kérdés vár eldöntésre: lehet-e ez a kézirat Pethő Gergely sajátkezü munkája vagy legalább általa készített másolata? Erre nem tudunk határozott feleletet adni, pedig a kézirat történetét elég régi időkbe követhetjük visszafele. Egy későbbi tulajdonos feljegyzéséből (1r) megtudjuk, hogy a XVII. század második felében a Sándor-család tulajdonában volt. A sághfai Sándor-család Vas vármegyében volt birtokos (Sághfa különben az Erdődy-család tulajdona volt!), György nevű tagja 1622-ben kap címeres nemeslevelet, ennek a nemességszerző ősnak unokája volt Zsuzsanna, Horváth Miklós felesége és Kata, id. Oroszy Ádám felesége. A kézirat Sándor Zsuzsanna tulajdona volt (hihetőleg vagy ő, vagy férje, Horváth Miklós, szerezte) s pápai házában volt több könyvvel együtt. Halála (1706) után a pápai házzal együtt Oroszy Pálhoz, majd ettől nyilván 1723-ban fiához, Oroszy Ádámmal került örökségképen. Végül ennek unokája, ismét Pál, veszprémi táblabíró, 1814-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozza. A Sándor-család igen előkelő összeköttetésekkel rendelkezett, főleg Vas megyében. Zsuzsannának és Katának sógornője volt Nádasdy Erzse, unokaöccseik, László és Ferenc kuruc ezredek, István kapitány, felesége Festetics Krisztina. A családból származik női ágon Thaly Kálmán is; utolsó férjisarja 1849-ben esik el. Sajnos, Zsuzsanna férjéről, Horváth Miklósról nem sikerült közelebbi adatokat szerezni. Egy Horváth Miklós 1643. július 19-én szerez Vas megyében címeres nemeslevelet Kempelen szerint.¹ Külső bizonyítékunk tehát nincs arra, hogy a kézirat valóban Pethő környezetéből került ki. A szöveg romlatlansága azonban arra látszik mutatni, hogy a Zrínyi kiadta kézirattal közeli rokonságban kellett állnia, vagy egyik a másiknak a másolata, vagy egy közös szövegről készültek.

¹ A családokra vonatkozó adatokat Nagy Iván *Magyarország családai* és Kempelen Béla *Magyar nemes családok* című munkáiból merítettük.

Gyulai Fr. (talán Ferenc) Mártonról semmiféle adatot nem sikerült találni. Azt sem lehet megállapítani, hogy melyik Gyulai-családnak volt tagja. Nagyon valószínű, hogy horvátországi vagy vas megyei család sarja. Az első vers a 3v-n kezdődik s a 4r-n fejeződik be, itt kezdődik a második vers s a 4v-n ér véget. Jól olvasható szöveg. Betűhíven adjuk, a rövidítéseket feloldottuk.

EZ PELDAZATNAK MAGYARAZATTJA

Peldazattyat itt hazudnak
 Ki szemleled nyavalyasnak
 Gondold modgyat latva[n] fontnak
 Vagye oka nagy kényának

Két függő tőr azt peldazza
 S ítéletben azt mutattya
 Pogansagot hogy meg nyomja
 Eretnekség s megh halladgja

Az kegyellen rut Bestia
 Szegény Magyar ki tiporja
 Pogansagnak tüzes kardgia
 Mint Daniel Prophetallja

Fekete Sas oltalmazza
 S által rajta Sarkant Szurja
 Keőrmeivel holot huzza
 Történetbeől megis nyuzza

Fénlik Sasnak Coronaja
 Sarkannak is ű tiz szarva
 De Magyarnek véres ad[g]ja
 Mert sok keőröm koszoruja

Keőröm között kevés haja
 Kette szeget szep Istapia
 Hatra teőröt jo szablyaja
 Viszsa vonias mert rontoja

Azért ennek nagy okai
 Orszagunknak nagy Ebei
 Kik egy masnak mardosoi
 S nemzetünknek teő hóheri

Mű szent Anjank vesztünk szannia
 Es szent fiat értünk aldgia
 Im job kezit el ky nyuitja
 Végseő fegyvert tartoztattya

Szent Martonis hazank szenti
 Hieremiást mi keöveti
 Értünk Istent mastis kéri
 Azért keze pallost éri

Szegeny hazank mire jutal
 Hogy fejedem mar az halal
 Oroszlan kű régen valal
 Most az Nyulis lam taszigal.

*Gyulai Fr: Martontul
 szereztet.*

ALIUD EIUSDEM

O nagy kén vallott szegény arva Orszagh
 Kít be buritot minden nyomorusagh
 Majd el keől veszned ha nem ér orvosság
 Mert sebed rosz fái Echo fái

Jol hiszem hogy faj mert I[ste]n haragia
 Olly szörnyü rajtad melly az beled ragia
 Mint sebes tűznek meg emésztő langia
 Szenved az miért Echo miért?

Azert, hogy oka bünök érdemlése
 S mint az mely Tenger annak széledése
 Kinek kutt feie hited tévelgése
 Az nagy lelki Gaz Echo Ighaz

Tüzzel fegyverrel orvos azt kévannia
 Hogy fene sebbeől lelked kÿ tészteesa
 Ha nem akarod nepedet megh roncsa
 Az kik nem egyek Echo megyek

Teri I[ste]nedhez nagy töredelmessen
 S hozdad tér v is bizony kegyelmess[en]
 Es hagyasabol te oltalmad léssen
 Angyali Legio Echo Legy io

Légy jó hát, ha keől néked jo.

2.

1847-ben került az Országos Széchényi-Könyvtárba Liphthay András alvezetes kuruckori naplója a Hontmegyei Ritkaságokat Gyűjtő Társulat ajándékából (Quart Hung. 106.) A kiadatlan napló Liphthay András saját kézírása. A naplót megelőző első öt levélen a naplóíró fia, Liphthay László kézírásában olvasható Liphthay András két verse, melyeket franciaországi, strassburgi fogságában szerzett. A költő életéről naplójából tájékozódhatunk. 1649-ben született, ifjúkorát Bécsben töltötte, majd házassága után Lévára költözött, gyakran csatározott a törökökkel. 1678-ban hadnagy, Fülel fölmentésére siet, majd résztvesz a felszabadító háborúban. Régivágású katona volt: mikor 1702-ben a franciák körülvesszik a német és magyar csapatokat, a német dragonyosok elhányják fegyvereiket, ellenben a magyarság, vagyis Liphthay András is, inkább halni kíván, mint rabságba esni. Kiszabadulása után a kurucok ellen harcolt. 1711 után Pozsony melletti birtokán él. Meghalt 1714-ben.²

A versek a kézirat 2—6. levelén vannak. A 2. levél széle kissé sérült, de a szöveget könnyű kiegészíteni, az 5r-n egy-két szó nehezebben olvasható. A verseket betűhíven adjuk, a rövidítéseket feloldottuk, a 2. levél hiányait pótoltuk.

Liphthay László így vezeti be atyja verseit:

Anno 1702dik[en] néhai Méltóságos Generalis Gombos Imre ur ő Excellentiája egy magyar Regementel az Francziára menvén, vólt azon Regementnek obersz Laidimontja I[ste]nb[en] üdvezült Liphthay András Attyám Ur, kÿs véletlenül az Francia Rabságban esvén, ugyan azon Rabságáb[an] ez aláb álftalam, Fia Liphthay László által le írtt verseket szerzette.

² Születésének és halálának évét lásd Nagy Iván i. m. VII. köt. 132. l.

Alhatatlan voltát, ilj hirtelen múltát szerencsémnek vizsgálván
Sima kerekinek, hamar esetinek gyorságát fontolván,
Változó szeméjét, esulo ravas[z ké]pét³ fohászokdva esudálván

Embert esalárdssággal miként hamarsággal ejti suljos tőrökben
Sokszor hizelkedve, és nagy győnörkődve viszi veszedelemben.
Hamis igérettel és igyekezettel szokta hozni veszélben.

Arról gondolkodván, bús elmémet hányván szivbéli sok kinjaim
Éltemet faggattják, továbbis újattják keseredet napiaim
Emesztő gondokkal, sulljos bánatokkal telljessednek óráim.

Midőn már útamat, és gondolatimot hazam felé forgatnám,
Hamar indulásról és nem változásról az midőn gondolkodnám
Csendes njugodalmom, és nem aggodalmom mikoron már kívánnám,

[Ak]koron az Rabságh nem kívánt mű[laj]tságh⁴ tartóztattja útamat
Nem már haza fele hanem Strozpurgh felé köl fordítnom Lovamat
Nemis utozásra hanem az Rabságra köl már adnom magamot.

Francia Táborra nem Magyar országra mert foghságb[an] vitetünk
Onnét is Strozpurghban Francia Városban hamar ell küldettetünk,
Erős árestomban egy nagy magos házban ottan bé rekeztetünk.

Vagyunk bússulásban és banakodásban ohaitjuk szép hazánkat
Kiknek házastársok régen ell hagjassok njtja faidalmakot
Kit pedig Barattja hogy aztat nem lattja neveli bánatinkot

Sohajtvá remelljük, naponként is vélljük hogy föl virrad várt napunk
Egy nap vigastalást más nap ismét gátlást mert köl gjakran hallanunk
Néha indúllással ismét hallastással köl magunkat biztatunk.

Rabságh nem urasságh, hanem njomorússágh akár ki bár proballja
Nem tudván óráját se bizonyos napját minden napon csak várja
Halhasson hogy jó hirt, és kaphasson olj birt bánatit orvossollja

Mind ezekb[en] I[ste]n minnjájunknak itten csak benned reménségünk,
Hozzánk foljamodván, és te benned bizván távoszhatik insigünk,
Az mikor akarod szabadságunk adod nem lehet ott kétsigünk.

Kegyes szemmel tekines egyezőr már szabadies ezen suljos Rabságból
Vezérelj hazánkban az magyarországban ezen megh únt országból
Virrassad napunkot vid fejünkről bunkot hoz vigságra bánatból

Kiért nys áldást téged magastalást athassunk fölsigednek
Örök dicsiretet és nagj tisteletet mondhassunk szent nevednek
Nékünk adot jókért és szabadságunkért tarthassunk kegjelmesnek.

Mert benned bizoknak hozzád kiáltóknak vagy kegjelmes Istenek
Nem lehet ot kétség hol te vagy segítség vagy irgalmas mindennek
Mi sem esalatatunk sőt szabaditunk, lesz vége mind ezeknek.

Más versek ugjan nevezet Attjám által, azon Rabságab[an] irattatottak.

Leheti Istenem még vigh napot érnem
ell hajgot hazámban ismét visza térnem,
megh únt Rabságomból szabadulást vélnem
Avagy mindenkoron így kölletik élnem.

³ A kézirat sérült.

⁴ A kézirat sérült.

Iljén véletlenül szerencsem fordula
 Napom fenjessége homáljban borúla
 szabadságh ideje ilj hirtelen múla
 Emésztő bánatom fejemre tódula.

Panaszít szivemnek kivöled Istenem
 Nincs kihez fordicsam számlalljam insigem
 Reminségih nincs kibem te segíthez engem
 Jóra fordíthatod, ha teezik esetem.

Tagíthat Rabságom, szabad életemet
 Adhatod, bánatból hozhatod kedvemet
 Te vigasztalhatod most ell zárt fejemet
 Benned reménsigem vigasztal engemet.

Hogy mostan látoguez ezt jó néven veszem
 Ezekért áldani tégedet nem késsem
 léssen szabadsághb[an] nékemis még részem
 Eztet hogy megh adod elmémb[en] föl tészem

Az midőn akarván már hazámb[an] mennem
 Sok fáratságh után njugodalmat vennem
 és sok bánatimat njakamról le vetnem
 Akkoron Strospurghb[an] köllött vissza térnem

Itten zárva vagjunk egj nagy magos házb[an]
 Felénk senki sem jön vagjon tilalomb[an]
 erős vigjazással ál strasa kapunkb[an]
 Czak Canale vizit nézük ablakunkb[an]

Az ellenség reánk Lineán rohoíván
 Három száz emberre negj ezer tódúlván
 meljnek golóbissát hogy megh nem álhatván
 előttök kárunkra Naystádb[an] szorúlván

Az sok (?) lövő szerszám véletlen ell fogjván
 Német Dragonjossok fejjvereket hánjván
 Noha az magjarságh inkább halált kíván
 Hozatni Rabságra magát nem akarván

De az Német Tisztek ki menyén várasból
 Nem adván semmi hirt nem köz akaratból
 Nem szedvén semmitis az nap accordából
 Más nap hogj ki hoztak föl adot várasból.

Reménségünk ellen akkoron Rabságunk
 Mondatot megh nékünk ez njomorussagunk
 Már Francia kéz[eu] minnjájan akattunk
 Mikor észre vettük rőszül legjen dolgunk

Azután Francziák Landákos Taborra
 Vittek öt százunkat ez njomorusságra
 Húsz magyar Tiszteket ottan egj szállásra
 Engem két kapitánt rendeltek más házra,

Szintén Strospurghb[an] most Rabsághb[an] tartatunk
 De hiszem az I[ste]nt innét ki váltatunk
 Szíves és nem színjes kívánt jó Barátunk
 Láthatunk még egjezör kít mý- ohajtunk.

Igj szokot az lenni ki kardot magára
 Köt ellenség ellen van sokszor kárára
 Szerenczére feit köl vetni próbára
 De viszontag néha adatik hasznára

Reménség mert embert gjakorta megli esallja
 Jót remenlvén néha vesztét is találja
 Az katona kenjer embert igj próbálja
 Nem mindenkor hasznos az ki végigh állja.

Tudom az böcsület szokakot ell vesztet
 Minketis nem egjeb Rabságra vezérlet
 Commendomhoz minden Naystadt[an] sietet
 Zaslókat nem hagjván az törb[en] rekesztet

Az ezer hét százb[an] és az harmadikb[an]
 Midőn irnak vala az esztendő számban
 Huszon ötödiknek october napjáb[an]
 Irám ez verseket Strosburgi városb[an]

Sárkány Oszkár.

Adat borosjenői Hegyesi István életéhez.

Szabó Károly a Régi Magyar Könyvtár I. kötetében, 1352. szám alatt említi Hegyesi István egyetlen nyomtatásban megjelent munkáját: — *Keggessegek Nagy Titka, A menybéli amaz Három Tanubizansagoknak, Atyanak. Fiumak, Szent Leleknek Egy örök Istenstégéről. Mellyet azon jó Istenének dicsőségére, annak szent segedelme által, és tiszta szent igéjéből. rövid kérdésekben és feleletekben foglalva, csekélyen és egygyűűképpen ki-bocsátott.* B. J. H. I. Kolosváratt, Nemethi Mihaly által, M. DC. LXXXVI. — Bod Péter megemlékezik még egy művéről:¹ „Irt volt Deák nyelvenis azok ellen a Magyar Tudósok ellen, a kik Koktézjus János írásit, s az ötet követőket motskolták, Tanítványit háborgatták; de e kéz-írásban maradtott.“ Hogy e kéziratot munká hol lappang, nem említi az irodalom. Hegyesi István személyéről — szintén Bod Péter közlése nyomán² — mindössze annyit tudunk, hogy „Apafi Fejedelem idejében volt némely Fiskushoz tartozó Jozságokon Gondviselő.“ A későbbi biográfiai és bibliográfiai irodalom csaknem szószerint veszi át Bod Péter kevés adatát, s máig sem tudunk Hegyesi Istvánról többet, mint amennyi a *Magyar Athenasban*, 1766-ban megjelent. A kolozsvári *Református Kollégium Könyvtára* Hegyesi nyomtatásban is megjelent munkájából, a cédulakatalógus tanúsága szerint (RMK 439. könyvtári szám alatt) két példánnyal rendelkezik. Az egyik példánynak azonban már csak a katalógus-cédula őrzi emlékét, évtizedekkel ezelőtt elkallódott. Sajnos, éppen az a példány, amelyről a könyvtári katalógus megjegyzi: — *hátsó tábláján a szerző életére vonatkozó feljegyzések s magyar vers a várnai veszteségről* — olvasható. Ha a példány megvolna, talán több nagyrdekű adatról számolhatnánk most be. Így azonban meg kell elégednünk Hegyesi István halálozási adatával, amelyet maga a katalógus-cédula is közöl, az elkallódott régi könyv bejegyzései közül: „megh: 1688. III. 1.“

Tolnai Gábor.

¹ *Magyar Athenas*. 1766. 103. 1. — ² U. o.

Kemény Zsigmond ismeretlen levele.

Kemény Zsigmond alábbi levelének külső borítékja az idők folyamán elkaldódt, de a megszólításból s abból, hogy a Miskolc melletti Bánfalvára utal, teljes bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy a címzett: *Kazinczy Gábor*. Kazinczy Gábor a szabadságharc letörése után költözött Bánfalvára, itt keresett gyógyulást és menedéket elborult kedélyének. Csak lassankint tért vissza a tudomány és irodalommal való foglalkozáshoz. Kemény Zsigmonddal, Urményi Józseffel, Toldyval együtt adták ki az Újabb Nemzeti Könyvtárt.

A levél keletkezésének idejét csak hozzávetőleg állapíthatjuk meg. 1854 tavaszán értesült Kemény anyjának komoly betegségről. 1855 januárjában kora tavaszra ígerte hazamenetelét, februárban, márciusban megismételte ígértét, de az utazás minduntalan elmaradt. 1855. dec. 2-án halt meg anyja. E levele minden valószínűség szerint ebből az évből való, mert csak ennek az évnek márciusában értesült anyja reménytelen egészségi állapotáról. Lónyayékkal való kapcsolatáról tudjuk, hogy egy időben udvarolt a legidősebb Lónyay-lánynak, Máriának, aki azonban 1855 őszén máshoz ment férjhez. Kemény alighanem meg is akarta kérni Lónyay Mária kezét, azonban ismeretlen okból, a dologból nem lett semmi. Papp Ferenc a szakítás idejét különböző okokból ősz elejére teszi. Kérdés tehát az, hogy Kemény ezt a levelét még a Máriával való szakítás előtt, vagy után írta? Ha utána, akkor nem érthető, hogy miért ragaszkodik ahhoz, hogy a leány családjával óriási kerülvél (Lónyayéknak Zemplén megyében, Deregyőn volt birtokuk) utazzék Erdélybe akkor, mikor halálosan beteg anyját még egyszer utoljára látni akarta, s útja sürgős volt? — Ha pedig még voltak reményei és tervei, akkor nem érthető az a nagy lehangoltság, amely a levél utolsó soraiából kicsendül, s amely már előhírnöke egyre sötétebbé váló kedélyének. Másrészt figyelembe véve azt a körülményt, hogy a Lónyay-család általában csak szüretre rert Deregyőre, arra is gondolhatunk, hogy Kemény nem 1855 első hónapjaiban, hanem már ősz elején írta e levelet, s hogy a levélben említett tavasz az 1856-ik év tavaszára vonatkozik. — A levél tehát minden bizonnyal 1855-ben keletkezett, közelebbi terminust azonban nem igen lehet megállapítani. A levélben szereplő Bretzenheim Nándor herceg Magyarországon is birtokos (Sárospatak), befolyásos bécsi főúr, aki az abszolútizmus idején teljesen a magyarok, nevezetesen az ú. n. ó-konzervatívok pártján állt s még az uralkodónál is közbenjárt érdekükben. Ezen a réven állott kapcsolatban Urményi Józseffel is, akit a szabadságharc után az első ideiglenes királyi biztosok közt kineveztek (ezt a kinevezést azonban nem fogadta el.)

Édes Gábor!

Urményi holnapután (hétfőn) indul Miskolcra át Bretzenheim herceghez, 11-én lesz Miskolcon, s rendkívül óhajtana veled ott találkozni.

En is nagy készülődéseket teszek Bánfalvára, csak a Lónyayék késését gátolt, hogy nem indultam — noha még mindig betegen — el. Szegény anyámat szeretném látni, kiről az orvosok azt hiszik, hogy a tavaszt megérni nem fogja. Mindenesetre, akkor amikor, Bánfalván át utazom Erdélybe.

Nagyon megvénültem, s kedélyem is igen őszi lett. Ha csak egyszer
baza rándulok, tudom, föl se jövek többet.

Ő nagyságát különösen tiszteli

híved

Kemény.

Az eredetit a Nemzeti Múzeum Kézirattára őrzi.

Cs. Gárdonyi Klára.

Hírek.

Reményik Sándor. (1890—1941.) Az erdélyi magyar gondolat legnagyobb apostola halt meg vele. Az élmény tüzeiben fogant hazafias verseivel, melyeket *Végtári* néven ismertek, és későbbi bensőséges lírájával nagymértékben járult hozzá ahhoz, hogy Erdély húszéves megpróbáltatása alatt is magyar maradt. Két évtizeden át (1921 januárjától haláláig) szerkesztette Erdély legértékesebb szépirodalmi és kritikai folyóiratát, a *Pásztorützet*.

Gulácsy Irén irónőt szépírói, Hóman Bálint kultuszminisztert történetírói és Melich János egyetemi tanárt nyelvtudományi működésének elismerésül a székesfőváros a Kazinczy Ferenc nevét viselő emlékéremmel tüntette ki.

Riedl Frigyes halálának húszéves fordulóján kegyelettel emlékezünk irodalomtörténetírásunk nagynevű művelőjére, a magyar tudományos próza kiváló művészeire. A kuruc-balladák eredetét először megvilágító útmutató tanulmánya is folyóiratunkban jelent meg (1913).

Dalmady Győző jeles költőnk halálának huszonöt éves fordulója ez év jún. 30-án volt.

Erdélyi könyvakió. 1940 szeptemberében indult meg a Magyar Nemzeti Múzeum keretébe tartozó Közgyűjtemények Főfelügyelő-sége erdélyi osztályán az a nagyszabású munka, amely megkísérelte a visszakerült erdélyi országrészek könyvtárainak elkallódott és az elszakítás következtében 1918—1940-ig hiányzó anyagát kiegészíteni, azt pótolni. Az erdélyi osztály 1941 júliusában fejezte be működését. A magyar társadalom adakozása a munka befejezéséig tartott és közel 189.028 szak- és szépirodalmi könyv gyűlt egybe. A könyvkiadók 54.788, a tudományos társulatok és a közintézmények 86.963, a magánosok 47.277 kötetet adtak. Az egybegyűlt kötetek lajstromozásuk, nyilvántartásuk után azonnal elhagyták gyűjtőállomásukat s haladéktalanul az erdélyi tudományos és közművelődési könyvtárakba kerültek. Az ottani népkönyvtárak anyagát is 24.000 kötettel gazdagították.

Elhunytak.

BABITS MIHÁLY (szentistváni) ny. áll. gimn. tanár, a Vörösmarty-Akadémia elnöke, a M. Tud. Akad. I., a Kisfaludy Társ. r. tagja, szül. Szekszárdon (Tolna vm.) 1883. november 26-án, megh. Budapesten 1941. augusztus 4/5-re virradó éjjel, hosszas betegség után. — R. kat. Szülők: B. Mihály, kir. táblabíró, szerepei Kelemen Antónia. Felesége Tanner Ilona, aki Török Sophie álnéven maga is írt. Az I. el. osztályt Bpen, a gimnáziumot 1893—1901. a pécsi ciszterci-táknál járta, ahol jó eredménnyel érettségizett. Filológiai tanulmányait a bpi Tudományegyetemen végezte, ahol 1906-ban a m. és latin nyelvből középisk. tanári oklevelet szerzett. 1905. IX. 22.-étől a tanév végéig a bajai cisztercita főgimn., 1906. IX.-étől 1908. IX.-éig a szegedi áll. főreálisk. h. tanára volt. Ekkor kinevezték a fogarasi áll. főgimn. r. tanárává. 1911. VII. 27. saját kérelmére az újpesti, 1912. XI. 15.-én pedig a bpi X. ker. tisztviselőtelepi áll. gimn.-hoz helyezték át. Az 1914/5. tanévre szabadságot kapott, de a háborús viszonyok következtében beállt tanárhiányra való tekintettel szabadságáról lemondott. A tisztviselőtelepi főgimn. önképzőkörének 1913. IX.-étől 1916. I.-jáig volt a vezetője. 1916. II. 1.-én berendelték a budapestvidéki kir. tanterületi főigazgatósághoz. 1919. V.-ában a modern m. irodalom és a világ-irodalom r. tanítója lett a bpi Tudományegyetemen. 1919. VIII. óta kizárólag az irodalomból élt s 1927 óta a Baumgarten Ferenc irod. alapítvány kurátora volt. — A Vörösmarty-Akadémia megalakulásakor 1918. XII. 1.-én alelnökké, 1925-ben pedig elnökké választotta. 1929-ben a Kisfaludy-Társ r., 1940-ben pedig a M. Tud. Akad. I. o.-ának lev. tagja lett. Egy ideig tagja volt a Petőfi Társ.-nak is. — Mar gimnázista diák korában élénk részt vett az önképzőkör irodalmi életében. 1899/900. mint a legszorgalmasabb működő tag, megkapta a szabad-elcádasra kitűzött egy arany pályadíjat, továbbé. I—I aranyat nyert műfordításaival, II. Rákóczy György c. balladájával és Tíz év Erdély történetéből c. értekezésével. Az 1900/1. tanévben az önképzőkör al-elnöke volt s mint legjobb bíráló I arany jutalomban részesült. Első nyomtatásban megjelent írása a *Tolna vm.* 1902. évf.-ában látott napvilágot. Versei, műfordításai, prózai elbeszélő művei és cikkei 1906-tól különböző napi- és hetilapokban és folyóiratokban s 1908 óta főleg a *Nyugat*-ban, melynek 1917-től haláláig egyik szerkesztője volt. Mint fogarasi tanár, nemcsak a *gimn. értesítőjében* írt (1909). Stiliztika és retorika a gimn.-ban) programértekezést, hanem szorgalmasan dolgozott a *Fogaras és Vidéke* c. hetilapba is. — Nyomtatásban megjelent megzenésített versei: *A költő szól* (Reinitz Béla); *A minét* (Szirmai A.); *Az arany kísértetek* (Reinitz B.); *Éjszaka* (Lusztig Jenő); *Esti dal* (Molnár Antal, Reinitz B.); *Fiatal katona* (Mikó Ernő); *Két nővér* (Kazacsay Tibor); *Laodameia* (Kerényi György). — Munkái: *Levelek Irisz koszurijából.* (Versek). Bp., 1909. (2. kiad. U. o., 1914; 3. kiad. U. o., 1923 [1922]) — *Herceg, hátha megjön a tél is!* Versek. U. o., 1911. (2. kiad. U. o., 1918; 3. kiad. U. o., [1924]). — *Két kritika.* (Nyugat Ktár. 18). U. o., (1911). — *Dante komédiája. I. A pokol.* Ford. U. o., 1913 [1912]). (Új kiad. U. o., 1918. és [1924]). *II. A purgatórium.* U. o., [1920]. (Új kiad. U. o., [1924]). *III. A paradicsom.* U. o., (1923). (Új kiad. U. o., [1927]). — *A gólyakalifa.* Reg. (Athen. Ktár. 39.) U. o.,

1916. (2. kiad. Athen. Ktár. 39. sz. U. o., 1920; 3. kiad. U. o., [1932]. Németül: *Der Storchkalif*. Ford. Stefan J. Klein. Lpz., [1919]; eszperantóul: *La cikoni-kalifo*. Ford. Karlo Bodó. Bibl. Tutinonda. 23/5. Berl., 1929; filmre tette Karintly Frigyes, bemut. bpi Uránia 1917. X. 23.) — *Recitativ*. Versek. U. o., 1916. (2. kiad. U. o., 1920). — *A vihar*. Írta William Shakespeare. Ford. U. o., 1916. — *Wilde Oszkár verseiből*. Ford. (Modern Ktár. 508/9.) U. o., [1916]. (2. kiad. U. o., 1922.) — *Irodalmi problémák*. U. o., 1917. (2. kiad. Gondolat és Írás. IV. U. o., [1924]). — *Az örök béke*. Írta Immanuel Kant. Ford. (Természet és Társadalom. 1.) U. o., 1918. — *Karácsonyi Madonna*. (Elbek). U. o., 1920. (Németül: *Madonna d. heil. Nacht*. Berl. 1926?) — *Nugtalanság völgye*. (Versek). U. o., [1920]. — *Pávatollak*. Műfordítások. U. o., 1920. — *Erato*. Wien, 1921. (1927. a kir. tábla mint közerkölcsbe ütközöt elkobozta). — *Laodameia*. (Tragédia). Bp., (1921). — *A napló*. Írta Johann Wolfgang Goethe. Ford. U. o., (1921). — *Az önző*. (Reg.) Írta George Meredith. Ford. Tóth Árpáddal és a bevez. írta. (Nagy Írók — Nagy Írások. I: 7.) U. o., (1921). (2 kötet.) — *Timár Virgil fia*. Isko'ai történet. U. o., 1922 [1921]. (2. kiad. U. o., [1931]. Németül: *D. Sohn d. Virgil Timár*. Ford. Stefan J. Klein. Münch., 1923; franciául: *Le fils de Virgile Timár*. Ford. Aurélien Sauvageot. Paris, 1931). — *Gondolat és írás*. (Gondolat és Írás. 1.) U. o., 1922. — *Kleopatra egy éjszakája*. Írta Théophile Gautier. Ford. U. o., 1922. — *Kártyavár*. Egy város regénye. U. o., (1923). (Előszőr: *Nyugat* 1915/6. Németül: *D. Kartenhaus*. Ford. Stefan Klein. Berl., 1925.) — *Romlás virágai*. Írta Charles Baudelaire. Ford. Szabó Lőrinc- és Tóth Árpáddal. (Nagy Írók — Nagy Írások. II: 6.) 1/2. kiad. U. o., 1923. — *Aranygaras*. Mesék. U. o., (1923). — *Sziget és tenger*. (Versek). U. o., [1925]. — *Kentaurenschlacht*. (Elbek). Ford. Stefan J. Klein. Berl., 1925. — *Halálfiái*. Reg. Bp., [1927]. (Propaganda-kiad. U. o., [1935]). — *Versek*. 1902—27. U. o., [1928]. — *Groteszkek és arabeszkek*. Írta Edgar Poe. Ford. (Híres Kvek. 19.) U. o., [1928]. — *Élet és irodalom*. Tanulmok. U. o., [1929]. — *Az istenek halnak, az ember él*. Versek. U. o., [1929]. — *Dante*. Bevez. a Divina commedia olvasásához. (A M. Szle Kincsestára. 37.) U. o., 1930 [1929]. — *Oedipus király és egyéb műfordítások*. U. o., [1931]. — *A torony árnyéka*. Mesék és novellák. U. o., [1931]. — *Új anthológia*. Fiatal költők legszebb 100 verse. Összeáll. [U. o.], 1932. — *Amor sanctus*. Sz. szeretet könyve. Középkori himnuszok, latinul és m.-ul. Ford. és magy. (A M. Szle. Kvei. 6.) U. o., 1933. — *Elza pilóta, v. a tökéletes társadalom*. Reg. (U. o.), [1933]. — *Verseny az esztendőekkel*. Versek. U. o., [1933]. — *Az európai irodalom története*. (Nyugat Kvek). U. o., [1934/5]. (Atd. és végl. kiad. U. o., [1936].) — *Hatholdas rózsakert*. (Novellák). U. o., [1937]. — *Összegyűjtött munkái*. U. o., [1927/9]. (I. *Összes versei*. [1937 és 1941]; II. [a] *Timár Virgil fia*. *Kártyavár* és II. [b]. *Írás és olvasás*. Az irod. problémák 3. kieg. kiadás [1938]; III. *Ezüstkor*. [1938]; IV/V. *Halálfiái*. [1938]; VI. *Timár Virgil fia*. [1938]; VII. *A golyakalifa*. *Elza pilóta*. [1939]; VIII. *Összes novellái*. [1938]; IX. *Kisebb műfordításai*. [1939]; X. *Dante Komédiája*. Ford. [1939.] — *Keresztül kasul az életemen*. [Önéletrajz.] U. o., [1939]. — *Jónás könyve*. (Költemény). U. o., [1939]. — *Válogatott versei*. U. o., [1941]. — *Írók két háború közt*. U. o., [1941]. — *Oidipus király*. — *Oidipus Kolonosban*. Ford. és bevezette. U. o., [1941]

(A Parthenon kétnyelvű klasszikusai). — Előszava: Rupprecht Tibor: *A túláradó élet.* (Bp., 1922); Madách Imre: *Az ember tragédiája.* 22. és 23. kiad. (U. o., 1923 és [1933]); Mario Puccini: *A megváltó bűn.* Ford. Marsovszky Miklós. (U. o., [1926]); Baja Benedek: *Vér és arany.* 12 Ady-vers. (U. o., [1927]); Gino Sirola: *Amore e dolore di terra magiara.* (Firenze, [1932]). — Átnézte: Charles Baudelaire: *Kis költemények prózában.* Ford. Szabó Lőrinc. (Bp., 1920). — Közreműködött az *Irod. miniatűrök* (Műveltség. IV. U. o., 1922) 2. sorozatának szerkesztésében.

CSERNAK SZANISZLÓ (róbert), bencés tanár, szül. Budapesten 1878 november 5-én, megh. Győrött 1941 júliusában. — 1902. pappá szenteltetvén, 1902—04. főisk. tanár volt Pannonhalmán, majd rendje sopróni és kőszegi gimnáziumaiban működött s közben sokat betegeskedett. — Sz. beszédei: *Sz. Gellért* (1903/6), cikkei: *M. Nyelvrőr* (1907/8. Adatok irod. nyelvünk szó-tárához.)

CZEBE LASZLÓ, hírlapíró, szül. Rimaszombatban 1884 január 4-én, megh. Budapesten 1941 július 20-án. — Ref. Szülők: C. Károly, Huszl Ilona. 1902-ben tett érettségít Zalaegerszegen. Pályáját u. o. kezdte meg 1903., mint a *Zalamegye* fel. szerkesztője s közben 1910/14. a *Zala* munkatársa is volt. 1914/7. katonai szolgálatot teljesített s ez alatt bpi lapokba is írt haditudósításokat. 1917/8. a Bácsm. Napló szerkesztője volt, 1919/20. a közlélmézési minisztérium sajtóelőadói tisztét töltötte be, 1920. a *Budapest* pol. rovatvezetője s a *Magyarország* munkatársa, 1920/24. a *M. Hirl.*, 1926/7. a *M. Ujs.* politikai rovatvezetője, majd a *M. Ujs.* fel. szerkesztője volt. 1922/6. a *M. Újságírók Egyes.* alelnöki tisztét is betöltötte. Mint a Tesz. majd a Turul Bajtársi Szövets. sajtó előadója a *Nemz. Figyelő.* *Bajtárs* munkatársa is volt. — Novellái 1913/26. a *B. Hirl.*-ban.

DITRÓI NANDOR, dr. jur., ny. f. keresk. isk. igazgató, szül. 1876 körül, megh. Budapesten 1941 július 31-én 65. évében. — R. kat. Szülők: D. (Himmelstein) Mór v. színházigazgató, Eibenschütz Mária. 1905/40. működött a tanári pályán, előbb mint a szegedi f. keresk. isk. tanára, majd mint a miskolci keresk. isk. igazgatója. — 1895-től írt verseket és szépirod. cikkeket a bpi és vidéki lapokba.

DOBROSLAV PÉTER, dr. jur., ügyvéd, szül. Vingán (Temes vm.) 1876 szeptember 18-án, megh. Budapesten 1941 július 29-én. — Bolgár eredetű földműves családból származott. Atyja vingai kántortanító volt. A jogot Bpen elvégezvén, 1900-ban Temesvárt ügyvédi irodát nyitott. 1906/10. a csákvai kerület függetl. párti országgyűl. képviselője volt. 1924-ben Budapestre helyezte át ügyvédi irodáját. Az alkotmányos küzdelem elején résztvett az ellenzéki *Temesvári Hirl.* megalapításában. Publicisztikai cikkei ellenzéki lapokban, így: *Morsz.* (1906, 09, 12).

DÓZSA JÓZSEF, dr. phil., ny. ref. kollégiumi tanár, szül. Tordán 1869-ben, megh. Szászvárosban 1941 augusztus 5-én. — Tanulmányait Kolozsvárt elvégezvén, 1893-ban a szászvárosi ref. Kuún-koll. tanára volt. — Munkája: *Czakó Zsigmond élete és művei.* Kolozsv., 1893.

FISCHER MANÓ, nyomdász, szül. Apostagon 1886-ban, megh. Budapesten 1941 július 31-én. — A betűszedést 1898/902. a bpi Franklin Társ.

nyomdájában elsajátítván, a Posner-nyomdában, a P. Lloyd nyomdájában és a Világosság nyomdában dolgozott, majd több évig saját üzeme volt Kecskeméten. Az 1914/8. háborúban orosz hadifogságba esvén, résztvett a Murnanszk-vasút építésében, majd vezetője volt a középpázsiai Andszian város nyomdájának. Visszatérve Morsz.-ra, előbb a Glóbus, majd a B. Hirl. nyomdájában működött, mint lapszedő s 1930 óta a Hungária-nyomda művezetője volt. — Munkája: *Sokat kibír az ember*. Hadifogoly-reg. Bp., 1936. (Halász Miklós álnéven).

FLOCH ISTVÁN, hírlapíró, szül. 1898-ban, megh. Pozsonyban 1941 augusztus 24-én 43 éves korában. — R. k. Mint a csehszlovákiai M. Párt titkára 1939-ig munkatársa volt a *Prágai M. Hirl.*-nak. Ekkor az Egyesült M. Párt pozsonyi lapjának, az *Új Hírek*-nek szerkesztője lett.

GENCSY ZOLTÁN, dr. jur., ny. törvényszéki tanácselnök, szül. Gyergyószentmiklóson 1871-ben, megh. Budapesten 1941 szeptember 4-én. — R. kat. Szülők: G. Alajos, Agg Anna. Mint szászrégeni járásbíró, publicisztikai cikkeket írt a *Morsz.-ba* (1915/7) és verseket az *Orsz.-Vil.*-ba (1916).

HALASZ MIKLÓS, l. *Fischer* Manó.

HEVESI JÓZSEFNÉ, l. *Stahl* Bella.

HORVÁTH CYRILL (József), dr. phil., egyet. c. rk. tanár, c. tanker. főigazgató, ny. szföv. reálisk. igazgató, a M. Tud. Akad. r. tagja, szül. Veszprémben 1865 november 25-én, megh. Balatonalmádiban 1941 július 19-én. — R. k. Szülők: H. Károly, Hajnal Katalin. 1882. belépett a cisztercita rendbe s a hittudományt Innsbruckban és Zircen, a filozófiát a bpi egyetemen végezte. 1889-ben pappá szenteltetvén, 1897-ig rendje bajai, egri és székesfehérvári gimnáziumaiban működött 1897-ben kilépvén a rendből a bpi ref. gimnázium, majd 1905-ben a sárospataki ref. főiskola tanára lett, 1905-ben a székesfőváros szolgálatába állott s előbb mint polg. isk., majd mint reálisk. r. tanár a IV. ker. közs. főreáliskola tanára volt. 1911-ben a VIII. ker. közs. főreáliskola igazgatója lett s mint ilyen 1930-ban nyugdíjazták. 1895-ben a bpi Tudományegyetemen a régi m. irodalomból magántanári képesítést szerzett s 1923-ban elnyerte a ny. rk. tanári címet. A M. Tud. Akad. I. osztálya 1912-ben I. és 1925-ben r. tagjává választotta. Élete végén ismét visszatért az Egyházba. — Rajzai, költeményei és irodalomtört. cikkei: *Szính. érk.* (Kecskemét, 1882), *Kath. Hetil.* (1883/6), *Közoktatás* (1884/5), *Veszprémi Közl.* (1885/9), *Leányvilág* (1885, 89), *EPhK.* (1889—), *M. Szle* (1889. 93/6), *M. Ifjúság Rózsafüzére* (1889/90), *Kath. Egyh. Közl.* (1890), *Rajai Közl.* (1890/4), *IK* (1891—), *Kath. Szle* (1891/95), *Bölcséleti Folyóirat* (1892), *Orsz.-Vil.* (1894), *Tanulók Lapja* (1894/901), *Tóth Kálmán emlékkv.* (Baja, 1894), melyet ő szerk., *Heresem. Hirl.* (1894), *B. Hirl.* (1896. 927/8), *Főc. Lpok* (1896), *Nemzet* (1896), *Székesfehérv. és Vid.* (1896), *Székesfehérv. ciszt. gimn. értes.* (1896), *Prot. Egyh. és Isk.* (1902), *Sárosp Lpok* (1902/5), *Spataki Füzetek* (1904/05), melyet ő szerk., *Népművelés* (1910), *Akad. Értes.* (1914), *Révai n. lex.*, *M. Nyelv* (1934), stb. Főbb tanulmányai: *EPhK.* (1899. Pótköt. Temesvári Pelbárt és beszédei; 1904. Adatok Pállya István műveihez; 1907. Alexandriai Sz. Katalin verses legendája; 1909. Pázmány és Bellarmin; 1910. A Gellért-legendá énekes szolgálója), *B. Szle*

(1891 : 65/6. köt. Temesvári Pelbárt és kódexeink; 1896 : 82. köt. Codexeink Mária-költészetéhez;), *IK.* (1891. Egy ismeretl. m. codex nyomai; 1895. Michael de Ungaria beszédei; 1896. Husszita emlékoink; 1904. Id. Csécsi János élete; 1906. A Battthyány-codexről; 1906. A Margit-legendáról; 1908. A Krisztina-legenda; 1928. Középkori László-legendáink eredetéről; 1932. Kódexeink skolasztikus elemei; 1933. A verses Katalin-legenda, a szabadgondolkodás s a neoplatonizmus; 1936. László-versekről; 1940. Szilády Áron), *Kath. Szle* (1891. Nemz. irodalmunk a reformációig; 1894. Régi legendáinkról), *bajai ciszt. főgimn. értes.* (1892. Codexeink példái és a Pélák kve), Beöthy Zsolt: (képes) *M. irodalomtört.* (Bp., 1896. I. köt. Középkori költészetünk, 3 kiadást ért.), *M. Krit.* (1899. A gyulafehérvári „versek“ ügyében), *M. Kvszle* (1904. A hártfai biblia), *Spataki Füz.* (1904. Adalékok Szombathi János munkásságához; A m. kath. énekköltés a 18. sz.-ig; 1905. Két pataki graduál; Petrőczy Kata Szidónia; A „Speculum perfectionis“ eredete), *M. Paed.* (1905. Comenius „Schola ludus“-áról), *bpi IV. ker. közs. főredlisk. értes.* (1908. A Margit-legenda forrásai; 1909. A középisk. m. irod. oktatásról), *Religio* (1911. A Margit-legenda mint irod. forrás), *Phil. Dolgozatok a m-ném. érintkezésekről* (Bp., 1912. Luther és első prot. énekköltőink), *a bpi VIII. ker. főredlisk. értes.* (1915. Három középkori verszet; 1916. A Krisztina-legendáról; 1927. Két fejezet a m. irodalomtört.-ből), *Szily-emlékkv.* (Bp., 1918. A László-himnuszról), stb. — Munkái, a tanulmányok során eml. dolgozatai különnyomatait nem tekintve: *Zárda-dalok.* Szombathely, 1884. (V. Horváth József néven). — *Két régi dráma.* U. o., 1886. — *Berzsenyi és a Mondolat.* Klny. a Vasm. Lapokból. U. o., 1888. — *A m. nemz. irod. tört.* Középisk. I. o. sz. Bp., 1893. (2. kiad. 1896; 3. kiad. 1901.) — *Pomerius.* U. o., 1894. — *Beszéd, melyet... Baján Tóth Kálmán érszobr. leleplezése alk. mondott.* Baja, 1894. — *Jókaitól.* Klny. a Hevesvii. Hirl.-ból. Eger, 1894. — *A m. nemz. irodalomtört. vázlat.* A p. és f. leányisk. rész. Bp., 1897. — *M. irodalomtört. olvasókönyv.* A p. és f. leányisk. rész. U. o., 1897. — *M. nyelvtan és olvasókönyv.* Közép- és p. isk. 1/2. o. sz. U. o., 1898. — *A m. irod. története.* I. (egyetl.) köt. A régi m. irod. története. U. o., 1899. (A középkori rész francia átd. a Kont Ignác szerk. *Histoire de la litt. hongr.* Paris—Bp., 1900. c. műben). — *Rendszeres m. nyelvtan és olvasókönyv.* A középisk. 3. o. sz. U. o., 1900. — *A régi m. költészet.* (Népsz. Főisk. Tanf. Kiadv. 63. sz. labus) U. o., 1907. — *Joannes Vercellensis és a m. Margit-legenda.* (Értek. A Nyelv- és Széptud. Kör. 20 : 8.) U. o., 1908. — *A Legenda Aurea és költészetünk.* U. o., 1911. — *Középkori m. verseink.* Szerk. (Régi M. Költők Tára. I. 2. kiad.) U. o., 1921. — *Az írásművek elmélete dióhéjban.* U. o., 1926. — *Ady Endre hite, erkölce, magyarsága.* Klny. a B. Hirl.-ból. U. o., 1928. — *Sz. László legendánk eredetéről.* U. o., 1928. (Mint az Irod. Füz. 31. sz.-a is!) — *Veszprémi emlékek.* Veszprém, 1931. — Kiadta: Bessenyei György: *A társaságnak eredete és országglása* c. kéziratban maradt művét (Spataki Füz. 1904) és életr. bevezetéssel Csokonai V. Mihály *összes műreit* (Szeged, é. n., 2 köt. Népies. nem teljes és nem kritikai kiad.)

JAVOR BELLA, l. *Stahl* Bella.

KÖVESI ELEK, a Giro- és Pénzváltóbank h. igazgatója. szül. 1893 körül, megh. Budapesten 1941 június 17-én 48 éves korában. — R. kat. — Novellái: *P. Hirl.* és *Képes Vasárnapja.*

MOYZES EMIL, ny. min. tanácsos, szül. Divényben (Nógrád vm) 1878-ban, megh. Budapesten 1941 július 28-án. — R. k. Szülők: M. Ferenc, Klein Antónia. Köz pályáját 1903. mint Nógrád vm. közig. gyakornoka kezdte s 1929-ben, mint a népjóléti minisztérium tisztviselője fejezte be. — Fiatallab korában szépirodalmilag is működött. Így tárcafordítása: nagyvárad *Tiszán-túl* (1900); vadászati rajza; *Vadász-Lap* (1913).

PELLEGRINI ALBERT, d. jur., v. sajtóelőadó, szül. Miskolcon 1868 szeptember 5-én, megh. Szatmárcsekében 1941 szeptember 6-án (tem. n.) — Szülők: P. Henrik, Décey Matild. Jogot végzett. 1898-ban sajtóelőadó lett Bécsben a cs. és k. külügyminisztériumban, 1919-ben ugyanaz Bpen a m. k. külügyminisztériumban. — A bécsi és bpi napilapokba külpol. cikkeket írt, majd a *M. Nemzet* bécsi külpol. levelezője volt. Eredeti és fordított cikkei saját neve alatt: *B. Hírl.* (1892), *Nagyvárad* (1892. útirajz), *P. Hírl.* (1893. tárcaford.) Utóbb Diplomata álnéven sokat írt, főleg a *P. Hírl.*-ba. — Munkái: *A Hannover-huszárok*. Bp., 1911. (2. kiad. 1912. és 1915). — *Cincinnati kapitány és egyéb huszárhistóriák*. U. o., 1912. (2. kiad. 1917). — *Nagy dolog a háború*. U. o., 1913. — *Asszonyok — huszárok*. U. o., 1916 [1915]. — *Galícia*. U. o., 1918. (Valamennyi Diplomata álnéven!)

RADÓ PÁL, zsidó gimn. tanár, szül. 1883 körül, megh. Nagyváradon 1941 augusztus 25-én, 58 éves korában. — 1909—18. a lippai áll. felső keresk. isk. tanára volt s 1914-től katonai szolgálatot teljesített. A rumén megszállás után, megtagadván az eskü letételét állását veszítette. Ekkor Nagyváradra költözött, ahol egy ideig a *Szabadság* munkatársa volt. 1920/39. az u. o. Keresk. Csarnok keresk. iskolájában tanított, majd 1939-ben a dr. Kecskeméti-féle zsidó gimn. tanára lett. Évekig titkára volt a Szigligeti Társ.-nak.

—Több novelláskötete jelent meg. — Előtte ismert munkái: *Arany János élete és munkássága*. Nagyszalonta, 1930. (Elnyerte a neszalontai Arany-Emlékbiz. díját). — *Semmisem bizonyos*. A kételkedés regénye Salamontól Anatole France-ig. Nagyvárad, 1939.

SASKÓ SAMU, ny. ev. gimn. igazgató, szül. Berezón (Nyitra vm.) 1871-ben, megh. Szarvason 1941 júniusában. — 1897—1935-ig működött Szarvason mint m.-lat. szakos h., majd r. tanár s egy ideig igazgató. — Értekezése: *szarvasi ev. gimn. értes.* (1904. Haller János Példabeszédek c. művének nyelve).

SEIDE REZSŐ, magántisztviselő, szül. Budapesten 1887 szeptember 4-én, megh. u. o. 1941 június 30-án. — R. k. Szülők: S. József, Lesch Paula. Gimn. érettségit tett, majd képzőművészeti és nyelvi tanulmányokat folytatott Párizsban. Az áll. felmérésnél végzett műszaki tanulmányai alapján egy ideig a szföv. műszaki tisztviselőjeként működött, majd 1922-ben a M. Földhitelintézethez került, melynél legutóbb főfelügyelői rangban a külf. osztályt vezette. — 1923-ban az Andrássy-úti Szính. szövegírója lett. Ered. és ford. verseivel többször szerepelt a Petőfi-Társ. felolv. ülésein és a Rádióban. A *Nőták, műdalok, chansonok* (Bp., 1935?) c. daloskönyv 19 megzenésített dalszövegét hozta. Ered. és ford. verseivel, cikkeivel és elbeszéléseivel 1912 óta szerepelt a következő lapokban: *A Cél, Film-Szính.-Irod., Nemz. Újs., Orsz.-Vil., P. Hírl., Rádió Újs., Tolnai Világlapja, Új Idők*. — Írói neve: Selymes Rézső.

SELYMESI REZSŐ, I. *Seide* Rezső.

SIMONYI KALMAN, dr. phil., tanügyi főtanácsos, kir. tanfelügyelő, megh. Budapesten 1941 július 19-én. — Szerk. az *Iskolai és Elet* c. tanügyi lapot. — Minket is érdeklő munkája: *A Lohkowitz-kódex haug- és alaktani sajtásdái*. Bp., 1908.

STAHl. BELLA (Hevesi Józsefné), mérnök neje, szül. Nagybányán 1893-ban, megh. Budapesten 1941 augusztus 10-én. — I. sz. 1916-ban ment férjhez először az Abádi Imre néven író Abádi Jakabhoz, akitől később elvált. 1912 óta jelentek meg ered. és ford. írásai, főleg zsidó felekezeti lapokban, így a *Mult és Jövöben*. — *Istenfélő Manasszé* c. drámáját bemutatta a bpi Kisfaludy-Szính. — Munkái: *Dabhat hercegnő románca*. Írta Heinrich Heine. Ford. Bp., 1920. — *A mesebeli táltos*. Színpadi játék. U. o., 1931 [1930]. — Irói neve: Jávor Bella.

SZEBERÉNYI LAJOS ZSIGMOND, ev. esperes-lelkész, felsőházi tag, szül. Békéscsabán 1859 november 4-én, megh. u. o. 1941 szeptember 26-án (tem. napja). — Szülők: S. Gusztáv ev. püspök, Dihányi Maximiliána. A teológiát Pozsonyban és Berlinben elvégezvén, 1882-ben atyja mellett s.-lelkész, 1883-ban tótardácsi és 1890. békéscsabai r. lelkész, majd az aradbékési egyh. esperese lett. Mint Békés vm. választottja 1927-ben tagja lett az 1927-ben újjászervezett felsőháznak. 1895-ben megindította az *Ev. Egyh. Szlé t s* 1920-ban a *Cabianský kalendar* c. tót népnaptárt. — Ered. és ford. munkái közül irodalmi jellegűek: *Utazásom a külföldön*. Békéscsaba, 1899. — *Az én életem meséje*. Írta Andersen. Dánból. (Olcso Ktár. 1634/6). Bp., 1911. (Új kiad. Olcso Ktár. 2124. U. o. [1928]). — *Önyrizsgálat*. Írta Abye Sören Kierkogaard. Ford. (Prot. Kultúrtár. 2.) Békéscsaba (ny. Mezőberény), 1929. — *A názáreti Jézus*. Írta Knud Hee Andersen. Ford. U. o., 1935.

SZOMBATHY ISTVAN, ref. lelkész, megh. Karcagon 1941 szeptemberében. — Mint s. lelkész Nagyszalontán, majd Temesvárt működött. 1904-ben Mosnica r. lelkészévé választották meg, később hasonló minőségben Karcagra került. — Fiatal korában Debracsenben hírlapíróskodott s ekkor több tárcája nagyváradi lapokban is megjelent. Temesvári tartózkodása alatt Szabolcska Mihállyal szerkesztette a *Téli Ujs.*-ot.

ZIVUSKA ANDOR, ny. máv. tanácsos, szül. 1874-ben, megh. Debrecenben 1941 júliusában. — Eredetileg debreceni hírlapíró volt. 1904 júl. 1-évei az államvasutak kötelékébe lépett s a debreceni üzletvezetőségen szolgált 1935-ig, legutóbb az általános osztályban. — Versei és elbeszélései 1895 óta: Debreceni Ellenőr, Debrecen, Debreceni Függetl. Újs., Debreceni Szle (1912), továbbá: B. Hírl., M. Hírl., Orsz.-Vil., P.-Hírl., Új Idők (1905—), stb. — Munkája: *M. csillagok*. Ünnepi beszéd. Debrecen. 1926. G. P.

N É V - É S T Á R G Y M U T A T Ó

	Oldal		Oldal
Aczél József	30	Berze Nagy János	76
Ady Endre 28, 29, 83, 87, 139, 145, 148	148	Berzsenyi	7, 16, 83, 115, 122
Ady Lajos	43, 46	Bessenyei György .. 25, 43, 45,	124, 129, 182
Aesthetikai levelek	12	Bél Mátyás	68
Alexander Bernát	65	Béranger	112
Alszeghy Zsolt 19, 26, 29, 45, 46, 71, 163	163	Bétsi Magyar Mercurius	30
Amade László	9, 182	Bikácsi László	80, 135
Amade Taddé	10	Bilinszky Lajos	31
A magyar nép játéka	76	Bod Péter	22, 69, 77
Ambrus Zoltán	123	Bodnár Zsigmond	52, 118
Anatole France	101	Bodnár Gyula	83, 128
Andersen	176	Bóka László	129
Andrássy József esztergomi követ	16	Bolgár László	83
Andrássy Klára	139	Bolváry Ilona	128
Angyal Endre	76	Boros György	89
Angyal Pál	73	Boross Kálmán	89
Arany János .. 17, 18, 30, 56, 80	80	Both István	28
Ábrázolt Folyóirat	107	Bozóky Géza	31
Agner Lajos	133	Brisits Frigyes .. 43, 44, 45, 46,	145
Ányos Pál	25, 84	Bródy István	89
Árpádia	106	Brunsvik Mária Terézia	176
Aspasia Almanach	105	Bucsay Mihály	126
		Byron	65
Babits Mihály .. 127, 129, 145, 175, 176,	192	Czebe László	194
Bacsoni Géza	139	Czéh Károly	125
Badics Ferenc	162	Czóbel Minka	182
Bajza József .. 5, 8, 10, 11, 12, 16,	17	Csanády Sándor	129
Balassi Bálint	174	Csapláros István	81
Balassa Imre	23	Csató Pál	123
Balassa László	125	Császár Elemér 23, 25, 43, 46,	83, 130
Balázs Árpád	89	Császár Ferenc	110
Ballai Mihály	127	Csepreghy	82
Balogh János	17	Csernák Szaniszló	194
Balogh József	139	Csery-Clauser Mihály 120, 121,	128
Baranyai Magyar Néphagyományok	76	Cserzy Béla	74
Baránszky Jób László	172	Csokonai	21, 50, 79
Baros Gyula	3, 39	Csongor és Tünde	127
Batizi László	80, 180	Csuka Zoltán	83
Batsányi János	7, 24	Csüry Bálint	90
Baumberg Gabriella	24	Dalmady Győző	191
Bayer József	21, 127	Darkó István	125
Bárd Miklós	20, 75	Deák Ferenc	16
Bánffy György	25	Dengl János	43, 46
Belohorszky Ferenc	124	Derényi Mária	25
Benczur Béla	139	Dezsényi Béla 22, 69, 105, 139,	180
Beniczky Péter	76	Dénes Tibor	23, 121
Benyovszky és Talma	13	Dézi Lajos	57, 58, 138
Beüthy Zsolt	1, 40, 65, 68, 127	Dickens	24, 73
Berczik Árpád 77, 82, 120, 128,	182	Dingha Sándor	139
Berey Géza	22	Ditrói Nándor	194
Bernolák Kálmán	29	Dobroszláv Péter	194

	Oldal		Oldal
Dóczy Jenő	135	Goethe	122
Donáth Leó	90	Gonda Béla	90
Dosztojevszkij	101	Gosztonyi Kódex	162
Dózsa József	194	Gömöri Jenő	88
Döbrentei Gábor	7, 8, 108	Grandpierre Emil	26
Dömötör János	163	Gulácsy Irén	191
Dömötör Sándor	81, 165	Gulyás József	180
Dugonics András	6, 128, 174	Gulyás Pál	46, 70, 153
Eckhardt Sándor	77	Guzmics	9
Eötvös József báró	128	Gvadányi	13, 30
Elek Oszkár	43, 45, 68	Gyenis András	128
Előd Géza	164	Gyóni Géza	75, 138
Embery Árpád	139	Gyöngyösi István	79, 162
Engel Malvin	140	György Lajos	173
Engelmann Ignácné	31	Győry Dezső	26, 125
Erdélyi Dezső	124	Gyulai Fr. Márton	185
Erdélyi József	128, 182	Gyulai Pál	3, 25, 55, 80, 89, 127
Erdélyi Magyar Hírvivő	30	Hadi és Más Nevezetes Történe- tek	30
Esztergályos János	140	Hajnal Mátyás	60
Elmény és mű	52	Halász Gyula	120
Falu jegyzője	24	Halász Miklós	195
Faludi Ferenc	116, 173	Halka Sándor	91
Faludi István	123	Halotti Beszéd	166
Farkas Antal	31	Handbuch (Toldy)	11, 12
Fazekas Mihály	30, 126	Hankiss János	13, 14, 25, 78, 127, 129, 182
Fábián István	49, 119, 177	Harsányi András	23, 129
Fábián Kálmán	133	Harsányi Zsolt	89, 98, 100, 104
Fáy András	8, 120	Hazai Tudósítások	30
Ferenczi Lőrinc	57, 59, 60	Hegel	67
Ferenczi Zoltán	21	Hegedüs Lóránt	87
Ferenczy Teréz	133, 135	Hegyesi István (borosjenői)	189
Fekete József	90	Herczeg Ferenc	88, 130
Fettich Sándor	78	Herczeg János	25
Fischer Manó	194	Herman Károly	101
Fitz József	182	Hernáth Péter	128
Flaubert	101	Herpei János	138
Floch István	195	Hevesi Józsefné	195
Frankenburg Adolf	68, 108	Hóman Bálint	191
Forgách Béla	32	Hont Ferenc	74
Forgács Gyula	140	Horányi Elek	6
Földessy Gyula	137	Horváth Cyrill	137, 171, 182, 195
Földváry Emma	32	Horvát Endre	9
Furkó Mária	139	Horváth Elek	82
Fülöp Zsigmond	32	Horváth János	19, 45, 55
Gajdacs Iona	74	Horvát István	6, 9, 82
Galamb Sándor	82	Horváth Károly	140
Garay Béla	25	Horváth Konstantin	80
Garay János	123	P. Horváth Lázár	108
Gábrriel Asztrik	26, 78, 81	Hugo Viktor	122
Gáldi László	127	Huszár Mihály	91
Cs. Gárdonyi Klára	20, 191	Husztai József	130
Gáti István	84	Illyés Gyula	26
Gellért Oszkár	101	Irói álnevek (Gulyás P.)	153
Gencsy Zoltán	195	Jánosy Zoltán	76
Gerézdi Rabán	179		

	Oldal		Oldal
Jászai Mari	22	Kovács Máté	126
Jávor Bella	196	Kozocsa Sándor 12, 21, 22,	46
Jókai Mór	87, 172	Kotzebue	13
Jóó Tibor	125	Kozma Ferenc	20
József Attila	83	Kövesi Elek	196
Juhász Géza	182	Kráhl Vilmos	73
Juhász Gyula 122, 138,	176	Kristóf György	69, 132
Juhos János	140	Krudy Gyula	25, 115
Justh Zsigmond	119	Kölcsey Ferenc 7, 19, 43, 44,	115, 125
Kadossa Ede	91	Kömüves Nagy Lajos	101
Karácsony kancellista	10	Könczöl Antal	91
Kardeván Károly	67	Kubinyi Viktor	33
Kardos Albert	79	Kulesár Adorján	86
Kardos Tibor	81, 166	Kultsár István	30, 79
Kassai Vidor	21	Kuncz Aladár	83, 127
Katona Lajos	137	Kuncz Jenő	34
Katona József	3, 30, 176	Kuthy Lajos	23, 24, 108
Kazinczy Ferenc 6, 7, 9, 10, 11,	12, 30, 88, 182	Külföldi Tudósítások	30
Kazinczy Gábor	190	Lajos Árpád	76
Károlyi Árpád	32	Lakos István	92
Kárpáti Aurél	175	Lám Frigyes	78, 118
Kelemen Lajos	138	László Erzsébet	78
Kemény Árpád	140	Lázár Béla	83
Kemény Gábor	125	Lázár József	92
Kemény Zsigmond 55, 87, 101,	172, 190	Lengyel Miklós	18
Kerecsényi Dezső 19, 30, 43, 44,	46, 81	Lévay József	25
Kerékvártó Imre	80	Ligeti Lajos	78
Kéky Lajos	25, 81	Ligeti Pál	141
Képes hetilap	107	Lippay György	60
Kézai Simon	170	Lippay Gyula	92
Kincs Gyula	28	Liphay András	186
Kiss Arnold (1902-ig Klein) ..	32	Lisznyai Kálmán	108
Kise Ernő	127	Liszt Ferenc	68, 176, 182
Kis János	7, 21	Literaturai Lapok	106, 108
Kiss Lajos	121	Lóránt József	92
Kisfaludy Károly... 6, 66, 82,	87	Lovass Gyula	97, 182
Kisfaludy Sándor	9, 13	Lőrinczy György	92
Kisparti János	43, 46	Lukinich Imre	81
Klement Alajos	33	Madagascari ének (Kisfaludy S.)	13
Kodolányi János	182	Madách Imre	30, 120
Kolos Endre	26, 83, 129	Magasi Artúr	129
Komáromi Csipkés György	81	Magyar Athenas	77, 132
Komlós Aladár	164	Magyar Hírmondó	30
Koperniczky Ferenc	91	Magyar Klasszikusok	30
Korniczky-Tury Dezső György	141	Magyar Kurir	30
Korda (Krausz) Tibor	33	Magyar Museum	30
Kornis Gyula	83, 87	„Magyar Thalia“ (Kisfaludy S.)	13
Kossuth Lajos	105	Magyar titkok	111
Kozó János	116	Majláth János	6
Kosztolányi Dezső	176	Majthényi Flóra	112
Kovácsóczy Mihály .. 105, 107,	109	Makay Gusztáv	83, 129
Kovács József	33	Makáry György	8
Kovács László	127, 176	Makkai László	82
Kovács Mária	171	Makkai Sándor	125
		Marczali Henrik	17

Marczinkó Ferenc	26, 29	Pethő Gergely	183
Marek Antal	125	Pető (1898-ig Perlesz) Lajos	36
Markos János	79	Petőfi Sándor	89
Márai Sándor	25	Péczeli Király Imre	64
Mártonffy Máriusz	93	Péterfy Jenő	55, 121, 172
Mátrai László	52, 118	Pintér Jenő 1, 2, 26, 36, 39, 42,	
br. Mednyánszky Alajos	109	46, 83, 88, 129, 131,	132
Meggyes Ede	23	Platon	66
Melich János	191	Porzsolt Kálmán	161
Mercurius Veridicus ex Hungaria	30	Pressburger Zeitung	30
Mécs László	125, 138	Prockl Sándor	94
Mikes Kelemen	30, 137	Pukánszky Béla	116, 182
Mikszáth Kálmán	72, 87, 122	Pukánszky Kádár Jolán	25, 128
Mindenes Gyűjtemény	30	Püspöky	10, 11
Mitlasovszky János	34		
Mitrovics Gyula	71	Radó Pál	197
Mohácsi Jenő	176	Ravasz László	182
Molnár Gábor	34	Ráday András	58
Moór Elemér	76	Ráday Gedeon	7
Móricz Zsigmond	176	Rákos István	38
Morvay Győző	66	Ráth Mátyás	30
Moyzes Emil	197	Reményik Sándor	138, 191
Mráz György	93	Reviczky Gyula	87
Musset	113, 114	Rédey Tivadar	81
		Révai Miklós	6, 21, 82
Nagy Ignác	111	Révay Sándor	133
Nagy Imre	141	Riedl Frigyes	40, 191
Nagy Sándor	28	Rimay János	57, 58
Nagyapáthy	11	Romhányi Gyula	2, 128, 182
Nemes (Nerhaft) Antal	141	Rontó Pál	13
Nemesapáthy Kis Sámuel	10	Rosa Elemér	142
Négyesy László	2, 40	Rubinyi Mózes	87
Németh Gyula	78		
Németh László	26	Sajó Géza	81
Novák Lajos	94	Sala Domokos	142
Nyáry László	141	Saskó Samu	197
Nyirő Gyula	26	Sámboky János	70
Nyirő József	83	Sándor István	6, 182
Nyugat	102	Sándorfi Kázmér	94
		Sárkány Oszkár	189
Oberle József	46	Sárossy Gyula	108
Odescalchi Károlyné	142	Schedius	30
Olofsson Placid	21	Schiller	52
Osváth Eszter	34	Schmidt Edith Erzsébet	123
		Schöpplin Aladár	72
Östör József	182	Scipione Herrico	25
		Sebestyén Károly	122
Palothay Zsigmond	162	Seide Rezső	197
Papp Ferenc	25, 87, 190	Selyemesi Rezső	198
Pap Károly	128, 132	Sédel (Toldy)	6, 12
Parny (Poésies érotiques)	13	Sértő Kálmán	142
Pauler Gyula	42	Shakespeare	122
Pálóczy Horváth	21	Sik Sándor	20, 128, 138
Pápay Sámuel	6, 82	Simai Kristóf	81
Páriz Pápai Ferenc	22	Simonfalvai	9
Pásztor (Pikler) Árpád	34	Simonyi Kálmán	198
Pellegrini Albert	197	Siposs Bella	94
Pesthy Gábor	69	Sipos Ida (vállaji)	38

	Oldal		Oldal
Solt Andor	43, 44	Tasso	65
Sötér István	126	Tápay-Szabó László	143
Spencer Herbert	1	Tárkányi Béla	108
Stahl Bella	198	Teleki László gr.	82, 88, 128, 182
Staud Géza	22, 120, 182	Thaly Antal	10
Stefaits Aladár (nemesdédi) . .	38	Thienemanan Tivadar	49
Stendhal	101	Thirring Gusztáv	144
Stettner (később Zádor) György	7	Timár Virgil fia (Babits)	151
Supka Ervin	139	Tinódi	75
Sylvester János	129	Toldy Ferenc 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 42, 82, 128, 131, 182	189
Szabó Dezső	125	Tolnai Gábor	22, 80, 123, 189
Szabó Endre	135	Tompa Mihály	30, 89, 124
Cs. Szabó László	26, 129	Tormay Cecil	115
Szabó Lőrinc	128	Tornyay Ferenc	95
Szabó Mihály (hessenyői)	38	M. Tótfalusi K. Miklós	22
Szabó Nándor	142	Tóth Bagi István	144
vitéz Szabó Pál	123	Tóth Béla	129
Szabolcs Károly (ifj.)	39	Tóth Ede	82
Szacsvay Imre	23	Tóth Kálmán	111, 113, 176
Szathmári Pap Zsigmond	138	Tóth László	182
Szatsvay Sándor	30	Tőke Ferenc	70
Szántó György	125	Tömörkény István	122
Szántó (Sauer) Róbert	142	Török Gyula	97, 100
Szász Károly	4, 29, 45	Török János	78
Szeberényi Lajos Zsigmond	198	Török Jenő	128
Szegedi Gergely	63	Tragor Ignác	95
Szekfű Gyula	83, 118	Trattner György	12, 109
Szelestey László	108	Trócsányi Zoltán	83
Szemere Pál	6	Ulviczky Ferenc	144
Szemlélő	107	Ungvárnémeti Tóth László	7
Szenczi Molnár Albert	59, 138	Urmánczy Nándor	39
Szentimrey Lajos	143	Vadnay Károly	11
Szentjóni Szabó László	7, 25	Vajda Endre	129
Szerb Antal	26	Vajda Ilona	24
Gr. Széchenyi Ferenc	21	Vajda János	87, 89
Gr. Széchenyi István 25, 120, 128, 189	143	Vajda Péter	172
Szécsi Ferenc	143	Vargha Gyula	115, 182
Székely Dávid	161	Varjas Béla	24, 174
Szigeti Gyula	143	Vas Gereben	82
Szilády Áron	2	ifj. Vayer Lajos	79
Szilágyi Sándor	163	Vágyak és soha. (Babits)	147
Szinnyei Ferenc 23, 25, 44, 82, 88	171	Várdai Béla	73, 128
Szinnyei József	69	Várkonyi Nándor	75, 99, 182
Szirmay Ödön	94	Városi István	128
Szombathy István	198	Veress Endre	177
Szombathy Viktor	125	Verő György	95
Szombati Szabó István	82	Verseghy Ferenc	25, 80, 128
Szterényi József	94	Vietorisz József	29, 129
Taine	50	Virág Benedek	82
Takács Ferenc	25	Vita Zsigmond	82
Tamás Lajos	125	Voinovich Géza	43, 67, 81, 87
Tamás Mihály	125	Vörösmarty Mihály 3, 7, 8, 9, 16, 30, 66, 87, 89, 128, 138, 145	145
Tamási Áron	83	Waldapfel Imre	133
Tar Zoltán	95	Waldapfel József	25

	Oldal		Oldal
Wallaszky Pál	6	Zalán futása	105
Báró Wesselényi Miklós	17	Zempléni Árpád	180
Wenckheim József báró	6	Zimándi Pius	26
Wiegand	11	Zivuska Andor	193
Windisch (Ungarisches Magazin)	30	Zlinszky Aladár	43, 46
Winkle István	96	Zolnai Béla	54, 115, 182
Wizaknai Gergely	70	Zrínyi Miklós gr. (a költő)	183

M e g j e l e n t

Pintér Jenő:

A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE
A XX. SZÁZAD ELSŐ HARMADÁBAN
című hatalmas műve

(Két kötetben 1600 lapon. — Ára 100 P.)

Kapható: Pintér Jenőné öméltóságánál:
Budapest, VII. Károly király-út 1. sz. alatt.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Zoltanus Alszeghy. Vicepraesides: Paulus Gulyás, Carolus Szász, Franciscus Szinnyei, Aladár Zlinszky. Ab epistulis: Fridericus Brisits. Moderator ephemeridis societatis: Alexander Kozocsa. Actuarii: Desiderius Kerecsényi. Arcarius: Alexander Regényi.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Zsolt Alszeghy. Stellvertretende Vorsitzende: Paul Gulyás, Karl Szász, Franz Szinnyei, Aladár Zlinszky. Sekretär: Friedrich Brisits. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Alexander Kozocsa. Schriftführer: Desider Kerecsényi. Kassenwarter: Alexander Regényi.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Alexander Kozocsa.

Fasciculus XXX. 1941.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Herausgegeben von Alexander Kozocsa.

XXX. Jahrgang. 1941.

60

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ara egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Regényi Sándornak küldendők be postautalványon (Budapest VII, Barcsay-u. 5), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekk-számlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Brisits Frigyes titkár intézi (Budapest XI, Ibrahim-utca 14).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Kozocsa Sándor szerkesztő címére küldendők (Budapest VIII, Rákóczi út 19).

A folyóirat szétküldésére vonatkozó kérelmek és panaszok Regényi Sándor pénztárosnál jelentendők. (Bp. VII, Barcsay-utca 5.)

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke: Alszeghy Zsolt. Alelnökök: Gulyás Pál, Szász Károly, Szinnyei Ferenc, Zlinszky Aladár. Titkár: Brisits Frigyes. Szerkesztő: Kozocsa Sándor. Jegyző: Kerecsényi Dezső. Pénztáros: Regényi Sándor. Ellenőr: Oberle József.

Figyelmeztetésül közöljük, hogy a szerkesztőség új címe: Budapest, VIII. Rákóczi-út 19.